

ISSN 2822 - 0617 (Online) ISSN 2822 - 1141 (Print)

วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล

Arts and Culture Journal of the Lower Moon River

กำหนดออก ปีละ 3 ฉบับ (วารสารออกราย 4 เดือน)

ฉบับที่ 1 (มกราคม ถึง เมษายน) | ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม ถึง สิงหาคม) | ฉบับที่ 3 (กันยายน ถึง ธันวาคม)

ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง สุขทอง	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
	รองศาสตราจารย์ ดร.จิรายุ ทรัพย์สิน	รองอธิการบดีฝ่ายยุทธศาสตร์การยกระดับคุณภาพการศึกษา
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัคราพร สุขทอง	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

นายสุดใจ สะอาดยิ่ง	ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์
รองศาสตราจารย์ ดร.สารภี วรรณตรง	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นายฉัตรเอก หล้าล้ำ	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นางลาวัลย์ งามชื่น	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริพัฒน์ ลาภจิตร	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

บรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัคราพร สุขทอง	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
------------	--------------------------------------	----------------------------------

กองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการ ภายนอกมหาวิทยาลัย

ระดับชาติ

รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รองศาสตราจารย์ ดร.พุทธิรักษ์ ปราบนอก	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธจันทร์	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ นารักษ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
รองศาสตราจารย์ ดร.อัศนีย์ เปลี่ยนศรี	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุเทน วัชรสินธร	มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คำภีรภาพ อินทะนุ	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติพงษ์ ประชาชาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติธันต์ ญาณพิสิษฐ์	มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชชาณัฐ ตูจินดา	มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
อาจารย์ ดร.นราวิทย์ ดาวเรือง	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.วศิน โกมุต	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

กองบรรณาธิการ ภายนอกมหาวิทยาลัย

ระดับนานาชาติ

Professor Dr.Irom Gambhir Singh	Manipur University, India
Assoc. Prof. Dr.Zijun Shen	Sichuan University of Media and Communications, China
Assoc. Prof. Dr.Tikaram Poudel	Kathmandu University, Nepal
Asst. Prof. Dr. Inam Ullah Khan	Multimedia University, Malaysia
Asst. Prof. Dr.Chingtham Diana Devi	Manipur University, India
Dr.Maleeny Phinith	National University of Laos, Lao People's Democratic Republic

กองบรรณาธิการ ภายในมหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัชราพร สุขทอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปรียา งามสะอาด	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศิธร ศูนย์กลาง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัชวาล สนิทสันเทียะ	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กานต์ กาญจนพิมาย	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วณมพร พาพะนิชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
อาจารย์ ดร.ธงไชย สุขแสง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
อาจารย์ ดร.วิโรจน์ ทองปลิว	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
อาจารย์ ดร.วิจิตรา โพธิสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ทีมสนับสนุนงานวารสาร สังกัดสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

นายสมชาย มิถุนดี	นายพัทธ์ สุทธิประภา	นางสาวณฤดี แปลงดี
นายอนุชา ถือสมบัติ	นางนิมิตรา บุตรกันหา	นายพิพัฒน์ วิถี
นางสาวพวงฤดี สุกใส	นางสาวนุชสรา พันแก้ว	นายเสรี มัลทอง
นางสาวอัญชิสา สมบัติพิทักษ์สุข	นางสาวทองพันธ์ แพใหญ่	นางสาวอศุภา คงสุข

สำนักงาน วารสารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม อาคาร 38 ชั้น 1 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
186 หมู่ 1 ถ.สุรินทร์-ปราสาท ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทรศัพท์ 0 4451 5227
อีเมล acj.lmr@srnu.ac.th เว็บไซต์ <https://so07-mi.tci-thaijo.org/index.php/acj>

บทสรุปผู้บริหาร

วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล ได้เริ่มต้นตีพิมพ์ผลงานวิชาการ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 ปีการศึกษา 2549 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2569 ซึ่งเป็นปีที่ 15 โดยวารสารได้มีการปรับปรุงรูปแบบ ปรับกองบรรณาธิการ ปรับขอบเขต รูปแบบวารสาร และการบริหารจัดการวารสารให้เป็นไปตามเกณฑ์ TCI กองบรรณาธิการได้เปิดรับบทความ 2 ประเภท คือ บทความวิจัย และบทความวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ วารสารมีกำหนดการออกปีละ 3 ฉบับ (วารสารออกราย 4 เดือน) ได้แก่ ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม ถึง เมษายน ฉบับที่ 2 ประจำเดือน พฤษภาคม ถึง สิงหาคม และฉบับที่ 3 ประจำเดือน กันยายน ถึง ธันวาคม ขอบเขตของวารสาร ได้แก่ 1) ศิลปวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การศึกษาและบูรณาการศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์และสืบสาน และ 3) เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม บทความที่ส่งเข้ามาจะได้รับการประเมินคุณภาพของผลงานทางวิชาการ โดยผู้ประเมินซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 ท่าน ซึ่งพิจารณาแบบปกปิดรายชื่อทั้งผู้เขียนบทความ ผู้ประเมิน และผู้ที่เกี่ยวข้อง (Double Blind Review)

โดยวารสารได้ถูกจัดให้เป็น วารสารกลุ่มที่ 1 (TCI Tier 1) โดย ศูนย์ TCI ให้คำรับรองคุณภาพวารสาร ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2568 - 31 ธันวาคม 2572 ซึ่งเป็นมาตรฐานการรับรองการดำเนินการวารสารของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ที่มีคุณภาพ เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ และนานาชาติ

ทั้งนี้วารสารจะดำเนินงานตามกรอบจริยธรรมการตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการ (Publication Ethics) อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูลหวังเป็นอย่างยิ่งว่านักวิจัย นักวิชาการ จะส่งผลงานเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการในวารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล วารสารขอเชิญชวนส่งผลงานวิชาการมายังวารสารเพื่อที่เราจะได้ประเมินคุณภาพและตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการของท่านต่อไป อนึ่งที่สำคัญวารสารขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่สละเวลาในการกลั่นกรองคุณภาพผลงานวิชาการให้มีคุณภาพ โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารนี้จะเป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครพร สุขทอง
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ที่ปรึกษา

บทบรรณาธิการ

วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล มีขอบเขตการตีพิมพ์ของวารสาร ได้แก่ 1) ศิลปวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การศึกษาและบูรณาการศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์และสืบสาน และ 3) เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม โดยในปีที่ 15 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม – เมษายน พ.ศ. 2569 มีบทความจำนวน 16 บทความ เป็นออกเป็นบทความวิจัย จำนวน 16 เรื่อง ได้แก่

1. Transforming Literacy Education : Experiential Learning Curriculum Design for Reading and Writing in Thai Private Schools within a Local Context

2. “สัตมหาสถาน” กับกระบวนการออกแบบมุขลินีต์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมรรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

3. การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์”

4. Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand

5. Integrating Regional Cultural Identity and Sustainability in Packaging Design for Chinese Geographical Indication Agricultural Products: A Case Study of Shatian Pomelo in Rongxian

6. แนวทางการส่งเสริมความเชื่อมโยงเครือข่ายพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อ เรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

7. The Development and Evolution of Henan Wheat Stem Painting Craft

8. การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป้อก จังหวัดเชียงใหม่

9. การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ

10. การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

11. การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร

12. การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์ทางวัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี

13. The Development of an Instructional Model by using Cognitive Theory and Task-based Learning Approach to Enhance the Chinese Character Writing Skill of Primary School Students

14. The Overseas Spread of Teochew Music Culture and Its Influence on Thai Traditional Music

15. มัลลย์ข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าผู้บูรณะเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

16. การออกแบบบรรจุภัณฑ์และพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัคราพร สุขทอง

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

บรรณาธิการ

สารบัญ

	หน้า
บทความวิจัย	
● Transforming Literacy Education : Experiential Learning Curriculum Design for Reading and Writing in Thai Private Schools within a Local Context	1-17
▪ Rassamee Bunsornchai; Wannatida Yonwilad; Anucha Pimsak	
● “สัตมหาสถาน” กับกระบวนการออกแบบมูลจินตเจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	18-37
▪ ณัฐวัฒน์ จิตศิลป์, เมธี พิริยการนนท์, วิวัฒน์ วอทอง	
● การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์”	38-55
▪ วิสุทธิ์ จัยมา, บำรุง พาทยกุล, ดุชนันท์ มีป้อม	
● Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand	56-75
▪ Siwadol Waraeksiri	
● Integrating Regional Cultural Identity and Sustainability in Packaging Design for Chinese Geographical Indication Agricultural Products: A Case Study of Shatian Pomelo in Rongxian	76-90
▪ Yulin Man, Yodkwan Sawatdee	
● แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อ เรื่องพญานาคของชาวพุทธ ในจังหวัดหนองคาย	91-107
▪ เกษม สีดากุด; ประพันธ์ ศุภษร, ดวงเพชร สมศรี	
● The Development and Evolution of Henan Wheat Stem Painting Craft	108-123
▪ He Peiwei, Supachai Areerungruang	
● การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านปือก จังหวัดเชียงใหม่	124-143
▪ วิภาดา ญาณสาร, ยศสรัล ศรีสุข, นภัสกรณัฏฐ์ ทะเมย	

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทความวิจัย	
● การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ	144-160
▪ ศรัณย์ จันทร์แก้ว, กิตติศักดิ์ อริยะเครือ	
● การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัย อยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	161-176
▪ สุนทร บินกาซานิ, อิศรชัย บุรณะอรรจน์	
● การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร	177-192
▪ เจษฎา สายสุข, ประทักษ์ คุณทอง	
● การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์ทางวัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจ บายศรี	193-212
▪ อัครพล ไชยเชียงคำ, ศักรินทร์ หงส์รัตนาวรกิจ, ณัฏฐา พันธุ์วงษ์, อิทธิพล อเนกธนทรัพย์	
● The Development of an Instructional Model by using Cognitive Theory and Task- based Learning Approach to Enhance the Chinese Character Writing Skill of Primary School Students	213-224
▪ Miaosen Liu, Krittawan Khamsom, Theerapong Kaewmanee	
● The Overseas Spread of Teochew Music Culture and Its Influence on Thai Traditional Music	225-238
▪ Yan Lin, Surasak Jamnongsarn, Tepika Rodsakan	
● มาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าผู้บูรณะบูรณปฏิสังขรณ์ พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร	239-257
▪ พระพรสวรรค์ ใจตรง, สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระอธิการอำพน จารุโณ (ดาราศาสตร์), พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี	
● การออกแบบบรรจุภัณฑ์และพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ของกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาตาล จังหวัดมหาสารคาม	258-274
▪ พงศ์พนิช บุตชา, คชาภุช เหลี่ยมไธสง	

Transforming Literacy Education : Experiential Learning Curriculum Design for Reading and Writing in Thai Private Schools within a Local Context

Rassamee Bunsornchai¹, Wannatida Yonwiald^{1*} and Anucha Pimsak¹

Department of Learning Management Innovation, Faculty of Education and Educational Innovation,
Kalasin University¹

*Corresponding author, e-mail: wantida.yo@ksu.ac.th

Received: November 26th, 2025; **Revised:** December 29th, 2025; **Accepted:** January 7th, 2026

Abstract

This study aimed to (1) synthesize curriculum design principles for reading and writing literacy based on experiential learning, using a case study of stakeholders in private schools within a local context, and (2) propose curriculum design guidelines to enhance Thai reading and writing competencies among early primary school students. The research adopted a qualitative approach grounded in Kolb's experiential learning theory and Suwimon Wongwanich's educational design framework. Participants included 79 individuals across seven stakeholder groups : 30 parents of students in Grades 1-3, 30 students (10 per grade), 4 Thai language teachers, 1 educational officer (coordinating program implementation and ensuring quality standards), and 4 curriculum designers. Data were analyzed to extract design principles categorized into five components : (1) arguments emphasizing experiential learning, technology integration, and positive psychology; (2) substantive emphasis focused on reading fluency, writing ability, and integrated literacy; (3) procedural emphasis based on Kolb's learning cycle, emotional support, and digital tools; (4) input such as teacher preparation and parental involvement; and (5) processes featuring real-world themes, reflection, and continuous feedback through Professional Learning Community. The proposed prototype curriculum comprises six key elements : arguments and needs, curriculum concepts, goals and vision, a modular structure (60 hours per year per grade), support systems, and curriculum attachments. It is designed to be context-sensitive and responsive to the challenges of private schools. Findings suggest that experiential learning with emotional and technological supports improves literacy education in under-resourced settings, contributing to Thailand's competency-based education reform.

Keywords: experiential learning, curriculum design, reading and writing, literacy competencies, private schools, primary education

Introduction

Literacy development in early primary education serves as a fundamental cornerstone of academic achievement and lifelong learning (Hayati, 2020; Hughes & Braun, 2019). In rural private schools within Kalasin Province, Thailand, students consistently face significant challenges in acquiring foundational reading and writing skills. These difficulties stem primarily from unengaging instructional materials, curricula that lack real-world contextualization, and persistently low student motivation (Akçay, 2016; Bao, 2024). Teachers in these educational settings encounter substantial obstacles due to limited professional development opportunities and minimal involvement of key stakeholders-including parents and community members-in curriculum planning processes (Abdalla Muhammed et al., 2022). Consequently, traditional top-down curriculum design approaches consistently fail to address students' authentic learning needs and local contextual realities.

The central problem lies in the fundamental disconnect between existing curricula and students' lived experiences. Current curricula lack appropriate contextualization for rural settings, provide limited experiential learning opportunities, and fail to integrate meaningful parental and community support systems (Nurhikmah et al., 2023). This systemic failure results in decreased student engagement, reduced motivation, and suboptimal achievement outcomes in reading and writing instruction. The absence of active learning strategies and reflective practices further constrains the development of critical literacy competencies, perpetuating poor educational outcomes despite sustained national efforts to improve literacy instruction (Li & Siriphan, 2023).

Kolb's experiential learning theory presents a promising theoretical framework for curriculum innovation. Its cyclical approach-encompassing concrete experience, reflective observation, abstract conceptualization, and active experimentation-has been proven to enhance student engagement and knowledge retention (Kolb & Kolb, 2022; Hayati, 2020; Hughes & Braun, 2019). Research consistently supports stakeholder-inclusive design approaches that actively involve teachers, students, parents, and community members in comprehensive curriculum development processes (Abdalla Muhammed et al., 2022; McKenney & Reeves, 2012).

However, a significant research gap exists in applying experiential learning principles specifically to early literacy curricula in rural Thai private schools. Most existing studies focus predominantly on urban educational contexts, leaving rural challenges inadequately explored and understood. Additionally, the integration of positive psychology frameworks, such as Suwimon Wongwanich's educational design framework, into literacy curriculum design remains severely limited in these settings (Wongwanich, 2020). While positive psychology demonstrates considerable potential for enhancing student motivation and emotional well-being, empirical

research examining its practical application in rural Thai literacy programs remains scarce and underdeveloped (Li & Siriphan, 2023; Nurhikmah et al., 2023; Nasongkhla et al., 2023; Nandee et al., 2024)

Addressing these critical research and practical gaps is essential for advancing literacy outcomes and ensuring the development of effective, sustainable curriculum reforms specifically tailored to rural Thai private school contexts.

Literature Review

This literature review examines key themes relevant to curriculum design principles for improving reading and writing competencies in private schools, based on stakeholder perspectives and experiential learning theory. Experiential Learning Theory in Curriculum Design : Kolb's experiential learning theory provides a comprehensive framework for student engagement in education. Research demonstrates that experiential learning promotes deeper understanding through reflective processes and real-world applications (Jantjies et al., 2018; Staley & Eastcott, 1999). Jantjies et al. (2018) detail how digital technologies create immersive learning environments that foster experiential outcomes and enable students to acquire critical skills engagingly. Zhou et al. (2020) investigate how 3D display technologies enhance experiential learning through hands-on activities, suggesting that creative technological integration can fundamentally transform conventional teaching approaches. Stakeholders' Role in Curriculum Development : Including teachers, parents, and students in curriculum development is essential for customizing learning opportunities to meet specific community needs. Muhammad advocates for active parental involvement in educational settings to enhance overall curriculum development effectiveness (Abdalla Muhammed et al., 2022). Hall et al. (2020) emphasize collaborative curriculum design, highlighting the value of integrating various viewpoints to ensure curriculum initiatives successfully meet educators' and students' needs across diverse contexts. Technology Integration and Feedback in Education : Technology offers immediate feedback and supports individualized learning experiences. Research indicates that interactive learning environments and real-time progress tracking significantly improve educational outcomes through enhanced digital tool utilization (Furió et al., 2014; Zhou et al., 2020). Digital feedback tools enhance student engagement and learning efficacy across various educational settings (Abdalla Muhammed et al., 2022). Positive Psychology in Literacy Education : Incorporating positive psychology concepts, particularly Seligman's PERMA model, highlights education's emotional aspects. This approach aligns with research showing that secure and encouraging learning environments promote students' emotional well-being and intrinsic motivation (Bao, 2024). Studies demonstrate that learning experiences grounded in positive psychological principles enhance student performance on literacy tasks (Li & Siriphan, 2023). Creating Contextually Relevant Curricula : Curriculum content effectiveness increases when considering local contexts and student experiences. Akçay emphasizes

curriculum alignment with community needs and cultural diversity for meaningful learning experiences (Akçay, 2016; Nurhikmah et al., 2023). Contextually grounded curriculum development raises student engagement and improves literacy skills by making learning more relevant to students' everyday lives (Nurhikmah et al., 2023).

Research on experiential learning and curriculum design emphasizes integrating technology, engaging stakeholders, and promoting emotional well-being as critical elements in creating successful educational frameworks. This study demonstrates experiential learning's theoretical underpinnings while translating findings into practical curriculum design recommendations for early primary pupils in private Thai schools.

Objectives of the Study

1. To synthesize curriculum design principles for enhancing reading and writing competencies in early primary students at rural private schools, utilizing Kolb's experiential learning framework and input from key stakeholders.
2. To propose a prototype literacy curriculum tailored to the context of rural private schools, ensuring it is relevant, engaging, and pedagogically sound for sustainable and inclusive literacy education reform.

Conceptual Framework

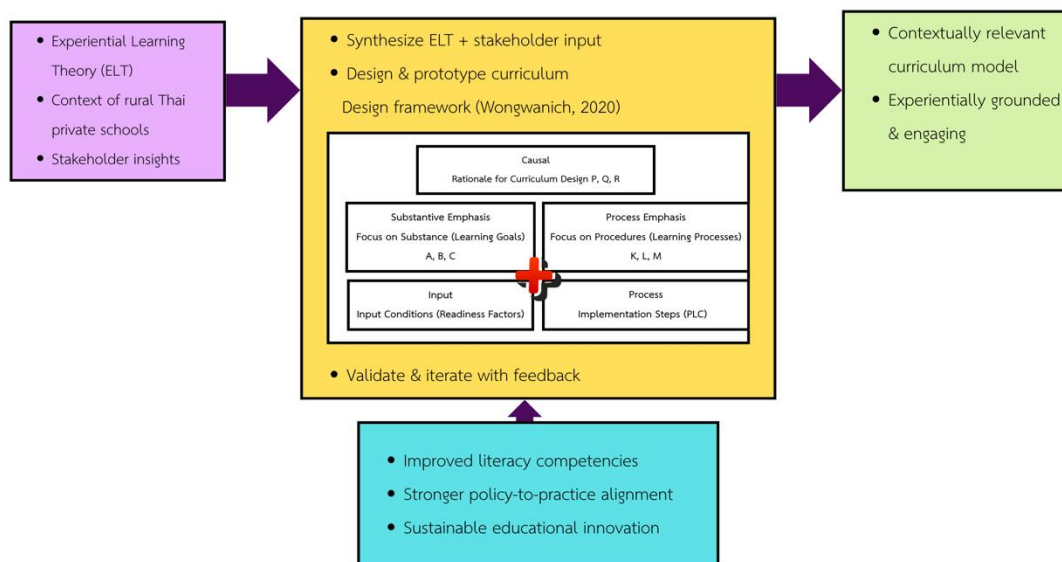

Figure 1 Conceptual Framework

Methodology

1. Research Design

This study employed a qualitative phenomenological approach to synthesize curriculum design principles based on experiential learning, focusing on stakeholders' lived experiences and perspectives in private schools (Errasti-Ibarrondo et al., 2018). The phenomenological method was selected for its strength in capturing participants' experiences, allowing nuanced understanding of how curriculum principles rooted in experiential learning are perceived and enacted by those directly involved in the educational process (Rietmeijer et al., 2021). The research targeted parents, students, teachers, educational experts, and curriculum designers for comprehensive stakeholder analysis (Abdalla Muhammed et al., 2022).

2. Participants

A total of 79 participants were purposively selected representing seven stakeholder groups : Parents (30) from Grades 1 - 3 students, Students (30) from Grades 1 - 3, Teachers (4) Thai language instructors, Educational Authorities (2) from Kalasin Provincial Education Office, School Administration (9) committee members, and Curriculum Designers (4) development experts (Abdalla Muhammed et al., 2022; Nurhikmah et al., 2023). This approach ensured rich, nuanced data aligned with study objectives. Ethical approval was obtained from Kalasin University Human Research Ethics Committee (Certification No. HS-KSU 049/2567), with informed consent, confidentiality, and secure data management protocols implemented.

3. Research Instruments

Instruments were designed to align with Kolb's experiential learning cycle-concrete experience, reflective observation, abstract conceptualization, and active experimentation-ensuring theoretically grounded and practically relevant curriculum design (Kolb & Kolb, 2022). The primary instrument was a focus group discussion form structured according to Suwimon Wongwanich's educational design framework (Wongwanich, 2020), exploring five curriculum components : arguments for design, learning goals, learning processes, input conditions, and implementation steps.

Data Collection The study employed a multi-phase qualitative data collection process within phenomenological design. Five sequential steps were conducted : Step 1 involved focus group discussions with each stakeholder group using structured phenomenological inquiry protocols. Step 2 conducted participatory design sessions with teachers, administrators, and parents for collaborative curriculum prototype construction. Step 3 refined the initial draft through consultation with curriculum design, educational technology, and Thai language experts. Step 4 held critique sessions with multidisciplinary expert panels evaluating alignment with experiential learning theory and cultural relevance. Step 5 conducted expert review by three independent specialists for pre-implementation validation.

Data Analysis

Data were analyzed using qualitative thematic analysis guided by Wongwanich's educational design framework (Wongwanich, 2020) and Kolb's experiential learning theory (Kolb & Kolb, 2022). The systematic five-phase process included : transcription and familiarization, initial coding aligned with five curriculum components, theme development through constant comparison across stakeholder groups, interpretation and theoretical integration with Kolb's experiential learning cycle, and synthesis of findings in narrative and visual formats (Errasti-Ibarrondo et al., 2018). Trustworthiness was ensured through peer debriefing, member checking, triangulation across multiple data sources, and maintaining detailed audit trails for transparency and reproducibility.

Results

Objective 1: To synthesize curriculum design principles based on experiential learning from the perspectives of stakeholders in private schools.

This study synthesized curriculum design principles for literacy development in rural private schools using experiential learning and stakeholder input, following Suwimon Wongwanich's five-component framework (Bunsornchai et al, 2025). The implementation was facilitated through Professional Learning Communities (PLCs) to ensure collaborative curriculum development and continuous improvement. The curriculum addresses local challenges through relevant, collaborative learning using Kolb's experiential cycle, digital tools, and positive psychology. Implementation requires adequate resources, teacher training, and parental involvement, following structured steps from theme selection to continuous feedback (Bunsornchai et al, 2025). This approach offers a comprehensive, learner-centered framework tailored to private school communities.

These principles provide a comprehensive framework for curriculum design that is centered on the learner, driven by experience, and attuned to the needs of private school communities.

Table 1 Curriculum Design Principles

Component	Details	Key Elements
1. Arguments for Curriculum Design (Goal and Cause)	- Goal: Elevate reading (Y1) and writing (Y2) skills in early primary students. - Problems: lack of teaching materials, low student interest, and content not linked to real life. - Concepts: Kolb's experiential learning cycle, digital technology, positive psychology. - Cause: -P: Experiential learning based on Kolb's cycle enhances students' literacy skills.	- Kolb's Cycle: Concrete Experience, Reflective Observation, Abstract Conceptualization, Active Experimentation. - Digital tools and stakeholder collaboration. - Positive psychology for motivation and emotional safety.

Component	Details	Key Elements
	-Q: Immediate feedback, access to digital tools, and collaboration among stakeholders improve student outcomes. -R: Positive psychology-based activities foster a sense of safety and motivation, supporting better reading and writing skills.	
2. Substantive Emphasis (Learning Goals)	- A: Fluency and accuracy in reading. - B: Ability to write clearly and with structure. - C: Integration of reading and writing to express knowledge and ideas. - Emphasis on foundational skills and real-life application.	- Reading fluency and accuracy. - Structured writing. - Integration for expression and understanding.
3. Procedural Emphasis (Learning Processes)	- K: Practice using all four stages of Kolb’s cycle. - L: Use digital technology (apps, online journals) for learning and real-time feedback. - M: Positive psychology activities (goal-setting, gratitude, praise).	- Experiential learning. - Digital learning tools. - Positive psychology activities for engagement.
4. Input (Readiness Factors)	- Resources: Activity kits, storytelling cards, sentence-building games, digital journals. - Teacher development: Training in experiential and student-centered methods. - Parental involvement: Home reading kits, feedback apps.	- Educational resources. - Teacher professional development. - Parental support tools.
5. Processes	1. Theme selection: Relevant, real-world, or local topics. 2. Experiential activities: Hands-on, reflective learning. 3. Technology integration: Apps, voice recording, online platforms. 4. Emotional support: Positive psychology tools. 5. Monitoring and feedback: Developmental rubrics, formative assessment, PLC adjustments.	- Stepwise implementation. - Integration of technology and emotional support. - Ongoing assessment and adjustment.

The proposed prototype curriculum comprises six key elements : arguments and needs, curriculum concepts, goals and vision, a modular structure (60 hours per year per grade), and a Modular Curriculum Structure for Primary Grades 1-3.

Table 2 Modular Curriculum Structure for Primary Grades 1–3

Grade	Module	Hours	1. Arguments	2. Substantive Emphasis	3. Procedural Emphasis	4. Input	5. Processes
1	Reading Readiness and Fluency	20	Build foundational reading habits in early learners lacking exposure to print materials.	Recognize letters, sounds, and read simple words aloud.	Use phonics games, read-aloud sessions, Kolb's experiential cycle.	Storybooks, flashcards, recorded audio materials, trained teachers.	Daily guided reading, phonics games, reflection with feedback from teachers.

Grade	Module	Hours	1. Arguments	2. Substantive Emphasis	3. Procedural Emphasis	4. Input	5. Processes
1	Writing Fundamentals	20	Support motor skills and letter formation for beginners.	Write letters, simple words, practice Thai script.	Tracing activities, writing journals, repeated writing practice.	Writing worksheets, pencil grip tools, sample letter guides.	Model letter writing, practice in stations, peer feedback.
1	Reading–Writing Integration through Stories	20	Connect reading and writing to storytelling in students' lives.	Read simple stories and compose related sentences.	Story mapping, drawing, sentence writing about story characters.	Big books, puppets, sentence frame cards.	Read aloud → story retell → draw and write → group sharing.
2	Reading for Understanding	20	Improve comprehension of longer texts and meaningful reading.	Understand main ideas and sequence in paragraphs.	Use guided questions, pair reading, Kolb reflection steps.	Picture books, sentence sequencing cards.	Pre-read, partner read, summarize, reflect through writing.
2	Expressive Writing	20	Encourage sentence development and detail expression.	Write descriptive and emotion-based content.	Use emotion cards, journal prompts, modeling writing.	Writing journals, prompt cards, graphic organizers.	Emotion prompt → write draft → peer edit → final write.
2	Integrated Literacy through Everyday Contexts	20	Link literacy to daily life situations (e.g., home, market).	Read and write about real-life topics.	Project-based activities, reflection logs.	Field trip photos, observation forms, real object labels.	Topic brainstorm → observe → read → write → share.
3	Reading to Learn	20	Prepare students to extract information and think critically.	Analyze texts, extract key ideas, make inferences.	Skimming, scanning, concept mapping.	Non-fiction books, highlighters, content maps.	Steps Preview → guided reading → map ideas → discuss → reflect
3	Writing to Communicate	20	Foster purposeful writing for audience and clarity.	Write narratives, instructions, and opinions.	Use writing frameworks, peer review.	Templates, rubrics, sample texts.	Plan → draft → revise → present.
3	Literacy in Action	20	Consolidate reading and writing through real-world projects.	Integrate literacy in problem-solving and presentation.	Project-based learning, group discussion, presentation.	Materials for projects, rubrics, digital tools.	Choose issue → research → read-write → present to class.

Expert Validation of the Draft Curriculum for Enhancing Thai Reading and Writing Competencies in Early Primary Education

The draft curriculum was reviewed by three educational experts using a structured validation checklist encompassing five key domains. The experts assessed the curriculum in terms of its relevance, theoretical foundation, structural coherence, and practical applicability in the context of private primary schools in Kalasin Province. The results are summarized as follows :

1. Arguments and Necessity for Curriculum Development : All experts agreed that the curriculum presents a clear rationale grounded in the contextual challenges of private schools, such as limited resources, student disengagement, and a lack of relevant instructional materials. The needs of stakeholders-students, teachers, parents, and community members-were thoroughly addressed, and the curriculum's foundation in experiential learning, technology integration, and positive psychology (P, Q, R framework) was deemed appropriate (Bunsornchai et al, 2025).

2. Conceptual Framework for Curriculum Design : The reviewers validated the integration of Kolb's experiential learning cycle, Seligman's PERMA model, and constructivist curriculum principles. These elements were seen as supporting both cognitive and emotional development in reading and writing. The inclusion of formative and summative assessment strategies, aligned with learning outcomes, was considered comprehensive.

3. Vision, Mission, and Curriculum Objectives : The curriculum's vision to promote joyful, meaningful, and experience-based literacy learning was judged to be well-aligned with 21st century educational goals. Experts noted that the goals were clearly articulated and achievable.

4. Curriculum Structure : Experts confirmed that the modular structure-comprising 12 learning units per year across Grades 1 to 3 was pedagogically sound and developmentally appropriate. The division into reading, writing, and integrated literacy modules ensures both skill development and interdisciplinary learning.

5. Support Systems : The inclusion of professional learning communities (PLCs), learning kits, digital tools, and family engagement mechanisms was praised for ensuring effective implementation. Experts recommended continued teacher training and parent involvement to sustain the curriculum's impact.

The draft curriculum was reviewed by five experts using a five-domain validation checklist. The findings are summarized table below.

Table 3 Expert Validation of the Draft Curriculum for Enhancing Thai Reading and Writing Competencies in Early Primary Education

Domain	Valid	Not Valid	Suggestions
1. Arguments and Necessity for Curriculum Development	Yes	–	Clearly addresses the local context of private schools in Kalasin Province, particularly issues of inequality and limited resources.
1.1 Context of the Educational Setting	Yes	–	Well-aligned with the realities of small rural schools facing instructional and material shortages.
1.2 Problems in the Previous Learning Management	Yes	–	Accurately highlights issues such as lack of instructional materials, student disengagement, and irrelevant content.
1.3 Needs of Students, Teachers, Parents, and Community	Yes	–	Incorporates perspectives from all key stakeholders through qualitative inquiry.
1.4 Appropriateness of the Learning Approach for Private Schools	Yes	–	Experiential learning, positive psychology, and digital learning integration are well-matched with learner needs.
2. Conceptual Framework of the Curriculum	Yes	–	Theoretical underpinnings are clearly presented and consistent with learning objectives.
2.1 Learning Design Concepts	Yes	–	Appropriately applies Kolb’s learning cycle, the PERMA model, and PLC principles.
2.2 Assessment and Evaluation Principles	Yes	–	Combines formative and summative assessments with diverse tools including rubrics and portfolios.
3. Vision, Mission, and Objectives of the Curriculum	Yes	–	Aligns with learner-centered goals for reading fluency, writing ability, and integrated literacy.
4. Curriculum Structure	Yes	–	Modular design (60 hours/year, 3 modules per grade) is appropriate for early primary education.
4.1 Course Structure and Learning Units	Yes	–	Organized into reading, writing, and integrated modules to ensure progression across Grades 1–3.
5. Support Systems	Yes	–	Comprehensive support including digital platforms, learning kits, and assessment tools, with clear implementation strategies.

The draft curriculum is well-constructed, theoretically sound, and contextually appropriate. All five domains were validated by experts as suitable for implementation. Minor recommendations involved enhancing clarity in instructional examples and expanding support materials for differentiated instruction.

Objective 2: To propose curriculum design guidelines that enhance reading and writing competencies grounded in experiential learning theory and stakeholder insights.

To suggest guidelines for designing a curriculum that improves reading and writing skills based on experiential learning theory and input from stakeholders.

Based on the design principles outlined in Objective 1, the study developed a prototype curriculum to enhance the reading and writing skills of early primary school students in private schools in Thailand. The prototype curriculum is made up of six parts that work together :

1. Reason and Needs : This section illustrates how private schools in Kalasin Province fit into the broader educational context of Thailand. It addresses issues such as students' poor reading and writing skills, a shortage of teaching materials, and the need for a curriculum tailored to students' needs. The arguments is directly related to design assumptions P, Q, and R, which are experiential learning, technology, and positive psychology.

2. Ideas for Designing a Curriculum : The curriculum is based on Kolb's cycle of experiential learning : (1) concrete experience (hands-on activities), (2) reflective observation (thinking about experiences), (3) abstract conceptualization (forming ideas), and (4) active experimentation (testing new approaches). Learning with the help of technology Constructivist curriculum design based on Suwimon Wongwanich's framework (Wongwanich, 2020) consists of 1. Arguments for Curriculum Design (Goal and Cause) 2. Substantive Emphasis (Learning Goals) 3. Procedural Emphasis (Learning Processes) 4. Input Conditions (Readiness Factors) and 5. Implementation Steps.

3. Goals, Mission, and Vision : The curriculum aims to enhance learners' Thai literacy skills through enjoyable, experiential, and individualized learning experiences. Goals include reading fluency, writing ability, and integrated communication in real-life situations.

4. Structure of the Curriculum : There are three modules for each grade level (Grades 1 - 3) : a Reading Module (like phonics and understanding), a Writing Module (for example, going from a sentence to a paragraph), and an Integrated Module (like projects that involve reading and writing). Each grade level has 60 hours per year, which are split into 12 units of 5 hours each. Each module is one semester in length.

5. Support Systems : The curriculum includes story kits, games, and journals, all of which serve as learning tools. Professional learning communities (PLCs), workshops, and coaching for teachers Apps and home literacy guides to get parents involved Tools for monitoring and giving feedback, like checklists and dashboards

6. Curriculum Attachments Plans for learning every week Worksheets and tools for students to think about reading and writing assessment rubrics Teacher's guides and sample lessons Quality assurance checklists and feedback forms

Discussion

The curriculum designed to enhance Thai reading and writing competencies among early primary school students leverages experiential learning theory alongside elements of positive psychology and technological integration, yielding significant implications for literacy

education within the context of private schools. The findings suggest a holistic approach that is responsive to both theoretical frameworks and the specific needs of stakeholders involved in the educational process.

1. Alignment with Experiential Learning Theory (Kolb) : The foundation of the curriculum rests on Kolb's experiential learning theory, which emphasizes a cyclical learning process involving concrete experiences, reflection, abstract conceptualization, and active experimentation (Kolb & Kolb, 2022). The research highlights that literacy acquisition should extend beyond rote memorization and instead involve meaningful engagement with the material, consistent with Kolb's assertion that active construction of knowledge enhances understanding (Desy et al., 2024). Studies such as those by Azevedo et al. (2019) have demonstrated that experiential learning not only fosters cognitive skills but also promotes emotional involvement, affirming that educational practices like storytelling and journaling significantly enrich students' literacy experiences by connecting learning with their own lives (Hayati, 2020). This approach aligns with the findings that experiential engagement fosters an immersive learning environment, positively impacting students' overall learning efficacy. In the context of rural private schools in Thailand, particularly in areas like Kalasin Province, students often lack exposure to diverse reading materials and real-life literacy practices. By embedding experiential learning in culturally familiar situations-such as local folktales, community festivals, and family narratives-the curriculum fosters a stronger connection between learning content and students' everyday lives.

2. Integration of Positive Psychology (Seligman) : Incorporating Seligman's PERMA framework within the literacy curriculum further reinforces the emotional and social dimensions of learning. By fostering an environment characterized by positive emotions, engagement, relationships, meaning, and achievement, as indicated by Santaló et al. (2019), the curriculum promotes resilience and intrinsic motivation among young learners. This aligns with the notion that emotional well-being is integral to academic success, emphasizing the necessity of embedding elements such as goal-setting and praise into everyday learning practices (Sasmoko et al., 2020). Such frameworks not only enhance the learning atmosphere but also ensure that emotional literacy becomes a foundational component of educational strategies, significantly improving literacy outcomes. In local Thai communities, especially those with strong familial and communal ties, emotional connectedness plays a key role in children's learning. The use of culturally resonant practices such as praise through traditional idioms or integrating local role models as reading heroes helps reinforce self-esteem and motivation in ways that are meaningful within the students' social environment.

3. Technology-Enhanced Learning and Accessibility : The integration of technology serves as a pivotal element of the curriculum, particularly in contexts where traditional resources are limited. Digital tools such as interactive e-books and voice-recording apps facilitate

personalized feedback and ongoing reflection (Azevedo et al., 2019). This aligns with Hattie's assertion that immediate formative feedback significantly improves learning outcomes (Wang, 2023), suggesting that when technology is effectively utilized, it can transform the learning process, making it more engaging and supportive of students' literacy development. Furthermore, the implementation of such tools is beneficial for immediate educational contexts and prepares students for a technology-oriented future, reinforcing lifelong learning skills (Hughes & Braun, 2019). In under-resourced schools across rural Thailand, where textbooks are scarce, and class sizes are large, integrating low-cost technology, such as voice-recording apps or offline digital storybooks, enables more personalized and accessible literacy instruction. Local teachers can also use these tools to capture students' oral storytelling traditions, preserving local wisdom while enhancing literacy skills.

4. Participatory Curriculum Design and Local Relevance : The participatory design approach, as outlined by Wiyani et al. (2023), emphasizes inclusive stakeholder involvement, ensuring that the curriculum reflects the specific needs and cultural contexts of students. By actively engaging teachers, parents, and school leaders in the curriculum development process, the resultant learning materials are more likely to resonate with students and promote better learning outcomes, as supported by McKenney and Reeves (Hughes & Braun, 2019). This participatory model addresses local educational inequalities and recognizes the importance of culturally relevant pedagogy in enhancing students' engagement and commitment to learning (Saliao & Cajandig, 2025; Wiyani et al., 2023). In this study, the curriculum was co-developed with input from local teachers, parents, and school leaders in Kalasin Province. These stakeholders contributed culturally relevant examples, such as using village market settings for reading comprehension or community elders' stories for writing prompts, grounding the curriculum in the learners' environment and fostering both cognitive and cultural engagement.

5. Implications for Literacy Education in Small Schools : The research findings reveal that a curriculum grounded in experiential learning, characterized by emotional support and technological integration, has the potential to significantly improve literacy outcomes-particularly in resource-limited settings. As Thailand's literacy rates among primary school students fluctuate, this curriculum contributes to the Ministry of Education's initiatives for competency-based reform, which encourages schools to design context-sensitive education that fosters comprehensive literacy skills (Malasari & Kurniawati, 2019). Such an approach reflects a growing recognition of the need for educational innovations that not only improve individual literacy but also prepare students to thrive in a global learning environment. These findings are particularly salient for small private schools in rural Thailand, which often operate with limited funding, multi-grade classrooms, and a reliance on community support. A curriculum model that is grounded in

experiential learning, supported by technology, and embedded within local contexts offers a sustainable pathway to improving literacy outcomes while preserving local identity.

In summary, this research advocates for the development of a literacy curriculum that synthesizes experiential learning, positive psychological principles, participatory design, and Professional Learning Communities (PLCs), ultimately leading to a practical framework for fostering reading and writing skills. The findings have significant implications for educators and policymakers, reinforcing the importance of instruction that is meaningful, responsive, and adaptable to the diverse contexts of learners, thereby equipping them to navigate the complexities of literacy with confidence and competence.

Conclusion

This study synthesized curriculum design principles for Thai literacy based on experiential learning, using insights from diverse stakeholders in private schools in Kalasin Province. The research identified five key components for effective curriculum design : clear arguments rooted in experience and positive psychology, focused learning goals in reading and writing, instructional processes using Kolb’s learning cycle and technology, readiness factors like resources and teacher preparation, and structured implementation with ongoing feedback. A prototype curriculum was developed, featuring a modular structure, support systems, and practical tools for teachers. The findings highlight that an experiential, emotionally supportive, and technology-integrated curriculum can effectively promote literacy in small, under-resourced schools and serve as a flexible model for broader educational reform.

Limitations

This study has several limitations. The qualitative approach is based on subjective stakeholder experiences from a limited sample, which may not represent all private schools in Thailand. The findings are specific to Kalasin Province and may not be generalizable elsewhere. Data collection relied on self-reports, which may introduce bias. Additionally, the study did not include classroom observations or quantitative literacy assessments.

Recommendations

Based on the findings and limitations, future research should broaden the sample to include more diverse schools, use mixed methods with both qualitative and quantitative data, and consider longitudinal designs to assess long-term effects. Training for teachers and leaders in experiential learning is recommended, along with greater stakeholder involvement in curriculum development. Finally, the proposed curriculum should be piloted and evaluated in various contexts before wider adoption.

Acknowledgement

AI-assisted tools (Grammarly and QuillBot) were used exclusively for language editing and paraphrasing to enhance clarity and readability. All academic content remains the sole responsibility of the author.

References

- Abdalla Muhammed, S., Jacob Seni, A., & Renatus Mligo, I. (2022). Parents' Involvement in Early Childhood Education Curriculum Development : A Case of Kaskazini 'A' District in Zanzibar. *East African Journal of Education and Social Sciences*, 3(5).
<https://doi.org/10.46606/https://doi.org/10.46606/eajess2022v03i05.0214>.
- Akçay, S. (2016). The Consistency Among Curriculum, Textbooks and Placement Tests in Terms of Elementary Biology Education in Turkey. *Pegem Eğitim Ve Öğretim Dergisi*, 4(2), 1 - 24.
<https://doi.org/10.14527/pegegog.2014.007>.
- Azevedo, J., Padrão, P., Gregório, M. J., Almeida, C., Moutinho, N., Lien, N., & Barros, R. (2019). A Web-Based Gamification Program to Improve Nutrition Literacy in Families of 3-To 5-Year-Old Children: The Nutriscience Project. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 51(3), 326 - 334. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2018.10.008>.
- Bao, M. H. (2024). The Study of the Difference in Elementary School Art Education Curriculum Between China and the United States. 1(4). <https://doi.org/10.61173/6475f324>.
- Bunsornchai, R., Yonwilad, W., & Pimsak, A. (2025). EXPERIENTIAL LEARNING-BASED CURRICULUM DESIGN FOR READING AND WRITING COMPETENCY DEVELOPMENT : A STAKEHOLDER PERSPECTIVE ANALYSIS. *Journal of Interdisciplinary Social Development*, 3(6), 913 - 930.
- Desy, A., Nursalam, N., Suharti, S., Mattoliang, L. A., & Baharuddin, B. (2024). Development of Mathematics Teaching Material Based on Experiential Learning Model to Improve Students' Mathematical Literacy Skills. *Itm Web of Conferences*, 58, 03003.
<https://doi.org/10.1051/itmconf/20245803003>.
- Errasti-Ibarrondo, B., Jordán, J. A., Díez-Del-Corral, M. P., & Arantzamendi, M. (2018). Conducting Phenomenological Research : Rationalizing the Methods and Rigour of the Phenomenology of Practice. *Journal of advanced nursing*, 74(7), 1723 - 1734.
<https://doi.org/10.1111/jan.13569>.
- Furió, D., Juan, M. C., Seguí, I., & Vivó, R. (2014). Mobile Learning vs. Traditional Classroom Lessons : A Comparative Study. *Journal of Computer Assisted Learning*, 31(3), 189 - 201.
<https://doi.org/10.1111/jcal.12071>.
- Hall, M., Goettle, A., Carson, C., Collicott, J., Dietz, K., & Smith, K. (2020). Successful Undergraduate-Level Experiential Learning Projects. 106 - 112. <https://doi.org/10.1145/3368308.3415387>.

- Hayati, R. S. (2020). Pendidikan Lingkungan Berbasis Experiential Learning Untuk Meningkatkan Literasi Lingkungan. *Humanika*, 20(1), 63 - 82. <https://doi.org/10.21831/hum.v20i1.29039>.
- Hughes, M. T., & Braun, G. (2019). Experiential Learning Experiences to Enhance Preservice Special Educators Literacy Instruction. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(1), 93 - 102. <https://doi.org/10.26822/iejee.2019155341>.
- Jantjies, M., Moodley, T., & Maart, R. (2018). Experiential Learning Through Virtual and Augmented Reality in Higher Education. 42 - 45. <https://doi.org/10.1145/3300942.3300956>.
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2022). Experiential Learning Theory as a Guide for Experiential Educators in Higher Education. *Experiential Learning and Teaching in Higher Education*. <https://doi.org/10.46787/elthe.v1i1.3362>.
- Li, Y., & Siriphan, C. (2023). Construction of a Sensory Integration Physical Education Model to Improve Basic Motor Skills in Primary Schools. 3(6), 375 - 384. <https://doi.org/10.60027/ijsasr.2023.3640>.
- McKenney, S., & Reeves, T. C. (2012). *Conducting educational design research*. Routledge.
- Malasari, S., & Kurniawati, L. A. (2019, 12 October). Experiential Learning : Exploring Human Literacy of English Language Teaching in Education 4.0. *The 1st International Conference on Language and Language Teaching*. Faculty of Education and Teacher Training Universitas Tidar. <https://doi.org/10.4108/eai.12-10-2019.2292232>.
- Nandee, S., Intasena, A., & Srimunta, T. (2024). Enhancing Reading Literacy in Thai Grade 2 Students through Active Learning Activities. *IJLTER. ORG*, 23(8), 414 - 425. <https://doi.org/10.26803/ijlter.23.8.21>.
- Nasongkhla, J., & Sujiva, S. (2023). Enhancing Reading Capability of Young Thai Students with Augmented Reality Technology : Design-Based Research. *Contemporary Educational Technology*, 15(1), ep403. <https://doi.org/10.30935/cedtech/12721>.
- Nurhikmah, S., Sandy, S., & Erihadiana, M. (2023). Humanistic Curriculum Development Model Typical of Anak Langit Islamic Elementary School (ALIEs) in Bandung, West Java. *Fondatia*, 7(1), 52 - 64. <https://doi.org/10.36088/fondatia.v7i1.2948>.
- Rietmeijer, C. B., Deves, M., van Esch, S. C., van der Horst, H. E., Blankenstein, A. H., Veen, M., Scheele, F., & Teunissen, P. W. (2021). A Phenomenological Investigation of Patients' Experiences during Direct Observation in Residency : Busting the Myth of the Fly on the Wall. *Advances in Health Sciences Education*, 26, 1191 - 1206. <https://doi.org/10.1007/s10459-021-10044-z>.
- Saliao, M. D., & Cajandig, A. J. S. (2025). Integration of Technology in Teaching Mathematics : Assessing the Influence of Digital Pedagogy on Learning Engagement and Achievement among Grade 8 Students. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. <https://dx.doi.org/10.47772/IJRISS.2025.90400320>.

- Santaló, M. I., Gibbons, S. L., & Naylor, P. J. (2019). Using Food Models to Enhance Sugar Literacy Among Older Adolescents : Evaluation of a Brief Experiential Nutrition Education Intervention. *Nutrients*, 11(8), 1763. <https://doi.org/10.3390/nu11081763>.
- Sasmoko, Udjaja, Y., Indrianti, Y., Zhong, X. X., & Abu Bakar, A. Y. (2020, 25 August). Experiential Learning Design of E-Learning Website. The 1st Progress in Social Science, Humanities and Education Research Symposium. Universitas Negeri Padang, Indonesia. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200824.148>.
- Staley, A., & Eastcott, D. (1999). Computer-Supported Experiential Learning (Phase One - Staff Development). *Research in Learning Technology*, 7(1). <https://doi.org/10.3402/rlt.v7i1.11239>.
- Wang, H. (2023). A Study on the Integrated Teaching Model of Core Literacy in College Physical Education and Health Courses Using Multiple Data Fusion. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1). <https://doi.org/10.2478/amns.2023.2.00840>.
- Wiyani, N. A., Mulyani, N., & Samaeng, W. A. (2023). Principal Raudhatul Athfal's Participatory Behavior Practices in Implementing the Independent Curriculum in Indonesia. *Tarbawi Jurnal Keilmuan Manajemen Pendidikan*, 9(02), 287 - 296. <https://doi.org/10.32678/tarbawi.v9i02.9283>
- Wongwanich, S. (2020). *Design Research in Education*. Chulalongkorn University Printing House.
- Zhou, C., Li, H., & Bian, Y. (2020). Identifying the Optimal 3D Display Technology for Hands-on Virtual Experiential Learning : A Comparison Study. *IEEE Access*, 8, 73791 - 73803. <https://doi.org/10.1109/access.2020.2988678>

**“สัตมहाสถาน” กับกระบวนการออกแบบมุขลินีเจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม**

**“Sattamahasathan” The process of designing the Mudhalin pagoda.
Wat Phra That Phanom Woramahawihan, Nakhon Phanom Province**

ณัฐวัฒน์ จิตศิลป์^{1*} เมธี ปิริยการนนท์² และ วิวัฒน์ วอทอง³

Nattawat Jitsin ^{1*}, Methee Piriyakarnnon ² and Wiwat Wotong ³

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม^{1*}

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม²

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม³

Department of Urban Architecture, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Art,
Mahasarakham University¹

Department of Architecture, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Art,
Mahasarakham University²

Department of Interior Architecture, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Art,
Mahasarakham University³

*Corresponding author, e-mail: nattawat.j@msu.ac.th

วันที่รับบทความ: 15 ธันวาคม 2568; วันแก้ไขบทความ: 13 กุมภาพันธ์ 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 17 กุมภาพันธ์ 2569

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่องศึกษากระบวนการออกแบบมุขลินีเจดีย์วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อ.ธาตุพนม จ.นครพนม มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสัตมहाสถานที่มีต่อพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมุขลินีเจดีย์กับหลักฐานของสัตมहाสถานในพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร (2) วิเคราะห์แนวคิดการออกแบบมุขลินีเจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และ (3) เสนอแนะแนวกระบวนการออกแบบมุขลินีเจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ระเบียบวิจัยเป็นรูปแบบของการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่สอดคล้องกับ การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และใช้วิธีการของ การวิจัยเชิงบรรยายหรือพรรณนา โดยมุ่งศึกษาหาปัจจัยและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์ของความเป็นสัตมहाสถานเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสำคัญทางศาสนสถานเพื่อสร้างแนวทางในการออกแบบ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลอิงตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องกับความเป็นสัตมहाสถาน และความสัมพันธ์ของบริบทพื้นที่ ร่วมกับการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ เพื่อสรุปว่าปัจจัยใดมีบทบาทสำคัญต่อการออกแบบมุขลินีเจดีย์ ผลของการศึกษาพบว่า โดยวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร เป็นหนึ่งในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทยและภูมิภาคอินโดจีน โดยมีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับ “สัตมहाสถาน” ทำให้เกิดการวิเคราะห์กระบวนการและการสร้างแนวคิดการออกแบบออกแบบมุขลินีเจดีย์ คือ “การสร้างสรรค์สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เปี่ยมไปด้วยความหมาย” สรรวมุขลินีเจดีย์แห่งธรรมะเป็นสถานที่รวบรวมเรื่องราวและสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นการนำผลการศึกษาที่ได้

จากการค้นคว้ามาประยุกต์ใช้ในการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์ผลงานที่ตอบโจทย์ทั้งด้านศิลปะ ความหมายทางพระพุทธศาสนา และความเป็นไปได้ในการก่อสร้างจริง เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดเน้นการให้ความหมายทางพระพุทธศาสนาโดยความหมายของสระมูจลินท์และดอกบัวในพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การออกแบบที่สื่อความหมายได้อย่างถูกต้อง

คำสำคัญ: สัตมहाสถาน, แนวความคิด, การออกแบบ, สถาปัตยกรรม, มูจลินท์เจดีย์

Abstract

The research project “The Process of Designing the Mudhalin Pagoda, Wat Phra That Phanom Woramahawihan, Nakhon Phanom Province” aimed to : (1) study the historical background and significance of the Sattamahasathan (Seven Great Sacred Places) in relation to the area of Wat Phra That Phanom Woramahawihan, and to examine the relationship between Mujalin Pagoda and the evidence of the Sattamahasathan within the temple grounds; (2) analyze the design concepts of Mujalin Pagoda at Wat Phra That Phanom Woramahawihan; and (3) propose guidelines for the design process of Mujalin Pagoda at the temple. The research methodology is based on a qualitative research approach grounded in historical and descriptive research methods to examine key factors and relationships associated with the historical concept of Sattamahasathan the analysis aims to clarify their significance as religious sites and to develop a conceptual framework for the architectural design. This analysis is conducted in accordance with qualitative and historical research approaches, aligning with the conceptual framework of Sattamahasathan and its relationship to the spatial context. Data are synthesized from documentary research, site surveys, and in-depth interviews in order to identify and determine the key factors that significantly influence the architectural design of the Muchalin Pagoda. The findings reveal that Wat Phra That Phanom Woramahawihan constitutes one of the most significant sacred sites in Thailand and the Indochina region, exhibiting a profound symbolic association with the concept of the “Sattamahasathan”. This study enables an analysis of the design process and the development of a conceptual framework for the Mudhalin Pagoda, defined as “the creation of a sacred place imbued with profound meaning.” The Muchalin Pond of Dhamma is conceived as a place that brings together narratives and symbolic elements of Buddhist teachings and beliefs. This connection led to an analysis of the design process and the development of design concepts derived from documentary research and religious studies. The findings were applied to the design of the Mujalin Pagoda, which is a crucial step in creating a work that responds to artistic expression, Buddhist symbolism, and practical feasibility in construction.

Keywords: Sattamahasathan, Concept, Design, Architecture, Mudhalin Pagoda

บทนำ

“สัตตมหาสถาน” หมายถึงสถานที่สำคัญเจ็ดแห่งที่พระพุทธองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขภายหลังตรัสรู้ ณ พุทธคยา แต่ละสัปดาห์สะท้อนกระบวนการพิจารณาธรรมและการดำรงอยู่ในสภาวะแห่งความหลุดพ้น โดยหลักฐานในพระไตรปิฎกระบุว่าภายหลังตรัสรู้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ควงต้นพระศรีมหาโพธิ์ใกล้แม่น้ำเนรัญชราในแคว้นอูรุเวลา เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา 7 วัน และทรงพิจารณาธรรมอันเป็นหลักแห่งเหตุปัจจัยของสรรพสิ่ง เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดสัตตมหาสถานในสัปดาห์ต่อมา ได้แก่ โพธิบัลลังก์ อนิมิสเจดีย์ รัตนจกรมเจดีย์ รัตนมรเจดีย์ อชปาลนิโครธ สระมุจลินท์ และราชายตนะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542) คัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค ตอนโพธิกถา กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยระบุสถานที่สำคัญที่พระพุทธองค์เสด็จประทับและเสวยวิมุตติสุขในช่วงต้นของพุทธกิจจำนวนสี่แห่ง ได้แก่ บริเวณควงต้นพระศรีมหาโพธิ์ (โพธิกถา) อชปาลนิโครธ (อชปาลกถา) สระมุจลินท์ (มุจลินทกถา) และราชายตนะ (ราชายตนกถา) เหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนความสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในช่วงหลังการตรัสรู้ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาและอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายหลังการตรัสรู้ในคติพุทธศาสนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542) โดยที่ “สระมุจลินท์” เป็นหนึ่งในสถานที่สำคัญ ซึ่งตามพุทธประวัติระบุว่าพระพุทธองค์ประทับนั่ง ณ บริเวณสระน้ำ และมีพญานาคมุจลินท์แผ่พังพานปกป้องจากลมฝน เหตุการณ์นี้ปรากฏในพระไตรปิฎกฝ่ายพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542) และต่อมาได้ถูกนำไปตีความและถ่ายทอดเป็นรากฐานของการสร้างสรรค์สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับ “นาค” และ “สระน้ำศักดิ์สิทธิ์” ในบริบทของวัดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารนับเป็นศาสนสถานสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและลุ่มน้ำโขง โดยเป็นที่ประดิษฐาน “พระอุรังคธาตุ” หรือพระบรมสารีริกธาตุส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า ซึ่งตามตำนานและความเชื่อท้องถิ่นกล่าวว่าพระมหากัสสปะเถระได้นำมาบรรจุไว้ในบริเวณกุฎาพราในสมัยแรกเริ่มของการแพร่พุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ความสำคัญของวัดพระธาตุพนมจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงในฐานะศาสนสถาน หากแต่ปรากฏชัดในฐานะศูนย์รวมศรัทธาและพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ตำนาน ประวัติศาสตร์ และความเชื่อได้ถูกนำมาประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน ทั้งยังสะท้อนบทบาทของพระธาตุพนมในฐานะศาสนสถานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแพร่ การปรับตัว และการหยั่งรากของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมลุ่มน้ำโขงและดินแดนสุวรรณภูมิ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546)

การวางผังของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ซึ่งวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร เป็นวัดสำคัญที่มีสถาปัตยกรรมงดงาม และมีการวางผังที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป การวางผังของวัดในประเทศไทย จะมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ เจดีย์ ศาลาการเปรียญ และวิหาร โดยแต่ละองค์ประกอบจะมีตำแหน่งและทิศทางที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลาง เพื่อแสดงถึงความสำคัญและเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน อาคารต่าง ๆ ภายในวัดจะถูกจัดวางให้มีความสัมพันธ์กันโดยพิจารณาถึงประโยชน์ใช้สอย ความสวยงาม และความหมายทางศาสนา อาคารส่วนใหญ่จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น เป็นการแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า การวางผังจะคำนึงถึงความสมดุลขององค์ประกอบต่าง ๆ โดยจากหลักฐานด้านกายภาพ “ลานโพธิ์ และสระน้ำโบราณ” ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัด สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ที่สะท้อนรูปแบบของ “สระมุจลินท์” อีกทั้งยังมีการปลูกต้นศรีมหาโพธิ์และการจัดผังวัดที่มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดการจัดวางพื้นที่ของสัตตมหาสถาน ทำให้เกิดการตีความว่าวัดพระธาตุพนมอาจทำหน้าที่ “จำลองความหมายของสัตตมหาสถาน” ในบริบททางวัฒนธรรมของท้องถิ่น แม้จะไม่ได้เป็นสัตตมหาสถานดั้งเดิมในอินเดียก็ตาม ในปัจจุบันวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารมีโครงการพัฒนาพื้นที่สระน้ำโบราณเพื่อสร้าง “พระมุจลินท์เจดีย์” โดยใช้แนวคิดและสัญลักษณ์จากพุทธประวัติเป็นฐานในการออกแบบ เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นทั้งศูนย์การ

เรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา แหล่งปฏิบัติธรรม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ของวัด ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถานตามหลักวิชาการ

จากที่กล่าวมา “สัตตมหาสถาน” มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์พระธาตุพนม เนื่องจากการเชื่อมโยงระหว่างลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเข้าด้วยกัน ทำให้พระธาตุพนมมีความหมายลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว พระธาตุพนมยังถูกมองว่าเป็นสัตตมหาสถานจำลอง หรือ พุทธกายจำลอง ด้วยเช่นกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อกระบวนการนำรูปแบบแนวคิดที่นำมาใช้ออกแบบงานสถาปัตยกรรมภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ดังนั้น การศึกษาลักษณะของความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถานที่มีต่อพื้นที่พระธาตุพนมวรมหาวิหาร และวิเคราะห์แนวคิดการวางผังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ที่ส่งเสริมความเป็นสัตตมหาสถานที่สำคัญ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณผ่านงานสถาปัตยกรรม โดยในการศึกษานี้มุ่งเน้นเพื่อได้ข้อมูลไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านการออกแบบงานสถาปัตยกรรม และเสนอแนะกระบวนการออกแบบมูลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญสอดคล้องกับแผนงาน ส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านศาสนา หลักธรรม และการส่งเสริมความเป็นมรดกโลก ที่ส่งผลและส่งเสริมการศึกษาทางศาสนาและสถาปัตยกรรมของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถานที่มีต่อพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมูลินท์เจดีย์กับหลักฐานของสัตตมหาสถานในพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
2. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการออกแบบมูลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
3. เสนอแนะแนวกระบวนการออกแบบมูลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีในงานวิจัยนี้ เป็นการวางฐานรากที่สามารถเชื่อมโยงแนวคิดมิติทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างกรอบการวิเคราะห์ที่นำไปสู่ข้อสรุปและแนวทางการออกแบบที่มีความหมายทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางวิชาการ ประกอบด้วย 1) แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของ “สัตตมหาสถาน” 2) แนวคิดเรื่องสุวรรณภูมิในสมัยพุทธกาล 3) แนวคิดการวิเคราะห์ลักษณะการออกแบบทางสถาปัตยกรรมศาสนสถานของศาสนาพุทธ และ 4) แนวคิดรูปแบบการวางผังบริเวณและพื้นที่ภายในวัด ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของ “สัตตมหาสถาน” เป็นกรอบสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งเจ็ดแห่งภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์การก่อรูปของสถาปัตยกรรมศาสนสถาน การเชื่อมโยงแนวคิดนี้เข้ากับวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ทำให้สามารถวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสถานที่ดังกล่าวในฐานะพื้นที่ที่สะท้อนอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ ศรัทธา และคติความเชื่อที่ส่งผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรม

2. แนวคิดเรื่องสุวรรณภูมิในสมัยพุทธกาล ที่ผนวกเข้ากับแนวคิดแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของ “สัตตมหาสถาน” เพื่อทำความเข้าใจถึงความเป็นมาและความสำคัญของภูมิภาคสุวรรณภูมิ ทั้งก่อนและหลังพุทธกาลตอนต้น แนวคิดจะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการก่อรูปทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นฐานความคิดในการสร้างกระบวนการออกแบบงานสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับภูมิภาคและมรดกทางศาสนา

3. แนวคิดการวิเคราะห์ลักษณะการออกแบบทางสถาปัตยกรรมศาสนสถานของศาสนาพุทธ ซึ่งเป็น การศึกษาองค์ประกอบและลักษณะของงานสถาปัตยกรรมศาสนสถาน โดยเฉพาะกรณีของ “มูจลินท์เจดีย์” เป็น แนวทางสำคัญที่ใช้ในการทำความเข้าใจรูปแบบ การสื่อความหมาย และการพัฒนาทางศิลปกรรมที่สะท้อนคติพุทธ ศาสนา อันจะนำไปสู่กรอบการวิเคราะห์ด้านการออกแบบในเชิงการออกแบบ

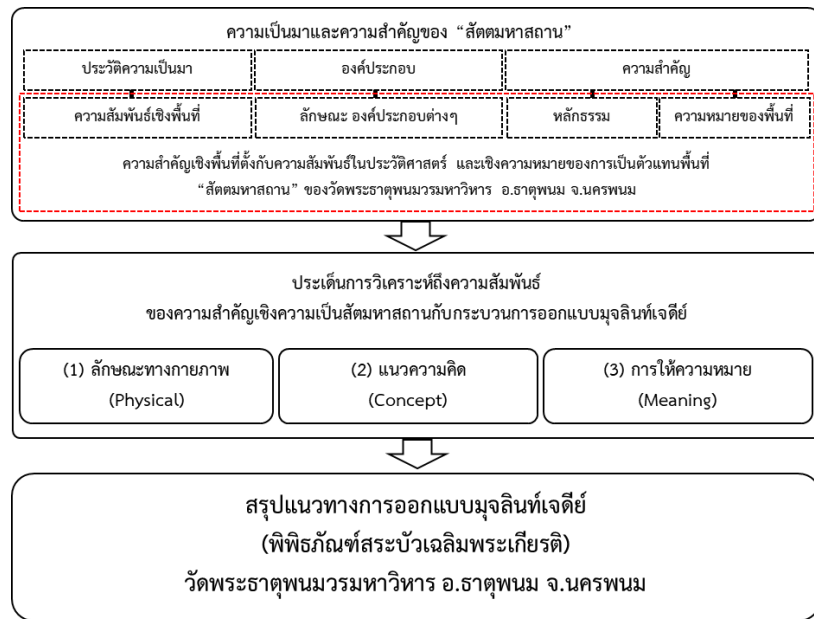
4. แนวคิดรูปแบบการวางผังบริเวณและพื้นที่ภายในวัด และแนวคิดเรื่องเจดีย์ในฐานะศูนย์กลางศรัทธา และสัญลักษณ์จักรวาลสะท้อนบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา โดยแนวคิดเรื่องเจดีย์สะท้อนคติความเชื่อ หน้าที่ และระดับความศักดิ์สิทธิ์ที่แตกต่างกัน ขณะที่บทบาทของพื้นที่และปริณิณทลสงฆ์แสดงให้เห็นการจัดลำดับพื้นที่ ตั้งแต่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดไปจนถึงพื้นที่รองรับกิจกรรมของชุมชน การวิเคราะห์องค์ประกอบเหล่านี้ร่วมกันทำให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลให้สามารถตระหนักถึงคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมของพื้นที่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดวางผังวัดและลำดับพื้นที่จากภายนอกสู่ภายใน (กรมศิลปากร, 2546) ทั้งนี้ยังเป็นการทำความเข้าใจการวางผังวัดในเชิงพื้นที่ ช่วยให้สามารถอธิบายการจัดวาง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของวัดพระธาตุพนมมรรพมหาวิหาร ซึ่งสะท้อนถึงคติ ความเชื่อ และแบบแผนการออกแบบที่สืบทอดมาแต่โบราณ

โดยสรุปจากการศึกษาแนวคิดสถมมหาสถาน ความสัมพันธ์กับสุวรรณภูมิ และบริบทของวัดพระธาตุพนม มรรพมหาวิหารเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัด วางผัง ลำดับพื้นที่ และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมศาสนสถาน พบว่าวัดพระธาตุพนมมรรพมหาวิหาร อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนมสถานที่แห่งนี้มีลักษณะของความเป็นสถมมหาสถานในเชิงความเชื่อ โดยทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของกลุ่มน้ำโขง เชื่อมโยงพุทธประวัติ ความศรัทธา และอัตลักษณ์ท้องถิ่น อีกทั้งยังสัมพันธ์กับ บริบททางประวัติศาสตร์ของสุวรรณภูมิในฐานะเส้นทางทางการเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวสามารถนำมาใช้ เป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์การออกแบบงานสถาปัตยกรรม “มูจลินท์เจดีย์”

อย่างไรก็ตามในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการศึกษากรณีตัวอย่างต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์กรณีศึกษาของวัด และ สถาปัตยกรรมศาสนสถานที่มีความเกี่ยวข้องกับสถมมหาสถาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเชิงเปรียบเทียบ เป็นแนวทาง ในการกำหนดกรอบการออกแบบภายใต้ข้อจำกัดและองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องศึกษากระบวนการออกแบบมูจลินท์เจดีย์วัดพระธาตุพนมมรรพมหาวิหาร อ. ดงหลวง จ. นครพนม มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้มีกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นสถมหาสถาน เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางการออกแบบมุขลินีท์เจดีย์ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ได้แก่ เจ้าอาวาสและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแผนงานหรือการออกแบบพื้นที่ และพัฒนาภายในวัด

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้ออกแบบและวางแผนเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ประกอบไปด้วย (1) แบบบันทึกการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) (2) แบบสำรวจภาคสนามและแผนผังพื้นที่ (Field Survey & Mapping Tools) (3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) และ (4) แบบบันทึกข้อมูลเชิงคุณค่าและการตีความ (Interpretive Summary Form) สำหรับวิเคราะห์คุณค่าทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และความเชื่อ

ทั้งนี้ ได้มีการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยด้วยการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือสถาปัตยกรรม ทดสอบความสอดคล้องของแบบสัมภาษณ์และแบบสำรวจระหว่างผู้วิจัยร่วม (Expert Review/Peer Debriefing) เพื่อปรับปรุงแบบสอบถามหรือแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปใช้จริง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากหลายแหล่ง ดังนี้

3.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ด้วยการวิเคราะห์เอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถมหาสถาน ความเชื่อทางพุทธศาสนา และเอกสารที่เกี่ยวกับวัดพระธาตุพนม ประกอบกับการศึกษา

แผนงาน โครงการ หรือแนวทางการพัฒนาพื้นที่ของวัดที่มีอยู่ รวมถึงการค้นคว้าทฤษฎี แนวคิด และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสถาปัตยกรรมเชิงพุทธ

3.2 การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) โดยการลงพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อ.ธาตุพนม จ. นครพนม เพื่อเก็บข้อมูลผังบริบทจริง วิเคราะห์เส้นทางการใช้พื้นที่ในการจัดทำแผนผังจำลองแนวคิดสัตตมหาสถานเพื่อประเมินความสัมพันธ์กับพื้นที่จริง

3.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยสัมภาษณ์เจ้าอาวาสและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสะท้อนมุมมอง ความต้องการ และข้อจำกัดในการออกแบบมุขลินีที่เจดีย์วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร บันทึกข้อมูลเพื่อใช้วิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม

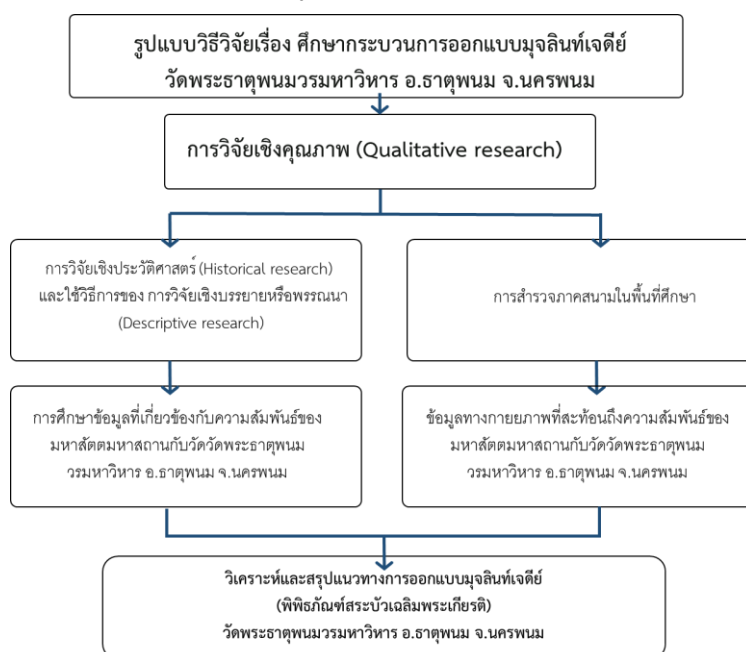
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลอิงตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย

4.1 วิเคราะห์ความสำคัญของพื้นที่ที่สอดคล้องกับความเป็นสัตตมหาสถาน และความสัมพันธ์ของบริบทพื้นที่เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทโดยรอบวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร โดยพิจารณาว่าบริเวณต่าง ๆ มีความสัมพันธ์หรือสอดคล้องกับ “สัตตมหาสถาน” อย่างไร มีความสัมพันธ์เชิงตำแหน่งของอาคาร ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทิศทางการใช้สอยอย่างไร ตลอดจนข้อมูลที่ปรากฏในแผนงานของวัดโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามและแผนผังจำลองแนวคิด

4.2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร พื้นที่จริง และการสัมภาษณ์ นำข้อมูลจาก สามแหล่งหลัก ได้แก่ เอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การสำรวจพื้นที่จริง และการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าอาวาสและผู้เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมว่าข้อมูลจากแต่ละแหล่งสนับสนุนกันอย่างไร แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับความเป็นสัตตมหาสถานและความต้องการด้านการออกแบบ

4.3 สรุปผลเพื่อค้นหาเหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการออกแบบมุขลินีที่เจดีย์ รวบรวมผลการวิเคราะห์ทั้งหมดจากเอกสาร พื้นที่จริง และความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปว่าปัจจัยใดมีบทบาทสำคัญต่อการออกแบบ

ภาพที่ 2 แสดงวิธีการวิจัย

ผลการวิจัย

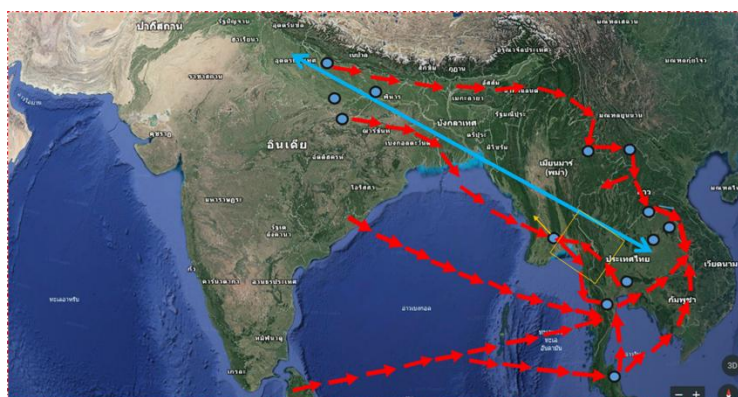
การวิจัยเรื่อง “สัทมहाสถาน” กับกระบวนการออกแบบมูลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มี ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อค้นพบที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ความเป็นมาและความสำคัญของสัทมहाสถานที่มีต่อพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมูลินท์เจดีย์กับหลักฐานของสัทมहाสถานในพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

1.1 ความสำคัญของสัทมहाสถานที่มีต่อพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

สัทมहाสถานเป็นจุดเริ่มต้นหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ สัทมहाสถานเป็นเวลา 49 วัน เพื่อทบทวนพระธรรมที่ตรัสรู้ และเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลังจากออกจากสัทมहाสถาน พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรม โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นสาวกองค์แรก ๆ เป็นผู้ติดตาม ทั้งนี้ การสร้างสงฆ์ในช่วงพุทธกิจ 45 พรรษา พระพุทธเจ้าได้ทรงสร้างสงฆ์ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ได้ปฏิบัติธรรมอยู่ ณ สถานที่ต่าง ๆ โดยมีสัทมहाสถานเป็นต้นแบบ และในช่วงพุทธกิจ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทำให้พบว่าสัทมहाสถานมีความสำคัญอย่างยิ่งในพุทธกิจ 45 พรรษา เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นต้นแบบของการปฏิบัติธรรม ทำให้สัทมहाสถานเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนทั่วโลก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ (ประเทศไทยในปัจจุบัน) เริ่มจากการค้าขายระหว่างดินแดนสุวรรณภูมิกับอินเดียที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้า ทำให้พ่อค้า นักเดินทาง รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ได้นำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้ามาเผยแผ่ในประเทศ (อัญลักษณ์ อารยตานนท์ และ พระสุทธิสารเมธี, 2565) หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สาม พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ แบ่งเป็น 9 สาย ซึ่งสายที่ 8 คือดินแดนสุวรรณภูมิ โดยมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะเผยแผ่ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562) เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความรู้ซึ่งกันและกัน และเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ก็ได้ผสมผสานเข้ากับความเชื่อเดิมที่มีอยู่แล้วของผู้คนในท้องถิ่น ทำให้เกิดเป็นพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การนับถือผีสงเทวดาควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธเจ้า

ภาพที่ 3 เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศีล, เมธี ปริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568)

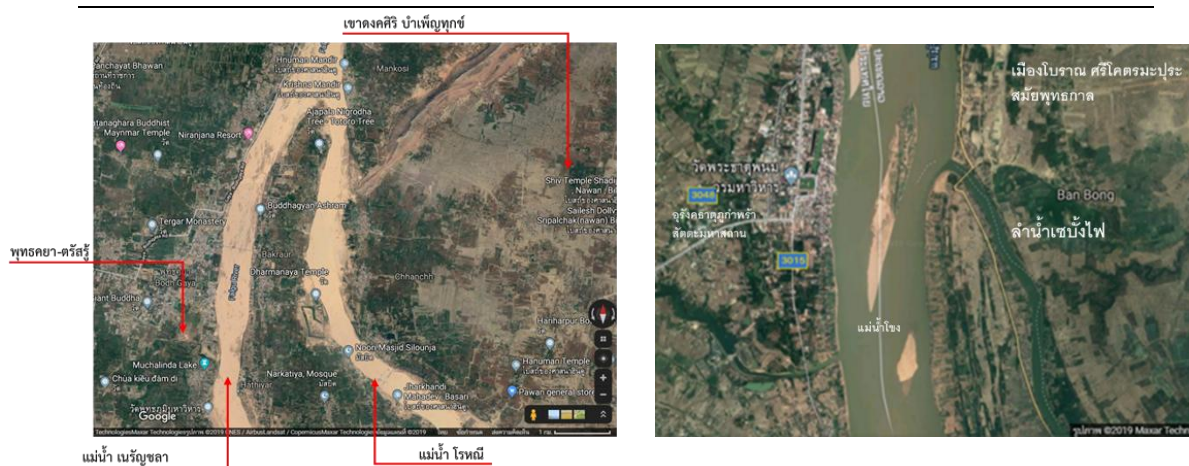
ความเชื่อเรื่องการเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธเจ้าเป็นเนื้อหาสำคัญที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในตำนานพื้นเมืองลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะใน ตำนานอุรังคธาตุ และ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งสะท้อนจินตภาพทางศาสนาและความศรัทธาของชุมชนในภูมิภาค แม้ว่าตำนานเหล่านี้จะไม่ใช้หลักฐานประวัติศาสตร์เชิงประจักษ์ แต่มีบทบาทสำคัญต่อการอธิบายความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่สำคัญต่าง ๆ รวมทั้งวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร (ประเสริฐ ณ นคร, 2526) ตามเนื้อหาในตำนานเล่าว่า ก่อนเสด็จปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิในพุทธพรรษาที่ 35 พร้อมพระอานนท์และพระมหากัสสปะ โดยเสด็จออกจากแคว้นราชคฤห์มาประทับที่แคมหนองคันแทเสื่อน้ำ หรือเวียงจันทน์ในปัจจุบัน จากนั้นได้ตรัสพยากรณ์ถึงการก่อกำเนิดบ้านเมืองในภูมิภาคสุวรรณภูมิ เช่น การสร้างเมืองเวียงจันทน์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช การสถาปนาเมืองดอยนันทกั้งฮือในแคว้นลานช้าง และการนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ตำนานยังเล่าต่อว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังหลายสถานที่ริมแม่น้ำโขง เช่น แคว้นศรีโคตรบูรณ ดอยกัปปนคีรี (ภูเก้าพร้าในปัจจุบัน) เมืองหนองหานหลวง (สกลนคร) และได้ทรงประทับรอยพระบาทในหลายพื้นที่ ก่อนเสด็จนิวัตกลับสู่เมืองราชคฤห์ พร้อมตรัสแก่พระมหากัสสปะว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ให้พระมหากัสสปะนำพระอุรังคธาตุมาบรรจุยังภูเก้าพร้า ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสถานที่ตั้งพระธาตุพนมตามความเชื่อของท้องถิ่น (พนม ทิพยจักร, 2549) และจากงานศึกษาด้านประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิชี้ว่าการเล่าถึงเส้นทางเสด็จของพระพุทธเจ้าในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงสะท้อนความพยายามของชุมชนในการอธิบายความเป็นมาของบ้านเมืองผ่านพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และความชอบธรรมทางวัฒนธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543) แม้จะไม่ใช่เหตุการณ์ที่ยืนยันได้ในเชิงโบราณคดี แต่ตำนานเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการก่อรูปมโนทัศน์เกี่ยวกับ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และเป็นพื้นฐานของการก่อสร้างศาสนสถานสำคัญ เช่น พระธาตุพนมในเวลาต่อมา

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสันนิษฐานข้อค้นพบเบื้องต้นได้ว่า “สัตตมหาสถาน” ที่พุทธคยา และ “พระธาตุพนม” มีความคล้ายคลึงกันในด้านลักษณะทางกายภาพ, การเป็นจุดเริ่มต้นและต้นแบบทางศาสนา, การเป็นศูนย์กลางความศรัทธาและการปฏิบัติธรรม, และการเชื่อมโยงกับตำนานพุทธประวัติ สถานที่ทั้งสองจึงมิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบทอดจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 ความสำคัญของสัตตมหาสถานที่มีต่อพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

หัวข้อ	พุทธคยา สัตตมหาสถานในชมพูทวีป	วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
ลักษณะทางกายภาพ	มีลักษณะของที่ตั้งที่อยู่ห่างจากแม่น้ำเนรัญชลา และหันหน้าไปทางทิศตะวันออก	มีลักษณะของที่ตั้งที่อยู่ห่างจากแม่น้ำโขง และหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เช่นเดียวกัน
จุดเริ่มต้นและความศักดิ์สิทธิ์	สัตตมหาสถาน คือสถานที่ 7 แห่งที่พระพุทธเจ้าประทับหลังการตรัสรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	พระธาตุพนมได้รับการยกย่องว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดแห่งลุ่มน้ำโขง เพราะเชื่อมโยงกับตำนานการเสด็จของพระพุทธเจ้ามายังสุวรรณภูมิ และเกี่ยวกับพระอุรังคธาตุที่ประดิษฐานที่นครพนม
การเป็นต้นแบบของการปฏิบัติธรรมและความศรัทธา	พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา 49 วันเพื่อทบทวนพระธรรม ถือเป็นต้นแบบของการปฏิบัติภาวนาและความมั่นคงทางจิต	พระธาตุพนม เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวพุทธ ไทย-ลาว ผู้คนมาปฏิบัติธรรม สักการะบูชา และใช้เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

หัวข้อ	พุทธศตวรรษ สัตตมหาสถานในชมพูทวีป	วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
การเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา	สัตตมหาสถานถือเป็น “ฐานกำเนิด” ของการเผยแผ่ธรรมะไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ของชมพูทวีป	พระธาตุพนม ถือเป็น “ศูนย์กลางแห่ง สุวรรณภูมิ” ที่แสดงถึงการมาถึงของ พระพุทธศาสนาและการเผยแผ่สู่ท้องถิ่น ผ่านทั้งตำนานพระเจ้าเลียบโลกและการ สังคายนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
การเชื่อมโยงกับพุทธประวัติและ ตำนาน	สัตตมหาสถานผูกพันกับเหตุการณ์ สำคัญหลังตรัสรู้ เช่น การแสดง ปาฏิหาริย์เพื่อยืนยันพระธรรม	พระธาตุพนมผูกพันกับตำนานอูรังคราตุ ซึ่งบอกเล่าการเสด็จของพระพุทธเจ้ามายัง สุวรรณภูมิ
การสืบทอดความศรัทธาและ พิธีกรรม	สัตตมหาสถานกลายเป็นสถานที่แสวง บุญของชาวพุทธทั่วโลก	พระธาตุพนม เป็นจุดหมายการแสวงบุญที่ สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของชาวไทย-ลาว

ภาพที่ 4 ความคล้ายคลึงของลักษณะภูมิประเทศของพุทธศตวรรษ สัตตมหาสถานในชมพูทวีป
กับวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศีล, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ข)

1.2. ความสำคัญของสัตตมหาสถานกับการออกแบบวางผังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ตำนานและความเชื่อในพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดอัตลักษณ์ และสร้างความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆ ของเอเชีย โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธประวัติ หนึ่งในแนวคิดสำคัญคือ “สัตตมหาสถาน” ซึ่งหมายถึงสถานที่ทั้งเจ็ดที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดเจ็ดสัปดาห์หลังตรัสรู้ ณ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมืองพุทธคยา แคว้นมคธโบราณ ตามที่ระบุในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทและงานอธิบายพุทธประวัติเกี่ยวกับช่วงเวลาหลังตรัสรู้ (พุทธศาสนสมาคมแห่งประเทศไทย, 2539) ขณะเดียวกัน งานศึกษาทางตำนานและมานุษยวิทยาวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงชี้ให้เห็นว่า “อูรังคราตุนิทาน” หรือ “ตำนานพระธาตุพนม” มีการเล่าเรื่องราวที่เชื่อมโยงพระพุทธเจ้ากับดินแดนศรีโคตรบูรณ โดยระบุว่าพระองค์เสด็จมาประทานพระธรรม โปรดเวไนยสัตว์ และตรัสพุทธพยากรณ์ให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่ประดิษฐาน “พระอูรังคราตุนิทาน” หรือพระบรมสารีริกธาตุส่วนหน้าอกในอนาคต (กรมศิลปากร, 2483; สุรชัย ชินบุตร, 2559) ตำนานระบุว่าพระมหากัสสปะเถระ

พร้อมด้วยพญาเมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขง ร่วมกันสร้าง “อุบมุง” ที่ถูกทำพราเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่วัดพระธาตุพนมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาทางโบราณคดีที่จัดทำหลังเหตุการณ์พังทลายขององค์พระธาตุพนมในปี พ.ศ. 2518 ระบุว่า โครงสร้างเจดีย์ที่พบจากการขุดค้นมีลักษณะศิลปกรรมที่สอดคล้องกับโบราณวัตถุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12–14 มากกว่าจะเป็นสมัยพุทธกาลหรือหลังปริณิพพานไม่นาน ดังที่ระบุในตำนาน (กรมศิลปากร, 2522) การขุดค้นยังพบพระบรมสารีริกธาตุและวัตถุประกอบพิธีกรรมจำนวนหนึ่ง ซึ่งกรมศิลปากรตีความว่า อาจสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องพระอัฐิธาตุ แต่ไม่สามารถระบุอายุการบรรจุได้อย่างชัดเจนเชิงโบราณคดี โดยในเชิงวาทกรรมรดกวัฒนธรรม แม้หลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารตำนานเกี่ยวกับพระธาตุพนมจะนำไปสู่ข้อสรุปที่แตกต่างกัน แต่ตำนานอัฐิธาตุกลับยังคงมีพลังทางวัฒนธรรมและถูกใช้เป็นกรอบการอธิบายที่สำคัญในสังคมสองฝั่งโขง การยกสถานภาพของพระธาตุพนมให้มีความสำคัญในระดับใกล้เคียงกับสถานที่ในพุทธภูมิจึงอาจมองได้ว่าเป็นการตีความเชิงตำนานและอัตลักษณ์ท้องถิ่น มากกว่าการจัดลำดับเป็นลำดับตามสถานในความหมายตามคัมภีร์โดยตรง และสะท้อนพลวัตของการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านความทรงจำร่วม พิธีกรรม และการสืบทอดวัฒนธรรมในบริบทลุ่มน้ำโขงร่วมสมัย (สุรัชย์ ชินบุตร, 2559)

จากการศึกษาค้นคว้าหลังจากหลักข้อมูลต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพุทธในแคว้นสุวรรณภูมิตะวันออกสืบเนื่องจากพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบันโดยสันตมहाสถานแห่งที่สอง คือพระธาตุพนมเจดีย์ ศูนย์กลางแห่งแรกในประวัติศาสตร์ ต่อมาเมื่อเริ่มมีการก่อสร้างสันตมहाสถานย่อย ทั้งในสุวรรณภูมิตะวันออก ตะวันตก เมืองหงสาวดี ล้านนา พระเจ้าติโลกราช วังพระศรีมหาโพธิ์ (วัดเจติยยอด) พระเจ้าโพธิสารราช หลวงพระบาง พระธาตุบังพวน เป็นต้น กล่าวโดยสรุปสันตมहाสถาน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์พระธาตุพนม เนื่องจากการเชื่อมโยงระหว่างลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเข้าด้วยกัน ทำให้พระธาตุพนมมีความหมายลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว พระธาตุพนมยังถูกมองว่าเป็น สันตมहाสถานจำลอง หรือ พุทธยาจำลอง ด้วยเช่นกัน

2. การวิเคราะห์แนวคิดเพื่อการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

2.1. การวางผังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร กับการผสมผสานศิลปะและความเชื่อของความเป็นสันตมहाสถาน

การวางผังวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารสามารถวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวเนื่องกับความเป็นสันตมहाสถานจำลองได้ เนื่องจากวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารเป็นวัดสำคัญที่มีสถาปัตยกรรมงดงามและมีการวางผังที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ เจดีย์ ศาลาการเปรียญ และวิหาร ในระบบความเชื่อของชุมชนลุ่มน้ำโขง พระธาตุพนมทำหน้าที่เป็น “ศูนย์รวมศรัทธา” และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนข้ามพรมแดน บทบาททางวัฒนธรรมนี้เปรียบเทียบกับในเชิงสัญลักษณ์เข้ากับความสำคัญของพุทธศาสนา แม้จะมีฐานะทางประวัติศาสตร์แตกต่างกันก็ตาม (กรมศิลปากร, 2483; สุรัชย์ ชินบุตร, 2559) พระธาตุพนมตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของวัด โดยสร้างให้เป็นองค์ประกอบที่สูงเด่นที่สุด เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญทางศาสนาและความเคารพศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ การจัดวางอาคารภายในวัดล้วนสัมพันธ์กันอย่างมีระบบระเบียบ โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ความงดงามเชิงสถาปัตยกรรม และความหมายเชิงสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา ตามแบบแผนทั่วไปของวัดไทยและวัดในวัฒนธรรมเถรวาท ซึ่งมักให้ความสำคัญกับความสมดุลเชิงสัญลักษณ์และความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ อาคารประธานมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อันถือเป็นทิศมงคลและสัมพันธ์กับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แม้จะไม่มีหลักฐานระบุชัดว่าผังของพระธาตุพนมถูกออกแบบตามหลัก

ดังกล่าวโดยตรง แนวคิดเรื่องทิศทางและการจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ยังคงเป็นกรอบสำคัญในการตีความผังวัดไทย โดยทั่วไป สามารถจำแนกได้ ดังนี้

- 1) ศูนย์กลางคือพระธาตุ พระธาตุพนมเป็นจุดศูนย์กลางของวัด การวางผังคำนึงถึงการให้ความสำคัญกับพระธาตุเป็นหลัก อาคารและสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ควรจัดวางโดยรอบเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสวยงาม ทิศทางและการวางผังวัดควรคำนึงถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น การหันหน้าเข้าสู่ทิศตะวันออก
- 2) ความสมดุล การจัดวางอาคารต่าง ๆ คำนึงถึงความสมดุลทั้งในด้านรูปทรง สี และขนาด
- 3) เส้นทาง การออกแบบเส้นทางภายในวัดมีความหลากหลาย เพื่อให้ผู้มาเยือนได้เดินชมและสัมผัสบรรยากาศที่แตกต่างกัน
- 4) สัญลักษณ์ มีการใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในการตกแต่งวัด เช่น ดอกบัว มงคลต่าง ๆ
- 5) ความเชื่อของชุมชน มีพื้นที่ลานกิจกรรมประเพณีของชุมชนรอบ ๆ วัด เพื่อให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ปัจจุบันวัดพระธาตุพนมมรรหาวีการมีการพัฒนาและปรับปรุงผังบริเวณเพื่อรองรับจำนวนผู้แสวงบุญและผู้เยี่ยมชมที่เพิ่มมากขึ้น โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และองค์ประกอบดั้งเดิมของวัดไว้ควบคู่กับการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยใหม่ การก่อสร้างอาคารสนับสนุน เช่น ศาลาการเปรียญหลังใหม่ อาคารอำนวยการ และที่พักสำหรับพระสงฆ์ เป็นส่วนหนึ่งของการขยายพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมทางศาสนาและการบริหารจัดการ นอกจากนี้ ยังมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีความร่มรื่นและเป็นระเบียบมากขึ้น ผ่านการปลูกต้นไม้ การจัดสวน และการสร้างองค์ประกอบน้ำ เพื่อเสริมบรรยากาศของวัดให้เหมาะสมต่อการประกอบศาสนกิจและการพักผ่อนของผู้มาเยือน พร้อมทั้งเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น พื้นที่จอดรถ ห้องน้ำ และร้านค้าบริการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้พื้นที่ แม้จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่การอนุรักษ์โบราณสถานภายใต้ศิลปกรรมดั้งเดิมเพื่อรักษาเอกลักษณ์เชิงประวัติศาสตร์ของวัดยังคงได้รับความสำคัญเป็นลำดับแรก โดยมีองค์ประกอบภายในวัด ประกอบไปด้วย องค์พระธาตุพนม, พื้นที่ภายในระเบียงคต, พื้นที่สังฆาวาส, พื้นที่ลานธรรม, พื้นที่ฌาปนกิจสถาน และพื้นที่ใช้งานทั่วไป ดังภาพที่ 5

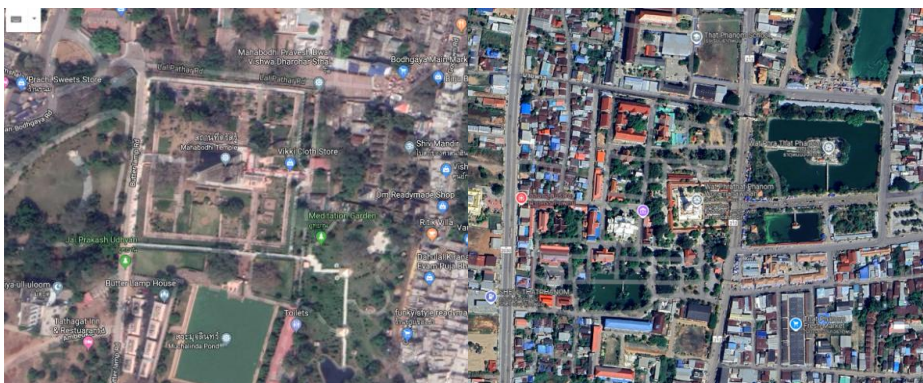
ภาพที่ 5 การวางผังและองค์ประกอบภายในวัดพระธาตุพนมมรรหาวีการ

ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศีล, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ค)

ความสำคัญของสัตตมहाสถานกับการวางผังวัดพระธาตุพนมมรรหาวีการปรากฏผ่านการเชื่อมโยงระหว่างคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ากับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โดยแนวคิดเรื่องสัตตมहाสถาน หรือ

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งเจ็ดที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่เป็นรากฐานเชิงสัญลักษณ์สะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์และความหมายเชิงลึกลับของพื้นที่ การนำแนวคิดนี้มาประกอบการกำหนดผังและองค์ประกอบของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ช่วยเสริมสร้างมิติทางศาสนาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ทำให้วัดไม่เพียงเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจแต่ยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนเคารพสักการะอย่างสูง เนื่องจากผังวัดสะท้อนถึงหลักธรรม ความทรงจำทางพุทธประวัติ และการสืบทอดความเชื่ออันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ดังนี้

1) สัตตมหาสถานทำหน้าที่เป็นต้นแบบเชิงสัญลักษณ์ในการกำหนดผังวัด โดยเฉพาะองค์ประกอบสำคัญ เช่น สรรพคุณดิน ท้นพระศรีมหาโพธิ์ และเจดีย์ ซึ่งมักถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นองค์ประกอบหลักในการจัดวางพื้นที่ของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร 2) การประยุกต์องค์ประกอบของสัตตมหาสถานในการวางผังวัดช่วยสื่อสารเรื่องราวชีวิตและการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน ทำให้พื้นที่ของวัดมีมิติทางพุทธประวัติที่เด่นชัดและสอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิม 3) การเชื่อมโยงระหว่างวัดกับสัตตมหาสถาน ทำให้วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารได้รับการยอมรับในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนในวงกว้าง เนื่องจากผังวัดสะท้อนถึงแบบแผนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา 4) การนำองค์ประกอบของสัตตมหาสถานมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ ช่วยเสริมให้วัดมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและแตกต่างจากวัดอื่น ๆ โดยการผสมผสานความหมายทางศาสนาเข้ากับการออกแบบสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดอัตลักษณ์ที่ชัดเจนและโดดเด่นของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ภาพที่ 6 ความคล้ายคลึงของผังบริเวณของพุทธคยา สัตตมหาสถานในชมพูทวีปกับพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศิลป์, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ง)

ภาพที่ 7 หลักฐานในบริเวณพระธาตุพนมที่หลงเหลือเป็นร่องรอยของเค้าความเป็นสัตตมหาสถาน
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศิลป์, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568จ)

3. ข้อเสนอแนะการออกแบบมุขลินีเจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดสถมหาสถานกับวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พบว่าสถมหาสถานซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่เป็นแม่แบบสำคัญด้านสัญลักษณ์และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในสถานที่สำคัญภายหลังการตรัสรู้ในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะศูนย์กลางของความศรัทธา และเป็นฐานสำคัญของการอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาต่อมา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข) โดยตามคติในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับการเผยแผ่พระธรรมมีบทบาทสำคัญในการอธิบายวิธีการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสะท้อนผ่านคติ “ดอกบัวสี่เหล่า” อันเป็นอุปมาที่ใช้แบ่งระดับสติปัญญาและความพร้อมในการรับธรรมของมนุษย์ ได้แก่ (1) อุกมภูติปัญญา (2) วิปจิตติปัญญา (3) เนยยะ และ (4) ปทปรมะ แนวคิดดังกล่าวปรากฏในพระไตรปิฎกฝ่ายพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ซึ่งอธิบายว่าพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาศักยภาพของเวไนยสัตว์แต่ละประเภทก่อนแสดงธรรม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข) คติการพิจารณาเวไนยสัตว์ดังกล่าวเมื่อพิจารณาควบคู่กับแนวคิดสถมหาสถาน ย่อมสะท้อนให้เห็นกระบวนการทำงานของพระพุทธศาสนาในฐานะระบบความคิดที่เชื่อมโยงระหว่าง การตรัสรู้ การพิจารณาธรรม และการเผยแผ่ธรรม ซึ่งต่อมาได้ถูกถ่ายทอดและตีความผ่านวัฒนธรรม พิธีกรรม และการออกแบบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในภูมิภาคสุวรรณภูมิ รวมถึงบริบทของวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารด้วย ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏในบริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ปัจจุบันยังสามารถพบร่องรอยของสระโบราณที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระธาตุ ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับคติความหมายของสถมหาสถาน โดยเฉพาะสระมุขลินี หนึ่งในสถานที่สำคัญทั้งเจ็ดที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำเลของสระโบราณดังกล่าวสอดคล้องกับการตีความเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับการประดิษฐานพระอัฐกธาตุและต้นศรีมหาโพธิ์ในพื้นที่วัด ซึ่งสะท้อนความพยายามในการสืบสานรูปแบบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับที่พุทธคยา โครงการบูรณะและฟื้นฟูสระโบราณในพื้นที่ โดยมีแนวคิดให้อนุรักษ์โครงสร้างดั้งเดิมของสระ ปรับปรุงพื้นที่เกาะกลางน้ำเพื่อจัดวางประติมากรรมพระพุทธรูปปางปรก อนุรักษ์ต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทร) และพัฒนาพื้นที่โดยรอบให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เช่น พิพิธภัณฑ์บัวสี่เหล่า ตลอดจนปรับภูมิทัศน์ด้วยการปลูกต้นไม้และจัดสวนน้ำเพื่อให้พื้นที่เหมาะสมต่อการสักการะและการศึกษา ทั้งนี้แนวคิดการอนุรักษ์องค์ประกอบโบราณร่วมกันกับการพัฒนาเพื่อรองรับบทบาทของวัดในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมร่วมสมัย สอดคล้องกับแนวทางในแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่รอบองค์พระธาตุพนมที่เน้นการรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมควบคู่กับการใช้งานในยุคปัจจุบัน (ธนาวุฒิ บุญเหลือ และคณะ, 2565)

แนวคิดการออกแบบมุขลินีเจดีย์ คือ “การสร้างสรรคสถานศักดิ์สิทธิ์ที่เปี่ยมไปด้วยความหมาย” สระมุขลินีแห่งธรรมะเป็นสถานที่รวบรวมเรื่องราวและสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่สัมพันธ์กับบัว สัญลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนา นิยมใช้เป็นดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย (ปิยรัชฎ์ เจริญทรัพย์, 2551) การออกแบบพื้นที่นำเสนอเรื่องราวพระพุทธศาสนามีแนวคิดสำคัญคือการผสมผสานศิลปะและเทคโนโลยีร่วมสมัยเข้ากับสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของวัด เพื่อคงไว้ซึ่งบรรยากาศแห่งความสงบ ศรัทธา และความขรึมงามที่เหมาะสมแก่การภาวนาและการเรียนรู้ธรรมะ และหนึ่งในองค์ประกอบศิลป์ที่ได้รับการให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งคือดอกบัว ซึ่งในพระพุทธศาสนาถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ ความองอาจ และการตื่นรู้ โดยในเชิงการตีความเชิงสัญลักษณ์ ดอกบัวถูกนำมาใช้อธิบายระดับศักยภาพของสรรพสัตว์ในการเข้าถึงพระธรรม เช่น คติบัวสี่เหล่า รวมถึงการประยุกต์รูปทรงบัวแปดกลีบเพื่อเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ตามคำสอนในพระไตรปิฎกฝ่ายพระสุตตันตปิฎก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก) หรือการนำเสนอ บัวที่กำลังบาน เป็นภาพแทนของความเบิกบานทางปัญญา

และภาวะแห่งการตรัสรู้ตามหลักพุทธธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2542) การเลือกใช้สัญลักษณ์บัวในบริบทนี้ไม่เพียงสร้างความงดงามทางศิลปะ หากยังช่วยให้พื้นที่สะท้อนความหมายทางจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับความตั้งใจในการออกแบบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในยุคปัจจุบันที่มุ่งเชื่อมโยงผู้คนกับพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายขึ้น แต่อุดมด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมและความหมายทางธรรมะไม่เสื่อมคลาย ประกอบกับการใช้น้ำในงานออกแบบสื่อความบริสุทธิ์และการเกิดใหม่ อาศัยการไหลเวียนของน้ำเพื่อสร้างความผ่อนคลายและเสริมด้วยแสงธรรมชาติร่วมกับแสงประดิษฐ์เพื่อบรรยากาศอันสงบ พระพรหมคุณาภรณ์ (2542) ยังเสนอว่าแนวคิดนี้สอดคล้องกับคติพุทธที่ใช้น้ำเป็นสัญลักษณ์ของการชำระล้างและความบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ

ภาพที่ 8 สระพังทอง (สระน้ำโบราณ) ที่ตั้งของโครงการออกแบบมุขลินีต์เจดีย์
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศิลป์, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ข)

ภาพที่ 9 ตัวอย่างการออกแบบวางผังมุขลินีต์เจดีย์ที่นำความคิดของความหมายของดอกบัวเหล่า
และบัวที่กำลังบานสื่อถึงความเจริญงอกงามและการตื่นรู้มาใช้ในการออกแบบ
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศิลป์, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ข)

ปัจจุบันการดำเนินงานก่อสร้างมูจลินท์เจดีย์บริเวณสระน้ำโบราณภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ได้มีการศึกษาและออกแบบเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง แม้จะเผชิญข้อจำกัดด้านงบประมาณ แต่กระบวนการออกแบบยังคงอาศัยหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์และการตีความเชิงสัญลักษณ์เป็นฐานสำคัญ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงตำแหน่งทางกายภาพของพื้นที่เข้ากับแนวคิด “สัตตมหาสถาน” ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทั้งเจ็ดแห่งหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

การเลือกใช้แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของวัดพระธาตุพนม พร้อมกับยืนยันบทบาทของวัดในฐานะศาสนสถานที่มีความสำคัญทั้งในเชิงพุทธศาสนาและในฐานะพื้นที่พัฒนาสถาปัตยกรรมร่วมสมัย งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าการอ้างอิงและตีความแนวคิดสัตตมหาสถานสามารถใช้เป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดทิศทางการออกแบบและการจัดวางองค์ประกอบของศาสนสถาน ให้เกิดความสอดคล้องทั้งในด้านความศักดิ์สิทธิ์ ความสมเหตุสมผลทางประวัติศาสตร์ และความเหมาะสมทางกายภาพ ดังนั้นการออกแบบมูจลินท์เจดีย์จึงมิได้เป็นเพียงโครงการก่อสร้างใหม่ หากแต่เป็นกระบวนการสืบสานเจตนารมณ์ของพุทธศิลป์ที่มีรากฐานอยู่บนหลักฐานและการตีความที่ผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบทางวิชาการ

ภาพที่ 10 การก่อสร้างสระมูจลินท์ในปัจจุบันบริเวณสระน้ำโบราณภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
ที่มา: ญัฐวัฒน์ จิตศีล, เมธี พิริยการนนท์ และวิวัฒน์ วอทอง (2568ข)

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

สิ่งที่ค้นพบจากผลการวิจัยนี้ พบว่า “สัตตมหาสถาน” มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์พระธาตุพนม เนื่องจากทำหน้าที่เชื่อมโยงมิติทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเข้าไว้ด้วยกัน ส่งผลให้พระธาตุพนมมีความหมายทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว พระธาตุพนมยังถูกมองในฐานะ สัตตมหาสถานจำลอง หรือ พุทธคยาจำลอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อกระบวนการนำรูปแบบและกรอบแนวคิดทางศาสนามาใช้ในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารอย่างชัดเจน ทั้งนี้กระบวนการและการสร้างแนวคิดการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสมมติฐานที่ว่าพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารอาจมีแบบแผนการจัดวางตำแหน่งองค์ประกอบบางประการที่สอดคล้องกับสัตตมหาสถานในพุทธคยา ซึ่งให้เหตุผลว่ามีหลักฐานสนับสนุนสำคัญสองประการ ได้แก่ (1) ความเชื่อเกี่ยวกับการเดินทางของพระพุทธเจ้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะวัดพระธาตุพนม มีความหมายด้านภูมิศาสตร์และคติความเชื่อเชื่อมโยงกับเหตุการณ์หลังการตรัสรู้ เช่น ต้นศรีมหาโพธิ์และสระน้ำโบราณ

ที่สะท้อนภาพของสถานที่ในสัตตมหาสถาน และ (2) การสืบทอดตำนานท้องถิ่นและการสร้างสัญลักษณ์ในพื้นที่วัดที่สอดคล้องกับคติพุทธศาสนา เช่น การปลูกต้นโพธิ์ การอนุรักษ์สระน้ำ และการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด นำไปสู่สรุปผลการศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แรกของการวิจัย ดังนี้

ผลการวิเคราะห์แนวคิดการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมจำเป็นต้องยึดโยงทั้งหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ ความหมายเชิงพุทธสัญลักษณ์ และข้อจำกัดด้านกายภาพของพื้นที่จริง การประยุกต์ใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสระมูจลินท์ บัว ศรีมหาโพธิ์ น้ำ และแสง ช่วยกำหนดทิศทางการออกแบบให้สอดคล้องกับคติความสงบ ความบริสุทธิ์ และความเจริญงอกงาม ตามหลักพุทธศิลป์ ตลอดจนตอบสนองรูปแบบการใช้งานร่วมสมัย ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ตรงตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง ด้านกระบวนการออกแบบ การศึกษานี้ยังสามารถจัดทำแนวทางที่เป็นระบบและมีลำดับขั้นตอนชัดเจน ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของโครงการ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การสำรวจภาคสนาม การวิเคราะห์พื้นที่ การสังเคราะห์แนวคิด การพัฒนาแบบเบื้องต้น ไปจนถึงการนำเสนอผลงานต่อผู้เกี่ยวข้อง แนวทางดังกล่าวสะท้อนความรอบคอบในการพัฒนามูจลินท์เจดีย์ให้เป็นทั้งพื้นที่ศาสนสถานและแหล่งเรียนรู้ในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่สามของการวิจัย

โดยสรุป การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า การอ้างอิงและตีความแนวคิดสัตตมหาสถานสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการออกแบบมูจลินท์เจดีย์วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารได้อย่างมีเหตุผลทางวิชาการ ทั้งในด้านการอนุรักษ์คุณค่าทางศิลปกรรม การตีความอัตลักษณ์ทางศาสนา และการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการใช้งานในปัจจุบัน ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบริบทของสังคมร่วมสมัยต่อไป

2. อภิปรายผล

จากการศึกษาในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและอัตลักษณ์ภูมิภาค ผลการศึกษาสอดคล้องกับข้อเสนอของ (Tambiah, 1976) ที่ชี้ว่าศาสนสถานในสังคมเถรวาทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทั้งทางศาสนาและสังคม-การเมือง การที่พระธาตุพนมมีสถานะเป็นศูนย์กลางศรัทธาของกลุ่มน้ำโขงจึงมิใช่เพียงผลของการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ แต่ยังเป็นผลของกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สร้างความชอบธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547) ที่อธิบายว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทยเกิดจากการทับซ้อนของประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการปฏิบัติของชุมชน ทั้งนี้ในการศึกษายังพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารกับแนวคิดสัตตมหาสถาน พบว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการจัดผังวัดสะท้อนความพยายามในการเชื่อมโยงสถานที่แห่งนี้กับคติความเชื่อเกี่ยวกับสัตตมหาสถาน แม้ว่าวัดพระธาตุพนมจะมีใช้สถานที่ในพุทธศาสนาตามประวัติศาสตร์ แต่จากตำนานและแบบแผนการสืบทอดศรัทธา พบว่าวัดแห่งนี้ถูกให้ความหมายในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์หลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (สุรัชย์ ชินบุตร, 2559; ธนาวุฒิ บุญเหลือ และคณะ, 2565) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเกี่ยวกับการบรรจุพระอัฐิธาตุซึ่งถือเป็นพระบรมสารีริกธาตุสำคัญตามคติพุทธศาสนาเถรวาท การมีพระธาตุส่วนสำคัญประดิษฐานในพื้นที่ทำให้วัดพระธาตุพนมมีสถานะเป็นศูนย์กลางความศรัทธาอย่างเด่นชัดในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง (สุรัชย์ ชินบุตร, 2559) และจากการสำรวจองค์ประกอบทางกายภาพภายในวัดยังแสดงให้เห็นความสอดคล้องเชิงสัญลักษณ์กับลักษณะของสัตตมหาสถาน เช่น การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ การคงไว้ซึ่งสระน้ำโบราณที่ถูกตีความว่าเชื่อมโยงกับ “สระมูจลินท์” ซึ่งเป็นสถานที่ที่พญานาคมูจลินท์แผ่พังพานปกป้องพระพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก) การตีความเชิงสัญลักษณ์นี้สะท้อนการใช้ภูมิทัศน์เป็นสื่อกลางในการประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์และเชื่อมโยงมิติทางพุทธประวัติกับพื้นที่ร่วมสมัย แม้พระธาตุพนมจะมีใช้สถานที่จริงในพุทธศาสนา แต่กระบวนการให้ความหมายผ่านตำนาน การบรรจุพระอัฐิธาตุ และ

การจัดภูมิทัศน์ได้สร้าง “ภูมิทัศน์เชิงสัญลักษณ์” ที่ทำหน้าที่แทนพุทธประวัติในบริบทลุ่มน้ำโขง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านสัญลักษณ์ทางภูมิทัศน์ของ (Eliade, 1959) ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อแรกที่มุ่งวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของสถูปมหาสถานที่มีต่อบริบทวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ในด้านแนวคิดการออกแบบ พบว่าการพัฒนาภูมิทัศน์เจดีย์ในพื้นที่วัดตั้งอยู่บนฐานของสัญลักษณ์เชิงพุทธศาสนาที่ปรากฏเด่นชัด โดยเฉพาะ “ดอกบัว” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ความเจริญงอกงาม และการตื่นรู้ในพุทธศาสนา (ธงชัย สมุทรโคจร, 2560) แนวคิดนี้สัมพันธ์กับหลักธรรมที่อธิบายระดับสติปัญญาของสัตว์โลกผ่าน “บัวสี่เหล่า” ซึ่งใช้เปรียบเทียบสภาวะความพร้อมในการเข้าถึงธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2543) และแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2543) ซึ่งสะท้อนระดับการพัฒนาปัญญาในกระบวนการเข้าถึงธรรม การนำสัญลักษณ์ดังกล่าวมาแปลงเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจึงสอดคล้องกับแนวคิดของ (Norberg-Schulz, 1980) เรื่อง “Genius Loci” ที่เสนอว่างานสถาปัตยกรรมควรถ่ายทอดจิตวิญญาณของสถานที่ผ่านรูปทรงและโครงสร้างเชิงความหมาย ไม่ใช่เพียงการจัดรูปแบบเชิงกายภาพ ดังนั้นการประยุกต์ความหมายของดอกบัวและโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้จึงส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของภูมิทัศน์เจดีย์ ทำให้การออกแบบสามารถถ่ายทอดนัยทางธรรมะ เช่น กระบวนการเจริญปัญญา หรือเส้นทางแห่งการตรัสรู้ ผ่านองค์ประกอบ รูปทรง และการจัดวางพื้นที่ได้อย่างมีความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจแนวคิดและกรอบความคิดเชิงสัญลักษณ์ในการออกแบบภูมิทัศน์เจดีย์โดยเฉพาะ

ในด้านกระบวนการออกแบบ พบว่าโครงการภูมิทัศน์เจดีย์ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ การสำรวจพื้นที่จริง และการวิเคราะห์บริบทด้านกายภาพและคติความเชื่อของชุมชนยังสอดคล้องกับแนวทางการจัดการพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของ (UNESCO, 2015) ที่เน้นการบูรณาการข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสัญลักษณ์ และการมีส่วนร่วมของบริบทพื้นที่ในการพัฒนาโครงการใหม่ ก่อนนำผลที่ได้มาพัฒนาเป็นแนวคิดการออกแบบที่ผสานข้อมูลเชิงวิชาการเข้ากับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ความหมายของสระมุจลินท์และดอกบัว เพื่อถ่ายทอดสภาวะความสงบและการตื่นรู้ผ่านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม แนวทางดังกล่าวช่วยกำหนดรูปแบบพื้นที่ให้สอดคล้องทั้งด้านการใช้งาน คุณค่าทางศาสนา และบริบททางประวัติศาสตร์ อันนำไปสู่ข้อเสนอเชิงกระบวนการออกแบบที่มีความหมายและความเหมาะสมต่อการพัฒนาภูมิทัศน์เจดีย์ในบริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารกับแนวคิดสถูปมหาสถานมิได้เป็นเพียงคติความเชื่อ หากยังเป็นฐานสำคัญของแนวคิดออกแบบและกระบวนการออกแบบภูมิทัศน์เจดีย์ โดยใช้หลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ สัญลักษณ์ทางศาสนา และบริบทพื้นที่มาสานกันอย่างรอบด้าน ส่งผลให้การออกแบบมิใช่เพียงการสร้างองค์ประกอบใหม่ แต่เป็นการสืบทอดคุณค่าทางพุทธศิลป์และการตีความพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบริบทสมัยใหม่อย่างมีเหตุผลและน่าเชื่อถือและเป็นกระบวนการตีความและต่อยอดความหมายเดิมของพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ ศาสนา และภูมิทัศน์วัฒนธรรม และผลการศึกษาในครั้งนี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” สามารถถูกประกอบสร้างใหม่ผ่านสัญลักษณ์ การจัดผัง และการออกแบบเชิงความหมาย และการพัฒนาภูมิทัศน์เจดีย์ในบริบทวัดพระธาตุพนมจึงเป็นตัวอย่างของการออกแบบสถาปัตยกรรมศาสนสถานที่ตั้งอยู่บนฐานของพุทธจักรวาลวิทยา ประวัติศาสตร์ภูมิภาค และการสังเคราะห์สัญลักษณ์ทางศาสนาอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1.1 ส่งเสริมบทบาทของคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากชุมชนเป็นผู้มีความผูกพันกับพื้นที่โดยตรง และเป็นฐานสำคัญในการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งยังควรจัดกิจกรรมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ความสำคัญของวัดพระธาตุพนม ความหมายของสัตตมหาสถาน และบทบาทของพื้นที่ในการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างความภูมิใจและความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ

1.2 มีการนำข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น โบราณคดี ดำเนินท้องถิ่น เอกสารประวัติศาสตร์ และการสำรวจพื้นที่จริงมาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อให้การตีความความสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธาตุพนมกับคติสัตตมหาสถานมีความชัดเจนและรอบด้านยิ่งขึ้น

1.3 การพัฒนาแนวคิดการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ควรยึดโยงกับหลักฐานและสัญลักษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบ เพื่อให้การออกแบบสะท้อนความหมายทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง และนำเสนอผลการศึกษาต่อวัดหน่วยงานท้องถิ่น และชุมชนเพื่อร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 สัมภาษณ์นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนศึกษา โบราณคดี และสถาปัตยกรรม เพื่อยืนยันความถูกต้องของการตีความ และเพิ่มความลึกซึ้งทางวิชาการ เพราะการมีข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญจะช่วยลดอคติและการตีความที่อาจเกิดจากมุมมองเพียงฝ่ายเดียว

2.2 การออกแบบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จำเป็นต้องได้รับข้อมูลจากผู้ดูแลพื้นที่โดยตรง เช่น วัด หน่วยงานท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ข้อเสนอในการออกแบบสามารถนำไปใช้ได้จริง ควรมีการทำประชุมร่วมและเวทีรับฟังความคิดเห็นเพื่อให้เกิดการออกแบบที่ตอบโจทย์การใช้งานจริง

2.3 ควรเพิ่มกระบวนการวิจัยเชิงการมีส่วนร่วม (Participatory Research) โดยจัดกิจกรรมเชิงสาธารณะ เช่น เวิร์กช็อป นิทรรศการ หรือการเก็บข้อมูลภาคสนามร่วมกับชุมชน เพื่อรับฟังข้อเสนอ ความต้องการ และวิธีการที่ชุมชนต้องการรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ และเพิ่มการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสอดคล้องกับบริบททางสังคมมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษากระบวนการออกแบบมูจลินท์เจดีย์ วัดพระธาตุพนมวรมหาราวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม” ฉบับนี้เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปีการศึกษา 2566 สามารถลุล่วงได้โดยการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และวัดพระธาตุพนมวรมหาราวิหาร

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2483). *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*. โรงพิมพ์ไทยเชชม.

กรมศิลปากร. (2522). *รายงานการขุดค้นและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม*. โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

กรมศิลปากร. (2546). *พุทธสถาปัตยกรรมในประเทศไทย*. กรมศิลปากร.

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2562). *ประวัติพระพุทธศาสนา ฉบับปรับปรุง*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธงชัย สมุทรโคจร. (2560). *สัญลักษณ์และความหมายในพุทธศิลป์ไทย*. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ธนาวุฒิ บุญเหลือ, กฤษณ ฝิโลปกรณ์ และยุภาพร ไชยแสน. (2565). กระบวนการจัดทำผังแม่บทบริเวณพื้นที่โดยรอบพระธาตุพนมเพื่อเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม*, 12(2), 329 - 345. <https://doi.org/10.14456/npuj.2022.20>.
- ธัญลักษณ์ อารยตานนท์ และ พระสุทธิสารเมธี. (2565, 1 มิถุนายน). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนเส้นทางการค้าในดินแดนสุวรรณภูมิ. ใน *รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 “พุทธศาสนาและปรัชญา : แนวคิดมุมมองสู่สันติภาพ”* (หน้า 300–314). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2526). *พุทธประวัติศึกษา : ตำนานพระเจ้าเลียบโลก*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปิรัชญ์ เจริญทรัพย์. (2551). บัว : สัญลักษณ์ของพุทธศาสนา. *หมอชาวบ้าน*, (351), 40 - 45.
- พนม ทิพย์จักร. (2549). *พระธาตุพนม : ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการสักการะ*. กรมศิลปากร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. มูลนิธิพุทธธรรม.
- พุทธศาสนสมาคมแห่งประเทศไทย. (2539). *เจ็ดลัทธิหลังการตรัสรู้*. Buddhist Publication Society.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ก). *พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* (พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มัคคสังยุต เล่ม 14). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ข). *พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 25). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *พระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย* (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 25). มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). *สุวรรณภูมิ : ภูมิหลังประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). *ความหมายและโครงสร้างของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย*. มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). *พระธาตุพนม : ตำนาน ประวัติศาสตร์ และความเชื่อในลุ่มน้ำโขง*. มติชน.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2559). อารามฐานิยานุสรณ์พระเจ้ายศยโลกฉบับอีสานล้านช้าง : การสืบทอดและการสร้างสรรค์. *วารสารไทยศึกษา*, 12(1), 1 - 32.
- Eliade, M. (1959). *The Sacred and the Profane*. Harcourt.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci : Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.
- Tambiah, S. J. (1976). *World Conqueror and World Renouncer*. Cambridge University Press.
- UNESCO. (2015). *Managing Cultural World Heritage*. UNESCO.

การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์”

The Creative Musical Composition : “Nine Decades of The College of Dramatic Arts”

วิสุทธิ์ จั๊ยม้า^{1*} บำรุง พาทย์กุล² และ ดุษฎี มีป้อม³

Wisut Juima^{1*}, Bamrung Phatthayakul² and Dussadee Meepom³

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์^{1*}

อาจารย์ ดร. สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์²

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์³

Ph.D. Scholar in the field of Music, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute^{1*}

Dr., Department of Music, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute²

Assistant Professor, Dr., Department of Music, Faculty of Music and Drama,

Bunditpatanasilpa Institute³

*Corresponding author, e-mail: wisut.j@cda.bpi.ac.th

วันที่รับบทความ: 13 ธันวาคม 2568; วันแก้ไขบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2569; วันตอบรับบทความ: 25 กุมภาพันธ์ 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์บทร้องและทำนองเพลงขึ้นใหม่ สำหรับถ่ายทอดเรื่องราวประวัติและพัฒนาการของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ดำเนินการโดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เพื่อนำมาประพันธ์บทร้อง และสร้างสรรค์ทำนองเพลงโดยยึดหลักการประพันธ์ของอาจารย์มนตรี ตราโมท ร่วมกับทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลป์ของรองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ชัย ปภูการัตน์

ผลการวิจัยพบว่า บทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 เพลง “อาศิรวาทบูชาสถาน” เป็นการสร้างสรรค์ในรูปแบบเพลงหน้าพาทย์ อัตราจังหวะ 3 ชั้น มีโครงสร้างประกอบด้วย 9 ไม่เดิน เชื่อมด้วยไม้ลาและจบด้วยเพลงร่ำ เพื่อสื่อถึงการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถาบัน ช่วงที่ 2 เพลง “ตำนานกาลวังหน้าสืบรากฐาน” เป็นเพลงอัตราจังหวะ 2 ชั้น ที่มีบทร้องและทำนองสะท้อนบรรยากาศเชิงประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวตั้งแต่ยุคก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ การฝ่าฟันอุปสรรค จนถึงการยกระดับสู่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ในปัจจุบัน และช่วงที่ 3 เพลง “จากวิมานวังหน้า สูศาลาเกษมศานต์” เป็นบทเพลงที่สื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกในการเปลี่ยนผ่านสถานที่ตั้ง โดยกำหนดให้ทำนองช่วงแรกมีความโศกเศร้าอาลัยเพื่อรำลึกถึงวังหน้า และปรับเปลี่ยนจังหวะให้สนุกสนานในช่วงท้ายเพื่อเฉลิมฉลองความรุ่งเรือง ณ ศาลาฯ โดยการบรรเลงใช้วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากล เพื่อถ่ายทอดอารมณ์เพลงให้สอดคล้องกับบริบทของเนื้อหาในแต่ละช่วง

คำสำคัญ: การสร้างสรรค์เพลง, ๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์, วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากล

Abstract

The research titled The Creative Musical Composition: “Nine Decades of The College of Dramatic Arts” aimed to create new lyrics and melodies to convey the history and development of

the College of Dramatic Arts. The researcher gathered data from documents and interviews to compose lyrics and created melodies based on Montri Tramote's Thai music composition principles and Associate Professor Dr. Narongchai Pidokrat's creative arts theory.

The result found that the creative song divided into three parts: Part 1. "Asirawat Puchaniyasathan" is a Na Phat song (sacred song) composed in a 3-level rhythmic cycle (Sam-Chan). The structure consists of 9 Mai Doen, connecting to Mai La and ended with Pleng Rua to worship the College's sacred objects. Part 2. "Tamnan Kan Wang Na Suep Rakthan" is a song in a 2-level rhythmic cycle (Song-Chan) with lyrics and melodies reflecting a historical atmosphere. It narrates the story from the establishment of the School of Dramatic and Musical Arts and overcomes obstacles to the elevation of Bunditpatanasilpa Institute at present. Part 3. "Chak Wiman Wang Na Su Salaya Kasemsan" conveys the emotions of relocating. The melody begins with sorrow to reminisce about "Wang Na" (the Front Palace) and shifts to a lively, celebratory rhythm to mark the prosperity at "Salaya". The musical ensemble used for the performance is a Piphat ensemble with western music instruments to appropriately expresses the emotions corresponding to the content of each song.

Keywords: Song Creation, 9 Decades of College of Dramatic Arts, Piphat Ensemble Mixed with Western Instruments

บทนำ

วิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งที่เกิดการศึกษาวิชาชีพทางศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์มายาวนานมากกว่า 90 ปี มีกำเนิดเริ่มต้นจาก "โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์" ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 โดย พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ อดีตคนแรกของกรมศิลปากร ถือเป็นสถาบันของชาติแห่งแรกที่ทำให้การศึกษาทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลป ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้รวมเข้ากับโรงเรียนศิลปากร เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์" สอนวิชาศิลปทางดนตรีไทย และละคร แต่ยังไม่มียोजनाจนถึงปี พ.ศ. 2485 ได้มีการยุบกองโรงเรียนและโอนแผนกนาฏดุริยางค์จากโรงเรียนศิลปากรไปสังกัดกองการสังคีต เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนสังคีตศิลป์" ขึ้นอยู่กับแผนกนาฏศิลป์ แต่ด้วยอุปสรรคและสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาของโรงเรียนสังคีตศิลป์จึงหยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2488 นายกรัฐมนตรีได้มีบัญชาให้แก้ไขปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนสังคีตศิลป์ใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนนาฏศิลป์" ต่อมาโรงเรียนนาฏศิลป์ได้ขยายการศึกษาทั้งนาฏศิลป์ไทย ดุริยางค์ไทย และดุริยางค์สากล และได้รับการยกฐานะให้เป็น "วิทยาลัยนาฏศิลป์" เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2515 (สิริชัยชาญ พักจำรูญ, 2537)

วิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการสืบสาน ปลูกฝัง และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านดนตรีและนาฏศิลป์ทั้งไทยและสากล โดยตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันสถาบันแห่งนี้ได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน รวมถึงรูปแบบของศิลปะการแสดงที่ใช้สำหรับเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันสมัยและตอบโจทย์ความต้องการของสังคม ในยุคเริ่มต้นเปิดสอนเฉพาะสาขาดนตรีไทยและละคร (ไม่มีนาฏศิลป์ไทย) โดยใช้หลักสูตรที่ได้รับการสืบทอดมาจากกรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ 7 หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นผู้บริหารคนแรกได้วางระเบียบการเรียนการสอนไว้โดยท่านมีวิสัยทัศน์ในการนำระบบสากลมาประยุกต์ใช้เพื่อความ

ทันสมัย (หลวงวิจิตรวาทการ, 2478) ในช่วงแรกนี้หลวงวิจิตรวาทการยังได้แต่งละครปลูกใจเรื่อง “เลือดสุพรรณ” ขึ้น ซึ่งประสบความสำเร็จและได้รับการชื่นชมจากบรรดาผู้ชมเป็นอย่างมาก ทำให้สถาบันแห่งนี้เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักมากขึ้น ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้การบริหารของนายธนิต อยู่โพธิ์ ได้เกิดการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมด้านดนตรี ละคร และโขนขึ้นใหม่ พร้อมกับปรับปรุงระบบการศึกษาให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยเพิ่มหลักสูตรเป็น 6 สาขาหลักด้วยกัน ได้แก่ 1) สาขานาฏศิลป์ไทย ประกอบด้วย โขน ละครรำ ระบำไทย ละครโน ละครนอก ละครตีกดาบรพ์ และนาฏกรรมอื่น ๆ 2) สาขาศูริยางค์ไทย 3) สาขาศูริยางค์สากล 4) สาขาศิตศิลป์ไทย 5) สาขาศิตศิลป์สากล และ 6) สาขานาฏศิลป์สากล (สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2558)

หลังจากที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ได้เปิดการเรียนการสอนครบทุกสาขาทั้งด้านนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์แล้ว ในแต่ละสาขาวิชาได้มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านเนื้อหาหลักสูตรที่ใช้สอน รูปแบบการบรรเลงและการแสดงสำหรับการเผยแพร่ รวมถึงการบูรณาการและสร้างสรรค์ศิลปะแขนงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดรูปแบบใหม่ที่ทันสมัยไปตามยุค เช่น สาขาวิชาดุริยางค์ไทยมีพัฒนาการด้านการรวมวงและการบรรเลงวงมหาดุริยางค์ไทย โดยเลียนแบบจากวงออเคสตราของสากลโดยคุณครูประสิทธิ์ ถาวร ได้เรียบเรียงเพลงให้มีความกลมกลืนสนุกสนาน ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก มีพัฒนาการด้านดนตรีพม่าโดยนำมาบูรณาการกับละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยมีการฟื้นฟูเพื่อการอนุรักษ์และสร้างสรรค์การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์โดยใช้ผู้แสดงเป็นผู้หญิง และใช้ดนตรีไทยบูรณาการร่วมกับดนตรีสากลบรรเลงประกอบการแสดง มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์การแสดงละครพื้นทางเรื่องราชาธิราชตอนศึกกามนี โดยใช้เครื่องดนตรีไทยจีนและวงดนตรีพม่าประกอบการแสดง การแสดงละครนอกเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนพระไวยแตกทัพโดยใช้ผู้แสดงหญิงล้วน สาขาวิชาศิลปสากลมีการสร้างสรรค์ผลงานด้านนาฏศิลป์สากลและดุริยางค์สากล เช่น มีการก่อตั้งวงดุริยางค์เครื่องเป่า (symphonic band) มีการสร้างสรรค์การแสดงร่วมสมัย บัลเล่ย์ ชุด ความรักของเจ้าหญิงรจนา มีการก่อตั้งวง percussion Ensemble การสร้างสรรค์ดนตรีประกอบการแสดง โขนชุดนางลอย ชุดรามราชา โดยใช้วงโยธวาทิตบรรเลงร่วมกับวงดนตรีไทย พัฒนาการที่ควบคู่กันทั้งไทยและสากลนี้เอง จึงเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของวิทยาลัยนาฏศิลป์

จากพัฒนาการและเกียรติภูมิอันยาวนานดังที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงรากฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งและการปรับตัวทางศิลปะอย่างต่อเนื่องของวิทยาลัยนาฏศิลป์ อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏผลงานดุริยางคศิลป์ขึ้นใดที่ถูกประพันธ์ขึ้นเพื่อร้อยเรียงเรื่องราวและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของการเดินทางผ่านกาลเวลาทั้ง 9 ทศวรรษ ตั้งแต่ยุคก่อตั้ง ณ วังหน้า จนถึงยุคปัจจุบัน ณ ศาลายา ไว้อย่างครบถ้วนในชุดการแสดงเดียว ดังนั้น ในฐานะบุคลากรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ จึงเกิดแรงบันดาลใจ และมีความสนใจที่จะนำข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการด้านนาฏดุริยางคศิลป์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ที่ผ่านมาแล้วกว่า 90 ปี มาสร้างสรรค์เป็นบทเพลงตามหลักและทฤษฎีดุริยางคศิลป์ โดยกำหนดชื่องานวิจัยนี้ว่า การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” ซึ่งการนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาถ่ายทอดผ่านการสร้างสรรค์ด้านดุริยางคศิลป์ นอกจากจะเป็นการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญไว้ในรูปแบบของสุนทรียศาสตร์แล้ว ยังเป็นกุศโลบายในการสื่อสารเรื่องราวอันทรงคุณค่าให้เข้าถึงผู้คนได้ง่ายและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ด้วยคุณลักษณะของดนตรีที่สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ได้อย่างตรงไปตรงมา การสร้างสรรค์บทเพลงในครั้งนี้จึงมิใช่เพียงการประพันธ์ทำนองและบทร้องเพื่อความไพเราะ แต่เป็นการใช้องค์ความรู้ทางดุริยางคศิลป์ทำหน้าที่บอกเล่าความรุ่งเรืองและเกียรติภูมิของวิทยาลัยนาฏศิลป์ตลอด 9 ทศวรรษ ให้เป็นที่ประจักษ์และจดจำแก่ศิษย์เก่าศิษย์ปัจจุบัน และสาธารณชนสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์”

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยสร้างสรรค์โดยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ผลงาน ดังนี้

1. ทฤษฎีการสร้างสรรค์

ณรงค์ชัย ปิฎกรัษฎ์ (2563 : 75) อธิบายว่า ทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลปกรรมครอบคลุมศิลปะทุกแขนงโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงสร้างสรรค์และสุนทรียศาสตร์ มีหลักคิด 2 ประการ คือ 1) หลักมิติการสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดจากจินตนาการ การวิจัย และความคิดริเริ่มของมนุษย์เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา และ 2) หลักวิพริตลักษณะการสร้างสรรค์ ซึ่งพิจารณาคุณสมบัติของผลงาน 5 ด้าน ได้แก่ วิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและศรัทธา นวัตกรรมและเทคโนโลยี การต่อยอดองค์ความรู้ และการรับรู้คุณค่าทางสุนทรียะของผู้ชม

เดชน์ คงอิม (2564 : 218 - 220) อธิบายว่า ทฤษฎีการสร้างสรรค์เพลงไทยจากองค์ความรู้เดิมหมายถึง การนำองค์ความรู้ ประสบการณ์จากธรรมชาติ และบริบททางสังคมวัฒนธรรมมาเป็นแรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลง เช่น การจินตนาการทำนองจากเสียงธรรมชาติ หรือการถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนาและประเพณี เพื่อให้บทเพลงสื่ออารมณ์ความรู้สึกที่สอดคล้องกับผู้ฟัง และสะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะตัวของผู้สร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบเพลงไทยที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและกิจกรรมทางสังคม

จากทฤษฎีการสร้างสรรค์ดังกล่าว จึงนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลัก ในการจัดกระทำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ให้เป็นผลงานสุนทรียะทางดนตรี โดยอาศัยหลักมิติการสร้างสรรค์ การจินตนาการ มากำหนดทิศทางการของบทเพลงให้มีความแปลกใหม่แต่ยังคงไว้ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง

2. ทฤษฎีดุริยางค์ไทย

มนตรี ตราโมท (2538 : 43, 45, 87 - 88) ได้สรุปหลักการแต่งเพลงไทยไว้ 3 ประเด็นสำคัญ คือ 1) องค์ประกอบการแต่งเพลง ผู้ประพันธ์ต้องกำหนดโครงสร้างและจังหวะหน้าทับให้ชัดเจน ยึดเสียงลูกตกปลายจังหวะเป็นเกณฑ์สำคัญโดยเฉพาะเมื่อใช้เพลงเดิมเป็นต้นแบบ และต้องเข้าใจลีลาทำนองเพื่อให้เกิดสัมผัสที่ไพเราะ 2) ขั้นตอนการฝึกหัดแต่งเพลง เริ่มจากการขยายทำนองเดิมให้ยาวขึ้นเป็นเท่าตัว จากนั้นแทรกทำนองลงในส่วนที่ขยายไม่ให้ห่างเกินไป และปรับแต่งสำนวนทำนองให้กลมกลืนสัมพันธ์กันทั้งเพลง 3) วิธีการแต่งเพลงไทย จำแนกเป็น 3 วิธี ได้แก่ การแต่งใหม่ทั้งหมดตามจินตนาการโดยไม่อิงทำนองเดิม การแต่งโดยแปลงอัตราจังหวะ (ขยายหรือตัดทอนจากเพลงต้นแบบ) และการนำทำนองเดิมมาประดิษฐ์ทางเปลี่ยนใหม่โดยยังคงอัตราจังหวะเดิมไว้ ซึ่งผู้แต่งสามารถตั้งชื่อเพลงใหม่ได้ในฐานะเจ้าของผลงานสร้างสรรค์

บุญธรรม ตราโมท (2545 : 37 - 39) อธิบายเรื่องประเภทเพลงหน้าพาทย์ สรุปได้ว่า แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ประเภทเพลงไหว้ครู ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ที่มีระบุชื่อไว้ในตำราไหว้ครู เช่น เพลงโปรยข้าวตอกตระพระพรคนธรรพ เป็นต้น และ 2) ประเภทเพลงหน้าพาทย์พิเศษ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ที่อยู่นอกตำราไหว้ครู ใช้สำหรับประกอบการแสดงโขนละครและอื่น ๆ เช่น เพลงพระยาเดิน เพลงดำเนินพราหมณ์ เป็นต้น

สิริชัยชาญ พักจำรูญ (2546 : 180 - 193) อธิบายเรื่องประเภทเพลงหน้าพาทย์ สรุปได้ว่า เพลงหน้าพาทย์หรือที่นิยมเรียกกันว่า เพลงครู หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกริยาสมมุติในการแสดงโขน หรือละคร วิธีการสังเกตง่ายว่าเพลงไหนเป็นเพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่ใช้ตะโพนและกลองทัดตีประกอบจังหวะ บางเพลงอาจจะตี

ทั้งตะโพนและกลองทัด บางเพลงอาจใช้กลองทัดอย่างเดียว เช่น เพลงพระยาเดิน บางเพลงอาจใช้ตะโพนอย่างเดียว เช่น เพลงสาธุการ

สัจด์ ภูเขาทอง (2539 : 133 - 223) อธิบายเกี่ยวกับเพลงตับเรื่อง สรุปได้ว่า ตับเรื่อง เป็นเพลงตับที่ยึดเอาเนื้อเรื่องเป็นหลัก ฟังแล้วเป็นเรื่องราวต่อกันไป ส่วนเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบไม่กำหนดแน่นอนว่าเป็นเพลงประเภทใด อาจเป็นเพลงอัตราเดียวกันหรือคนละอัตราก็ได้ ส่วนทำนองเพลงต้องมีลีลาเข้ากับเนื้อเรื่อง และมีเพลงหน้าพาทย์เข้าไปผสมอยู่ด้วย

พิชิต ชัยเสรี (2557 : 56 - 63) ได้อธิบายเกี่ยวกับกลวิธีการปล่อยแนว สรุปได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจังหวะจากปกติไปสู่รูปแบบอื่น ยกตัวอย่างเช่น จังหวะม้ารำที่มีจังหวะก้าวกระโดด หรือการปรับเปลี่ยนจังหวะให้ช้าหรือเร็วขึ้น หรือบางครั้งอาจทิ้งจังหวะปกติให้เป็นलयจังหวะเลย ทั้งนี้เพื่อสร้างความแปลกใหม่ ความหลากหลาย และความตื่นเต้นให้แก่ผู้ฟัง ไม่ให้บทเพลงมีจังหวะเดิม ๆ จนรู้สึกน่าเบื่อ

องค์ความรู้เหล่านี้ ได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการประพันธ์เพลง ได้แก่ การใช้หลักการแต่งเพลงของครูมนตรี ตราโมท ในการวางโครงสร้างทำนอง การนำรูปแบบเพลงหน้าพาทย์ มาใช้เพื่อสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ การใช้รูปแบบเพลงตับเรื่องเพื่อเล่าประวัติศาสตร์ และการนำกลวิธีปล่อยแนวเพื่อเปลี่ยนลีลาอารมณ์เพลงให้มีความหลากหลาย

3. สารัตถะที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์วิทยาลัยนาฏศิลป์

สิริชัยชาญ พักจำรูญ (2537 : 30 - 31) สรุปได้ว่า พัฒนาการของวิทยาลัยนาฏศิลป์เริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 โดยพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น ได้ก่อตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” ขึ้น ณ บริเวณวังหน้า เพื่อรวบรวมศิลปิน - ละครและดนตรีจากราชสำนักมาถ่ายทอดองค์ความรู้ในระบบโรงเรียน ต่อมาได้มีวิวัฒนาการและเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนสังคีตศิลป์” “โรงเรียนนาฏศิลป์” และยกฐานะขึ้นเป็น “วิทยาลัยนาฏศิลป์” เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาดนตรีและนาฏศิลป์สู่ภูมิภาค

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (2558 : 88) เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2540 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนาม “สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์” หมายถึง “สถาบันผลิตบัณฑิตทางศิลปะแห่งความเจริญ” พร้อมทั้งพระราชทานตราสัญลักษณ์รูป “พระพิณเศรา” เพื่อให้เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เป็นศูนย์กลางในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยยังคงใช้อาคารและทรัพยากรบุคคลอันทรงคุณค่าของวิทยาลัยนาฏศิลป์ (วังหน้า) เป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนพันธกิจสืบไป

ข้อมูลพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว ได้นำมาสังเคราะห์เป็นลำดับเนื้อหาของบทร้อง โดยนำเหตุการณ์สำคัญมาเรียงร้อยเป็นเรื่องราวเพื่อแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เพื่อสื่อถึงความสำเร็จและเกียรติยศสูงสุด

4. สารัตถะที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ (2554 : 7 - 9) อธิบายเรื่องพัฒนาการของดนตรีไทย สรุปว่า พัฒนาการดนตรีไทย ที่ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนา นั้นเกิดจากการรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติโดยเฉพาะอินเดียมาปรับให้เข้ากับบริบทสังคมไทย โดยมีรากฐานจากการขับร้องในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ตามคติพราหมณ์ ซึ่งแม้จะเน้นการรักษารูปแบบขนบธรรมเนียมเดิม แต่กระบวนการผสมผสานดังกล่าวก็ได้สร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นมา

แนวคิดเรื่องพัฒนาการนี้ ได้นำมาใช้เป็นฐานคิดในการกำหนดรูปแบบวงดนตรี โดยการนำเครื่องดนตรีสากลเข้ามาผสมผสานกับวงปี่พาทย์ เพื่อสะท้อนถึงวิวัฒนาการของวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีการปรับตัวรับวัฒนธรรมสากลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างลงตัว

5. สาระที่เกี่ยวกับอารมณ์และลีลาของเพลง

เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2530 : 16) อธิบายว่า ความรู้สึกและอารมณ์เพลงที่ต่างกัันนั้นมีพื้นฐานมาจากลีลาของเพลง นักดนตรีจึงจำเป็นต้องศึกษาและตีความลีลาของบทเพลงเพื่อให้สามารถบรรเลงได้ตรงตามเจตนาของผู้แต่ง โดยมองว่า ลีลาของเพลงเป็นแก่นสำคัญในการกำหนดอารมณ์ และการสร้างสรรค์ผลงานของนักดนตรี มากกว่าองค์ประกอบด้านเสียงของเครื่องดนตรีซึ่งเป็นเพียงผลลัพธ์ส่วนปลายเท่านั้น

อัสนีย์ เป็เลียนศรี (2555 : 124 - 125) อธิบายว่า ดนตรีไทยมีศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้สึกได้อย่างลึกซึ้งผ่านทำนองเพลง หน้าที่ และกลวิธีการบรรเลง โดยสามารถ จำแนกอารมณ์เพลงไทยออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น อารมณ์รัก อารมณ์สนุกสนาน อารมณ์โศกเศร้า อารมณ์ศักดิ์สิทธิ์ และอารมณ์ธรรมชาติ

หลักการเรื่องลีลาและอารมณ์เพลง ได้นำมาใช้ในการกำหนดอารมณ์ของบทเพลงทั้ง 3 ช่วง ให้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนตามบริบทเนื้อหา คือ เริ่มต้นด้วยความขลังและศรัทธา ต่อด้วยความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ และจบลงด้วยความอาลัยรำลึกความหลังก่อนเปลี่ยนผ่านสู่ความสนุกสนานเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองความสำเร็จ

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รังสรรค์ บัวทอง (2562) วิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์เพลงกลองอาเชียน โดยนำแรงบันดาลใจจากกลอง 10 ประเทศอาเซียนมาประพันธ์เพลง ผลการวิจัยได้บทเพลงสำเนียงต่าง ๆ 10 เพลง จัดแสดงโดยใช้วงดนตรีไทย 3 ประเภท และมีการนำเครื่องดนตรีชาติต่าง ๆ มาผสมผสาน เพื่อสร้างสำเนียงภาษาที่หลากหลาย สะท้อนเอกลักษณ์ทางดนตรีและเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะการผสมผสานวัฒนธรรม

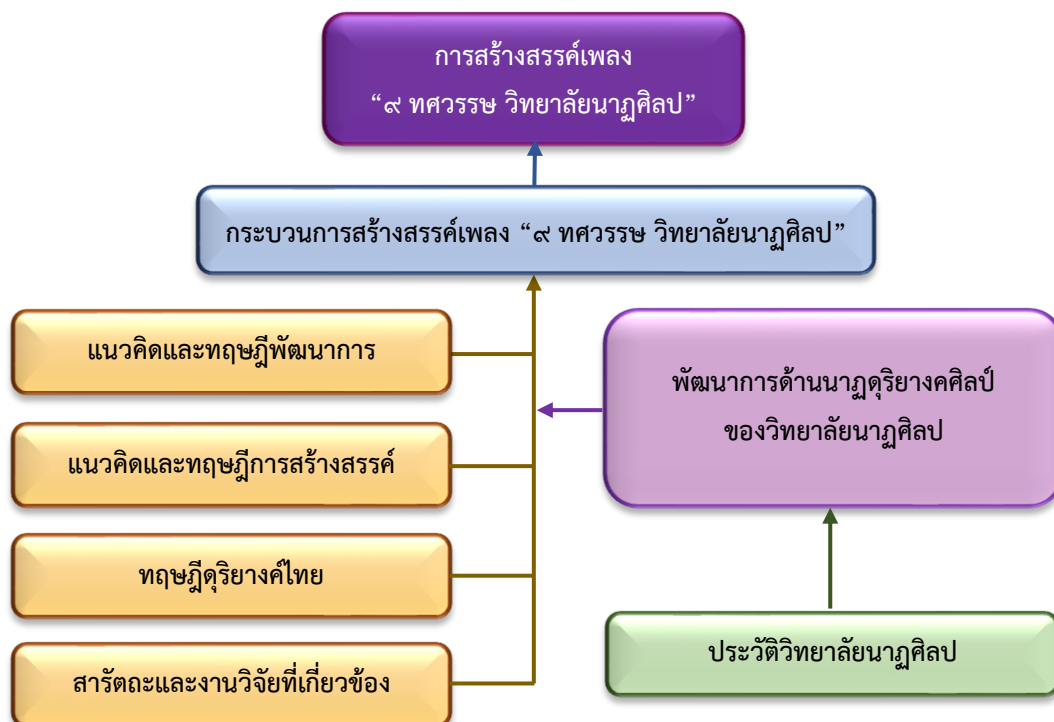
สันติ อุดมศรี (2563) วิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ : ตบเรื่องเกาะสี่ซัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์เพลงตบเรื่องที่ถ่ายทอดประวัติศาสตร์และเรื่องราวของเกาะสี่ซัง ผลงานสร้างสรรค์ประกอบด้วยเพลงจำนวน 6 เพลง ที่บอกเล่าถึงคำขวัญ ที่มาของชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระราชวัง วิถีชีวิต และการท่องเที่ยว โดยใช้ทฤษฎีการประพันธ์คำร้องก่อนทำนองและหลักบันไดเสียงในการสร้างสรรค์

เดชน์ คงอิม (2566) ได้วิจัยเรื่อง “ดุริยพาทยากริรมย์ ชุต ทศเทพอภิวันทนา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์มือฆ้องและสร้างสรรค์เพลงหน้าพาทย์เพื่อการฟังในรูปแบบการสรรเสริญบูชา ผลการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์มือฆ้อง 5 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบขึ้นต้น ลงจบ เฉพาะ คู่ 2 และร่วม สำหรับผลงานสร้างสรรค์แบ่งเป็น 3 องค์ โดยพัฒนาทำนองจากเพลงสารการและเพลงในทศเทพ บทร้องมีแนวคิดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ปิตามารดา ครู อาจารย์ และเทพเจ้าทั้งสิบ ประพันธ์ด้วยเทคนิคทางดนตรีที่หลากหลาย (ทางพื้น กรอ เก็บ) โดยยังคงจังหวะหน้าทับของเพลงหน้าพาทย์ไว้อย่างเคร่งครัดเพื่อสื่อถึงจินตภาพและทิวภาพอันศักดิ์สิทธิ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้เปรียบเสมือนต้นแบบเชิงประจักษ์ ที่นำมาศึกษาแนวทางการผสมและการเล่าเรื่อง โดยนำจุดเด่นเรื่องการผลิตผสมผสานวัฒนธรรมดนตรี และการสร้างสรรค์เพลงตามจินตนาการจากงานวิจัยดังกล่าว มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษวิทยาลัยนาฏศิลป์”

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้มีกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดำเนินการที่สำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ขั้นตอนการสร้างสรรค์ ประกอบด้วย การนำข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาด้านนาฏดุริยางคศิลป์มาสร้างสรรค์เป็นเพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” ตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างสรรค์ และทฤษฎีดุริยางค์ไทย โดยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล

งานวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดบุคคลผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับดุริยางคศิลป์ไทย (Casual Informants)

คัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถด้านการประพันธ์บทกลอน ประพันธ์ทำนองเพลงไทย ประพันธ์ทำนองคีตศิลป์ไทย และการสร้างสรรค์ด้านดุริยางคศิลป์ไทย โดยมีเกณฑ์คุณสมบัติคือ เป็นผู้มิประสพการณ์ในการสร้างสรรค์ผลงานดุริยางคศิลป์ไทยมาไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ/ศิลปินแห่งชาติ หรือเป็นครูผู้สอนดนตรีไทยที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ จำนวน 5 ท่าน

1.2 นักวิชาการ (General Informants)

คัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เชิงวิชาการเกี่ยวกับประวัติวิทยาลัยนาฏศิลป์/ผู้มีความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ไทย โดยมีเกณฑ์คุณสมบัติคือ เป็นผู้ดำรงตำแหน่งหรือเคยดำรงตำแหน่งผู้บริหารในวิทยาลัยนาฏศิลป์ หรือนักวิชาการที่มีผลงานวิจัยหรือบทความวิชาการเผยแพร่ในระดับชาติที่เกี่ยวข้องกับดนตรีและนาฏศิลป์ จำนวน 5 ท่าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อและประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่ได้ศึกษา ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านดุริยางคศิลป์ไทย (Casual Informants) และกลุ่มนักวิชาการ (General Informants) โดยประเด็นคำถามจะมีความเชื่อมโยงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น “ในทัศนะของท่าน บทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ควรมีความสั้นยาวหรือระยะเวลาในการบรรเลงเท่าไร” “ท่านมีหลักการและแนวคิดในการสร้างสรรค์บทเพลงใหม่อย่างไรให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์” และ “ในการสร้างสรรค์ผลงานบทเพลงใหม่ ท่านมีแนวคิดและหลักการในการกำหนดเครื่องดนตรีและการผสมวงดนตรีที่ใช้บรรเลงอย่างไร” ซึ่งคำตอบที่ได้จะถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดสังคีตลักษณ์และรูปแบบวงดนตรีให้เหมาะสม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ข้อมูลเอกสาร

เก็บข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้า เอกสารทางวิชาการ ตำรา วิทยานิพนธ์ วารสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์และหนังสือที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีการสร้างสรรค ทฤษฎีดุริยางค์ไทย ประวัติวิทยาลัยนาฏศิลป์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ด้านดุริยางคศิลป์ จากแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่าง ๆ และฐานข้อมูลในระบบออนไลน์ โดยนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบ จำแนกข้อมูล บันทึกเป็นประเด็นต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่กระบวนการสร้างสรรค์ต่อไป

3.2 ข้อมูลภาคสนาม

ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม ณ ที่ทำการหรือที่พักของผู้ให้ข้อมูล โดยมีการนัดหมายล่วงหน้า ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 60 - 90 นาที ต่อท่าน จำนวน 1 - 2 ครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลก่อนนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อเข้าสู่กระบวนการสร้างสรรค์ต่อไป

4. การจัดกระทำข้อมูล

ใช้วิธีการจัดกระทำข้อมูล ทั้งข้อมูลด้านเอกสารและข้อมูลภาคสนามเพื่อนำมาเรียบเรียงข้อมูล โดยจะนำข้อมูลที่ได้อ่านจำแนก เรียบเรียง จัดหมวดหมู่ข้อมูลแต่ละประเภทตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย บรรยายในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์และตรวจสอบดูอีกครั้งว่าข้อมูลที่ได้มานั้นมีความครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ แล้วจึงดำเนินการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย

ได้มีการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสารมาจัดกระทำโดยการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสังเคราะห์เป็นข้อมูลใช้ในการสร้างสรรค์ โดยนำผลจากการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในส่วนของประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญ มาเรียบเรียงประพันธ์เป็นบทร้องที่ดำเนินเรื่องราวตามลำดับเวลา โดยนำข้อมูลด้านบรรยากาศและบริบทของสังคมในแต่ละยุค มาปรับเข้ากับจินตนาการ โดยการแปลงออกมาเป็นลีลาและอารมณ์เพลง เช่น การกำหนดทำนองให้มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์เพื่อสื่อถึงยุคก่อตั้งที่เต็มไปด้วยความศรัทธา และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างวงดนตรีให้มีความร่วมสมัยในช่วงท้ายเพื่อสื่อถึงวิสัยทัศน์ที่ก้าวไกลในปัจจุบัน ซึ่งทำให้บทเพลงสามารถทำหน้าที่บันทึกประวัติศาสตร์ผ่านสุนทรียะทางเสียงได้อย่างสมบูรณ์

การสร้างสรรคเพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” ได้ดำเนินการสร้างสรรค์เพลงตามวัตถุประสงค์ การวิจัย เป็นการสร้างสรรค์บทร้อง และทำนองเพลงขึ้นใหม่ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1 อาศิรวาทปูชนียสถาน ช่วงที่ 2 เพลงตำนานกาลวังหน้าสีบรากฐาน และช่วงที่ 3 เพลงจากวิมานวังหน้าสู่ศาลาเกษมศานต์ ซึ่งบางเพลง เป็นเพลงบรรเลงล้วน และบางเพลงมีบทร้องประกอบ ในการสร้างสรรค์แต่ละขั้นตอนนี้มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการประพันธ์บทร้อง

สำหรับเพลงที่มีบทร้องประกอบ ใช้วิธีการประพันธ์บทร้องก่อน แล้วจึงสร้างสรรค์ทำนองเพลงให้มีความสัมพันธ์กับบทร้อง ในการประพันธ์บทร้องเป็นการใช้ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การจินตนาการและแรงบันดาลใจ เพื่อที่จะประพันธ์บทร้องออกมาเป็นกลอนสุภาพ (กลอนแปด) ให้ผู้ฟังได้เข้าใจถึงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ตลอดระยะเวลา 90 ปีที่ผ่านมา

ขั้นตอนการสร้างสรรคทำนองเพลงและทางร้อง

ใช้หลักการประพันธ์เพลงไทยและหลักการตั้งชื่อเพลงไทยของนายมนตรี ตราโมท โดยสร้างสรรค์ตามความคิดริเริ่มและจินตนาการ ซึ่งเป็นไปตามหลักมิติการสร้างสรรคในทฤษฎีการสร้างสรรคศิลป์ของ รองศาสตราจารย์ ดร. ณรงค์ชัย ปิฎกัรชต์ โดยมีขั้นตอนการสร้างสรรคทำนองเพลง ดังนี้

1. กำหนดโครงสร้างเพลง
2. ประพันธ์ทำนองเพลงและทางร้อง โดยตั้งชื่อเพลงตามหลักการของนายมนตรี ตราโมท
3. นำเสนอผลงานการสร้างสรรคให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะเพิ่มเติม
4. นำข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขให้ผลงานสร้างสรรคมีความสมบูรณ์
5. นำเสนอผลงานสร้างสรรคต่อคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ และสาธารณชน

การสร้างสรรคช่วงที่ 1 เพลงอาศิรวาทปูชนียสถาน

รูปแบบและโครงสร้างของเพลง

เพลง “อาศิรวาทปูชนียสถาน” เป็นการสร้างสรรค์ในรูปแบบเพลงหน้าพาทย์ ซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการสื่อถึงการบูชาหรือสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ รูปแบบและโครงสร้างของเพลง บทเพลงนี้ดำเนินทำนองในอัตราจังหวะ 3 ชั้น ประกอบด้วย 9 ไม้เดิน ตามด้วย ไม้ลา เพื่อนำไปสู่การจบทำนอง และปิดท้ายด้วยการบรรเลง เพลงรวี ซึ่งเป็นรูปแบบการจบที่สมบูรณ์ตามจารีตของเพลงหน้าพาทย์ ดังนี้

ทำนองเพลง

--- ท	--- ล	-- ด -	-- ทท	----	-- รม	- ร -	ด - - พ
--- พ	--- ม	--- ทล	-- ท -	- ล - ท	-- ด -	- ล - -	- ทล - พ

--- ท	- ล - ม	----	--- ม	- ล - พ	- ม - ร	- ม ร ร	--- ร
--- ท	- ล - ม	--- ม	----	- ล - พ	- ม - ร	--- ล	- ร - -

----	- ล - ล	--- ท	-- พ -	----	-- พ -	--- ม	--- มม
--- ล	----	--- ท	--- มร	----	--- มร	----	--- ม -

- ฟ - ม	- ร - -	ด - - ท	- - ร ม	- - - ล	- - - ช	- - - -	- - - ล
- - - -	- ล - -	- ท ล - -	- - ด -	- - - ล	- - - ฟ	- - - -	- - - ล

- ท ล ล	- - - ล	- ด - -	- ท - ท	- ร - - ม	- ร - -	ท ท - -	ล ล - ช
- - - ร	- ล - -	- ด - ท	- - - -	- ร - ม	- ร - ท	- - - ล	- - - ช

- - - ม	- - - ร	- - ช ช	- ล - ท	- ช - -	- ล ท - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - ท	- - - ล	- ช - -	- ล - ท	- ร - -	ช - - ร	- ม - ร	- ท - ล

- ฟ - ม	- ร - -	ด - - ท	- - ร ม	- ช - -	- ล ท - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - -	- ล - -	- ท ล - -	- - ด -	- ร - -	ช - - ร	- ม - ร	- ท - ล

- - - ช	- - ล ท	- ล - ท	- ร - ล	- ท - ร	- ท - -	ล ล - -	ช ช - ม
- ช - -	- - - ท	- ล - ท	- ร - ล	- ท - ร	- ท - ล	- - - ช	- - - ท

- - - -	- - ฟ -	- - - ม	- - - ม ม	- - - ช	- - - -	- - ฟ -	- - - ท
- - - -	- - - ม ร	- - - -	- - - ม -	- - - ร	- - - -	- - - ม ร	- - - ท

- - - -	- - ด -	- - - ท	- - - ท ท	- - - ม	- ร - ล	- - - -	- - - ล
- - - -	- - - ท ล	- - - -	- - - ท -	- - - ม	- ร - ล	- - - ล	- - - -

- - - -	- ล - ล	- - - ท	- - ฟ -	- - - -	- - ฟ -	- - - ม	- - - ม ม
- - - ล	- - - -	- - - ท	- - - ม ร	- - - -	- - - ม ร	- - - -	- - - ม -

- ฟ - ม	- ร - -	ด - - ท	- - ร ม	- ช - -	- ล ท - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - -	- ล - -	- ท ล - -	- - ด -	- ร - -	ช - - ร	- ม - ร	- ท - ล

- - - ช	- - ล ท	- ล - ท	- ร - ล	- ท - ร	- ท - ล	- - - ช	- - - ร
- ช - -	- - - ท	- ล - ท	- ร - ล	- ท - ร	- ท - ล	- - - ช	- - - ล

เพลงร้ว

- - - -	- - ด -	- - - ท	- - - ท ท	- - - ร	- - - ม	- - - ช	- - - ล ท
- - - -	- - - ท ล	- - - -	- - - ท -	- - - ล	- - - ท	- - - ช	- - - ท

- ร - -	- - - -	- ล - ล	- ล - ล -	- ล - ล	- ล - ล	- ล - ล	- ล - ล
- ร - -	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล

- - - ร	- - - ม ฟ	- - - -	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ	- ฟ - ฟ
- ร - -	- - - ฟ	- - - ฟ	- - - ฟ	- - - ฟ	- - - ฟ	- - - ฟ	- - - ฟ

- - - ร	- - - ช	- - ล ท	- ร - -	- ล - ล	- ล - ล	- ล - ล	- ล - ล
- - - ล	- - - ช	- - - ท	- ร - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- - - ล
- ร - ม	- ร - ท	- ล - ท	ล ช ล -	- ช - ช	- ช - ช	- ช - ช	- ช - ช
- ร - ม	- ร - ท	- ล - ท	ล - ล ช	- - - ช	- - - ช	- - - ช	- - - ช
- - - -	- ม - ม	- ท ล -	- - - ล	- - ช -	- ล - ช	- - - -	- - - ช
- - - ม	- - - ท	- - - -	- - - ร	- - - พ	- - - ร	- - - ช	- - - ช

การสร้างสรรค์ช่วงที่ 2 เพลงตำนานกาลวังหน้าสี่ปรากฏฐาน

รูปแบบและโครงสร้างของเพลง

เพลง “ตำนานกาลวังหน้าสี่ปรากฏฐาน” เป็นเพลงที่ประพันธ์บทร้องและทำนองขึ้นใหม่ โดยจินตนาการทำนองเพลงให้มีลีลาและบรรยากาศสะท้อนเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาและรากฐานอันยาวนานของวิทยาลัยนาฏศิลป์ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน รูปแบบและโครงสร้างของเพลงเป็นเพลงประเภทหน้าทับลาว อัตราจังหวะ 2 ชั้น มี 2 ท่อน ๆ ละ 4 จังหวะ ดังนี้

บทร้องประกอบเพลง

โครงสร้างของบทร้อง เป็นกลอนสุภาพประเภทกลอนแปด ประกอบด้วย

บทที่ 1 ปฐมบทแห่งการก่อตั้ง บทร้องกล่าวถึงจุดเริ่มต้นในชื่อ “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” ก่อตั้งเมื่อ 17 พฤษภาคม 2477 โดยหลวงวิจิตรวาทการที่ต้องการให้ประเทศไทยมีโรงเรียนสอนศิลปะทัดเทียมนานาชาติ

บทที่ 2 ฝ่าฟันอุปสรรคสู่ความสำเร็จ บทร้องกล่าวถึงความยากลำบากในช่วงต้นที่งบประมาณน้อยครูและนักเรียนต้องปลูกผักกินกันเอง จนกระทั่งละครเรื่อง “เลือดสุพรรณ” สร้างรายได้มหาศาลจนนำมาสร้างอาคารสถานที่ได้

บทที่ 3 วิวัฒนาการสู่สถาบันหลัก บทร้องกล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เป็น โรงเรียนสังคีตศิลป์ เป็น โรงเรียนนาฏศิลป์ และยกฐานะเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ พร้อมขยายสาขาไปภูมิภาค

บทที่ 4 เกียรติภูมิ ณ วังหน้า บทร้องกล่าวถึงความภาคภูมิใจในพื้นที่ประวัติศาสตร์ (วังหน้า) การยกระดับสู่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (ระดับปริญญา) และบทบาทสำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยคำร้องทั้ง 4 บท มีดังนี้

กำเนิดนาฏดุริยางคศาสตร์ประกาศกล้า	สิบเจ็ดพฤษภาฯริเริ่มเจิมสมัย
หลวงวิจิตรวาทการท่านตั้งใจ	หวังชาติไทยเทียมอารยะ ณ แดนดิน
งบประมาณขาดแคลนแสนขัดสน	ปลูกพืชผลเลี้ยงชีวาหาทรัพย์สิน
เลือดสุพรรณสร้างโรงให้ยลยิน	ลือระบิลศิลป์สง่าสู่รุ่งเรือง
นามนาฏดุริยางคศาสตร์เปลี่ยนผ่านกาลเวลา	พัฒนาสถาบันอันลือเลื่อง
สู่วิทยาลัยนาฏศิลป์เกริกไกรเมือง	ขยายเฟื่องสาขาทั่วธานี
ณ วังหน้าเขตคามงามสง่า	เทิดคุณค่านาฏกรรมล้ำศักดิ์ศรี
บัณฑิตพัฒนศิลป์ปิ่นรุจี	เกียรติศักดิ์ศรีศิลปะคู่ฟ้าไทย

ทำนองเพลง

ท่อน 1

----	--- ฟ	--- ช	ฟ ช - ล	--- ล	ดํ ร --	- ร --	- - ฟ ช
----	--- ฟ	--- ช	ฟ ช - ล	-- ช -	- ล --	- ล --	ด ร - ช

--- ร	--- ช	--- ฟ	--- ช	- ล - ช	- ล - ด	-- ร ม	- - ร ฟ
--- ล	--- ช	--- ฟ	--- ช	- ล - ช	- ล - ช	----	ร ด - ฟ

----	- ฟ ช ล	-- ดํ ล	- ล ดํ ร	----	-- ฟ ช	-- ล ช	- ช ล ด
----	ด -- ล	----	ช -- ล	----	ด ร - ช	----	ฟ -- ช

--- ฟ	--- ช	--- ล	--- ร	--- ด	--- ด	-- ร ม	- ม - ฟ
--- ฟ	--- ช	--- ล	--- ร	--- ด	--- ช	----	ร - ร ด

กลับต้น

ท่อน 2

----	- ล ดํ ร	-- ฟ ร	- ร ฟ ล	-- ดํ ล	- ล ดํ -	ช ฟ - ฟ	- ช - ล
----	- ม ด ร	----	ดํ -- ม	----	ช -- ฟ	-- ด ฟ	- ช - ล

----	ดํ ล ช ฟ	- ด - ด	ร ดํ ล ช	- ล - ช	- ล - ด	-- ร ม	- - ร ฟ
----	ด ล ช ฟ	- ช - ด	ร ด ล ช	- ล - ช	- ล - ช	----	ร ด - ฟ

----	- ม ช -	- ม ช -	--- ฟ	--- ช	- ล --	- ล ดํ -	- ฟ - ช
----	--- ร	--- ร	- ด - ฟ	--- ช	- ล --	ช -- ร	- ด - ร

--- ร	--- ม	--- ฟ	--- ช	- ล - ช	- ล - ด	-- ร ม	- ม - ฟ
--- ล	--- ฟ	--- ด	--- ช	- ล - ช	- ล - ช	----	ร - ร ด

กลับต้น

การสร้างสรรค์ช่วงที่ 3 เพลงจากวิมานวังหน้า สู่ศาลาเกษมศานต์

รูปแบบและโครงสร้างของเพลง

เพลง “จากวิมานวังหน้า สู่ศาลาเกษมศานต์” เป็นบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและบอกเล่าเรื่องราวการเปลี่ยนผ่านสถานที่ตั้งของวิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยในช่วงแรกของบทเพลงได้กำหนดให้ท่วงทำนองมีความอวล เพื่อให้รำลึกถึง “วังหน้า” อันเป็นที่ตั้งดั้งเดิมที่ผูกพันมายาวนานกว่า 65 ปี จากนั้น ในช่วงท้ายของบทเพลงได้มีการปรับเปลี่ยนลีลาให้ทำนองและจังหวะมีความกระชับ และสนุกสนานยิ่งขึ้น เพื่อสื่อถึงการเฉลิมฉลองความสำเร็จ ความมั่นคงถาวร และความรุ่งเรือง ณ ที่ตั้งแห่งใหม่ ตำบลศาลาอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม รูปแบบและโครงสร้างของเพลงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 (จากวิมานวังหน้า)

ประกอบด้วยทำนองเกริ่นนำ และทำนองหลักอัตรา 2 ชั้น 1 ท่อน 4 จังหวะ ส่วนที่ 2 (สู่ศาลาเยาเกษมศานต์) ประกอบด้วย ทำนองเกริ่นนำ และทำนองหลักอัตราชั้นเดียว 2 ท่อน ๆ ละ 4 จังหวะ ดังนี้

ทำนองเพลง

ส่วนที่ 1 จากวิมานวังหน้า

ทำนองเกริ่นนำ

----	--- รี่	-- มี รี่	ดํ ๓ - ดํ	----	--- ๓	-- ดํ ๓	--- ซ
----	--- ร	-- ม ร	ด ๓ - ด	----	--- ม	----	ซ ฟ - ร
----	--- ซ	-- ๓ ซ	--- ฟ	----	-- ฟ ซ	-- ๓ ซ	--- ฟ
----	--- ซ	----	ฟ ร - ด	----	ด ร - ร	----	ฟ ร - ด

ทำนองหลัก

----	----	----	- ฟ ซ ๓	-- ดํ ๓	----	-- ดํ ๓	-- ซ ร
----	----	--- ด	ร - ๓	-- ด ๓	----	----	ซ ฟ - ๓
----	----	----	- ฟ ๓ ซ	----	- ๓ - ซ	-- ๓ ซ	-- ฟ ด
----	----	--- ด	ร - - ร	----	- ม - ร	----	ฟ ร - ซ
----	----	----	- ฟ ซ ๓	-- ดํ ๓	----	-- ดํ ๓	-- - ซ
----	----	--- ด	ร - ๓	-- ด ๓	----	----	ซ ฟ ร ร
-- ๓ ซ	----	-- ๓ ซ	--- ฟ	----	-- ฟ ซ	-- ๓ ซ	--- ฟ
--- ร	----	----	ฟ ร - ด	----	ด ร - ร	----	ฟ ร - ด

กลับต้น

ทำนองสร้อย (ลงจบ)

- ซ - ๓	- ดํ - รี่	-- มี รี่	ดํ ๓ - ดํ	----	--- ๓	-- ดํ ๓	ซ ฟ - ซ
- ร - ๓	- ด - ร	-- ม ร	ด ๓ - ด	----	--- ๓	-- ด ๓	ซ ฟ - ซ
----	--- ซ	-- ๓ ซ	ฟ ร - ฟ	----	-- ฟ ซ	-- ๓ ซ	--- ฟ
----	--- ซ	-- ๓ ซ	ฟ ๓ - ฟ	----	ด ร - ร	----	ฟ ร - ด

ส่วนที่ 2 สู่ศาลาเยาเกษมศานต์

ทำนองหลัก ท่อน 1

----	----	--- รี่	-- ดํ ๓	----	- ดํ ๓ ซ	-- ฟ ร	-- ด ๓
----	----	--- ร	-- ด ๓	----	- ด ๓ ซ	-- ฟ ๓	-- ซ ม
----	----	- ด - ร	- ฟ - ๓	----	- ดํ ๓ ซ	-- ฟ ร	-- ฟ ด

----	----	- ชู - ล	- ฟ - ล	----	- ด ล ช	- - ฟ ล	- - ฟ ช
----	----	--- ร	- - ด ล	----	ร ด - -	ล ช - ช	- - ล ด
----	----	--- ร	- - ด ล	----	- - ล ช	- - ฟ ร	- - ม ด
----	----	- ด - ร	- ฟ - ล	- ล - -	- - ฟ ช	- - ฟ ร	- - ด ฟ
----	----	- ชู - ล	- ฟ - ล	- ล - -	ร ม - ช	- - ฟ ล	- - ช ฟ

ทำนองหลัก ท่อน 2

----	----	--- ม	- - ฟ ช	----	- ฟ - ม	- - ร ม	- - ฟ ช
----	----	--- ม	- - ฟ ช	----	- ฟ - ม	- - ร ม	- - ฟ ช
----	----	- ร - ด	- ล - ช	----	- ร ฟ ช	- - ฟ ร	- - ด ด
----	----	- ร - ด	- ล - ช	----	- ล ฟ ช	- - ฟ ล	- - ช ช
----	----	- ด - ร	- ด - ล	----	- ร ฟ ช	- - ฟ ช	- - ล ด
----	----	- ด - ร	- ด - ล	----	- ล ฟ ช	- - ฟ ช	- - ล ด
----	----	- ด - ร	- ฟ - ช	----	- ด ล ช	- - ฟ ร	- - ด ฟ
----	----	- ชู - ล	- ฟ - ช	----	- ด ล ช	- - ฟ ล	- - ช ฟ

ลงจบ

----	----	- ด - ร	- ฟ - ช	----	- ด ล ช	- - ฟ ร	- - ด ฟ
----	----	- ชู - ล	- ฟ - ช	----	- ด ล ช	- - ฟ ล	- - ช ฟ

หลังจากร่างต้นฉบับบทเพลงเสร็จสิ้น และได้นำเสนอผลงานต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญทางดุริยางคศิลป์ ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมทางดุริยางคศิลป์ โดยได้รับข้อเสนอแนะในส่วนของบทร้องให้มีความคล้องจอง และใช้คำที่สละสลวยมากยิ่งขึ้น แล้วได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ

วงดนตรีที่ใช้บรรเลง

เนื่องจากเพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” เป็นเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อสื่อความหมายถึงประวัติและพัฒนาการของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เพลงที่สร้างสรรค์มีทั้งเพลงประเภทเพลงหน้าพาทย์ เพลงประเภทหน้าทับ ปรบไก่ อัตรางังหะ 2 ชั้น และเพลงชั้นเดียว ซึ่งอารมณ์เพลงของแต่ละเพลงจะขึ้นอยู่กับความหมายของบทร้องและทำนองเพลง วงดนตรีที่ใช้บรรเลงเพลงนี้ จึงกำหนดใช้วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากล ซึ่งในช่วงที่ 1 และ 2 ใช้วงปี่พาทย์บรรเลง และช่วงที่ 3 ใช้วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากลประกอบด้วย เปียโน กลองไฟฟ้า (Drum Pad) และ ระฆังราว (Bar Chimes) เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนอารมณ์ของเพลง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของบทร้องในแต่ละช่วง ซึ่งสามารถรับฟังบทเพลงได้ตามคิวอาร์โค้ด

เพลง ๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์บทร้องและทำนองเพลงขึ้นใหม่เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์และพัฒนาการของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้ดำเนินการสร้างสรรค์ตามกระบวนการวิจัยและหลักการดุริยางคศิลป์ไทย ผลการวิจัยพบว่า ผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ประกอบด้วยบทเพลงจำนวน 3 ช่วง ซึ่งมีรูปแบบและแนวคิดในการประพันธ์ที่แตกต่างกันเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาในแต่ละช่วง ดังนี้

ในขั้นตอนการสร้างสรรค์บทร้องและทำนองเพลง ได้ยึดหลักการประพันธ์เพลงไทยและหลักการตั้งชื่อเพลงไทยของครูมนตรี ตราโมท ร่วมกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างสรรคศิลป์ โดยในส่วนของเพลงที่มีบทร้องประกอบ ได้ดำเนินการประพันธ์บทร้องขึ้นก่อนจากการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และการสัมภาษณ์ แล้วจึงบรรจุกทำนองเพลงให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับถ้อยคำในบทร้อง

สำหรับผลงานการสร้างสรรค ช่วงที่ 1 คือเพลง “อาศิรวาทปูชนียสถาน” จัดเป็นรูปแบบเพลงหน้าพาทย์ที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อถึงการบูชาและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ บทเพลงนี้ดำเนินการทำนองในอัตราจังหวะ 3 ชั้น โครงสร้างของเพลงมีความยาว 9 ไม้เดิน ไม้ลา และจบด้วยเพลงรวีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ซึ่งถือเป็นรูปแบบการจบที่สมบูรณ์ตามจารีตของเพลงหน้าพาทย์

ผลงานการสร้างสรรค ช่วงที่ 2 คือเพลง “ตำนานกาลวังหน้าสืบรากฐาน” เป็นบทเพลงที่มีบทร้องและทำนองที่สะท้อนบรรยากาศเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 9 ทศวรรษของวิทยาลัยนาฏศิลป์ บทเพลงนี้ดำเนินการทำนองในอัตราจังหวะ 2 ชั้น มีโครงสร้างเพลงแบ่งเป็น 2 ท่อน ท่อนละ 4 จังหวะ โดยเนื้อหาในบทร้องแต่งเป็นกลอนสุภาพแบ่งออกเป็น 4 บท ได้แก่ บทที่ 1 กล่าวถึง ปฐมบทแห่งการก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2477 บทที่ 2 กล่าวถึงการฝ่าฟันอุปสรรคในช่วงต้นและการสร้างชื่อเสียงจากละครเรื่องเลือดสุพรรณ บทที่ 3 กล่าวถึงวิวัฒนาการสู่การเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์และการขยายสาขา และบทที่ 4 กล่าวถึงเกียรติภูมิ ณ วังหน้า และการยกระดับสู่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ผลงานการสร้างสรรค ช่วงที่ 3 คือเพลง “จากวิมานวังหน้า สู่ศาลาเกษมสจรรย์” มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและบอกเล่าเรื่องราวการเปลี่ยนผ่านสถานที่ตั้งของวิทยาลัยนาฏศิลป์ นครปฐม โครงสร้างเพลงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 (จากวิมานวังหน้า) ประกอบด้วยทำนองเกริ่นนำ และทำนองหลักอัตรา 2 ชั้น 1 ท่อน 4 จังหวะ ส่วนที่ 2 (สู่ศาลาเกษมสจรรย์) ประกอบด้วย ทำนองเกริ่นนำ และทำนองหลักอัตราขึ้นเดียว 2 ท่อน ๆ ละ 4 จังหวะ ดังนี้

ในด้านการสื่ออารมณ์ ได้กำหนดให้ช่วงทำนองในช่วงแรกมีความโศกเศร้าและอาลัย เพื่อรำลึกถึง “วังหน้า” อันเป็นที่ตั้งดั้งเดิมที่ผูกพันมายาวนานกว่า 65 ปี จากนั้นในช่วงท้ายของบทเพลงจึงได้ปรับเปลี่ยนลีลาของ

ทำนองและจังหวะให้มีความกระชับ สนุกสนานยิ่งขึ้น เพื่อสื่อถึงการเฉลิมฉลองความสำเร็จ ความมั่นคงถาวร และความรุ่งเรือง ณ ที่ตั้งแห่งใหม่ ตำบลศาลายา

ในส่วนของรูปแบบวงดนตรีที่ใช้ในการบรรเลง เนื่องจากบทเพลงชุดนี้เป็นการสร้างสรรค์ใหม่ ที่ประกอบด้วยทั้งเพลงหน้าพาทย์และเพลงที่มีบทร้องซึ่งต้องการสื่ออารมณ์ที่หลากหลาย จึงเลือกใช้วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากลในการบรรเลง โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเครื่องดนตรีตามความเหมาะสมของเนื้อหา ในบางช่วงใช้วงปี่พาทย์ล้วนเพื่อเน้นความขลังตามขนบเดิม และในบางช่วงใช้วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากลเพื่อช่วยในการปรับเปลี่ยนและส่งเสริมอารมณ์ของเพลงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์เพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” ได้มีการนำผลการสร้างสรรค์มาอภิปรายร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. กระบวนการสร้างสรรค์และการประยุกต์ใช้ทฤษฎี ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างสรรค์เพลงชุดนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลป์ของ ณรงค์ชัย ปิฎกรัศย์ (2563) ที่กล่าวถึง “หลักมิติการสร้างสรรค์” ว่าเกิดจากจินตนาการ ความคิดริเริ่ม และผลการวิจัย ผสมผสานกับแนวคิดของ เดชน์ คงอิม (2564) เรื่อง “ทฤษฎีการสร้างสรรค์เพลงไทยจากองค์ความรู้เดิม” ได้นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์และบริบทของวิทยาลัยนาฏศิลป์มาเป็นข้อมูล แล้วใช้จินตนาการปรุงแต่งเป็นบทร้องและทำนองใหม่ นอกจากนี้ขั้นตอนการประพันธ์ยังเป็นไปตามหลักการของ มนตรี ตราโมท ที่ระบุว่าองค์ประกอบสำคัญคือการกำหนดรูปแบบโครงสร้าง การรู้เสียงลูกตก และความเข้าใจในสำเนียงลีลา ซึ่งได้กำหนดโครงสร้างเพลงทั้ง 3 ช่วงไว้อย่างชัดเจนก่อนลงมือประพันธ์ ทำให้ผลงานมีเอกภาพและตอบโจทย์การวิจัย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง เห็นได้ว่าบทเพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” มีอัตลักษณ์ที่แตกต่าง โดยงานวิจัยของ เดชน์ คงอิม (2566) เน้นจินตนาการจากคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้า (นามธรรม) งานวิจัยของ รังสรรค์ บัวทอง (2562) เน้นศักยภาพของเครื่องดนตรีและวัฒนธรรมร่วม (เครื่องดนตรี) และงานวิจัยของ สันติ อุดมศรี (2564) เน้นเรื่องราวของสถานที่ท่องเที่ยวทางภูมิศาสตร์ (สถานที่) แต่งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการนำประวัติศาสตร์องค์กรและการศึกษามาเป็นเรื่องหลักในการสร้างสรรค์ เป็นการบันทึกลำดับเหตุการณ์จริงและบุคคลจริงตามลำดับเวลา ซึ่งเป็นนวัตกรรมการนำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์สถาบันการศึกษาผ่านสุนทรียะทางดนตรี

2. การกำหนดรูปแบบและสุนทรียะของบทเพลงในแต่ละช่วง

2.1 ช่วงที่ 1 เพลงอาศิรวาทบูชานิยสถาน การเลือกใช้รูปแบบ “เพลงหน้าพาทย์” สอดคล้องกับแนวคิดของ บุญธรรม ตราโมท (2545) และ สิริชัยชาญ พักจำรูญ (2546) ที่จัดประเภทเพลงหน้าพาทย์เป็นเพลงชั้นสูงใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรม บูชาครู หรือประกอบกิริยาของเทพเจ้า

2.2 ช่วงที่ 2 เพลงตำนานกาลวังหน้าสืบรากฐาน เป็นการประพันธ์ในลักษณะ “เพลงตับเรื่อง” (เน้นเนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวเดียวกัน) สอดคล้องกับคำอธิบายของ สงัด ภูชะทอง (2539) เกี่ยวกับเพลงตับเรื่องที่ยึดเนื้อเรื่องเป็นหลักเพื่อเล่าเรื่องราว โดยเนื้อหาที่บอกเล่าประวัติศาสตร์กว่า 9 ทศวรรษ ตั้งแต่ยุคก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์จนถึงสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ สอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ (2554) เรื่องพัฒนาการดนตรีไทยที่ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้เข้ากับบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยตามกาลเวลา และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สันติ อุดมศรี (2563) ที่ใช้เพลงตับเรื่องในการบอกเล่าประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชน

2.3 ช่วงที่ 3 เพลงจากวิมานวังหน้า สู่ศาลาเกษมศานต์ การใช้เทคนิคการเปลี่ยนอารมณ์เพลงจากโศกเศร้าเป็นสนุกสนาน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “อารมณ์และลีลาของเพลง” ของ เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2530)

ที่กล่าวว่าลีลาของเพลงเป็นแก่นสำคัญในการกำหนดอารมณ์ และแนวคิดของ อัศนี บุญเปลี่ยนศรี (2555) ที่จำแนกอารมณ์เพลงไทยออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น อารมณ์โศกเศร้าและอารมณ์สนุกสนาน การปรับเปลี่ยนจังหวะในช่วงท้ายให้กระชับขึ้นยังสอดคล้องกับกลวิธี “ปล่อยแนว” ของ พิชิต ชัยเสรี (2557) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจังหวะเพื่อสร้างความแปลกใหม่และความตื่นเต้นให้แก่ผู้ฟัง เพื่อสื่อถึงการเฉลิมฉลองความสำเร็จในสถานที่ใหม่

3. การเลือกใช้วงดนตรี (วงปี่พาทย์ผสมเครื่องดนตรีสากล) การนำเครื่องดนตรีสากลมาผสมในวงปี่พาทย์สอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการทางดนตรีเรื่อง “การผสมผสานทางวัฒนธรรม” (Cultural Acculturation) และแนวคิดการผสมวงดนตรีไทยกับเครื่องดนตรีต่างชาติ ที่มีการนำเครื่องดนตรีตะวันตก เช่น เปียโน หรือเครื่องสายสากลมาบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีไทยเพื่อให้เกิดสีสันใหม่ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ รังสรรค์ บัวทอง (2562) ที่มีการนำเครื่องดนตรีชาติต่าง ๆ มาผสมผสานเพื่อสร้างสรรค์สำเนียงใหม่และสะท้อนเอกลักษณ์ทางดนตรีที่หลากหลาย การใช้วงผสมนี้จึงเป็นการสะท้อนอัตลักษณ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่มีการเรียนการสอนทั้งดนตรีไทยและสากล และแสดงถึงพัฒนาการที่ไม่หยุดนิ่งของวิทยาลัยฯ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1.1 สามารถนำบทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นนี้ไปใช้บรรเลงในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เช่น งานวันไหว้ครู งานครบรอบการสถาปนา หรือใช้เป็นสื่อประชาสัมพันธ์ประวัติความเป็นมาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ในรูปแบบสื่อดิจิทัล เพื่อให้บุคลากร นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไปได้รับรู้และตระหนักถึงคุณค่าของวิทยาลัยฯ

1.2 บทเพลงชุดนี้สามารถใช้เป็นกรณีศึกษา สำหรับนักศึกษาหรือนักวิชาการด้านดุริยางคศิลป์ ในเรื่องกระบวนการประพันธ์เพลงที่ผสมผสานระหว่างจารีต (เพลงหน้าพาทย์/เพลงตับ) กับนวัตกรรม (วงผสม/การเปลี่ยนลีลาอารมณ์) เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานดนตรีไทยร่วมสมัย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเพื่อสร้างสรรค์บทเพลงในรูปแบบวงดนตรีประเภทอื่น ๆ เช่น วงดุริยางค์สากล (Orchestra) หรือวงดนตรีร่วมสมัย เพื่อสร้างความหลากหลายและเปิดมุมมองใหม่ในการถ่ายทอดเรื่องราวของวิทยาลัยนาฏศิลป์

2.2 ควรมีการศึกษาความคิดเห็นของผู้ฟังที่มีต่อบทเพลง “๙ ทศวรรษ วิทยาลัยนาฏศิลป์” เพื่อนำผลการประเมินมาปรับปรุงและพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ทางดุริยางคศิลป์ให้มีประสิทธิภาพในการสื่อสารมากยิ่งขึ้นในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี. (2530). *สังคีตนิยมว่าด้วยดนตรีไทย*. โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์.
- เดชน์ คงอิม. (2564). *วิเคราะห์และประพันธ์เพลงไทย*. แดเน็กซ์ อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น.
- เดชน์ คงอิม. (2566). *ดุริยาพิทยาทรมิธ ชุต ทศเทพอภิวันทนา*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์].
- Bunditpatanasilpa Institute E-LIBRARY. <https://elibrary.bpi.ac.th/book-detail/53283>.
- ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์. (2563). *ทฤษฎีเพื่อการวิจัยและสารัตถะดนตรี*. นาฏดุริยางค์.
- บุญธรรม ตรโมท. (2545). *คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย*. กรมศิลปากร.
- พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. (2554). *ปฐมบทดนตรีไทย*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิชิต ชัยเสรี. (2557). *การประพันธ์เพลงไทย*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มนตรี ตราโมท. (2538). *ดุริยสาส์น. งานพระราชทานเพลงศัพท นายมนตรี ตราโมท. ธนาคารกสิกรไทย.*
- รังสรรค์ บัวทอง. (2562). *การสร้างสรรค์เพลงกลองอาเชี่ยน.* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุริยางคศาสตร์บัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digital Collections. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9723/>.
- สัจด์ ภูเขาทอง. (2539). *การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย.* เรือนแก้วการพิมพ์.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. (2558). *ปวัตินุกรม สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.* นุชาการพิมพ์.
- สันติ อุดมศรี. (2563). *การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ : ตั้บเรื่องเกาะสีชัง.* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุริยางคศาสตร์บัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digital Collections. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/3853/>.
- สิริชัยชาญ ฟักจำรูญ. (2537). *60 ปี วิทยาลัยนาฏศิลป์.* ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง.
- สิริชัยชาญ ฟักจำรูญ. (2546). *การแบ่งประเภทเพลงไทยในปัจจุบัน.* ใน สุภิญญา สุฉายา (บ.ก.), *ดุริยางคศิลป์ไทย* (180 – 193). สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2478). *ไบบันทีกเรื่องเสนอโครงการระเบียบการโรงเรียนศิลปากร.* กรมศิลปากร.
- อัศนีย์ เปลียนศรี (2555). *พินิจดนตรีไทย เล่ม 2 ชุด “สารัตถะดนตรีไทย”.* พิมพ์สวย.

Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand

Siwadol Waraeksiri^{1*}

Lecturer, Faculty of Education, Nakhon Sawan Rajabhat University, Thailand

*Corresponding author, e-mail: siwadol.w@nsru.ac.th

Received: November 10th 2025; **Revised:** February 8th 2026; **Accepted:** February 25th 2026

Abstract

This research aims to investigate and analyze data derived from literary, historical, and cultural evidence of Nakhon Sawan Province in various aspects, including its history, origins, ethnicity, and local foundational culture. The study seeks to foster understanding and awareness of the cultural identity about the local cultures based on Nakhon Sawan Province. It employs a qualitative descriptive - analytical approach based on documentary sources and relevant research studies.

The research findings reveal that Nakhon Sawan is a city with a long and continuous historical development, dating back to prehistoric settlements and gaining significance since the Sukhothai period. Geographically, Nakhon Sawan is located in the lower northern region of Thailand, characterized by fertile lowlands along the Chao Phraya River, which are highly suitable for settlement and agricultural activities. This advantageous geography has fostered the coexistence of diverse ethnic groups, including Thai, Chinese, Lao, Mon, Muslim, and Vietnamese communities, leading to cultural interaction and exchange within the province's historical and cultural landscape. The combination of geographical features and ethnic diversity has contributed to Nakhon Sawan's distinctive cultural plurality. The local cultures based on Nakhon Sawan Province can be categorized into six aspects that shows clearly multicultural identity and local heritage. Therefore, the local cultures based on Nakhon Sawan Province reflects the rich cultural diversity that has been harmoniously shaped along the Chao Phraya River, forming a distinctive multicultural identity that represents the province's unique cultural charm within Thailand.

Keywords: Multiculturalism, Local Heritage, Identity, Local Cultures Based, Nakhon Sawan Province

Introduction

Nakhon Sawan is an ancient community located near the Pak Nam Pho, where the Ping and Nan Rivers converge to form the Chao Phraya River in Pak Nam Pho, Nakhon Sawan Province. The community has exhibited continuous urban and historical development since around the 18th Buddhist century (13th - 14th century CE) under the name “Mueang Phra Bang.” It was governed by the Sukhothai royal court and served as a southern frontier town of the Sukhothai Kingdom, bordering

the Ayutthaya Kingdom. During the late reign of Phaya Ngua Nam Thum and the early reign of King Maha Thammaracha I (Lithai), the Sukhothai Kingdom began to weaken due to internal conflicts within the royal court. At the same time, King Ramathibodi I (U-Thong), the founder of the Ayutthaya Kingdom, sought to consolidate power and establish a new kingdom in 1350 CE (B.E. 1893) near the confluence of the Chao Phraya and Pa Sak Rivers. (Kasetsiri, 2005 : 18 - 20)

The historical and cultural background of Nakhon Sawan Province began to become clearly evident during the Sukhothai period and that reveals substantial evidence of its long-standing heritage, encompassing literary works, archaeological remains, historical records, stone inscriptions, as well as local legends and folktales. These sources clearly indicate that Nakhon Sawan is a region with a deeply local cultures based. Hinchiranan (1985) said that the ancient city of Chansen, which dates back to the Dvaravati period, and concluded that present-day Chansen, located in Takhli District, Nakhon Sawan Province, had undergone historical development since the Dvaravati era. The settlement is dated between the 11th and 16th Buddhist centuries (approximately the 6th to 11th centuries CE), overlapping to some extent with the Srivijaya artistic period.

Consideration of historical evidence reveals the background of Nakhon Sawan. However, the identity of Nakhon Sawan Province is also evident through literary evidence. Saisang (1985) discussed traditional folk medical literature, which provides knowledge related to healing and treatment. Such works appear in both oral and written forms. In addition, various literary compositions, such as Kap Hokhlong Chom Mueang Nakhon Sawan and Sang Thong, have also been found. Moreover, the province's local identity is reflected in its traditional folk performances expressed through songs such as Ten Kam Ram Khiao, Kiao Khao, and Cha Chao Phalom. These songs evolved into local folk plays and performances unique to Nakhon Sawan Province, portraying the way of life and everyday experiences of its people. Furthermore, these folk songs and performances have long served as a medium for entertainment and as a means of strengthening social bonds and communal relationships among local residents.

Based on the review of the historical and cultural contexts of Nakhon Sawan Province discussed above, it is evident that Nakhon Sawan has possessed a long-standing about the local cultures based. This shows ethnic diversity, which has led to rich cultural interactions within the area. This interplay of diverse ethnic groups has been a key contributing to the emergence of multifaceted cultural forms and creative cultural expressions.

From a review of the literature and related research on the local cultures of Nakhon Sawan Province, it is found that most existing studies primarily focus on descriptive explanations of specific dimensions, such as history, ethnicity, or particular local traditions. There remains a lack of holistic studies that comprehensively examine local cultures across multiple and integrated dimensions. Moreover, the majority of research on the local cultures of Nakhon Sawan Province has been conducted by Thai scholars and disseminated mainly in the Thai language. Publications related to

the local cultures of Nakhon Sawan Province in English are still very limited. Among those identified are as follows : Saengthong et al., (2025), and Singtuen & Phajuy (2020). That it can be seen that the review of the literature and related documents still lacks an international academic dimension.

Given these limitations, this research article represents an effort to investigate and compile various forms of local cultures in Nakhon Sawan Province, presenting and disseminating the findings in English in order to highlight the diversity of local identities and cultural heritage of Nakhon Sawan Province. Importantly, Nakhon Sawan Province is a geographical area whose physical and spatial characteristics have significantly contributed to its cultural and ethnic diversity. Therefore, this research aims to analyze the foundational local cultures of Nakhon Sawan Province in order to achieve a comprehensive understanding of the diversity of identities within the area.

Research Objectives

1. To study and analyze the history and origins of Nakhon Sawan Province in order to gain in-depth insights into the diversity of identities and cultures.
2. To analyze the multicultural identity and local cultural heritage of Nakhon Sawan Province as reflected in reliable evidence derived from scholarly literature, historical records, and diverse cultural dimensions.

Literature Review

1. The Concept of Culture / Cultural Heritage

The term “culture” derives from the Latin word *colo*, which means “to cultivate.” This does not refer to the act of tilling the soil but also implies nurturing, caring for, educating, and showing respect toward various aspects of life. Many thinkers in the 19th century believed that this distinction formed an essential foundation. During the 19th century, the notion of culture as cultivation expanded beyond its literal meaning to encompass abstract and idealistic dimensions representing the pursuit of human perfection and the ideal qualities necessary for social existence. (Duangwiset, 2015)

Raksrithong (2024) classified types of culture, which can be summarized as follows :

1. Classification based on the characteristics of culture : Culture can be divided into two types-Material Culture and Non-Material Culture. In some international cultural organizations, the terms Tangible Culture and Intangible Culture are more commonly used to describe these two categories respectively.
2. Classification based on cultural comparison : This refers to the interaction, exchange, and mutual acceptance between two or more cultures that coexist according to the roles and statuses of their respective cultural bearers. Such classifications include Major Culture and Subculture, Elite Culture and Folk Culture, Formal Culture and Vernacular Culture, or Urban Culture and Rural Culture, as well as Written Culture and Oral Culture.

If we consider the term “cultural heritage,” UNESCO (2018) defined that which societies inherit from the past, sustain in the present, and transmit to future generations, playing a vital role in shaping identity and ensuring cultural continuity for humanity.

Cultural heritage plays a significant role in society across multiple dimensions. First, it serves as a foundational basis for identity and collective consciousness within communities, fostering a sense of pride and cultural ownership. Second, cultural heritage functions as a source of historical and social learning, enabling a deeper understanding of human development and the relationships between people and their environment. Moreover, contemporary research indicates that cultural heritage is closely linked to sustainable development in economic, social, and cultural dimensions. In particular, it contributes to community participation, the promotion of cultural tourism, and the enhancement of people’s quality of life (Banda et al., 2024; Harrison, 2017; UNESCO, 2021)

In summary, cultural heritage constitutes a crucial element that reflects human identity, collective memory, and social values, encompassing both tangible and intangible forms. The concept of cultural heritage is of paramount importance to studies in the humanities and social sciences, as well as to the formulation of policies related to conservation, management, and sustainable development in contemporary society.

2. Theory Multiculturalism

Multiculturalism stands as a challenge to liberal democracy. In liberal democracies, all citizens should be treated equally under the law by abstracting the common identity of “citizen” from the real social, cultural, political, and economic positions and identities of real members of society. That leads to a tendency to homogenize the collective of citizens and assume a common political culture that all participate in. (Eagan, 2025)

A society characterized by cultural diversity encourages its members to become aware of the distinctive identities of different cultures. Each group seeks to define and affirm its own identity, while at the same time learning to understand other cultures and coexist with people from different backgrounds. In everyday life, individuals commonly encounter others whose cultural practices and values differ from their own. (Duangwiset, 2015)

In general, individuals tend to express cultural identity for political or economic purposes. However, the study by Laguerre (1984) found that Haitian immigrants who migrated to New York experienced discrimination and contempt from white populations who harbored hostility toward Black people. As a result, Haitians were compelled to construct a distinct identity to differentiate themselves from other Black groups. Consequently, in multicultural societies, different groups are often required to compete in order to assert and establish their own identities. (Duangwiset, 2015)

Therefore, Multiculturalism Theory provides a conceptual framework that emphasizes the equitable coexistence of multiple cultures within a single society. It focuses on the recognition of differences, respect for the identities of diverse groups, and the implementation of policy measures

to promote social diversity. As such, this concept constitutes a significant theoretical foundation in the fields of social sciences, political science, and cultural studies in the contemporary world.

3. The Concept of Identity

The term “identity” was previously translated as “uniqueness” which refers to the distinctive characteristics of a person or an object. The term “identification” is defined as the process by which an individual defines himself or herself, or one’s own identity, by adopting other persons or external entities as reference points (Kuwinpant, 2008 : 8) However, in the contemporary field of social sciences, this meaning has evolved. Theoretical trends in postmodernism have generated extensive questioning of traditional worldviews. Therefore, the term “identity” is considered more appropriate than “uniqueness” in conveying the current meaning of the concept of identity (Fuengfusakul, 2003 : 1)

Identity can be understood on two levels : personal identity and social identity. Leepreecha (2004 : 33 - 34) said that identity exists both at the individual level and collective identity shared within a group. At the individual level, a person may possess multiple identities, such as gender, ethnicity, nationality, social class, occupation, or religion. Then, collective identity is constructed based on shared characteristics among members of a group; however, such shared sameness also inherently defines itself in contrast to other groups, thereby shaping a distinctive sense of group identity.

A review of the concept of identity reveals that identity is an attempt to define who one is, how one is similar to and different from others, and that identity can exist at both the individual and social levels. This conceptual framework therefore serves as a useful approach for analyzing the characteristics of Nakhon Sawan Province, facilitating an understanding of the nature of its identity and how it is similar to or distinct from other cultures.

4. Documents and Research Related to Culture and Identity of Nakhon Sawan Province

The research entitled “Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand” aims to analyze the cultural diversity and cultural heritage evident in Nakhon Sawan Province. A review of documents and previous research related to the culture and identity of Nakhon Sawan Province reveals that most studies have been conducted as issue-based or thematic investigations rather than holistic analyses. From a preliminary review, the following documents and research studies relevant to this topic were identified such as Dararuang (2025), Saengthong (2025), Saengthong et al., (2025), Haycroft & Siribunsobh (2024), Jomyim et al., (2024), Saengthong (2016a), and Saengthong (2016b)

The foregoing discussion highlights a clear research gap. Most existing studies are issue-based investigations focusing on local aspects of Nakhon Sawan and are primarily authored by Thai scholars and published in the Thai language, without dissemination in English. This limitation may result in a lack of international visibility. Accordingly, the present study seeks to provide a

comprehensive analysis of historical development from the perspective of multicultural identity and cultural heritage in Nakhon Sawan Province. By presenting Nakhon Sawan's local culture in an English-language academic article, this research aims to enhance global accessibility and enable scholars worldwide to further explore and build upon this knowledge.

Research Framework

This qualitative study analyzes about multicultural identity and local heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand through the examination and analysis of literary, historical, and cultural evidence. The research explores various dimensions, including the province's history, origins, ethnicity, and local cultural foundations that shows multicultural identity and local heritage. Therefore, the analytical framework integrates four dimensions for systematic analysis as follows :

1. Search and study literary, historical, and cultural data across various aspects of Nakhon Sawan Province.
2. Incorporation historical data and information on the province's origins and ethnic diversity as part of the analytical process.
3. Examination how literary, historical, and cultural evidence reflects about multicultural identity and local heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand. The criteria for classifying historical and local cultural data of Nakhon Sawan Province are based on the forms of cultural expression which can be categorized into six dimensions : 1) Religion, Belief Systems, and Ritual Practices, 2) Language and Literary Heritage, 3) Cuisine and Traditional Dress, 4) Arts, Handicrafts, and Local Craftsmanship, 5) Folk Games, Plays, and Performing Arts, and 6) Traditional Customs and Festivals.
4. Analyzation about multicultural identity and local heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand in order to promote awareness of its identity and local cultural heritage.

These four components constitute the analytical framework for examining multicultural identity and cultural heritage in Nakhon Sawan Province, Thailand, as illustrated in Figure 1.

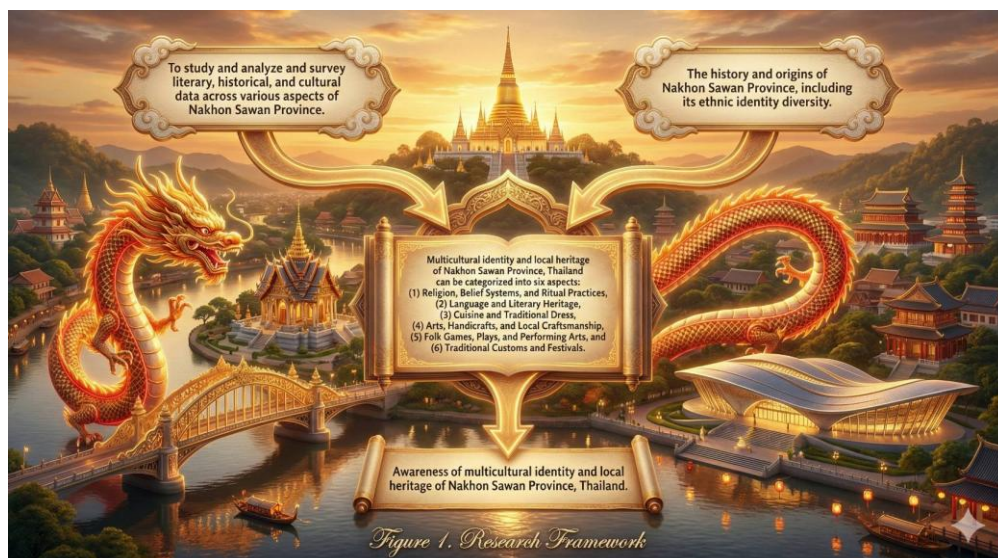

Figure 1. Research Framework

Research Methodology

1. Population and Sample

This study is qualitative research that focuses on analysis of literary, historical, and cultural evidence related to Nakhon Sawan Province, including its history, origins, ethnicity, multicultural identity and local heritages. Therefore, the primary rationale for employing a qualitative descriptive–analytical approach in this study is that it focuses on systematically explaining phenomena, situations, and social and cultural contexts. This approach facilitates the generation of knowledge and a deeper understanding of the diverse and varied social and cultural conditions of Nakhon Sawan Province, thereby providing a clearer representation of its distinctive provincial identity.

2. Research Instruments

1) Historical and cultural documents, literary sources, and other relevant materials, including research studies, academic articles, and reliable online information related to Nakhon Sawan Province, at both primary and secondary levels.

2) Structured four elements provide a comprehensive and comparative framework for analyzing the local foundational culture of Nakhon Sawan Province.

3. Data Collection

The data were collected between October 2024 and September 2025 and consist of four main types of materials, as follows : 1) Books 2) Research studies / Theses 3) Research articles / Academic papers, and 4) Reliable online information. In addition, other relevant documents were also included. Therefore, the criteria for selecting documentary sources used in this research are limited to documents published by credible sources and authoritative institutions, in order to ensure the highest possible quality of the research.

4. Qualitative Data Analysis

1) Search and collect information from various credible sources. The collected materials are then carefully reviewed multiple times in order to gain an overall including historical and cultural documents, literary sources, other related materials, research studies, academic articles, and reliable online information concerning the province, at both primary and secondary levels.

2) Assign codes or keywords to data with similar meanings, based on the conceptual framework and theories employed in the research. The related codes are then grouped into categories and further developed into main themes. The local foundational culture of Nakhon Sawan Province is explored in six aspects : 1) Religion, Belief Systems, and Ritual Practices, 2) Language and Literary Heritage, 3) Cuisine and Traditional Dress, 4) Arts, Handicrafts, and Local Craftsmanship, 5) Folk Games, Plays, and Performing Arts, and 6) Traditional Customs and Festivals.

3) Examination and analyze the origins and characteristics of Nakhon Sawan Province that reflect its multicultural identity and local heritages.

4) Analyzation the identity and values expressed through the local culture multicultural identity and local heritages of Nakhon Sawan Province. Then, presented as the research results.

Results

Nakhon Sawan Province, or the community at the origin of the Chao Phraya River, is an area where the Chao Phraya River serves as the main waterway, playing a vital role in the livelihoods of its people. It is a settlement area for diverse ethnic groups - including Thai, Chinese, Vietnamese, Lao, Mon, and Muslim communities who have established their homes and occupations in the region. This multicultural composition of the Chao Phraya River Basin community represents a society characterized by cultural plurality. The coexistence of these various ethnic groups, each with distinct ways of life, customs, traditions, beliefs, and religions, has contributed to the rich cultural diversity of the province. (Saengthong et al., 2025 : 983)

In the past, Nakhon Sawan Province developed as an urban community around the 18th Buddhist century (13th - 14th century CE) under the name Mueang Phra Bang and was under the rule of the Sukhothai Kingdom. It served as a southern frontier town of the Sukhothai polity, bordering the Ayutthaya Kingdom (Sankom, 2021 : 24) According to Na Nakhon (1985) inscriptions discovered within the Nakhon Sawan area provide significant evidence of the province's history. A total of nine inscriptions that have been found : one Dong Mae Nang Mueang brick inscription, one Khok Mai Den terracotta Buddha image inscription, four terracotta stupa or chedi inscriptions, and three stone inscriptions. Among these, the Wat Khao Kob inscription (Inscription No. 11) provides the clearest reference to Nakhon Sawan's ancient past.

Furthermore, during the Sukhothai period, the once-prosperous Dong Mae Nang Mueang were a city that had flourished since the 16th Buddhist century gradually declined in importance. Its significance shifted toward Lopburi, which became a major center of Khmer culture at the time. In this period, the city of Nakhon Sawan began to appear under the name "Mueang Phra Bang," replacing the declining Dong Mae Nang Mueang. Evidence of this can be found in several Sukhothai stone inscriptions that mention Mueang Phra Bang. For example, **Inscription No. 1** describes the vast territory under the rule of King Ramkhamhaeng, listing major southern cities as follows : *"...To the east lie Phra Bang, Phraek, Suphanburi, Ratchaburi, Phetchaburi, and Si Thammarat along the seacoast..."*

Similarly, **Inscription No. 8** recounts an episode during the reign of King Maha Thammaracha Lithai, who led his subjects from several cities within his domain including *Sara Luang, Song Khwae, Pak Yom, Phra Bang, Chakangrao, Suphannaphum, and Nakhon Phrachum* to pay homage to the Buddha's footprint at Mount Sumanakut in Sukhothai. In addition, **Inscription No. 3** records King Maha Thammaracha Lithai's construction of four Buddha footprints, one of which was located at : *"Phra Bat Nuea, on the summit of the mountain at Pak Phra Bang."* This sacred site still remains on

that same hill today, now known as Khao Kob (Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee, 1999 : 53)

From the above, it can be seen that Nakhon Sawan is an ancient city, believed to have been established during the Sukhothai period. It was mentioned in inscriptions under the name “Mueang Phra Bang” and served as an important frontier town from the Sukhothai period onward. The original city was located at the foot of Khao Khat (Mount Ruesi), extending to Wat Hua Mueang (Wat Nakhon Sawan), where remnants of earthen ramparts can still be found. Later, the city became known as Mueang Chon Tawan (the city facing the sun), as it was situated on the western bank of the Chao Phraya River and faced eastward toward the river, allowing sunlight to shine directly onto the city. Eventually, the name was changed to “Mueang Nakhon Sawan,” which has long been popularly known as “**Pak Nam Pho.**” (Office of Provincial Commercial Affairs Nakhonsawan, 2021) As for the origin of the name “Pak Nam Pho,” there are two prevailing hypotheses. The first suggests that it derives from “Pak Nam Phlo” (meaning “the mouth of the river where waters emerge”), referring to the confluence of the Ping, Yom, and Nan Rivers, which merge to form the source of the Chao Phraya River. The second hypothesis holds that the name comes from a large Bodhi tree (Pho tree) that once stood at the river mouth near Wat Pho, the current site of the Guan Yu Shrine, hence the name “Pak Nam Pho” (Saengthong, 2016a)

Due to the geographical suitability of Nakhon Sawan Province, which consists largely of fertile lowlands along the Chao Phraya River, people have long traveled by boat to settle and seek livelihoods both on land and water. Consequently, the province has become home to a highly diverse range of ethnic groups. In addition to the Thai population, there are five other prominent ethnic communities : Chinese, Lao, Mon, Muslim, and Vietnamese (Saengthong, 2016b) It can therefore be said that Nakhon Sawan Province exhibits remarkable ethnic diversity, which has contributed to the harmonious blending of various cultural traditions. The province stands as a multicultural community, where different ways of life have coexisted and integrated seamlessly. Hence, Nakhon Sawan represents a community rich in both historical and ethnic diversity, a characteristic that has persisted from the past to the present (Saengthong, 2016b : 1)

Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province

Multicultural identity and local heritage of Nakhon Sawan Province has been categorized according to the forms of cultural expression and that can be categorized into six aspects : (1) Religion, Belief Systems, and Ritual Practices, (2) Language and Literary Heritage, (3) Cuisine and Traditional Dress, (4) Arts, Handicrafts, and Local Craftsmanship, (5) Folk Games, Plays, and Performing Arts, and (6) Traditional Customs and Festivals. The research findings are as follows :

1. Religion, Belief Systems, and Ritual Practices

Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee (1999 : 179 - 197)

summarized that Nakhon Sawan was a frontier city or an outer town during the Sukhothai period. Considering the temples in Nakhon Sawan Province that have been designated as royal temples, there were originally three such temples : 1) Wat Photharam, 2) Wat Nakhon Sawan, and 3) Wat Woranat Buppharam (Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee, 1999 : 180) At present, an additional temple has been elevated to royal status : Wat Tak Fa (Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism, 2022) Specifically : *Wat Photharam* – a third-class royal temple located in the center of Pak Nam Pho Market. It is presumed to have been established before the Rattanakosin period. *Wat Nakhon Sawan* – a third-class royal temple originally named Wat Hua Mueang because travelers would pass this temple before entering the city. It was built around 1529 BE (1972 CE) and was historically used for the water blessing oath ceremony (Phibat Sata). *Wat Woranat Buppharam* – established during the Sukhothai period by Phraya Ban Mueang in dedication to his younger brother, Phraya Ram, who died during a war. The temple was formerly known as Wat Khao Kob and is also called Wat Pak Phra Bang. *Wat Tak Fa* – a third-class royal temple, which also functions as a center for Pali monastic education and Buddhist studies.

In terms of religious beliefs, the majority of people in Nakhon Sawan adhere to Buddhism, with temples and monks playing a central role in everyday life. Additionally, some residents follow the Catholic branch of Christianity, believing in a single God and the reality of life after death. There is also a portion of the population that practices Islam. A particularly prominent belief in Nakhon Sawan is Taoism, due to the significant Chinese community residing in the area. This is reflected concretely through the presence of Chinese shrines. Notably, there are eight well-known shrines in Nakhon Sawan : 1) Shrine of Chao Pho Thepharak 2) Shrine of Chao Mae Na Pha 3) Shrine of Tia Sien Si (Chao Pho Pak Khlong Shrine) 4) Shrine of Guan Yu (Bueng Tao Kong) 5) Shrine of Chao Mae Kaen Chan 6) Shrine of Chao Pho Lat Yao 7) Shrine of Chao Pho Kao Liao, and 8) Shrine of Chao Pho Chao Mae Chum Saeng. The existence of these shrines illustrates the harmonious integration of Taoist devotion with local folk beliefs.

2. Language and Literary Heritage

Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee (1999 : 121 - 141) said that the local language of Nakhon Sawan is not distinctly defined as a regional dialect. The majority of residents use Central Thai, but there are groups that still speak their ethnic languages. These include Chinese languages such as Hokkien, Hainanese, and Teochew; Lao languages including Lao Song, Lao Wiang, Lao Khrang, Lao Ngiew, and Lao Phuan; and the Mon language. Mon speakers can be found in communities such as Ban Kaeng in Mueang Nakhon Sawan District and Bang Mafor in Krok Phra District, among others. In terms of inscriptions, the history and origins of the city of Nakhon Sawan are recorded in several epigraphic sources. These include the terracotta stupa inscriptions from Thap Chumphon City 1 and 2, the

terracotta Buddha image inscriptions from Wat Khok Mai Den, the Dong Mae Nang Mueang inscription, and the inscriptions at Wat Khao Kob (Na Nakhon, 1985 : 139 - 150)

Regarding legends and beliefs, Nakhon Sawan Province has several well-known local legends, including : 1) The Rolling Stone Hill Legend – It tells of the village of Khao Hin Kling in Phai Sali District, where two large stones are situated in the middle of a rice field. 2) The Chan Sen City Legend – Originally, the city was called Sam Saen, inhabited by 300,000 people. The city lord instructed each person to dig a handful of clay, resulting in the creation of a large pond, now known as Bueng Chan Sen. 3) The Khao Kob Legend – Today referred to as Wat Woranat Banphot, an ancient temple built during the Sukhothai period. The temple's name derives from a man named Ta Kob, who donated the land for its construction. Other notable legends include the Dong Mae Nang Mueang Legend, the Khao Kaew Temple Legend, and the story of the Heavenly Temple Construction.

Regarding literature, Nakhon Sawan Province encompasses both oral literature and written literature. *Oral literature* includes various tales and stories, such as Noonoi Taeng Mo (Little Watermelon), Malang Aplak (The Ugly Insect), Luang Ta Thong Du Maen (Monk Thong Observes the River), and Ban Koei Chai / Dang Koei Chai, among others. *Written literature* appears in the form of local folk medical texts, including incantations and charms, such as Katha Pao Khae Roem (Incantation for Starting Healing), Katha Raksa To Nai Ta (Incantation for Eye Cataracts), and Katha Rok Phi Nai Thong (Incantation for Spirit-related Stomach Ailments), reflecting traditional knowledge and practices preserved in the community.

In addition, the written literature with poetic structures in Nakhon Sawan Province can be categorized as follows : 1) “Pra-kat Chaeng Nam” (Water Curse Declaration) : This literary piece is associated with the Si Satchapan water-taking ceremony in the provincial towns. It likely originated from the province's tradition of having “Wat Thue Nam” (water-taking temples), which historically served as locations for administering the Phra Phiphatsatya oath. 2) “Nirat Mueang Narok” (Journey to Hell) : An autobiographical tale written by a novice monk. While meditating, he was invited by Yama, the Lord of Death, to visit the city of hell, where he witnessed various hellish creatures undergoing punishment. 3) “Sang Thong” : Nakhon Sawan Version : This story aligns with local legends of Nakhon Sawan, including Khao Nang Phanthurat, Khao Na Phra, and Khao Ti Kli, as recounted by Phra Kru Wisit Chariyawatt. It demonstrates the province's authentic folk literature tradition. 4) “Kap Ho Khlong Chom Mueang Nakhon Sawan” (Poetic Composition Praising Nakhon Sawan) : Written by Pongpradit (1986) to introduce the province, this work describes its history, politics, and culture., and 5) “Khlong Nirat Nakhon Sawan” : Composed by Phra Si Mahosot in 1658 BE (A.D. 1615) during King Narai the Great's visit, when the royal procession traveled via waterways to Nakhon Sawan to receive the white elephant named Chao Phraya Boromkachenchanthan. Additionally, Sungchot (2022) analyzed the content and local tourist locations mentioned in 76 folk songs related to Nakhon Sawan, such as Sao Suay Takli, Phop Rak Thi Tak Fa, Lam Nam Mae Pern, Rao Rak Nong Bua, and Kod Mae

Wong Phop Rak Thi Pak Nam Pho. In summary, these songs primarily depict themes of love, followed by descriptions of local resources, significant events and activities in Nakhon Sawan, lifestyle, beliefs, and traditional festivals.

3. Cuisine and Traditional Dress

Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee (1999 : 197 - 199) described the local culture of cuisine and clothing, noting that the province has maintained customs and traditions that have been followed consistently from the past to the present. Although some areas are inhabited by Chinese-Thai, Vietnamese-Thai, Phuan-Thai, and Lao Song (Black Lao) communities, the residents have been able to live harmoniously within a blended social and cultural environment. Changes in clothing reflecting modern trends became noticeable starting from the era of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram. The staple food of Nakhon Sawan residents is jasmine rice, similar to other central Thai communities, and meals were traditionally eaten while sitting in a circle. Today, with changes in housing and lifestyle, dining culture has increasingly adopted Western-style practices, such as eating at tables with spoons or forks. During the flood season, fish are salted and sun-dried, known as "Pla Kluay" (salted fish), or fish such as snakehead or catfish are mixed with curry paste to make fried fish cakes (Pla Het). For important Buddhist festivals, dishes like khanom jeen nam ya (fermented rice noodles with curry sauce) are commonly prepared. During the Sart festival, red sticky rice and krayasart (sweet sticky rice treats) are made. In Bang Maphu Subdistrict, Krokgra District, the Songkran festival features the traditional dish "Khao Chae" (rice soaked in iced jasmine water). Today, these foods have evolved along with changes in living conditions and societal circumstances.

4. Arts, Handicrafts, and Local Craftsmanship

Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee (1999 : 101 - 120) discussed local arts and craftsmanship that are prominently found within the province, which can be categorized into four main aspects : 1) Sculpture 2) Painting 3) Architecture, and 4) Handicrafts and Local Craftsmanship as follows :

4.1 Sculpture

Sculptures found in Nakhon Sawan date back to the period of Middle Indian Civilization (late 4th to mid 10th Buddhist century). Among the discoveries are ancient Roman-style terracotta lamps unearthed at Mueang Bon, Phayuha Khiri District. Another significant artifact from the Late Indian Civilization period (mid 10th to mid 11th Buddhist century) is an ivory comb, one side carved with the Eight Auspicious Symbols and a procession of horses, while the other depicts a hamsa (swan). This artifact, excavated from the ancient city of Chansen, Takhli District, is believed to be "the oldest comb in Siam," imported from India and estimated to be around 2,000 years old. Furthermore, sculptures from the Late Mon Civilization period (12th to early 14th Buddhist century) have also been discovered such as a set of four Buddha images in different postures unearthed at Mueang Thap

Chumphon, Nong Krat Subdistrict, Mueang Nakhon Sawan District. In addition, there are examples of sculptures from the Khmer cultural period, the Sukhothai period, and continuing through to the early Rattanakosin period and the present day.

4.2 Painting

Most of the mural paintings in Nakhon Sawan Province are now deteriorated. However, some remaining examples of late Ayutthaya period mural paintings can still be seen in the old ordination hall at Wat Koh Hong. Other notable mural works include those found in the pavilion of Wat Kriengkrai Klang, the ordination hall of Wat Bang Pramung, as well as the paintings on the sermon hall, vihara, and ordination hall of Wat Bang Mafor, among others.

4.3 Architecture

Architectural heritage from the Sukhothai period includes the chedi of Wat Woranat Banphot (Wat Khao Kop). Examples from the late Ayutthaya period include the old ordination hall of Wat Koh Hong, which is now in a highly deteriorated condition. Meanwhile, architectural works from the early Rattanakosin period to the present include the vihara of Wat Paknam Pho Nuea, constructed entirely of teakwood, and the sermon hall of Wat Phra Prang Luang, among others.

4.4 Handicrafts and Local Craftsmanship

The outstanding and renowned handicrafts and artisanal works of Nakhon Sawan Province include ivory carving, Buddha image casting, pottery, rattan mat weaving, traditional textile weaving, and long-boat crafting.

5. Folk Games, Plays, and Performing Arts

Nakhon Sawan Province is an area with cultural diversity, which has given rise to various of folk games and performances. These can be categorized into two main types : 1) Adult games and performances, and 2) Children's games and activities. A summary of presentation as follows (Ketprathum, 1985 : 287 - 313; Wongthes, 1985 : 314 - 318; Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee, 1999 : 141 - 178; Office of the Permanent Secretary for Culture, Ministry of Culture, 2021)

5.1 Adult Folk Games and Performances

Adult folk games and performances in Nakhon Sawan can be categorized into four main types: 1) Ram Thon (or Ruang) : This is a traditional folk dance genuinely practiced by villagers and is common in almost every village. Anyone can join the dance. In some areas, it is called Ruang Tee Bot or Ram Wong Prakop Bot. It is usually performed during festive occasions. Examples of songs performed in Ram Thon include Ka Khao, Chak Chuan Sao Ngam, and Dao Khiang Duean. 2) Ram Klong Yao (Long Drum Dance) : A renowned long drum troupe from Phayuha Khiri District is the Bo. Rung Rueang Sin troupe. They adapted dance movements from Likay performances and also created costumes inspired by Likay attire. This style is called the "Modified Long Drum Dance" (Klong Yao Prayot), first performed around 1957 (B.E. 2500). 3) Khao Phi Chuen Phi (Spirit Invocation Performance) :

Thai people traditionally believe that spirits inhabit all things, whether objects, household items, or animals. During major festivals such as Songkran, villagers perform playful imitations of these spirits, known as “inviting spirits.” Popular spirits in these performances include Phi Nang Kala, Phi Nang Khwai, Phi Nang Chang, and Phi Nang Sai, among others., and 4) Pati Pak or Call-and-Response Songs : This form involves men and women singing responsively, often in playful or flirtatious exchanges, requiring wit and improvisation. There are ten well-known songs in this category : Tae Kamra Khiao, Kiao Khao, Cha Chao Malom, Khlok Paeng, Sang Nak, Phitthan, Rabam Ban Rai, Dam Na, Phuang Malai Lo Ching Cha, and Rabam Wong. These performances reflect the creativity, social cohesion, and cultural richness of adult folk traditions in Nakhon Sawan.

5.2 Children’s Games

Children’s games in Nakhon Sawan are diverse, with a total of 46 documented activities. These include : 1) jumping rope, 2) egg-making, 3) kampan kapan, 4) ging kong kaew, 5) chicken legs stuck together, 6) selling watermelons, 7) riding horses to deliver goods to the city 8) Riding on the back and throwing tiles into the circle 9) Wagon-foot curve 10) Rubber jig 11) Hitting marbles 12) Walking on a stilt 13) Chicken fight 14) Talok-tak 15) Eye-toeing 16) Wheel 17) Tee-jab 18) Pandanus 19) Fish falling into the pan 20) Crab with legs 21) Frog blowing 22) Ghost hammering nails 23) Monk, child, tiger, chicken, moth 24) Banana stalk horse 25) Pedstump 26) Pick-up stick 27) Boom stick 28) Tank climber 29) Throw line 30) Eat leaves 31) Sing-ching-lak 32) Luk-chung 33) Coconut shell running 34) Running backward 35) Cow running 36) Stop-stop 37) Tiger crossing the stream 38) Rubber band 39) Pick-up stick 40) Mad dog 41) Dog fighting for meat 42) Lum Muang 43) In-Chan 44) E-Tak 45) E-Taek, and 46) Aspira.

6. Traditional Customs and Festivals

Traditional Customs and Festivals in Nakhon Sawan Province are highly diverse, reflecting the province’s ethnic plurality. There are 16 customs and festivals in the province. A summary is as follows 1) Chao Pho–Chao Mae Pak Nam Pho Procession Festival 2) Boon Kam Fa Merit-Making Festival 3) Songkran Festival 4) Traditional Long Boat Racing 5) Khao Chae Merit-Making Ceremony 6) Boon Salak Phat Offering Festival 7) Tak Bat Thian Pho Candle Alms Offering Ceremony 8) Following the Royal Visit Route Festival 9) Loy Krathong Festival 10) Lantern Puppet Festival 11) Boon Bang Fai Rocket Festival 12) Khao Lam (Bamboo Sticky Rice) Burning Ceremony 13) Khao Jee (Grilled Rice) Merit-Making Ceremony 14) Boon Prathai Plueak Khao (Rice Husk Offering Festival) 15) Sao Pak Thong (Flagpole Installation Ceremony), and 16) Nang Maeo (Cat Parade) Festival. (Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King’s Jubilee, 1999; Office of the Permanent Secretary for Culture, Ministry of Culture, 2021; Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization, n.d.-a; Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization, n.d.-b).

The following are three prominent and well-known traditional customs and festivals of Nakhon Sawan Province : 1) Chao Pho–Chao Mae Pak Nam Pho Procession Festival, this is a traditional festival of the Chinese-Thai community, held to celebrate the Chinese New Year. The parade was first organized in 1932 (B.E. 2475) and has continued annually to the present day. The procession takes place on the 4th day of the first lunar month and features a golden dragon dance, lion dance, Eng Ko performance, a float of the Goddess Guanyin, and traditional Chinese musical ensembles. 2) Loy Krathong Festival, is distinctive compared to other regions, as the krathongs are made from coconut shells. This tradition is called the “Coconut Shell Loy Krathong” or the “Loy Krathong Sai Festival,” and it has been practiced since 1897 (B.E. 2440), and 3) Lantern Puppet Festival, the festival is held at the Golden Dragon Plaza in Suan Sawan Park to showcase the beauty of lantern art, promoting tourism and highlighting the identity of the local Chinese community. The festival features grand lantern sculptures, making it the most spectacular display of its kind in Northern Thailand.

Therefore, all six aspects collectively give rise to the multicultural identity of Nakhon Sawan Province, reflecting both individual and social identities formed through coexistence and interaction among diverse cultures. This identity is not rigidly bound to a single culture; rather, it emerges from processes of integration, negotiation, and mutual learning among different cultural groups within the same social context. Moreover, multicultural identity is inherently dynamic, as it continuously changes and adapts over time in response to social conditions such as migration, trade interactions, and cross-cultural communication. In this regard, the findings of this research are consistent with multiculturalism theory, which emphasizes the recognition of differences, equality, and respectful coexistence within societies characterized by ethnic, linguistic, and belief diversity.

Conclusion and Discussion

1. Conclusion

Nakhon Sawan Province has long been recognized as an ancient city, believed to have been established during the Sukhothai period. Its name appears in historical stone inscriptions under the designation “Mueang Phra Bang.” Subsequently, the city was renamed “Nakhon Sawan” for auspicious reasons and has been commonly known as “Pak Nam Pho.” Importantly, from a geographical perspective, Nakhon Sawan Province is characterized predominantly by low-lying river plains. Three major rivers, the Ping, Yom, and Nan, converge within this area to form the Chao Phraya River, which has played a crucial role in shaping the livelihoods and settlement patterns of local communities. This strategic geographical setting has attracted diverse ethnic groups to settle in the region over an extended period, including Thai, Chinese, Vietnamese, Lao, Mon, and Muslim communities. Nakhon Sawan has evolved into a province marked by significant cultural diversity.

An analysis of the province’s historical significance and geographical characteristics reveals the coexistence of multiple ethnic groups within the same area. It can be concluded that Nakhon Sawan

Province reflects cultural pluralism in Thailand. The multicultural identity and local cultural heritage of Nakhon Sawan can be categorized into six principal dimensions : (1) Religion, Belief Systems, and Ritual Practices, (2) Language and Literary Heritage, (3) Cuisine and Traditional Dress, (4) Arts, Handicrafts, and Local Craftsmanship, (5) Folk Games, Plays, and Performing Arts, and (6) Traditional Customs and Festivals. Accordingly, the study and analysis of the province's history, geographical context, and diversity of identities and ethnic groups constitute a fundamental basis for the formation and development of its local cultural identity. This process has fostered continuous cultural creativity, adaptation, and integration, ultimately shaping the distinctive local culture of Nakhon Sawan Province.

In summary, the multicultural identity of Nakhon Sawan can be attributed to four key factors : (1) ethnic diversity and patterns of settlement; (2) coexistence and cultural integration; (3) geographical, socio-economic, and environmental contexts; and (4) fluid and non-fixed identities. Consequently, the multicultural identity of Nakhon Sawan is characterized by the integration of diverse cultures that coexist in a mutually supportive manner, giving rise to a unique provincial identity that is both “diverse” and “unified.” This simultaneous interaction and convergence of cultures within Nakhon Sawan Province have produced a distinctive form of multiculturalism that may be referred to as the “multicultural identity of the upper Chao Phraya River communities.”

2. Research Discussion

The research entitled “Multicultural Identity and Local Heritage of Nakhon Sawan Province, Thailand” demonstrates a clear alignment between its two research objectives. The study and analysis of the history and historical background of Nakhon Sawan Province provide an in-depth understanding of the diversity of identities and cultures, thereby enabling the clear identification of the six aspects of the province's local cultural heritage.

The study of multicultural identity and local cultural heritage in Nakhon Sawan Province can be summarized into six key aspects. Collectively, these aspects indicate that the identity of the area is inherently multicultural, shaped through the participation and long-term coexistence of diverse ethnic groups and ways of life. This multicultural identity is continuously manifested through the integration of artistic expressions, language use, culinary practices, and traditions. Such manifestations clearly demonstrate their relationships and coherence with the concept of identity, theories of multicultural identity, and the concept of cultural heritage.

Research on local cultural heritage in Nakhon Sawan further demonstrates that cultural integration within various tourist destinations such as the hybrid forms of Thai and Chinese architecture and art that constitutes a clear and prominent example of the province's multicultural identity. (Chailuksakul & Boonyananta, 2025) Furthermore, the revitalization of Thai-Chinese cultural identity in Nakhon Sawan demonstrates that the mobilization of Chinese cultural capital in the development of learning spaces, artistic expressions, and cultural tourism routes enables diverse cultural elements to coexist and be reinterpreted within contemporary contexts as forms of

multiculturalism. (Saengthong et al., 2025) At the same time, the development of products with shared identities and tourism routes grounded in community-based cultural practices contributes to enabling local communities to communicate and project their cultural heritage identities to external audiences in a sustainable manner. (Jomyim et al., 2024)

The researcher holds the view that the multicultural identity and cultural heritage of Nakhon Sawan Province should be understood as dynamic social and cultural processes that are constantly evolving, rather than as fixed or static structures. The identity of the area emerges from the interactions among diverse ethnic groups within a shared community context. At the same time, cultural heritage which both tangible and intangible, serves as a fundamental foundation for shaping, transmitting, and constructing shared meanings of multicultural identity within local society.

Regarding the limitations of this study, it was found that most research on Nakhon Sawan Province has been conducted by Thai scholars and published primarily in the Thai language, with limited dissemination in English. As a result, this study may lack references to international scholarship. Therefore, the researcher suggests that future studies on the identity and cultural heritage of Nakhon Sawan Province should emphasize understanding culture as a “living heritage” that reflects the interconnectedness of the past and the present.

Suggestion

1. Recommendations for the Application of Findings

1) findings of this research can be applied for the benefit of both public and private organizations working in areas related to communities, society, and culture, including tourism. They can also serve as a foundational basis for analyzing local identity and cultural diversity.

2) In-depth data were collected to gain a clearer and more comprehensive understanding of the foundational local culture of Nakhon Sawan Province.

2. Recommendations for Future Research

1) Employ diverse theoretical and conceptual frameworks to study and analyze the history and culture of Nakhon Sawan Province, as well as other provinces across Thailand.

2) serves as an applied database that can be utilized for educational purposes in other disciplines, such as tourism studies, cultural area studies, and research on community identity.

Acknowledgements

The author would like to thank the Science, Research and Innovation Promotion Fund and the Research and Development Institute, Nakhon Sawan Rajabhat University to considered to provide a budget to support research for the fiscal year 2024.

Reference

- Banda, L., L., Banda, V., C., Banda, T., J., & Singini, T. (2024). Preserving Cultural Heritage: A Community-Centric Approach to Safeguarding the Khulubvi Traditional Temple Malawi. *Heliyon*, 10(18), 1 - 22. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e37610>.
- Chailuksakul, S., & Boonyananta, S. (2025). An Integrative Approach to Arts and Experiential Learning in Tourist Attractions of Nakhon Sawan Province. *DEC Journal: Art and Design*, 4(3), 80 - 103. <http://doi.org/10.69598/decjournalartanddesign.4.80> - 103.
- Committee on Documentation and Archives, Executive Committee for the Celebration of His Majesty the King's Jubilee. (1999). *Culture, Historical Development, Identity, and Wisdom of Nakhon Sawan Province*. Ministry of Interior, Ministry of Education, and Fine Arts Department.
- Dararuang, K. (2025). Guidelines for Promoting Cultural Identity to Promote Cultural Tourism in Pak Nam Pho District, Nakhon Sawan Province. *The Journal of Research and Academics*, 8(6), 276 - 289. <https://doi.org/10.14456/jra.2025.150>.
- Duangwiset, N. (2015). *Culture: Anthropological Terminology*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/30>.
- Duangwiset, N. (2015). *Multiculturalism*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/90>
- Eagan, J., L. (2025). *Multiculturalism*. Britannica.
- Fuengfusakul, A. (2003). *Identity: A Review of Theories and Conceptual Frameworks*. National Research Council of Thailand.
- Harrison, R. (2017). *Heritage: Critical Approaches*. Routledge.
- Haycroft, P., & Siribunsobh, S. (2024). The Restoring Food Culture Identity of the Upper Chao Phraya River Community that Lead to Sustainable Tourism. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 19(1), 81 - 94.
- Hinchiranan, N. (1985). Chansen: The Forgotten Dvaravati City. In Ocharoen, S. (Eds.), *Nakhon Sawan: A Central State* (35 - 48). Nakhon Sawan Teachers College.
- Jomyim, T., Luangpipat, T., & Naiyananon, P. (2024). Identity Creating and Community Products Development to Combine Cultural Tourism Routes of Tai-Khrang (Lao Khrang) Ethnic Group in Nakhon Sawan Province. *Arts of Management Journal*, 8(1), 57 - 78.
- Kasetsiri, C. (2005). *Ayutthaya: History and Politics* (4th ed.). Social Science and Humanities Textbook Project Foundation.
- Ketprathum, W. (1985). Folk Games in Nakhon Sawan Province. In Ocharoen, S. (Eds.), *Nakhon Sawan : A Central State* (287 - 313). Nakhon Sawan Teachers College.
- Kuwinpant, P. (2008). Identity and Cultural Diversity in Southeast Asia. *Southeast Current*, 5(55), 8 - 37.
- Arts and Culture Journal of the Lower Moon River Vol. 15 No. 1 (January – April 2026)

- Laguerre, M., S. (1984). *American Odyssey: Haitians in New York City*. Cornell University Press.
- Leepreecha, P. (2004). The Creation and Perpetuation of the Hmong Ethnic Identity. In Luangaram Sri (Eds.), *Identity, Ethnicity, and Marginality*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization. (n.d.-a). *Nakhon Sawan: Community Ways of Life in Pak Nam Pho*. Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization.
- Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization. (n.d.-b). *Nakhon Sawan : The Charm of Nakhon Sawan City*. Nakhon Sawan Provincial Administrative Organization.
- Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism. (2022). *Wat Tak Fa, Royal Monastery*. Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism.
<https://nsn.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/647>.
- Na Nakhon, Prasert. (1985). History of Nakhon Sawan from Inscriptions. In Ocharoen, S. (Eds.), *Nakhon Sawan: A Central State* (139 - 150). Nakhon Sawan Teachers College.
- Office of Provincial Commercial Affairs Nakhonsawan. (2021). *General Information of Nakhon Sawan Province*. Office of Provincial Commercial Affairs Nakhonsawan.
<https://nakhonsawan.moc.go.th/th/content/page/index/id/1055>.
- Office of the Permanent Secretary for Culture, Ministry of Culture. (2021). *Festivals, Traditions, and Performing Arts*. Office of the Permanent Secretary for Culture, Ministry of Culture.
- Pongpradit, P. (1986). *Poems Praising Nakhon Sawan City*. Nakhon Sawan Cultural Center, Nakhon Sawan Teachers College.
- Raksrithong, C. (2024). *Types of Culture*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). <https://culturio.sac.or.th/content/1888>.
- Sankom, T. (2021). The Role of Muang Nakhon Sawan in History of Ayutthaya. *Journal of Ayutthaya Studies*, 13(1), 23 - 37.
- Saisang, P. (1985). Folk Medical Literature. In Ocharoen, S. (Eds.), *Nakhon Sawan: A Central State* (277 - 286). Nakhon Sawan Teachers College.
- Saengthong, S. (2016a). *100 Years: History and Background of Nakhon Sawan Province*. Office of Arts and Culture, Nakhon Sawan Rajabhat University.
- Saengthong, S. (2016b). *100 Years: Cultural and Ethnic Diversity in Nakhon Sawan*. Office of Arts and Culture, Nakhon Sawan Rajabhat University.
- Saengthong, S., Vongkamjan, S., & Jedaman, P. (2025). Cultural Identity Revival of Nakhon Sawan Province Toward Chinese Culture City. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, 5(1), 983 - 1002. <https://doi.org/10.60027/iarj.2025.284283>.

- Saengthong, S. (2025). Creative Innovation in the Identity of the Intellectual Cultural Capital “Thepparak Shrine” in the Chao Phraya River Source Community, Nakhon Sawan Province. *Journal of Multidisciplinary in Humanities and Social Sciences*, 8(6), 2551 - 2566.
- Singtuen, V., & Phajuy, B. (2020). Archaeological Distribution of Geoheritage for Geotourism Development in Nakhon Sawan Province, Thailand. *Quaestiones Geographicae*, 39(3), 57 - 68.
<https://doi.org/10.2478/quageo-2020-0023>.
- Sungchot, R. (2022). A Study of Lyrics and Tourist Attractions in Nakhon Sawan Province Appeared in Thai Songs. *Rajabhat Rambhai Barni Research Journal*, 16(3), 98 - 108.
- UNESCO. (2018). *Revisiting the Role of Cultural Heritage in Sustainable Development*. UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2021). *Culture & Sustainable Development*. UNESCO.
<https://www.unesco.org/en/sustainable-development/culture>.
- Wongthes, S. (1985). Nakhon Sawan: Studying Social and Cultural Relationships Through the Metric of the Kam Dance Song (Ram Khiao). In Ocharoen, S. (Eds.), *Nakhon Sawan: A Central State* (314 - 318). Nakhon Sawan Teachers College.

Integrating Regional Cultural Identity and Sustainability in Packaging Design for Chinese Geographical Indication Agricultural Products: A Case Study of Shatian Pomelo in Rongxian

Yulin Man^{1*}, and Yodkwan Sawatdee¹

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand^{1*}

*Corresponding author, e-mail: yulinman775@gmail.com

Received: November 13th 2025; **Revised:** February 11th 2026; **Accepted:** April 7th 2026

Abstract

Against the backdrop of global sustainable consumption and agricultural product branding, packaging has become a crucial means of enhancing the added value of agricultural products with geographical indications. This study takes Rongxian Shatian pomelo as an example. The research goal is to explore feasible methods for sustainable packaging design that incorporates regional culture, aiming to improve the product's market competitiveness and cultural influence. Employing a combination of case studies, mixed research methods, and designed experiments, the study systematically synthesized and analyzed data from an analysis of internationally award-winning agricultural product packaging, along with questionnaire surveys and in-depth interviews with 200 consumers aged 25-35 and three Shatian pomelo growers. The study reveals that packaging integrating regional cultural narratives significantly boosts consumer recognition and repurchase intent, with 77.8% of respondents favoring aesthetically compelling, biodegradable options. Concurrently, growers emphasized packaging's essential role in conveying regional identity and product quality. Design experiments further confirmed that innovative packaging solutions based on bio-based materials can help reduce carbon emissions. This study suggests that current packaging for agricultural products with geographical indications in China still faces challenges such as monotonous structure, visual homogeneity, and insufficient environmental friendliness. The key to addressing these issues lies in addressing consumers' combined demands for aesthetics, ecology, and culture, while also meeting growers' expectations for increased added value and highlighting the unique characteristics of their region of origin. Therefore, packaging design innovation requires the systematic integration of three dimensions: materials, structure, and storytelling. Environmental protection can be achieved through the use of bio-based materials, material usage can be reduced through simple structures, and brand identity can be enhanced by incorporating regional cultural narratives. The synergistic integration of these three dimensions is the core path to building an effective and sustainable packaging system.

Keywords: Geographical Indication Agricultural Products, Sustainable Packaging Design, Rongxian Shatian Pomelo

Introduction

China's 2024 national policy, "Guiding Opinions on Accelerating the Comprehensive Green Transformation of Agricultural Development and Promoting Rural Ecological Revitalization," emphasizes promoting the comprehensive green transformation of agricultural development and promoting rural ecological revitalization. It also emphasizes increasing the supply of green, high-quality agricultural products and developing a green, low-carbon agricultural industry chain (Ministry of Agriculture and Rural Affairs, 2024). Vigorously promoting the development of national geographical indication agricultural product brands is the most effective means of promoting rural revitalization and accelerating agricultural modernization. Sustainable agricultural product packaging design plays a crucial role in establishing regional agricultural public brands and developing a green, low-carbon agricultural industry chain, contributing to consumer awareness and agricultural product brand positioning. Currently, agricultural product packaging design faces three significant challenges. First, functional design is incomplete. Some agricultural product packaging falls short in protecting the product, facilitating transportation, and warehousing. Second, environmental awareness is insufficient. Some agricultural product packaging focuses solely on basic functionality while ignoring the environmental impact of the materials used, often using environmentally unfriendly or non-biodegradable materials. Meanwhile, some agricultural product packaging, in an effort to attract attention, uses a variety of materials and complex processes, neglecting the pollution and resource waste that packaging causes to the natural environment during production, use, and disposal (Liu et al., 2023). Third, there is a lack of regional cultural characteristics. Many agricultural product packaging designs lack an exploration of regional culture and product characteristics. The packaging forms are monotonous, and visual design is highly homogenized, failing to highlight the unique value and cultural connotations of GI agricultural products.

The famous four pomelos in China include Rongxian Shatian pomelo whose history of growth is more than 2000 years and a common example of geographical indication agricultural products. The packaging that it has at present illustrates the predicament that most geographical indication agricultural products in China have: cheap cardboard boxes with plastic lids are affordable, but they do not portray the Chinese culture and do not take into account the environment, with the dual threats of cultural expression and future. Therefore, this study selects Shatian pomelo as a case study and employs theories such as narrative design, circular economy, and life cycle assessment. It integrates the concept of sustainable development into the packaging design of geographical indication agricultural products, explores specific design methods and strategies, and conducts theoretical verification. The goal is to shape the brand of GI agricultural products through sustainable

packaging design, thereby promoting agricultural product sales and promoting sustainable rural development.

Objectives

The primary goal of this research is to address existing issues in packaging design for agricultural products with national geographical indications in China. Specifically, it focuses on addressing issues such as environmentally unfriendly packaging materials, complex and energy-intensive packaging structures, monotonous and homogeneous packaging visuals, and a poor user experience. Through this research, we aim to achieve the following goals:

1. To use Rongxian Shatian pomelo as a case study example to examine its cultural peculiarities, physical properties and which packaging problems it has already.
2. To incorporating the concept of sustainable development, such as material used, the structural design, and visual expression, develop a packaging design solution of Shatian pomelo that involves the incorporation of regional cultural identity.
3. To confirm the environmental values and cultural communication efficiency of the solution by measuring life cycle and undergoing user testing of packaging solution.

Literature Review

The quality of agricultural products with geographical indications (GIs) is determined by their specific natural and cultural environments, resulting in unique economic and cultural value. In the context of modern consumer upgrades, agricultural product packaging has evolved beyond simple protection to encompass multiple functions, including product image, core value, and building consumer trust. Current research on GI agricultural product packaging design focuses primarily on the following aspects:

1. Communication of regional culture and identity.

The research mainly focuses on how to extract representative symbols from local natural landscapes, historical sites, folk art and dialects and apply them to packaging. Research on the extraction and application of local symbols, such as Hunan agricultural products with the connotation of "Silk Road Culture", can gain a foothold and develop in the fiercely competitive domestic and international agricultural product markets. This is mainly because they use unique regional cultural characteristics and scientific and reasonable product packaging to enhance the brand image and added value of Hunan agricultural products (Leng, 2023). In addition, taking the straw weaving craft of Xiangxi as an example, it is an excellent folk craft in itself. Applying straw weaving craft to the field of packaging design not only inherits the traditional straw weaving craft, but also obtains certain economic returns. It plays a triple role in spreading local farming culture, showing folk customs, building local agricultural product brands and increasing the added value of agricultural

products (Wang et al., 2020). Narrative design research emphasizes packaging as a carrier of local stories. The research explores how to construct a narrative experience about the history and customs of agricultural products through artistic illustrations, material touch, structural innovation and other means to establish an emotional connection with consumers. The narrative themes of packaging are established from three perspectives: brand story, regional characteristics, and history and culture. The narrative design of regional agricultural product packaging is explored from the perspectives of instinctive narrative, behavioral narrative, and reflective narrative. By applying narrative theory to the packaging design of geographically indicated agricultural products, the cultural connotation and aesthetic value of agricultural product packaging are enhanced, the packaging is given richer connotations, and homogenization is avoided (Li & Wang, 2024).

2. Anti-counterfeiting traceability and smart packaging.

The research focuses on effectively integrating physical anti-counterfeiting technologies such as agricultural product geographic information, variable QR codes, RFID chips, and special inks into packaging to ensure that the source of agricultural products can be traced, the process can be queried, and the responsibility can be investigated. By scanning the QR code or barcode set on the product packaging, users can quickly know the information of the product at each production link (Hong & Liu, 2025). Currently, there are two main types of smart packaging technologies suitable for application in food: one is functional material-based smart packaging, which mainly includes TTI smart labels, freshness indicator labels, and leakage indicator labels; the other is information-based smart packaging, which mainly includes RFID technology, QR code technology, NFC technology, and AR technology (Qu, 2023).

3. Brand value enhancement and emotional design.

Research on packaging as an important part of the brand's visual image, how to closely integrate it with the company's overall marketing strategy, improve brand image recognition through eye-catching appearance design, and establish a packaging image that is consistent with the corporate image (Li, 2024). Based on different consumer groups, consumption scenarios, and aesthetic needs, research on packaging design differentiation strategies, clarify product positioning, and meet the needs of different consumers (Zhou, 2018). This type of research focuses on how packaging sensory stimulation, opening methods, and scene integration affect consumers' emotional experience and purchasing desire (Wang, 2022).

4. Sustainability and ecological responsibility.

The study focuses on the feasibility, cost-effectiveness and consumer acceptance of the application of green packaging materials, recycled materials and reduced-volume design in packaging. Green packaging design must follow the principles of sustainable development, namely reducing the consumption of packaging materials, refilling packaging containers, recycling and reusing packaging materials, and decomposing packaging materials. However, how to integrate these basic

concepts into traditional product design and development to form a practical overall model of green packaging design is the key to the widespread acceptance and application of green packaging design (Li & Wang, 2023). Considering the entire life cycle, the study emphasizes the environmental impact assessment of the entire life cycle from the acquisition, production, transportation, use to waste recycling of packaging raw materials, and promotes the concept of circular economy design (Auras & Selke, 2022) (Figure 1). Exploration of regional environmentally friendly materials. The study explores the use of local renewable materials or biowaste to develop bio-based environmentally friendly packaging materials. The main material for the food packaging industry is bio-based polymers, and the structural characteristics, general processing technology, main limitations of these materials and current market conditions of bio-based polymers are emphasized. The focus is on exploring new technological approaches and possible solutions to improve the performance of bio-based packaging materials for commercial applications (Reichert et al., 2020).

Figure 1 Packaging carbon footprint

Source: Yulin Man (2025)

5. A Case Study of Rongxian Shatian Pomelo.

Being a Chinese national geographical indication product, the value of the research of the Rongxian Shatian Pomelo is much more than just a successful region of agricultural products. Its packaging, usually, a mix of the corrugated cardboard boxes and plastic bags, this can be seen as a reflection of the general dilemma many Chinese geographical indication products face in their quest to continue to be modern, they also need to deal with changes in production models with unusual and original ecological value, how to make the industrial upgrading demand meet the global agenda of sustainable development. Rongxian Shatian Pomelo was selected as a typical example as it is not only a living heritage that can offer a lot of cultural heritage but also a modern product under the crossovers of transformation and modernization; its packaging serves as one of the major points where one can observe the various issues of value conflicts.

In summary, we have found that recent research on packaging design for GI agricultural products has primarily focused on eight key areas: regional cultural expression, communication of GI identity, packaging anti-counterfeiting and traceability, intelligent packaging, packaging enhancing brand value, emotional design, packaging sustainability, and ecological responsibility (Figure 2). In particular, packaging sustainability and regional cultural expression have become key research areas. While breakthroughs have been made in packaging material innovation and circular economy models, research in this area still faces shortcomings. These are primarily manifested in the following five areas: insufficient research on the synergy between regional culture and ecological responsibility, and a relatively weak modern interpretation of cultural symbols. The conflict between full-lifecycle functionality and environmental sustainability remains unresolved. The implementation of circular economy models in decentralized agricultural systems presents certain obstacles. The integration of intelligent packaging and traceability technologies lags behind. Economical and large-scale production face technical bottlenecks.

Therefore, when researching sustainable packaging design for geographically indicated agricultural products, we focused on regionality, ecology, and economics. Through interdisciplinary research encompassing materials science, cultural design, and agricultural economics, we explored sustainable packaging for geographically indicated agricultural products, taking the Rongxian Shatian pomelo as a case study, and moving from technical feasibility to industrial implementation.

Figure 2 Research Status of Agricultural Product Packaging Design

Source: Yulin Man (2025)

Conceptual Framework

This study constructs an integrated conceptual framework to guide the design and evaluation of sustainable packaging for Chinese geographical indication agricultural products (Figure 3).

The framework is grounded in the specific case of Rongxian Shatian pomelo, where its physical characteristics, cultural connotations, and market conditions serve as the fundamental constraints for design.

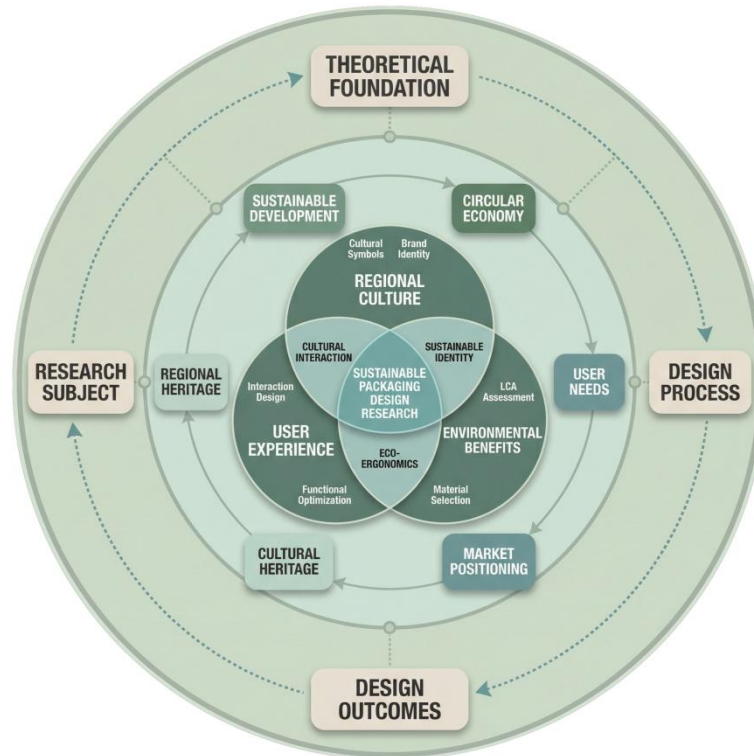

Figure 3 Research Conceptual Framework Diagram

Source: Yulin Man (2025)

The core of this framework lies in the organic integration of the unique value of geographical indication agricultural products with the systematic requirements of sustainable packaging. Specifically, packaging design aims to convey and protect the geographical uniqueness, quality reputation, and cultural value of geographical indication products. To achieve this goal, this study adopts a life cycle perspective to minimize environmental impacts across the entire process from raw material acquisition to waste recycling (Kakadellis & Harris, 2020). Simultaneously, it incorporates a stakeholder demands perspective to balance the needs of producers, consumers, distributors, and governments in terms of economic feasibility, market acceptance, cultural identity, and policy orientation.

Research Methodology

This study adopts a mixed research methodology, using Rongxian Shatian pomelo-a Chinese geographical indication product-as a case study, with the aim of designing its sustainable packaging solution. By integrating qualitative and quantitative data through iterative design practices and

scientific evaluation, the study ensures the final solution achieves environmental friendliness, functionality, and cultural adaptability.

1. General Strategy of Research Methods

The research framework primarily consists of three parts:

Literature and Case Studies: This research concentrates on the organization of theories, materials and policies on sustainable packaging design through the use of systematic literature reviews. Also, it undertakes a comprehensive study on award winning agricultural products packaging in the famous global packaging design competition, Pentawards giving it an overview of its vanguards in the fields of material innovation, structural design, and cultural communication. This provides the design standards and theoretical basis of the research.

Field Research and Stakeholder Analysis: The author also went to research the production area of Rongxian where he held in-depth interactions with the local production areas in agricultural and rural affairs bureaus, cultural broadcasting and tourism departments, enterprises, farmers, and scholars in semi-structured interviews and focus groups. This strategy gave a detailed overview of the state of the supply chain of Shatians pomelo, packaging issues, and demands and expectations of the different stakeholders.

Design Experiment and Life Cycle Assessment (LCA): Referring to the mentioned research results, a sustainable practice in the design of the packaging prototype was undertaken. The design was based on the priorities of reduced materials and sustainability, optimization of structures, and incorporation of local elements of cultures. Also, the design proposals were evaluated in terms of their carbon footprint with SimaPro software to give life cycle assessment results and compare the results to give objective data on the impact of the design on the environment.

2. Data Collection and Analyze

The data collection in this study encompasses both qualitative and quantitative dimensions:

Qualitative data: Primarily obtained through semi-structured interviews and focus group discussions, involving participants such as packaging designers, scholars, government officials, and corporate representatives, aiming to deeply explore professional insights and practical experiences.

Quantitative data: This was obtained through an online questionnaire targeting the specific consumer group (agricultural product consumers aged 25 - 35) to analyze quantitative indicators such as consumer preferences, awareness, and willingness to pay for sustainable packaging.

Sample Selection: The survey sample that was used was the questionnaire survey that comprised 200 consumers aged between 25 and 35 years who are users of e-commerce platforms selected through stratified random sampling. The age was selected due to their status as the primary purchasers of geographical indication agricultural products that hold a high level of education and are more environmentally conscious and value consumer experience more.

Three Shatian pomelo growers were used in in-depth interviews. The following criteria were used during the selection: 1) more than 10 years of cultivation history; 2) producing more than 50 tons each year; 3) they possessed their own brand.

Data Analysis: Semi-structured interviews were used to collect qualitative data, which were coded in terms of the topic analysis. The instruments of data collection and data analysis were a questionnaire survey and SPSS which provided descriptive statistics, correlation analysis, and the analysis of variance. The prototype design involved the use of SimaPro life cycle assessment software to determine the carbon footprint and the comparison of environmental impact of various material alternatives.

3. Design Development and Iteration Process

The design and optimization of packaging solutions follow a dynamic iterative process (Figure 4).

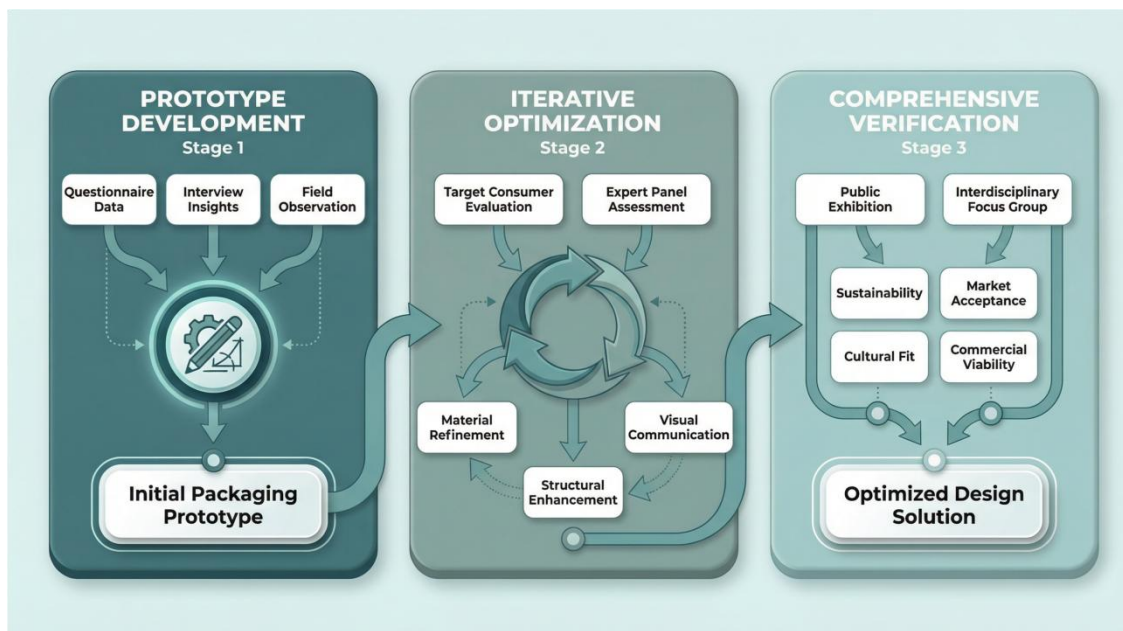

Figure 4 Research Phases

Source: Yulin Man (2025)

Prototype Development: Incorporate the information in the pre-development phase of the questionnaire, interviews, and observations in the field to develop and create the initial packaging prototypes.

Iterative Optimization: Waiting target consumers and multidisciplinary expert panels to take part in numerous rounds of prototype experiments. The packaging materials, structure, and visual communication are continuously corrected and ameliorated according to their usage feedback and suggestions of professional experts.

Extensive Checking: The optimized design model would be publicly exhibited to get greater public opinions and then cross-discipline focus group discussions would be carried out to give final review to the design that will ensure a balanced approach will be taken on sustainability, market acceptance, cultural compatibility and commercial feasibility.

Results

1. Consumer Demand Analysis

In this questionnaire survey (N=200), it was established that among target consumers, there is a very clear preference of sustainable packaging of geographical indication agricultural products. The statistics revealed that 89.7 percent of the participants would accept a 5 to 15 percent premium to cover the production of eco-friendly, well-designed sustainable packaging where the environmental and cultural characteristics are combined. When compared based on ranking attributes, the top three materials that are most significant are environmentally friendly (82.3%), regional cultural, and unboxing experience (71.5%). It is important to note that the social media sharing value of packaging was more sensitive among consumers between the age of 25 and 35. This shows that in the digital era, visuality and cultural story are major triggers to brand attention.

2. Sustainable Packaging Design Solution

On the grounds of the findings mentioned above, this paper came up with a sustainable packaging of Rongxian Shatian pomelo (Figure 5, Figure 6). The design entails the following aspects: As far as materials are concerned, we chose the history of using local waste of a plant, sugarcane bagasse as the base material, and composite materials rice, wood chips, and hemp. Its benefits include biodegradability, availability in the area, and low carbon footprint. The design of the packaging has been inspired by the existing local bronze drums, which have coverings of bronze that are unearthed and the lining is in the shape of honeycomb, used to cushion the package. Concerning cultural narrative, it is adorned with bronze drum patterns, and has QR code references to digital information about the history of the Shatian pomelo. The packaging will be packaged in one-fruit packaging, and will be used as a holiday present.

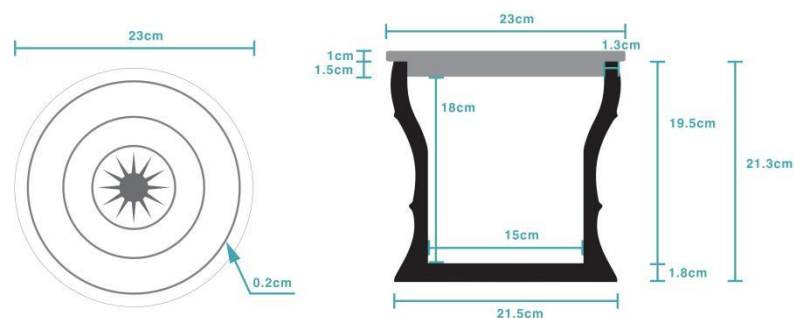

Figure 5 Bronze Drum-shaped Packaging Structure Diagram

Source: Yulin Man (2025)

Figure 6 Bio-based Pomelo Packaging Design and Honeycomb Shockproof Structure

Source: Yulin Man (2025)

3. Performance Evaluation

Standardized testing was performed to test the proposed package solution technically. A drop test that was taken at a height of 80 cm revealed that the new package cushioned the Shatin pomelo as a whole. The new packaging is entirely bio-based materials in as far as environmental performance is considered; thus it is cleaner compared to the former packaging that used plastic bags and plastic mesh bags which cannot be easily degraded. What the new packaging can also serve is reusing it as a storage place or reusing as a planter.

4. User Interaction and Specialist Appraisal.

The feedback concerning 15 target users in a controlled test showed statistically positive results in various dimensions (5-point Likert scale): Cultural Resonance Perception: 4.6/5, Environmental Impression Perception: 4.7/5, Unboxing Experience Evaluation: 4.3/5.

The tactile feedback and the reflectivity of the culture communication in the packaging design were the main aspects of the qualitative feedback. We have done so by forming an interdisciplinary team of experts (in the form of designers, material scientists and cultural scholars) that have provided an evaluation. The professionals ensured that the design was able to redefine the old cultural symbols and convert them into the modern design language without compromising environmental value.

Conclusion and Discussion

1. Conclusion

The research under the case of Rongxian Shatian pomelo investigated the viable direction of a sustainable packaging design of agricultural products with geographical indication. The general findings are as follows:

The cultural elements of bronze drum was effectively incorporated with the principles of sustainable design in the Shatian pomelo packaging, which indicates the compatibility of cultural identity and the ecological sustainability of the packaging design of the geographical indicator agricultural products.

The honeycomb structures combined with sugarcane bagasse composite materials performed better than the traditional packaging in terms of protective performances, and environmental advantage, which offered a model of similar geographical indication packaging.

Narrative design made a great contribution to the identification of consumers with regional culture, added value of agricultural products, and brand loyalty.

This research proves the hypothesis that the systematic combination of the regional culture, materials science, and design thinking is needed to make innovations in the geographical indication in the packaging of agricultural products. Incorporation of additional agricultural products into the study and possibility of sustainable packaging solutions in the context of different culture may serve wider scope in future studies.

2. Discussion

The research found a way of confirming the synergistic importance of cultural identity and sustainability in packaging design of geographical indication agricultural products. The Shatian pomelo case shows that packaging can be a bearer of the local culture, and not a one-reduction box, with the help of the modern interpretation of cultural signs. The use of bio-based materials not only leads to the lessening of the impact on the environment, but the natural texture of these materials makes people perceive the agricultural culture in a better way.

The points of interest that were innovative in this study include: 1) an innovative three-dimensional collaborative design system that incorporates culture, ecology and economy was proposed; 2) a copper drum shaped honeycomb bio-based packaging that was suitable to Shatian pomelos was developed, and 3) the efficiency of a narrative design that enhances cultural identity was verified. The findings offer fresh concepts on the sustainable packaging design and the promotion of other geographical indication agricultural products.

Nevertheless, there are some shortcomings of the study as well: the sample is predominantly urban and it does not exhaust the agricultural market; the long-term sustainability of the bio-based packaging requires additional experiments; and the economics of low quantity production remain to be streamlined.

Recommendations

Depending on the primary results derived in this research, we come up with the following recommendations to enhance the transfiguration of geographical indication (GI) agricultural product packaging into systematic sustainable design.

1. Suggestions to Producers: In GI agricultural product packaging, thinking should no longer be on short term costs but better concentrate on sustainable packaging as a fundamental part of longterm brand equity and differentiation strategy. Use local agricultural residues that include sugarcane bagasse and bio-based fibre like bamboo fibre at the first priority. It does not only help curtail the environmental footprint, but also fortifies the from farm to table origin story. We suggest taking the initiative to find partnership with those who have contributed to cultural research to find out and convert the local knowledge, history and traditional methods involved in the product behind the products so as to make packaging a carrier of cultural genes as opposed to a generic container.

2. Recommendations to Local Governments: It is advisable that sustainable packaging system of GI products be integrated into top structural design of rural revitalization and ecological civilization building. One of the main activities is the headship of the creation and execution of the guideline on the Sustainable Packaging of Geographical Indication of Agricultural Products, with the integration of the peculiarities of the local industry, which would give proper chances of production and creation. We can ease the early overheads and hazards of producers using material that is environment friendly or design that are new by instituting special subsidies or green credit. At the same time, the construction of agricultural packaging waste sorting and recycling and reprocessing infrastructure will be invested throughout the county and will physically support the circular economy.

3. Suggestions to the designers: Packaging designers should take the responsibility of the role of interdisciplinary designers and concept innovators. This involves the thorough fieldwork that would prevent the superficial and stereotypical use of the cultural symbols but to get to know the civilization behind the symbol appropriation. The designers require elementary learning in materials science, and aptitude to attain a fine equilibrium among the third-party narration, useful protection, cost management, and environmental operation. Finally, participative design must be implemented where various stakeholders like the producers, consumers, and members of the society are engaged in the design. This makes sustainable packaging solution culturally suitable, technically sound and marketable thus a real attainment of introducing the concept to implementation of viable solutions in sustainable packaging.

References

- Auras, R. A., & Selke, S. E. (2022). *Life Cycle of Sustainable Packaging: From Design to End-of-Life*. John Wiley & Sons.
- Hong, S., & Liu, M. (2025). Research on agricultural product packaging design based on the concept of quality traceability. *Art and Design (Theory)*, (4), 28 - 30.
<https://doi.org/10.16824/j.cnki.issn10082832.2025.04.019>. (In Chinese)
- Kakadellis, S., & Harris, Z. M. (2020). Don't scrap the waste: The need for broader system boundaries in bioplastic food packaging life-cycle assessment—A critical review. *Journal of Cleaner Production*, 274, 122831. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122831>.
- Leng, Y. (2023). Packaging design path of agricultural products in Huxiang area based on Silk Road culture. *Packaging Engineering*, 44(8), 384 - 390. <https://doi.org/10.19554/j.cnki.1001-3563.2023.08.043>. (In Chinese)
- Li, H., & Wang, B. (2023). Green packaging materials design and efficient packaging with Internet of Things. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 58, 103186.
<https://doi.org/10.1016/j.seta.2023.103186>.
- Li, R. (2024). Research on packaging design based on brand image construction. *Packaging Engineering*, 45(6), 439 - 442. <https://doi.org/10.19554/j.cnki.1001-3563.2024.12.044>. (In Chinese)
- Li, X., & Wang, L. (2024). The narrative design analysis of regional agricultural product packaging. *Design*, (10), 134 - 137. <https://doi.org/10.20055/j.cnki.1003-0069.002186>. (In Chinese)
- Liu, W., Shi, M., Guo, Q., He, Y., & Liu, X. (2023). Healthy ecological design of agricultural product packaging under the strategy of rural revitalization. *Packaging Engineering*, 44(6), 241 - 257.
<https://doi.org/10.19554/j.cnki.1001-3563.2023.06.026>. (In Chinese)
- Ministry of Agriculture and Rural Affairs. (2024). *Guiding opinions on accelerating the comprehensive green transformation of agricultural development and promoting rural ecological revitalization*. Chinese government website.
https://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/202412/content_6995343.htm (In Chinese)
- Qu, R. (2023). Agricultural product packaging design based on intelligent packaging technology. *Intelligent Printing*, (4), 37 - 43, 48. <https://doi.org/10.16004/j.cnki.pt.2023.04.008>. (In Chinese)
- Reichert, C. L., Bugnicourt, E., Coltelli, M.-B., Cinelli, P., Lazzeri, A., Canesi, I., Braca, F., Martínez, B. M., Alonso, R., Agostinis, L., Verstichel, S., Six, L., Mets, S. D., Gómez, E. C., Ißbrücker, C., Geerinck, R., Nettleton, D. F., Campos, I., Sauter, E., ... Schmid, M. (2020). Bio-Based Packaging: Materials, Modifications, Industrial Applications and Sustainability. *Polymers*, 12(7), 1558. <https://doi.org/10.3390/polym12071558>.

- Wang, P., Gan, D., & Qiu, Z. (2020). Research on straw weaving techniques and agricultural product packaging design in the La'er Mountain area of Xiangxi. *Journal of Nanjing University of the Arts (Fine Arts and Design Edition)*, (5), 197 - 199. (In Chinese)
- Wang, Y. (2022). Research on packaging design and application based on interactive experience. *Food & Machinery*, (2), 118 - 122. <https://doi.org/10.13652/j.issn.1003-5788.2022.02.020>. (In Chinese)
- Zhou, Z. (2018). People, place, pursue: Differentiation analysis of aesthetic strategy in packaging design. *Zhuangshi*, (2), 12 - 18. <https://doi.org/10.16272/j.cnki.cn11-1392/j.2018.02.004>. (In Chinese)

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อ
เรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

The Guidelines for Promoting Buddhist Faith and Devotion through
the Belief in Nāga among Buddhists in Nong Khai Province

เกษม สีดากุด^{1*}, ประพันธ์ ศุภสร² และ ตวงเพชร สมศรี³

Kasem Sridagood^{1*}, Prapan Supasorn² and Toungetch Somsri³

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

รองศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²

รองศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย³

Doctoral Student, Doctor of Buddhist Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Associate Professor Dr., Doctor of Buddhist Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University²

Associate Professor Dr., Doctor of Buddhist Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University³

*Corresponding author, e-mail: sridkasem@gmail.com

วันที่รับบทความ: 3 ธันวาคม 2568; วันแก้ไขบทความ: 3 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 7 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย 2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย และ 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 17 รูป/คน เลือกแบบเฉพาะเจาะจง พบว่า 1) ความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย มีรากฐานจากคติพุทธและตำนานพื้นบ้านริมแม่น้ำโขง เช่น ตำนานพญาศรีสุทโธนาคราชและปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ซึ่งสะท้อนถึงความสามัคคีและความศรัทธาในพระรัตนตรัย 2) แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาค ได้แก่ การใช้สัญลักษณ์พญานาคเป็นสื่อการเผยแผ่ธรรมะ การจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเสริมสร้างศรัทธาอย่างมีปัญญา 3) การนำเสนอแนวทางเชิงบูรณาการ โดยสังเคราะห์เป็น “NAGA Model” ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาศรัทธาแบบองค์รวม โดยพญานาคเป็นศูนย์กลางธรรมและสัญลักษณ์การเชื่อมโยงโลกมนุษย์กับธรรมะ ประกอบด้วย (1) N – Nurture Belief บ่มเพาะศรัทธาอันเป็นรากฐานแห่งความเชื่อในพระพุทธศาสนา (2) A – Adorn Tradition สืบสานประเพณีบั้งไฟพญานาค (3) G – Grow Culture พัฒนาวัฒนธรรมให้เติบโตบนรากฐานพุทธธรรมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) A – Attract Tourism ดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: แนวทางการส่งเสริม, ความเลื่อมใสศรัทธา, พระพุทธศาสนา, ความเชื่อเรื่องพญานาค

Abstract

This research, entitled “Guidelines for Promoting Faith in Buddhism through Naga Beliefs among Buddhists in Nong Khai Province,” aims to: study the faith in Buddhism as expressed through Naga beliefs among Buddhists in Nong Khai Province; examine the approaches for promoting faith in Buddhism through Naga beliefs among Buddhists in Nong Khai Province; and propose guidelines for enhancing faith in Buddhism through Naga beliefs among Buddhists in Nong Khai Province. This study employs a qualitative research methodology, consisting of a review of relevant academic documents and field data collection through in-depth interviews with 17 key informants selected by purposive sampling. The findings revealed that: 1) Faith in Buddhism as expressed through the belief in the Naga among Buddhists in Nong Khai Province is rooted in Buddhist traditions and local Mekong River folklore, such as the legend of Phaya Sri Sutho Nakaraj and the Naga Fireball phenomenon. These beliefs reflect communal unity and devotion to the Triple Gem. 2) Guidelines for promoting faith through the belief in the Naga include the use of Naga symbolism as a medium for Dhamma propagation, the organization of religious and cultural activities, and the development of learning centers to foster accurate understanding and cultivate faith grounded in wisdom. 3) Regarding the integrative framework, the researcher synthesized the findings into the “NAGA Model,” a holistic process for faith development. In this model, the Naga serves as a central spiritual symbol connecting the human world with the Dhamma. The model consists of: (1) N – Nurture Belief: Cultivating faith as the foundation of belief in Buddhism; (2) A – Adorn Tradition: Preserving and promoting the Naga Fireball tradition; (3) G – Grow Culture: Developing culture based on Buddhist principles and local wisdom; (4) A – Attract Tourism: Promoting religious and cultural tourism.

Keywords: Guidelines for Promotion, Buddhist Faith, Buddhism, Belief in Naga (Nāga)

บทนำ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทยเป็นสถาบันหลักทางจิตวิญญาณที่มีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างสังคมไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นศาสนาประจำชาติในทางพฤตินัย หากยังเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี และระบบคุณค่าของสังคมไทยโดยรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) หลักธรรมคำสอน เช่น ศีล 5 กรรม และกฎแห่งเหตุปัจจัย ได้หล่อหลอมวิถีชีวิต ความคิด และพฤติกรรมของประชาชนในทุกระดับ วัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในด้านการศึกษา การอบรมศีลธรรม และการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557) วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่เยาวชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ และเป็นพื้นที่สร้างความสามัคคีในสังคม แม้ในสังคมร่วมสมัย บทบาทดังกล่าวยังคงปรากฏอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่วัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมสำคัญของชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะการปรับตัวและผสมผสานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย (สุพิศรา สุภาพ, 2553) ความเชื่อเรื่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา

ผีบรรพบุรุษ และพญานาค มิได้ถูกปฏิเสธจากบริบทพุทธศาสนา หากแต่ได้รับการตีความและบูรณาการให้สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง เช่น จังหวัดหนองคาย ความเชื่อเรื่องพญานาคมีความเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ผ่านตำนานพื้นบ้าน ประเพณีบั้งไฟพญานาค และความศรัทธาต่อองค์พญาศรีสุทโธนาคราช ความเชื่อนี้มิได้เป็นเพียงความเชื่อเชิงไสยศาสตร์ หากแต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางศรัทธาที่เชื่อมโยงประชาชนเข้ากับพระรัตนตรัย และกระตุ้นให้เกิดการประกอบกุศลกรรม เช่น การทำบุญ การรักษาศีล และการปฏิบัติธรรม (ประเวศ วะสี, 2554)

ในภาคอีสาน พญานาคมิบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนา และสื่อกลางในการเผยแผ่ธรรมะ ตัวอย่างสำคัญคือ มุจลินทนาคราช ผู้แผ่พังพานป้องกันพระพุทธเจ้าในช่วงหลังตรัสรู้ ทั้งนี้ คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาได้กล่าวถึงพญานาคในหลายส่วน โดยระบุลักษณะการเกิดไว้ 4 ประเภท ได้แก่ (1) อัมพชะ เกิดจากไข่ (2) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ (3) สังเสทชะ เกิดในที่หมักหมม และ (4) โอปปาติกะ เกิดแล้วโตทันที (อง.จตุก.อ. (ไทย) 35/67/215) นอกจากนี้ยังแบ่งพญานาคออกเป็น 4 ตระกูล ได้แก่ วิรูปักษชะ (ผิวทองคำ) เอรापักษชะ (ผิวเขียว) ฉัพพาปุตตะ (ผิวสีรุ้ง) และกัณหาโคตมะ (ผิวดำ) (อรพิมพ์ บุญอาภา, 2524) ในคัมภีร์สันสกฤต นาคเป็นเชื้อสายของนางกัทรุและพระกัศยปรหามณ์ โดยถือกำเนิดจากฟองไข่และมีจำนวนมากถึงหนึ่งพันตนตามคติการสร้างโลก แนวคิดเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนาจึงสะท้อนความเชื่อร่วมทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติที่ปรากฏในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งต่างยอมรับถึงความเป็นสัตว์ทิพย์ผู้มีฤทธิ์ และมีคุณลักษณะพิเศษเหนือสัตว์ทั่วไป (วิเชียร นามการ และคณะ, 2564) ขณะเดียวกัน คัมภีร์พุทธศาสนาก็อธิบายว่า นาค หมายถึง ภูเขาใหญ่ที่แผ่พังพาน มีฤทธิ์อำนาจ และสามารถบันดาลปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ตามความประสงค์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2512) ในบริบทของจังหวัดหนองคายซึ่งตั้งอยู่ในลุ่มน้ำโขง

พญานาคกับพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่าพญานาคมิบทบาทโดดเด่นในการเสริมสร้างศรัทธาพุทธศาสนา โดยสะท้อนผ่านพิธีกรรมท้องถิ่น เช่น งานออกพรรษาและปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค รวมถึงการสร้างรูปปั้นพญานาคในวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ความเชื่อนี้สื่อถึงพญานาคในฐานะสัญลักษณ์ของสายน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนให้ความเคารพสืบทอดมายาวนาน พญานาคจึงปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง ทั้งในพิธีกรรม เกษตรกรรม ตลอดจนศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะลวดลายและรูปปั้นตามบันไดและอุโบสถของวัด (พระณัฐวุฒิ พันทะลี และคณะ, 2565) เนื่องจากจังหวัดหนองคายตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและมีแนวชายฝั่งติดแม่น้ำโขงยาวกว่า 210 กิโลเมตร ทำให้วิถีชีวิตของชาวหนองคายผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสายน้ำและประเพณีเกี่ยวกับน้ำ ภายใต้กรอบความเชื่อฮัตติบสอง คองสิบสี่ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่นในภาคอีสาน ประเพณีสำคัญของจังหวัด คือ งานออกพรรษาและประเพณีบั้งไฟพญานาค จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พร้อมกับประเพณีสงกรานต์และไหลเรือไฟ ซึ่งมีทั้งมิติของการทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา และการบูชาพญานาคที่ชาวหนองคายเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้คุ้มครองลูกหลานในลุ่มน้ำโขง (พจมาน มูลทรัพย์, 2564) การอิงความเชื่อเรื่องพญานาคประจำถิ่นลุ่มน้ำโขง การประยุกต์งานบุญในฮัตติบสองสู่ประเพณีบูชาพญานาคเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ การสร้างประเพณีใหม่บนฐานวัฒนธรรมเดิม และการหยิบยืมประเพณีจากท้องถิ่นอื่นมาปรับใช้ กระบวนการดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องพญานาคเข้ากับการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น และนำเสนออัตลักษณ์ดังกล่าวสู่ระดับประเทศ (พจมาน มูลทรัพย์ และ ศิริพร ภักดีผาสุข, 2565)

นาคในมิติของชนอีสานมิใช่เพียงสิ่งมีชีวิตในตำนาน แต่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงศาสนา วิถีชีวิต และจิตวิญญาณของผู้คน ความเชื่อเรื่องพญานาคจึงสามารถนำมาเป็นฐานในการออกแบบแนวทางการส่งเสริมความเชื่อมโยงศาสนาในพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการบูรณาการ

ระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและยั่งยืนในบริบทของสังคมอีสานร่วมสมัย (นพพล จันทรกระจ่างแจ้ง และศิริวรรณ เรืองศรี, 2563) ในบริบทของสังคมอีสานบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ปรากฏคติความเชื่อว่าพญานาคมีอยู่จริง โดยถูกอธิบายว่าเป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพกึ่งสัตว์เดรัจฉาน มีลักษณะเป็นกายทิพย์ และมีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ธานาภาพอย่างยิ่ง สามารถเนรมิตแปลงกายเป็นมนุษย์ทั้งเพศชายและหญิง หรือแปลงเป็นสัตว์อื่นได้ตามเงื่อนไขของสถานการณ์ ความเชื่อดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมโลกทัศน์ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคอีสานอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการสร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน (สุชาติ บุษย์ชญาณนท์, 2560)

บริบททางวัฒนธรรมในมิติด้านสังคม ประเพณี และความเชื่อ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคภาคอีสาน มิได้เป็นเพียง คติความเชื่อเชิงตำนาน หากแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่หล่อหลอมโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยสามารถพิจารณาได้ใน 3 มิติสำคัญ ได้แก่ มิติด้านสังคม มิติด้านประเพณี และมิติด้านความเชื่อ 1) ในมิติด้านสังคม พญานาคทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมที่เชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวและเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยเฉพาะในชุมชนลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ปกป้องรักษาแหล่งน้ำและชุมชน 2) ในมิติด้านประเพณี ความเชื่อเรื่องพญานาคได้ถูกถ่ายทอดและแสดงออกผ่านพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่สำคัญของชาวอีสาน เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟที่เชื่อมโยงกับการขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ พิธีบวงสรวงพญานาค รวมถึงงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง ซึ่งล้วนสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ในมิติด้านความเชื่อ พญานาคถูกมองว่าเป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพที่มีอิทธิฤทธิ์และมีบทบาทในการคุ้มครองพระพุทธศาสนาและมนุษย์ ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้พญานาคกลายเป็นสัญลักษณ์ของศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจเหนือธรรมชาติ (ณัฐอร นพเคราะห์ และคณะ, 2566)

นาคในฐานะสัญลักษณ์ทางความเชื่อของคนอีสาน สะท้อนความหมายในหลายมิติ กล่าวคือ เป็นตัวแทนของพลังอำนาจแห่งธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำและความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของสังคมเกษตรกรรม ในลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ พญานาคยังเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ความลึกลับ และอำนาจเหนือธรรมชาติ (ณชรต อัมณะรัฐ และ กฤษณ์ ทองเลิศ, 2562) ในขณะเดียวกัน พญานาคยังทำหน้าที่เป็นสื่อในการถ่ายทอดและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ เป็นตัวกลางที่ช่วยให้มนุษย์สามารถสื่อสาร แสดงความเคารพ หรืออธิษฐานต่อสิ่งเหนือธรรมชาติได้ ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เช่น การสร้างรูปนาคในสถาปัตยกรรมวัด การบวงสรวงพญานาค หรือการเล่าเรื่องตำนานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่ช่วยถ่ายทอดความหมายจากรุ่นสู่รุ่น นอกจากนี้ ในมิติของการสื่อสารเชิงสังคม พญานาคยังทำหน้าที่เป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์และโลกทัศน์ของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงที่มีการนำสัญลักษณ์พญานาคมาใช้ในการศิลปกรรม ประเพณี และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกันของสังคม ทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ (กัญญรัตน์ เวชชาสูตร, 2559)

ความเลื่อมใสศรัทธาของคนในจังหวัดหนองคาย เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนาที่สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อพื้นบ้านกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะในบริบทของสังคมลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งพญานาคถูกยกย่องให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ปกป้องรักษาแม่น้ำ และเป็นผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนา ความศรัทธาดังกล่าวจึงมิได้เป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล หากแต่เป็นความเชื่อร่วมของชุมชนที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคน (พระมหาจันทน์ สิริวิโน (ผมไผ) และคณะ, 2567) พญานาคถูกมองว่าเป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถลดบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความสำเร็จ และความปลอดภัยในชีวิต ความเชื่อนี้ส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากมีความเคารพยำเกรงและแสดงออกผ่านการบวงสรวง การบิณฑบาตกล่าว และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

เพื่อแสดงความเคารพและขอพรจากพญานาค อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาต่อพญานาคได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับพระพุทธศาสนา โดยมีการตีความว่าพญานาคเป็นผู้มีศรัทธาในพระธรรม และเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย พบว่า ในพระพุทธศาสนา พญานาคปรากฏอยู่ในคัมภีร์และตำนานหลายแห่งในฐานะผู้คุ้มครอง พระธรรมและเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธา ความอุดมสมบูรณ์ และสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เช่น จังหวัดหนองคาย ซึ่งมีประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนา งานศึกษาหลายชิ้นที่ผ่านมาได้มุ่งสำรวจความเชื่อดังกล่าวในเชิงตำนาน ความศักดิ์สิทธิ์ หรือมิติทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรมเป็นสำคัญ ทว่าการศึกษาที่เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องพญานาคกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาในเชิงลึกกลับยังมีอยู่อย่างจำกัด แม้จะมีการกล่าวถึงพญานาคในฐานะผู้ศรัทธาในพระพุทธองค์ เช่น มุจลินทนาคราช ผู้แสดงเมตตาอารักขาพระพุทธเจ้าหลังการตรัสรู้ แต่ยังไม่มีการอธิบายอย่างเป็นระบบว่าความเชื่อเช่นนี้จะสามารถเป็นพลังแห่งศรัทธาที่มีปัญญาได้อย่างไร ทั้งยังขาดงานวิจัยที่นำหลักพุทธธรรม เช่น ศรัทธา เมตตา และโยนิโสมนสิการ มาประยุกต์อธิบายและแปลความเชื่อพื้นบ้านให้กลายเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ ขาดการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกจากพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนผู้ศรัทธาที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม อีกทั้งยังไม่พบการสร้างรูปแบบ ทางวิชาการที่สามารถนำความเชื่อเรื่องพญานาคมาใช้เป็นแนวทางส่งเสริมศรัทธาพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ช่องว่างของงานวิจัย จึงอยู่ที่การขาดกรอบแนวคิดเชิงพุทธที่สามารถบูรณาการความเชื่อเรื่องพญานาคเข้ากับกระบวนการส่งเสริมศรัทธาพระพุทธศาสนาในบริบทท้องถิ่น งานวิจัยฉบับนี้จึงมีความสำคัญในฐานะการสังเคราะห์แนวทางใหม่ โดยพัฒนาเป็น NAGA Model เพื่ออธิบายกระบวนการส่งเสริมศรัทธาอย่างบูรณาการผ่าน 4 มิติ คือ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวศรัทธา ซึ่งจะเป็นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการและสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณที่สอดคล้องกับวิถีชาวพุทธร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของ ชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของนาคกับคนในจังหวัดหนองคาย

พญานาคมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนหนองคายกับมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดยปรากฏผ่านความเชื่อและการปฏิบัติในหลายบริบทสำคัญ ประการแรก ในมิติของประเพณีการบวช (สุนิสา โปธิแสนสุข และคณะ, 2567) มีคติความเชื่อที่ว่าผู้ที่อุปสมบทต้องผ่านการเป็นนาคก่อน ซึ่งสะท้อนความเชื่อเชิงสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงพญานาคกับการเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ อันแสดงถึงความบริสุทธิ์และการเตรียมตนสู่ชีวิตทางธรรม ประการที่สอง ในประเพณีการทอดสง (สงน้ำ) (อริศรา เพ็ชรรักษา และ พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์, 2564) ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชนอีสาน มักมีการนำน้ำมาสรงพระหรือรดน้ำผู้ใหญ่ โดยมีความเชื่อเชื่อมโยงกับพญานาคใน

ฐานะผู้เกี่ยวข้องกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ สะท้อนถึงการขอพร ความเป็นสิริมงคล และการชำระล้างสิ่งไม่ดีออกจากชีวิต ประการที่สาม ในมิติด้านการท่องเที่ยว ความเชื่อเรื่องพญานาคได้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคในช่วงออกพรรษา ซึ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากก่อให้เกิดรายได้และการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน (ณพวิศข์ เดชชาติรี และคณะ, 2560) ประการสุดท้าย ในมิติของการบันดลโชคกลาง พญานาคถูกเชื่อว่าเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลความสำเร็จ ความมั่งคั่ง และ ความสมหวังในชีวิต (พระปลัดพจน์ทพล ฐานสมปณโณ (ยุบลเลิศ, 2564)

แนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนาคที่มีผลต่อสังคมไทย

สังคมไทยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และความยิ่งใหญ่ อันสัมพันธ์กับสถาบันหรือสิ่งที่ได้รับการยกย่องสูงส่ง ความเชื่อนี้มีได้ดำรงอยู่เพียงในเชิงตำนาน หากยังส่งอิทธิพลต่อโครงสร้างทางความคิด วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของสังคมไทยในหลายมิติ ดังนี้ 1) ด้านความเชื่อ ตามคติทางพระพุทธศาสนา พญานาคมีความเกี่ยวข้องกับหลักกรรม โดยอธิบายว่าการเกิดเป็นนาคอาจมีเหตุจากทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม เช่น การรักษาศีลโบสถ์สวดพร้อมความปรารถนา หรือการละเมิดพระวินัย เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวได้รับการปรับตีความและบูรณาการให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยสืบมาจนปัจจุบัน (พระวินัย ธรรมะวง, 2564) 2) ด้านประเพณีและวัฒนธรรม วัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) มีรากฐานจากคติความเชื่อและจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะแนวปฏิบัติที่เรียกว่า “ฮีตคอง” ซึ่งทำหน้าที่กำกับพฤติกรรมทางสังคมและส่งเสริมคุณธรรม เช่น การลดละความโลภ โกรธ หลง และการดำเนินชีวิตด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (พระมหาธีรรัตน์ อุทัยปุติโต และคณะ, 2561)

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคาย

ความเชื่อเรื่องพญานาคของประชาชนในจังหวัดหนองคาย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง เป็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่แม้ไม่สามารถพิสูจน์เชิงประจักษ์ได้ แต่ยังคงได้รับการยอมรับและยึดถืออย่างต่อเนื่องในฐานะพลังศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านกรอบคิดทางวัฒนธรรมและศาสนา พญานาคหรือ “นาค” ถูกมองว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ให้ความเคารพบูชามาอย่างยาวนาน โดยมีรากฐานจากคติการบูชาในสังคมโบราณ ลักษณะทางกายภาพของงูที่มีพิษและดูน่าเกรงขามได้รับการตีความเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นผู้มีอำนาจเร้นลับและพลังอิทธิฤทธิ์ จึงก่อให้เกิดภาพลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเกรงขาม (สุพิชฌาย์ จินดาวรรณภูมิ, 2542) ในบริบทของจังหวัดหนองคาย ความเชื่อเรื่องพญานาคได้แสดงออกผ่านพิธีกรรมและประเพณีสำคัญหลายประการ อาทิ เทศกาลบั้งไฟพญานาค ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีบุญบั้งไฟ พิธีบวงสรวงพระธาตุห้วยหลวง ประเพณีสมโภชหลวงพ่อบุญไฟ ประเพณีสมโภชหลวงพ่อบึงค้อ งานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุพระธาตุบังพวน และพิธีปลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ณ สระมูจลินท์ วัดพระธาตุบังพวน เป็นต้น (อรุณี ศรีรักษา และกิตติสันต์ ศรีรักษา, 2565)

ความเชื่อเรื่องนาคที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

นาคถูกกล่าวถึงในฐานะสัตว์ผู้มีศรัทธา เคารพในพระธรรม และยกย่องผู้ปฏิบัติธรรม ทั้งยังปรากฏบทบาทของนาคในเหตุการณ์สำคัญหลายตอน อันสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องนาคกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องนาคที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) หลักความเมตตา เมตตาหมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข หรือการแผ่ไมตรีจิตไปยังสรรพสัตว์ทั้งปวงโดยไม่จำกัดขอบเขต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538) เมตตาจัดเป็นหลักธรรมสำคัญที่ส่งเสริมความสมานฉันท์ ลดการเบียดเบียน และสร้างสันติสุขในสังคม ทั้งในระดับบุคคลและส่วนรวม พระพุทธศาสนามีได้จำกัดการแผ่เมตตาไว้เฉพาะมนุษย์ หากขยายไปถึง

สรรพสัตว์ทั่วสากลโลกด้วย 2) หลักความอดทน (ขันติธรรม) ขันติธรรม คือ ความอดทน อดกลั้น และการรู้จักข่มใจ ไม่ละเมิดต่อสิ่งที่ตนอธิษฐานไว้ (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 4/3/360) ขันติถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยควบคุมอารมณ์ โดยเฉพาะ ความโกรธ และเป็นพื้นฐานของการรักษาศีลอย่างมั่นคง 3) หลักการรักษาศีล การรักษาศีลนับเป็นหลักการพื้นฐานที่ก่อให้เกิดสมบัติทั้งปวง ทั้งยังเป็นบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขและเกื้อกูลกัน ศีลจึงมีนัยทั้งในมิติส่วนบุคคลและมิติทางสังคม บทบาทของพญานาคในบริบทนี้สะท้อนภูมิภาวะทางจริยธรรมและความมุ่งมั่นใน การประพฤติธรรม เพื่อมุ่งหวังผลคือการเกิดในภพภูมิที่สูงยิ่งขึ้น และ 4) หลักการมีสัจจะ การยึดมั่นในความจริง ความ ซื่อตรง และการรักษาคำมั่นสัญญายิ่งกว่าชีวิต (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 3/7/477) แสดงให้เห็นถึงความซื่อตรงเป็นผู้ยึดมั่นใน สัจจะ แม้ต้องประสบภัยอันเกิดจากการไม่รักษาสัจจะของผู้อื่น ผู้ตั้งสัตย์อธิษฐานขณะรักษาศีล หากผู้ใดต้องการเลื้อย เนื้อของตน หรือแม้หมองูจะจับไปแสดงเพื่อเลี้ยงชีพ ก็จะไม่ทำร้ายตอบ เพราะตั้งมั่นในศีลธรรม (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 4/3/68)

บทบาทของพญานาคในฐานะความสำคัญทางพระพุทธศาสนา

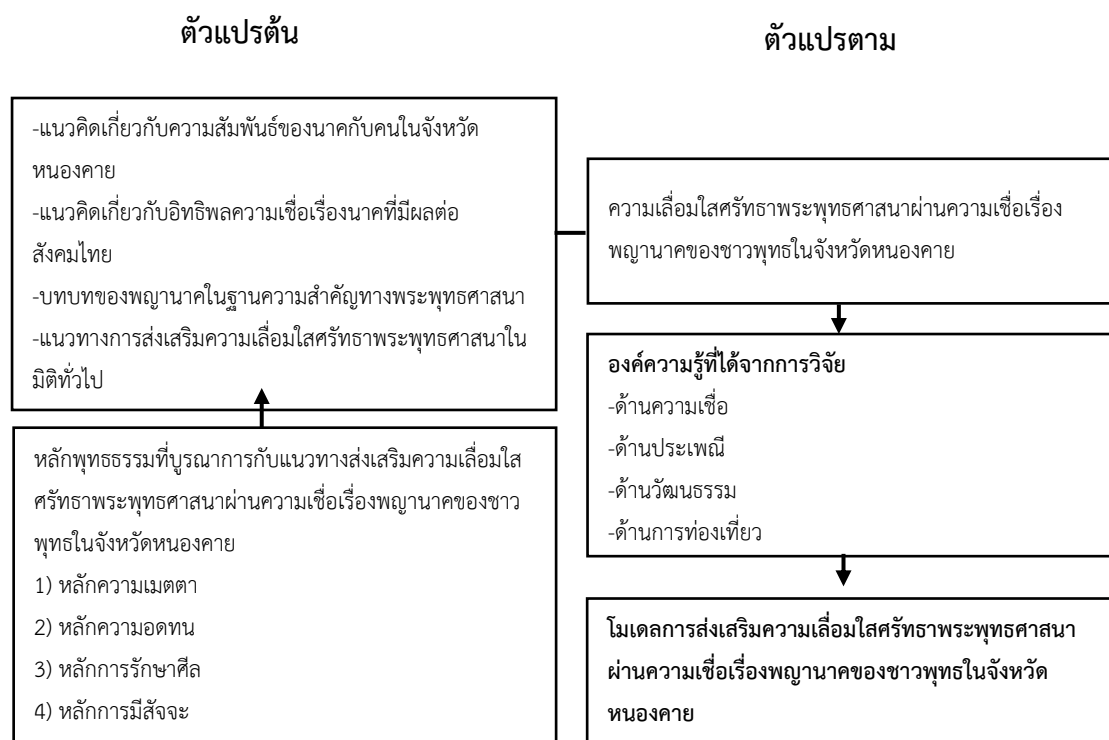
พญานาคนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา โดยปรากฏเป็นความเชื่อที่ว่าพญานาคเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ และมีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีการแสดงฤทธิ์ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของสังคมไทย โดยเฉพาะในด้านการเกษตรกรรม ซึ่งมีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า นาคเป็นผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์และความอุดมแห่งน้ำ คนส่วนมากจึงแสดงออกถึงความเคารพยกย่องเชิดชูต่อสิ่งที่ควรเคารพ ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์และ ศรัทธาอย่างแท้จริง (วิเชียร นามการ และคณะ, 2564) บทบาทของพญานาคในบริบทพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย ทั้งในมิติของประสบการณ์ตรงที่มนุษย์รับรู้ผ่านประสาทสัมผัส อันเป็นกลไกที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ต่อสิ่งที่ไม่สามารถ มองเห็นได้โดยตรง แต่ยังคงเชื่อว่ามีอยู่จริง

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาในมิติทั่วไป

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาในมิติทั่วไป เป็นกระบวนการเชิงบูรณาการที่มุ่ง พัฒนาทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ทางจิตใจของบุคคล ผ่านการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการมี ส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาที่ตั้งอยู่บนปัญญา และสามารถนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและ สังคมอย่างยั่งยืน ประกอบไปด้วย 1) แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาผ่านประเพณี 2) แนวทางการส่งเสริม ความเลื่อมใสศรัทธาผ่านพิธีกรรมขอฝน 3) แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาผ่านด้านประเพณีไหลเรือไฟ ถึงแม้ว่าในบางช่วงเวลากิจกรรมบางส่วนจะถูกลดบทบาทลงหรือเลื่อนหายไปบ้างตามกาลเวลา ทว่าในปัจจุบันได้มี เยาวชนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจ รักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญา ได้ทำการรื้อฟื้นและสืบ ทอดประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้าน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ ซึ่งรากเหง้าทางศิลปวัฒนธรรม และป้องกันการเสื่อม สลายทางวัฒนธรรมอย่างมั่นคง (นิษฐา บุศบงค์ และคณะ, 2565)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้สร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา ผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย” โดยมีรายละเอียดที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำ วิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีนักวิชาการได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าเป็นการเก็บข้อมูลเชิงภาคสนาม มีรายละเอียดการศึกษาดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้ คือ กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญเรื่องความเป็นมาเกี่ยวกับพญานาคของชาวพุทธในหนองคาย จำนวน 5 รูป/คน กลุ่มที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป และกลุ่มที่ 3 ชาวพุทธที่มีความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคาย จำนวน 10 คน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก จำแนกได้ ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญเรื่องความเป็นมาเกี่ยวกับพญานาคของชาวพุทธในหนองคาย จำนวน 5 รูป/คน
- กลุ่มที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำแนกได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 3 ชาวพุทธที่มีความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคาย จำนวน 10 คน

รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน 17 รูป/คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์เชิงลึกออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เพื่อให้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ สามารถวัดสิ่งที่ต้องการวัด และมีความแม่นยำในการวัด ได้ทำการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

- 1) ร่างแบบสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และแนวทางที่ได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) นำแบบสัมภาษณ์ไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาฯ อนุมัติตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหา
- 3) นำแบบสัมภาษณ์กลับมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาให้คำแนะนำ
- 4) นำแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอต่อผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อขอรับคำแนะนำและปรับปรุงแก้ไข

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ขออนุญาตจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเรียนผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ จำนวน 17 รูป/คน
- 2) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูป/คน
- 3) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ได้ดำเนินการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นำมาจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นสำคัญ โดยอาศัยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลและจัดบันทึกลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ทั้งนี้ ได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาเป็นแนวทางในการจำแนกข้อมูล ต่อจากนั้นจึงนำข้อมูลที่ไดมารวบรวม สังเคราะห์ วิเคราะห์ สรุปประเด็นสำคัญ และอธิบายความเชื่อมโยงกันโดยการเขียนในเชิงพรรณนา เป็นการเขียนเรียงความโดยสอดคล้องกับความรู้สึกจากสภาพความเป็นจริงลงไปและประยุกต์เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันให้ทันสมัยเข้าใจง่ายสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

ผลการวิจัย

การศึกษาแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของ ชาวพุทธ ในจังหวัดหนองคาย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจบทบาทของความเชื่อท้องถิ่นที่มีต่อการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสะท้อนให้เห็นถึงการประสานกลมกลืนระหว่างศาสนาพุทธกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นอย่างเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

ความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นประเด็นที่มีความสำคัญทางมานุษยวิทยาและศาสนาอย่างยิ่งในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคอย่างเข้มข้น แนวคิดเกี่ยวกับความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในพื้นที่นี้ แสดงให้เห็นถึงการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งและมีนัยยะทางหลักธรรมคำสอนอย่างชัดเจน พญานาคไม่ได้เป็นเพียงสัตว์ในตำนานพื้นบ้าน หากแต่มีสถานะปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ในฐานะสัตว์โลกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม และเป็นสัตว์สหชาติที่ร่วมอยู่ในวัฏสงสาร จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาคนที่ 1 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 เมษายน 2568) กล่าวว่า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้จัดลำดับพญานาคไว้ในกลุ่มของสรรพสัตว์ที่อยู่รองจากมนุษย์ โดยในมหาสมยสูตร ระบุว่านาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ ส่วนในโถกสูตร ได้กล่าวถึงพญานาคในฐานะที่อยู่กึ่งกลางระหว่างมนุษย์กับเทพ ที่สำคัญยิ่งคือ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของพญานาคในการหลุดพ้นจากกำเนิดนาคภูมิ แม้จะเป็นสัตว์จำพวกอหังขะ (เกิดจากไข่) แต่ก็สามารถเข้าถึงสภาวะได้ หากมีการประพฤติสุจริต ทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาคนที่ 2 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 เมษายน 2568) กล่าวว่า บทบาทของพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบทบาทของพญานาคสะท้อนถึงการเป็นผู้มีศรัทธาอย่างแรงกล้าและเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ (1) การแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า (2) การเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญบารมี การกระทำนี้สะท้อนให้เห็นว่าแม้ในกำเนิดนาคก็สามารถสั่งสมบารมีเพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การตรัสรู้ได้ จากหลักฐานในคัมภีร์และบทบาทที่ปรากฏข้างต้น

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย จากข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ริมแม่น้ำโขง และความผูกพันทางวัฒนธรรมของชาวพุทธในจังหวัดหนองคายกับความเชื่อเรื่องพญานาคในฐานะสัญลักษณ์แห่งศรัทธา การคุ้มครอง และความอุดมสมบูรณ์ จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาคนที่ 1 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มีนาคม 2568) กล่าวว่า แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านมิติความเชื่อ ว่า ควรเน้นการบูรณาการความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับหลักธรรมคำสอนอย่างสร้างสรรค์ โดยมุ่งเน้นการถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรมและพุทธธรรมที่แฝงอยู่ในเรื่องราวของพญานาค ดังนี้ 1) การส่งเสริมในมิติการศึกษาและการตีความหลักธรรม แนวทางนี้มุ่งเน้นการเชื่อมโยงภาพลักษณ์ของพญานาคเข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม โดย (1) การเน้นบทบาทการอุปถัมภ์และศีลธรรม (2) การจัดทำสื่อการเรียนรู้เชิงบูรณาการ จัดทำนิทรรศการหรือสื่อดิจิทัลในวัดและศูนย์วัฒนธรรม โดยใช้รูปภาพและประติมากรรมพญานาคที่สวยงาม ควบคู่ไปกับการอธิบายความเชื่อมโยงกับหลักธรรม 2) การส่งเสริมผ่านกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการส่งเสริมที่ 2 (การส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา, 23 มีนาคม 2568) กล่าวว่า แนวทางนี้ใช้ประเพณีท้องถิ่นที่มีอยู่เป็นฐานในการปลูกฝังศรัทธาและจริยธรรม คือ (1) ส่งเสริมให้มีการจัดพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์) ควบคู่ไปกับการบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษา โดยเน้นเทศนาที่เชื่อมโยงปรากฏการณ์บั้งไฟกับการบูชา

พระพุทธรูปเจ้า ที่เสด็จลงจากเทวโลกหลังโปรดพุทธมารดา (2) ส่งเสริมการรักษาศีล 5 หรือ ศีล 8 รณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนถือศีลตลอดช่วงเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษา (3) การใช้ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ คือ วัดโพธิ์ชัย, พระธาตุบังพวน, พระธาตุหล้าหนอง ใช้สถาปัตยกรรมและประติมากรรมพญานาคในวัดเหล่านี้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางศาสนา 3) การส่งเสริมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนและการพัฒนาวิถีชีวิต จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 3 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มีนาคม 2568) กล่าวว่า แนวทางนี้มุ่งเน้นการนำศรัทธามาใช้ในการสร้างสรรค์สังคม คือ (1) การส่งเสริมเรื่อง ความอุดมสมบูรณ์และจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (2) เน้นย้ำความซื่อสัตย์สุจริตใช้เรื่องเล่าพญานาคที่มักถูกอ้างถึงในคำสาบาน หรือการทำพิธีสัตย์สาบานในชุมชน เพื่อส่งเสริมการประพฤติตนตามหลักธรรมพื้นฐาน ได้แก่ ศีล 5 (โดยเฉพาะข้อ 3 และ ข้อ 4) เพื่อความสงบสุขของชุมชน แนวทางการส่งเสริมเหล่านี้จะช่วยให้ความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวหนองคายมิได้หยุดอยู่เพียงตำนาน แต่เป็นพลังขับเคลื่อนทางจิตวิญญาณ ที่นำไปสู่การปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 5 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มีนาคม 2568) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคายนับเป็นรากฐานสำคัญทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งสืบทอดมาอย่างยาวนานและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความคิด และพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน แนวทางการส่งเสริมจึงควรมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านศรัทธาจากสิ่งเหนือธรรมชาติไปสู่การเข้าถึงแก่นธรรม พร้อมทั้งอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม ดังนี้ 1) การส่งเสริมความเชื่ออย่างถูกต้อง โดยชี้ให้เห็นว่า พญานาคยังแสดงความเคารพและปกป้องพระพุทธเจ้า ทำให้ศรัทธาที่มีต่อพญานาคไหลลื่นไปสู่ความศรัทธาต่อพระพุทธองค์ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เปลี่ยนมุมมองจากปฏิกิริยาของพญานาคไปสู่การตระหนักถึงคุณธรรม 2) การส่งเสริมความเข้าใจอย่างถูกต้องตามหลักธรรม โดยใช้เรื่องราวพญานาคเป็นตัวอย่างประกอบคำสอนที่สามารถปฏิบัติได้จริง 3) การพัฒนาพิธีกรรมให้สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ความเชื่อพื้นบ้านและหลักธรรมสามารถเสริมพลังกันอย่างกลมกลืน พิธีบวงสรวงดั้งเดิมอาจได้รับการแปลงให้เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นการถวายทาน ฟังธรรม และเจริญภาวนา อันเป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่พญานาคและสรรพสัตว์ทั้งหลาย และ 4) การสร้างสมดุลในการบูชาพญานาค เพื่อให้การธำรงรักษาศรัทธาท้องถิ่นไม่ขัดแย้งกับหลักพุทธธรรม หากได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรม ย่อมสามารถนำพาผู้ศรัทธาเข้าสู่การเรียนรู้และปฏิบัติในพระธรรมได้อย่างลึกซึ้ง สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อพระพุทธศาสนา การนำเสนอแนวทางเชิงบูรณาการ ได้สังเคราะห์เป็น “NAGA Model” ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาแห่งศรัทธาแบบองค์รวม โดยพญานาคเป็นศูนย์กลางแห่งพลังธรรมและสัญลักษณ์ของการเชื่อมโยงโลกมนุษย์กับธรรมะ ประกอบด้วยความหมายเชิงพุทธ 4 ประการ คือ 1) N – Nurture Belief บ่มเพาะศรัทธาอันเป็นรากฐานแห่งความเชื่อในพระพุทธศาสนา ผ่านสัญลักษณ์พญานาคที่สื่อถึงการปกป้องรักษาพระธรรม นำศรัทธาไปสู่ปัญญาและการตื่นรู้ 2) A – Adorn Tradition สืบสานและประดับประดาให้เปี่ยมด้วยเนื้อหาธรรมะ เช่น ประเพณีบั้งไฟพญานาค ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการระลึกถึงพลังแห่งธรรม 3) G – Grow Culture พัฒนาวัฒนธรรมให้เติบโตบนรากฐานพุทธธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อเรื่องพญานาคกลายเป็นพลังสร้างสรรค์ทางศิลปะ ภาษา และจารีตแห่งศรัทธา และ 4) A – Attract Tourism ดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อสร้างเส้นทางการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ เช่น การเยี่ยมชมวัดโพธิ์ชัย พระธาตุบังพวน และพญาศรีสัตตนาคราช อันเป็นการเดินทางภายในเพื่อเข้าถึงธรรม ดังปรากฏในภาพที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

ที่มา : เกษม สีดากุล และคณะ (2569)

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

จังหวัดหนองคายเป็นพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรมและศาสนาในลุ่มน้ำโขง โดยมีความเชื่อเรื่องพญานาค เป็นองค์ประกอบหลักของอัตลักษณ์ชุมชน ความเชื่อนี้มีได้จำกัดอยู่ในตำนานพื้นบ้าน หากแต่ได้หลอมรวมอยู่ในพิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม และวิถีศรัทธาของชาวพุทธในท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อเรื่องพญานาคในฐานะพลังทางวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อ พิธีกรรม และการถ่ายทอดคุณค่าทางธรรม เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมอย่างมีเหตุผลในสังคมร่วมสมัย กรอบแนวคิด NAGA Model ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการประยุกต์ใช้ความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างสร้างสรรค์และเกิดผลเชิงบวกต่อศาสนา วัฒนธรรม และสังคม ประกอบด้วย 4 มิติสำคัญ ได้แก่ 1) การบ่มเพาะศรัทธา 2) การสืบสานประเพณี 3) การพัฒนาวัฒนธรรม และ 4) การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา

มิติแรก N - Nurture Belief มุ่งสร้างศรัทธาที่ตั้งอยู่บนปัญญา โดยใช้พญานาคเป็นสื่อเชื่อมเข้าสู่หลักธรรม เช่น การจัดหลักสูตรธรรมะที่อ้างอิงพญานาคในพระไตรปิฎก การผลิตสื่อสร้างสรรค์ และกิจกรรมบวชนาค เชิงสัญลักษณ์ เพื่อเสริมความเข้าใจในความหมายแห่งการฝึกตน

มิติที่สอง A - Adorn Tradition มุ่งฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพญานาคให้สอดคล้องกับพุทธธรรม โดยเพิ่มองค์ประกอบพิธีกรรม การทำบุญ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบั้งไฟพญานาค รวมทั้งสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางประเพณีที่ส่งเสริมศิลปและจิตตภาวนา

มิติที่สาม G – Grow Culture ส่งเสริมการใช้ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม เช่น การจัดทำพิธีกรรมพญานาคเชิงพุทธ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านงานศิลป์ และการใช้หลักโยนิโสมนสิการในการตีความความเชื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ นำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนสติและปัญญา

มิติสุดท้าย A – Attract Tourism พัฒนาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม โดยสร้างเส้นทางท่องเที่ยวสายศรัทธา จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ และผสมผสานกิจกรรมทำบุญ ปล่อยปลา ปลูกป่า และการฟังธรรม เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่หล่อเลี้ยงทั้งเศรษฐกิจชุมชนและคุณค่าทางจิตใจ

ภาพรวมของการประยุกต์ใช้ NAGA Model ชี้ให้เห็นว่าวงจรการพัฒนาที่ประกอบด้วยศรัทธา ประเพณี วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว สามารถเปลี่ยนความเชื่อพื้นบ้านให้กลายเป็นพลังในการเสริมสร้างศรัทธาและสติปัญญา นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายอย่างยั่งยืน

2. อภิปรายผล

หลังจากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด ผลการวิจัยนี้ได้เปิดเผยถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างความเชื่อเรื่องพญานาคกับพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคาย รวมทั้งบทบาทของความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น การอภิปรายผลวิจัยจึงมุ่งเน้นการพิจารณาข้อค้นพบหลักในมุมมองต่าง ๆ เพื่อสะท้อนภาพรวมของปรากฏการณ์ความเชื่อดังกล่าว พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมความศรัทธาอย่างถูกต้องและยั่งยืนในพื้นที่ ดังนี้

ความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย
จากการวิเคราะห์หลักฐานทางพระพุทธศาสนา พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับพญานาคมีได้จำกัดอยู่ในฐานะความเชื่อพื้นบ้าน หากปรากฏอย่างเป็นระบบในพระไตรปิฎก อรรถกถา และชาดก ซึ่งสะท้อนสถานะของพญานาคในฐานะสัตว์โลกที่อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ พญานาคมิใช่สิ่งเหนือธรรมชาติในความหมายเชิงไสยศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นสัญลักษณ์ของสรรพสัตว์ผู้แสวงหาความหลุดพ้น การปกป้องพระธรรม ซึ่งสะท้อนแนวคิดความเสมอภาคทางธรรมที่เปิดโอกาสให้สัตว์ทุกภพภูมิสามารถเข้าถึงธรรมะได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวินัย ธรรมวง และคณะ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพญานาคในการประกอบพิธีกรรมของประชาชนนครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” พบว่า พญานาคสามารถเกิดขึ้นจากทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม และเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริงตามคติพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน ชาดกที่กล่าวถึงพญานาคในฐานะอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ เช่น ชาดกเรื่องพญานาคอดุละ ยิ่งยืนยันความสำคัญของพญานาคในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของโลกทัศน์พุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ และคณะ (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” พบว่า พญานาคมีบทบาทสืบเนื่องในพระวินัยและพระสูตร ทั้งในฐานะสัตว์เดรัจฉานที่ยังอยู่ในสังสารวัฏและในฐานะผู้มีฤทธิ์เหนือสัตว์ทั่วไป ซึ่งทำให้พญานาคกลายเป็นภาพแทนที่ทรงพลังในวัฒนธรรมพุทธ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเชื่อเข้มแข็ง เช่น ลุ่มน้ำโขง พญานาคจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชิงสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงความเชื่อพื้นถิ่นเข้ากับหลักพุทธธรรมอย่างแนบเนียน ช่วยปลูกฝังศีลธรรม ความศรัทธา และแรงบันดาลใจทางจิตวิญญาณ และเสริมสร้างความเข้าใจต่อพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย

แนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในบริบทจังหวัดหนองคาย พบว่า ภูมิศาสตร์ของพื้นที่โดยเฉพาะการตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงมีบทบาทสำคัญต่อการหล่อหลอมโลกทัศน์ วัฒนธรรม และศรัทธาของประชาชนในท้องถิ่น ความผูกพันทางจิตวิญญาณกับแม่น้ำโขงนำไปสู่การให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์แก่พญานาคใน

ฐานะผู้พิทักษ์ ความอุดมสมบูรณ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อรุณี ศรีรักษา และ กิตติสันต์ ศรีรักษา (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “พญานาคในฐานะกลไกการบริหารของผู้ปกครองผ่านแนวคิดอำนาจแบบอ่อน: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย” พบว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคาย ไม่เพียงเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนา แต่ยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอัตลักษณ์ชุมชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาจันทน์ สิริวัฒน (ผมไผ่) และคณะ (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บั้งไฟพญานาค: คติ ความเชื่อ ศรัทธาสู่การยกระดับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตชุมชนในจังหวัดหนองคาย” พบว่า “บั้งไฟพญานาค” ได้รับการยกระดับเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่กระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม โดยสังเคราะห์แล้ว ความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคายจึงมีความหมายในหลายมิติ ทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ พญานาคทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมที่หลอมรวมความเชื่อพื้นถิ่นเข้ากับพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน เกิดเป็นพลังทางสังคมที่สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในมรดกทางวัฒนธรรม และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาผ่านความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัย พบว่า จังหวัดหนองคายเป็นพื้นที่ที่มีความผูกพันกับตำนานพญานาคมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแหล่งประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นประเพณีบั้งไฟพญานาค พิธีบวงสรวง หรือการสร้างรูปเคารพพญานาคตามวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเหล่านี้นอกจากจะเป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นแล้ว ยังมีศักยภาพในการส่งเสริมความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา หากได้รับการบูรณาการอย่างเหมาะสม มีการผสมผสานตำนานพญานาคเข้ากับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การเทศนา นิทรรศการ หรือสื่อธรรมร่วมสมัย จึงช่วยยกระดับความเชื่อเชิงวัตถุให้กลายเป็นความศรัทธาในแก่นธรรมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปานรดา วรรณประภา และ สุนทร วรหาร (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อ เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวชายแดนไทย-ลาว ในจังหวัดอุบลราชธานี: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยว” พบว่า ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสามารถต่อยอดเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมคุณค่าทางสังคมและการท่องเที่ยวได้ ทั้งในมิติภูมิธรรม ภูมิลักษณะ และภูมิปัญญา อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ทางจิตวิญญาณที่ชุมชนใช้สร้างความหมายและคุณค่าให้พื้นที่ ในมิติของการส่งเสริมศรัทธา แนวทางสำคัญ คือ การให้ข้อมูลอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ทั้งด้านตำนาน ประวัติศาสตร์ และคติธรรม พร้อมส่งเสริมการใช้หลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการเพื่อให้ผู้ศรัทธามีการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ไม่หลงเชื่อโดยปราศจากปัญญา ยังเป็นแนวทางที่ช่วยให้คำสอนพุทธธรรมเข้าถึงผู้คนได้อย่างกลุ่มเล็กและร่วมสมัย และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พจมาน มูลทรัพย์ และ ศิริพร ภักดีผาสุก (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “พญานาคบูชา: การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมอีสานร่วมสมัย” พบว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเพราะชุมชนมีความสามารถในการปรับประเพณีและพิธีกรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับรูปแบบใหม่ ๆ ของสังคมร่วมสมัย ทำให้พญานาคกลายเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงอัตลักษณ์ของกลุ่มน้ำโขงและสังคมอีสานไว้อย่างมีพลังในการส่งเสริมความศรัทธาอย่างมีเหตุผลและยั่งยืนในสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1) การพัฒนากิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมท้องถิ่น ผลวิจัยชี้ให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นกลไกสำคัญที่เสริมสร้างศรัทธาพระพุทธศาสนา หน่วยงานวัดและชุมชนสามารถนำผลวิจัยไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอน เช่น การจัดงานบุญออกพรรษา บั้งไฟพญานาค และพิธีบวงสรวงพญานาค ควบคู่กับการสอนธรรมะ เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้รับทั้งประสบการณ์ทางศรัทธาและความรู้ด้านพุทธศาสนา

2) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนา ผลวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพญานาค เช่น วัด โบราณสถาน และจุดชมบั้งไฟพญานาค ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและศาสนา ควบคู่ไปกับการสร้างรายได้ให้ชุมชน เช่น การจัดโฮมสเตย์ การแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)

3) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และองค์กรการศึกษา ผลวิจัยชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานรัฐ และสถาบันการศึกษาในการสืบสานความเชื่อและประเพณี หน่วยงานเหล่านี้สามารถประยุกต์ผลวิจัยในการจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การจัดงานเทศกาลพญานาคแบบยั่งยืน การบันทึกและเผยแพร่เรื่องเล่าพญานาค และการสร้างศูนย์การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและศาสนา

4) การสนับสนุนการอนุรักษ์และสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ ผลวิจัยสามารถนำไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมที่สร้างรายได้ให้ชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การจัดงานบั้งไฟพญานาคเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงศาสนา การสร้างผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพญานาค และการสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรขยายพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมทั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงในจังหวัดหนองคาย รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงที่มีความเชื่อเรื่องพญานาค เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและครอบคลุมมากขึ้น นอกจากนี้ ควรเพิ่มกลุ่มตัวอย่างทั้งเยาวชน ผู้สูงอายุ และนักท่องเที่ยว เพื่อเปรียบเทียบมิติความเชื่อและการปฏิบัติในแต่ละกลุ่ม

2) ควรเน้นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างความเชื่อเรื่องพญานาคและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การสวดมนต์ การทำบุญ การเข้าวัด และการจัดกิจกรรมพิธีกรรม เพื่อวิเคราะห์ว่า ความเชื่อพื้นบ้านสามารถส่งเสริมหรือสะท้อนศรัทธาในหลักธรรมคำสอนได้อย่างไร

3) ควรนำแนวทางการส่งเสริมความเชื่อเรื่องพญานาคไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การประเมินผลกระทบของกิจกรรมบั้งไฟพญานาคต่อเศรษฐกิจชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการส่งเสริมความเข้าใจด้านศาสนาและวัฒนธรรม

4) ควรศึกษาแนวทางการใช้ตำนาน เรื่องเล่า วรรณกรรม และสื่อดิจิทัลในการส่งเสริมความเชื่อเรื่องพญานาคควบคู่ไปกับศรัทธาพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถเข้าถึงเยาวชนและประชาชนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กัญญรัตน์ เวชชาศาสตร์. (2559). มโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไท. *Veridian E Journal Silpakorn University*, 9(1), 1099 - 1116.
- ณชรต อิมณะรัฐ และ กฤษณ์ ทองเลิศ. (2562). การดำรงอยู่และสุนทรีภาพของสัณฐานนาคในสื่อบันเทิงไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์ปริทัศน์*, 23(3), 183 - 195.
- ณฐอร นพเคราะห์, จันทิมา เขียวแก้ว และ ทิพย์พิรุณ พุมดวง. (2566). ความเชื่อเรื่องพญานาคในบริบทสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 7(6), 98 - 108.
- ณวัศกร์ เดชชาติ, กฤตติกา แสนโกชน, อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ และ ธนกฤต ทูริสุทธิ์. (2560). ยุทธศาสตร์การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 34(3), 224 - 246.
- นพพล จันทรกระจ่างแจ้ง และ ศิริวรรณ เรืองศรี. (2563). การเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 10(3), 165 - 179.
- นิษฐา บุศบงค์, พรรณพิลัย ทันตะรี และ ปิณณทัต ลำเพ็ญ. (2565). อัตลักษณ์ประเพณีไหลเรือไฟ อำเภอราชสีห์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 17(2), 34 - 43.
- ประเวศ วะสี. (2554). *พุทธศาสนากับสังคม*. หมอชาวบ้าน.
- ปานรดา วรรณประภา และ สุนทร วรหาร. (2567). ความเชื่อ เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวชายแดนไทย-ลาว ในจังหวัดอุบลราชธานี: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยว. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 12(3), 918 - 931.
- พจมาน มุลทรัพย์ และ ศิริพร ภัคดีมาสุข. (2565). พญานาคบูชา: การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมอีสานร่วมสมัย. *วารสารศิลปกรรมและไทยศึกษา*, 44(1), 1-19.
- พจมาน มุลทรัพย์. (2564). *คติชนสร้างสรรค์จากความเชื่อเรื่องพญานาคในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digital Collections. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5328/>.
- พระครูสังฆรักษ์ชนธรณ์ กลยานธมโม (ไชยสุริยงค์), พระมหาสากล สุภระเมธี และ พระใบฎีกานรินทร์ สีลเตโช. (2566). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพญานาคตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของชาวบ้านตำบลสามแยกอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดยโสธร. *วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด*, 12(1), 57 - 68.
- พระคำพล ธมมเตโช (แก้วพิลา), กันยาวิร์ สัทธางษ์ และ สวัสดิ์ อโณทัย. (2568). วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร อุบลราชธานี*, 7(1), 173 - 183.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2512). *ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต*. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระณัฐภูมิ พันทะลี, พระมหาวิรุจ วิโรจน์, อานันท์ กรมน้อย และ บุญเสริม อาจดวงดี. (2565). พญานาค : ความเชื่อของคนในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง*, 5(2), 32 - 47.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดพจน์ทพล ฐานสมบุญโน (ยุบลเลิศ), พระมหามิตร ฐิตปัญโญ และ พระโสภณพัฒนบัณฑิต. (2564). ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความสัมพันธ์กับองค์พระธาตุพนม. *วารสารศิลปการจัดการ*. 5(2), 340 - 352.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. ผลิตซ้ำ.
- พระมหาจันทน์ สิริวัฒนโณ (ผมไผ), ทองคำ ดวงจันทร์เพชร และ อริย์ธัช เลิศรวมโชค. (2567). บัณฑิตวิทยานาค : คติความเชื่อ ศรัทธา สู่อารยกระตบการทอเทียวเชิงอนุรักษวิถีสวีตชุมชนในจังหวัดหนองคาย. *วารสารปัญญาปณิธาน*, 9(2), 307 - 320.
- พระมหาธีรธัน อุตยปุตโต, พระครูปริยัติคณานุรักษ์ และ เจ้าอธิการสุริยนต์ ทสสนียโย. (2561). ประเพณีบุญผะเหวดกับอัตลักษณ์ด้านศีลธรรมของชาวอีสาน. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 2(2), 41 - 54.
- พระมหาพุทธนา นรเชษฐ, พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันต์ สุขวฒโน), พระเจริญวฒโน (มนจะนา), สุเทพ พรหมเลิศ และ สันติ เมืองแสด. (2567). อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 11(3), 1 - 18.
- พระวินัย ธรรมวง, สมเดช นามเกต และ บุญส่ง สิ้นธนอก. (2564). ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพญานาคในการประกอบพิธีกรรมของประชาชนนครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. *วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่*, 6(4), 67 - 89.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิเชียร นามการ, วทีญญ ภูครองนา, สุทธิวิทย์ จันทรภิรมย์ และ ประสิทธิ์ คำกลาง. (2564). บทบาทความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 6(3), 1001 - 1008.
- สุชาติ บุญชัยนันท. (2560). พลวัตกระแสพญานาคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์. *วารสารวันมูอองแตรกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 4(2), 43 - 61.
- สุนิศา โพธิแสนสุข, มัทคมพันธ์ สังเสวี และ ธนวัฒน์ ชาญสมร. (2567). ตำนานนาคขอบวชสู่การสร้างสรรคการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ชุดอุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(2), 134 - 144
- สุพัตรา สุภาพ. (2553). *สังคมและวัฒนธรรมไทย*. ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพิชฌาย์ จินดาวรรณภูมิ. (2542). *ความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานลุ่มแม่น้ำโขง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน)*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. Central Library, Srinakharinwirot University. <https://ir.swu.ac.th/entities/publication/a09900bf-4970-4978-8454-78c9e3274f53>.
- อรพิมพ์ บุญอาภา. (2524). *คัมภีร์ปุณณะกำเนิดพญานาค*. แสงศิลป์การพิมพ์.
- อริศรา เพ็ชรรักษา และ พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์. (2564). บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีฮอดสรงกรณีศึกษาพระอธิการธวัชชัย ถาวโร บ้านดงหมากไฟ ตำบลศรีสว่าง อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารวิชาการร้อยแก่นสาร*, 6(9), 193 - 212.
- อรุณี ศรีรักษา และ กิตติสันต์ ศรีรักษา. (2565). พญานาคในฐานะกลไกการบริหารของผู้ปกครองผ่านแนวคิดอำนาจแบบอ่อน: กรณีศึกษาการทอเทียวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 14(2), 134 - 165.

The Development and Evolution of Henan Wheat Stem Painting Craft

He Peiwei^{1*}, and Supachai Areerungruang²

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand ^{1*}

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand ²

*Corresponding author, e-mail: 0hepeiwei@163.com

Received: November 10th 2025; **Revised:** April 12th 2026; **Accepted:** April 22th 2026

Abstract

Henan straw painting is an important intangible cultural heritage. With the changes in society and aesthetics, its techniques and forms have significantly evolved, possessing dual artistic and cultural value. However, there is still a lack of research on the evolution of its process system. This study systematically explores the evolution of Henan straw painting production techniques and tools, analyzes the craftsmanship characteristics and cultural connotations of representative works, and evaluates their contemporary inheritance value and development potential. Using qualitative research, comprehensive literature review, and field investigation, semi-structured interviews were conducted with three inheritors, Nie Yuanzheng, Chang Aiying, and Yuan Yueying. Two expert discussions were organized to systematically examine the evolution of skills. Research has found that: 1) Tools have undergone iterations from traditional cutting tools to precision instruments, and with the assistance of digital design, production efficiency and precision have significantly improved; and 2) Three inheritors form a differentiated path - Nie Yuanzheng improves tools to expand artistic boundaries, Chang Aiying promotes standardized production to connect with the market, Yuan Yueying adheres to traditional craftsmanship to ensure authenticity, and the three complement and coexist. The technological innovation has achieved the transformation from folk decoration to high-end collectibles, providing practical reference for the modern transformation of traditional handicrafts.

Keywords: Henan straw painting, Handicraft skills, Intangible Cultural Heritage, Development and Evolution

Introduction

Henan straw painting is a three-dimensional relief art that uses straw as a medium and integrates the agricultural civilization of the Central Plains with folk aesthetics. It originated in the Tang and Song dynasties, flourished in the Ming and Qing dynasties, and has been passed down for over 800 years. Through processes such as ironing, cutting, and shaping, the natural texture of wheat

straw is transformed into Eastern imagery of flowers, birds, figures, mountains, rivers, and pavilions. It not only carries the ecological wisdom of "respecting heaven and cherishing things", but also embodies the craftsmanship spirit of "turning decay into wonder". As a representative work of intangible cultural heritage in Henan Province, wheat straw painting was listed on the provincial intangible cultural heritage list in 2008 and included in the first batch of national traditional craft revitalization catalog in 2018. It is an important carrier of folk memory and aesthetic paradigm in the Yellow River Basin.

The current policy support has failed to fundamentally reverse its development difficulties. The industry is facing three core challenges: firstly, the slow evolution of skills. The craftsman group adheres to the concept of "handmade first" and has a low acceptance of new technologies such as laser engraving and digital dyeing. The production process still remains at the level of the 1980s, and a single piece of work takes hundreds of working hours, which restricts the breakthrough of production capacity and artistic expression. Secondly, inheriting the ecology is worrying. The aging of practitioners is severe, the reserve of young talents is insufficient, the vocational education system is lacking, and the inheritance of skills is facing intergenerational gaps. Finally, the innovation mechanism is weak. The subject matter is confined to traditional patterns, and the material processing and expression forms are severely homogenized, making it difficult to meet contemporary aesthetic needs, resulting in a continuous decline in market competitiveness.

This dilemma reflects the deep contradiction between external policy empowerment and endogenous innovation momentum in the protection of intangible cultural heritage. Existing research has mostly focused on the research, training, and industrial application of Henan straw painting, and there is still a lack of research on the systematic evolution of its technical process (Wang, 2022). Under the dual background of rural revitalization and the strategy of building a strong cultural country, Faced with the widespread survival crisis of traditional crafts in the transition period of modern society, it is urgent to explore the inherent laws of their dynamic inheritance, a systematic study of the evolution trajectory of Henan straw painting techniques and the characteristics of representative works, analyzing the influencing factors of its production process, exploring the application path of modern technology, Aiming to address the three major challenges mentioned above: solving the dilemma of evolutionary lag by analyzing the laws of technological evolution, improving the inheritance ecology by examining the differentiated paths of inheritors, and activating innovation mechanisms by evaluating the effectiveness of modern technology applications, is of great practical significance for promoting technological innovation, improving production efficiency, and optimizing the expression of works. It will also provide useful references for the contemporary transformation of traditional crafts.

Objectives

1. To clarify the evolution trajectory of the craft process of Henan straw painting and examine the inheritance and transformation of key techniques
2. To explain the material improvement and functional evolution of production tools (such as cutting tools and pressing equipment), and analyze their supporting role in efficiency and artistic expression.
3. To organize and analyze the craftsmanship characteristics of representative works, and compare and summarize the techniques and styles of inheritors.

Literature Review

1. Historical Origins and Development Trends

The craft of wheat straw painting in Henan has a long history, which can be traced back to the Sui, Tang, and even Qin and Han dynasties. Research has shown that this craft reached its peak during the Tang and Song dynasties and was exclusively used by the imperial family. By the Ming and Qing dynasties, it had been widely circulated among the people (Huang, 2020). At the end of the Song Dynasty, decorative items such as fans and insect shapes made of wheat straw had already appeared. By the Qianlong period of the Qing Dynasty, the flat pasting technique in the Qingfeng area of Puyang had become more mature. Compared to the extreme preservation of the original form of materials in Japanese straw fine craftsmanship and the technical pursuit of geometric patterns in European straw inlay technology, Henan straw painting emphasizes the integration of painting and three-dimensional relief effects, forming a unique Eastern aesthetic paradigm

2. Evolution and Innovation of Manufacturing Techniques

The art of straw painting has undergone a development process from traditional flat pasting to three-dimensional diversity. In the early days, flat pasting was the main method, and the process was relatively simple (Zhu, 2024). In the 1980s, specialized production was reestablished, and the emergence of three-dimensional ironing techniques in the 1990s significantly enhanced artistic expression. Since the 21st century, the three-dimensional ironing technique has been further improved, and traditional themes have been integrated with modern techniques, giving rise to various new styles such as straw craft porcelain bottles and screens (Wang, 2022). The "wheat straw microfilament inlay" technique developed by inheritor Huang Yanyong achieves a deep integration of intangible cultural heritage techniques and modern fashion by thinning wheat straw filaments to 0.1 millimeters (Li, 2025).

3. Formation and Development of Artistic Features

Henan straw painting combines painting, Paper Cuttings, pyrography and other artistic techniques to form a unique style of simple, elegant and bright color. Its themes cover figures, flowers and birds, mountains and waters, etc., constantly innovating in inheritance. For example, Nie's wheat

straw paintings developed relief style pasting method (Han, 2024), while Yuan Yueying created three-dimensional wheat straw paintings with oil painting characteristics (Li, 2021), enriching the forms of artistic expression.

4. Contemporary Inheritance and Industrialization Development

In 2008, wheat straw painting was included in the national intangible cultural heritage list, providing institutional guarantees for its inheritance. In terms of industrialization, various production forms such as families, cooperatives, and companies have been formed in Puyang, Zhumadian, and other places. Family brands such as Nie's and Liu's have continuously innovated to promote industrial development (Zhang, 2015). There are still shortcomings in current research, Existing literature mostly focuses on historical tracing and artistic appreciation, lacking vertical tracking of the evolution of skills, particularly weak systematic analysis of changes in production tools, and no academic dialogue has been established with international research on straw/natural material technology in the future, it is necessary to strengthen the systematic sorting of production processes and longitudinal analysis of tool evolution, further exploring their inheritance and innovation mechanisms.

5. Theoretical Framework and Research Perspective

Existing research mostly focuses on historical tracing and skill description, lacking a systematic integration of theoretical frameworks such as craft research, intangible cultural heritage theory, and material culture research. This study introduces a triple theoretical perspective: technology tool co evolution (Li et al., 2025), sustainable cultural innovation (Yan & Li, 2023), and the social life history of objects (Koppanen & Lindfors, 2025), aiming to place Henan straw painting in the academic dialogue of international handicraft research and heritage conservation.

Conceptual Framework

This study is based on the theories of process evolution, technological innovation, and cultural heritage protection. It defines the "evolution path" as the dual dimension of inheritance and innovation, and "skills" cover four aspects: tools, processes, materials, and expressions. It assumes that the tension of skills and external forces jointly drive evolution, thereby affecting the transformation effect from traditional to modern. This is verified through literature, field, and skill analysis (Figure 1).

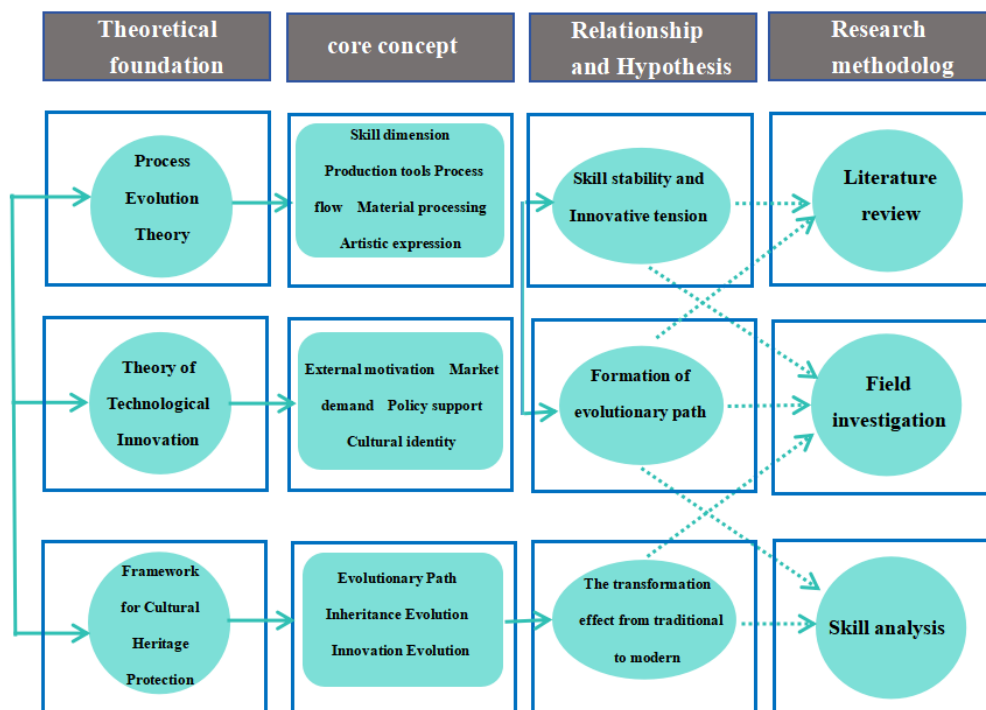

Figure 1 Conceptual Framework Diagram

Research Methodology

This study mainly adopts qualitative research methods, combined with literature review, field investigation, and interviews with experts and craftsmen, to comprehensively understand the evolution process and technical characteristics of Henan straw painting skills, and to deeply understand the production process of excellent straw painting works. Research introduces the triangulation strategy and grounded theory coding logic to ensure the transformation from descriptive data to verifiable conceptual models.

1. Literature review method

This study systematically reviewed academic literature in the field of Henan straw painting production technology. The sources of literature include academic monographs and research papers of domestic and foreign scholars; Paper and electronic professional books obtained through domestic library systems and online bookstores; And research literature retrieved from authoritative academic databases such as China National Knowledge Infrastructure (CNKI) and Google Scholar. The search focuses on core issues such as the historical development, production techniques and tools, representative figures and their works of Chinese straw painting, and systematically sorts, classifies, and critically analyzes the collected literature. On this basis, establish a cross temporal comparison dimension, using historical literature records as a benchmark, and compare them with contemporary field data to identify the continuity and breakpoints of skill evolution.

2. On site investigation method

In order to conduct in-depth research on the current status of wheat straw painting production in Henan, this study selected representative wheat straw painting production areas in the province for field research based on research objectives and existing problems. The specific samples include four handicraft workshops in Puyang City, the birthplace of straw painting, as well as two handicraft workshops each in Zhumadian City and Pingdingshan City. The research adopts a combination of in-depth interviews (targeting core technicians and managers of workshops/enterprises) and on-site participatory observation. By delving into the front lines of workshops and enterprises, first-hand information on production equipment and tools, process flow, technological innovation, and representative works of one enterprise and three handicraft workshops was systematically obtained. The study adopts a multi case comparative design to compare the similarities and differences between workshops of different regions and scales, and transforms observation records into structured data as empirical support for subsequent coding analysis.

3. Expert Interview Method

This study selected 8 representative core practitioners of Henan straw painting for semi-structured in-depth interviews. The interviewees include Mr. Nie Yuanzheng, a representative inheritor of national intangible cultural heritage (straw painting), Ms. Chang Aiyang and Ms. Yuan Yueying, representative inheritors of provincial intangible cultural heritage (straw painting), as well as five senior front-line technical backbones. This method can deeply obtain first-hand experience, tacit knowledge, and professional insights formed by the interviewees based on long-term practice. These oral history materials have irreplaceable value for exploring the historical evolution trajectory of straw painting production techniques, the inheritance and innovation of technical details, and understanding the creative background and process of representative character works. All interviews are transcribed word for word, strictly following the three-level coding program of "openness axis selection" to extract categories; And through the mechanism of member verification and data triangulation, ensure the credibility of the analysis results and the robustness of the theoretical model.

Results

1. The evolution of Henan straw painting production technology and techniques:

The technique of Henan straw painting has been passed down for hundreds of years, forming a unique craft system. In the early days, handmade production was the main focus, while modern fusion innovation introduced new technologies such as electric irons and laser engraving to improve production efficiency and precision.

1.1 Production process of Henan straw painting

The production process of Henan straw paintings is complex and exquisite, mainly including 15 steps such as material selection, soaking, steaming, material selection, re soaking,

fumigation, steaming, rinsing, planing, ironing, scraping, coloring, pattern design, splicing wheat strips, cutting and engraving patterns, pattern coloring, decoration and framing, as shown in Figure 2. Among them, material selection is particularly crucial, and wheat straw with good glossiness and uniform color should be selected. After multiple soaking and fumigation treatments, the straw can be made soft, corrosion-resistant, and insect resistant. Subsequently, the wheat straw is flattened and easily processed through steps such as steaming, rinsing, casting, and blanching. In the pattern making stage, artists need to first design patterns, then cut and carve the processed straw into fine strips or microfilaments, and gradually construct the visual hierarchy through techniques such as collage and ironing. Finally, the pattern coloring, detail decoration, and overall framing are carried out to complete a beautiful straw painting.

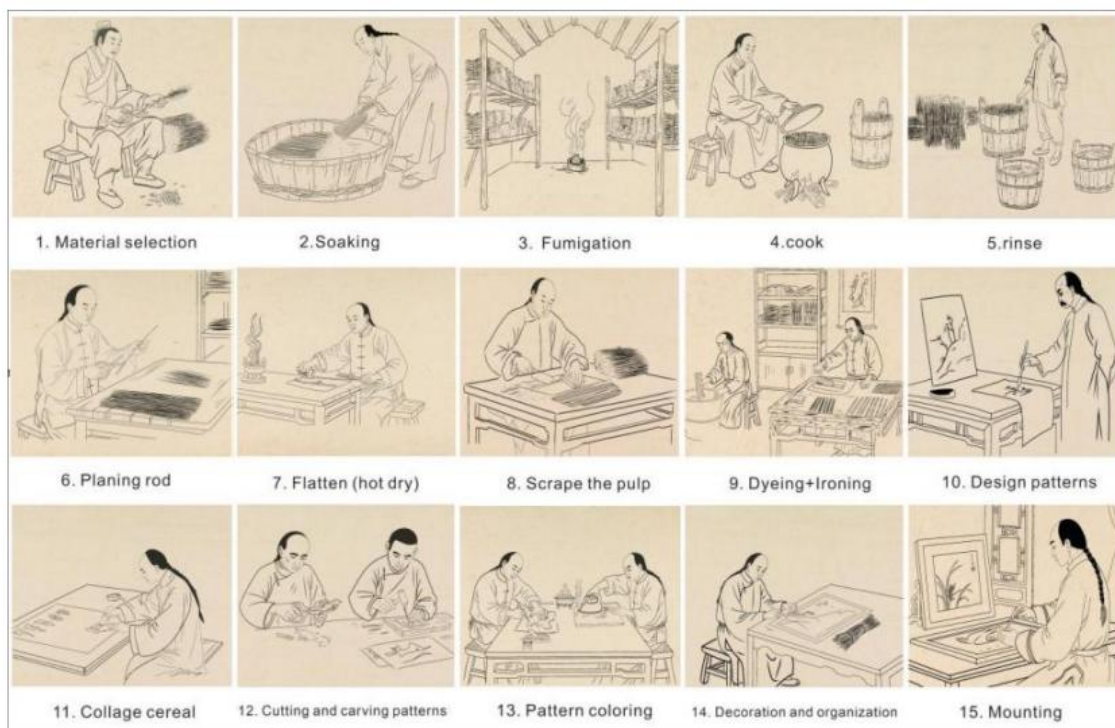

Figure 2 Process Diagram of Traditional Straw Painting in Henan Province

Source : He Peiwei (2025)

1.2 Changes in Henan straw painting techniques during different periods.

During the Ming and Qing dynasties, Henan straw paintings were mainly based on flat pasting. During the reign of Emperor Xuande of the Ming Dynasty, the Nie family of Qingfeng developed more than ten "flat pasting techniques" including material selection, fumigation, cutting, and pasting. They used temperature control to color and traditional Chinese medicine fumigation to fix the color. During the same period, the Wang family developed techniques such as "silk cutting" and "cutting and carving", using plant glue to paste auspicious patterns such as "Fishing, Woodcutting,

Farming, and Reading", laying the foundation for a black background and antique style (China Intangible Cultural Heritage Network, 2014).

From the late 20th century to the early 21st century, techniques developed towards a three-dimensional approach. Nie Yuanzheng, the inheritor of the Nie family, created the "multi-level pasting technique" and achieved relief effects through layered stacking (Figure 1); The "Mao Mao Ci" technique splits wheat straw into fine threads and diagonally cuts and presses them, making animal hair lifelike (Li, 2024). Wang Huaping, the inheritor of the Wang family, broke through the limitations of carriers and developed a "relief style three-dimensional design". He pioneered porcelain plate wheat straw painting and attempted natural material collage (Puyang Civilization Network, 2025)

Figure 3 Nie Yuanzheng's work: "Howling of the Tiger"

Source : Nie Yuanzheng (2025)

Contemporary innovation focuses on cross media integration and technological diversification. Wang Huaping used natural materials and wheat straw to create comprehensive material paintings, and promoted the use of techniques in the education system. Relevant works have been included in primary and secondary school art textbooks. Nie Yuanzheng combined the techniques of pyrography and traditional Chinese painting, using a three-level temperature control technology of carbonization of "deep paste, medium paste, and light paste", to achieve a gradient blending effect of monochromatic straw, making landscape paintings both layered with light and shadow and full of freehand charm (Cui & Wang, 2024).

Some straw painting studios (workshops) have introduced laser engraving machines for rough straw cutting, which can quickly and accurately complete the cutting of complex shapes, greatly shorten the construction period, and greatly improve production efficiency (Wu, 2024).

The evolution of techniques in Henan straw painting reflects a transition from "single plane" to "multi-dimensional" and from "manual experience" to "technological empowerment". These innovations not only continue the core of ancient methods such as fumigation, bleaching, and

scraping, but also transform the straw of agricultural civilization into an artistic carrier that carries modern aesthetics through material crossover and technological advancement, providing a paradigm for the active inheritance of intangible cultural heritage.

2. Tools used in the production of Henan straw paintings

At present, the main production method of Henan straw painting involves using carbon branding tools for ironing, supplemented by carving knives and scissors. With the development of modern technology, the tools used in Henan straw painting have become more modern and technological.

2.1 Main production tools

The core production tools for Henan straw painting include three categories: carbon branding pens, cutting and scraping tools, and carving tools, forming the basic production system: branding pens achieve coloring by carbonizing straw, traditional charcoal fire iron pens are upgraded to electronic controlled constant temperature branding pens, which can accurately control temperature from 150 degrees to 450 degrees to generate gradient effects; In the cutting tools, the high carbon steel cutting blade has a thickness of about 0.5 millimeters and is responsible for longitudinally splitting the wheat straw, while the bronze scraper removes the inner flesh to reduce the thickness of the straw slices to transparent; Carving tools use triangular chisels to create hollow patterns, needle tip carving pens to carve hair and details.

2.2 Main auxiliary production tools

Tweezers are used to pick up and fix small wheat straw slices, making it convenient for fine operations; Glue is used to stick straw slices onto a canvas or canvas to ensure their firmness; The adhesive pad can prevent damage to the desktop during pasting, while providing a flat pasting surface; Copy paper is used to draw initial design drafts, making it easier to transfer patterns onto straw slices; A hole puncher is used to make small holes on wheat straw slices, making it convenient to thread them through for fixation or special decoration; Pigments are used to add color to straw paintings and enhance the artistic expression of the works; Sulfur is used to treat wheat straw, which can prevent corrosion, insects, and fix color, making wheat straw paintings more durable and brightly colored; Coloring tools such as brushes are used to apply pigments or create special effects, making straw paintings more artistically infectious (Figure 4).

Figure 4 Main auxiliary production tools

Source : He Peiwei (2025)

2.3 Modern auxiliary production tools

The application of modern tools has brought important innovations to the production of straw paintings. The electric iron adjusts the toughness of wheat straw through temperature control, making it easy to create curved shapes such as petals (China Arts and Crafts Institute, 2022). The temperature controlled branding pen can accurately control the temperature, making the straw appear rich in color and enhancing the three-dimensional sense of the work. The introduction of laser engraving machines has significantly improved production efficiency and accuracy, enabling the rapid engraving of complex patterns and ensuring consistency in batch products. The measured single piece time has been reduced from 45 minutes by hand to 3 minutes, and the daily production capacity has increased from 5 pieces to 80 pieces, greatly meeting market demand. As shown in Figure 3, Nie Yuanzheng created a straw painting based on the movie "Ne Zha", which was completed with the assistance of a laser engraving machine. These modern tools have expanded the artistic expression space of straw painting while retaining the essence of traditional craftsmanship, injecting new vitality into its contemporary development.

Figure 5 Laser engraving machine

Source : He Peiwei (2025)

Figure 6 Laser engraving wheat straw painting "Nezha"

Source : He Peiwei (2025)

These modern tools have expanded the artistic expression space of straw painting while retaining the essence of traditional craftsmanship, injecting new vitality into its contemporary development.

3. Representative works of Henan straw painting and their craftsmanship:

3.1 Representative Works and Craftsmanship of Nie Yuanzheng

Nie Yuanzheng (born in 1959), from Qingfeng, Henan, is a representative inheritor of national intangible cultural heritage (wheat straw cutting and pasting). At the age of 8, he studied art with his father and has been deeply involved for more than 40 years. He has been awarded the title of "China's Top Ten Folk Artists" and the first batch of national level rural master craftsmen. Representative works such as "Eight Horses" and "Lady Guo's Spring Tour" have been permanently collected by the China Agricultural Museum and other institutions. His works not only inherit ancient charm, but also integrate modern aesthetics, with extremely high artistic value.

Nie Yuanzheng created the "Spring Outing Picture of the Lady of Guo State" (Figure 7), which carefully selected wheat stalks such as "Laozi Mai", soaked, fumigated, cut, carved, and ironed, and then pasted and mounted layer by layer. Its unique "Mao Mao Ci" technique involves cutting and pasting straw fibers diagonally, presenting an embroidered texture; At the same time, breaking through the plane and developing multi-level relief pasting, making the picture clear in layers. This work combines traditional Chinese painting and printmaking techniques, with vivid characters and showcasing the unique charm of straw painting.

Figure 7 “Spring Outing of the Lady of Guo State”

Source : Nie Yuanzheng (2025)

3.2 Representative Works and Craftsmanship of Chang Aiying

Chang Aiying, born in Qingfeng, Henan in 1971, is a representative inheritor of wheat straw painting in Xinxiang and a master of arts and crafts in Henan Province. Graduated from the Fine Arts Department of Henan University in 1992, and pioneered the "3D painting ironing technology" in the same year, which achieved multi-level light and shadow of wheat straw through temperature control and pressure, breaking through the limitations of flat surfaces. In 1998, Hengli Arts and Crafts Factory was founded, and its works have twice won the UNESCO "World Outstanding Handicraft Badge". In 2018, the "Spring Voice Ecological Culture Park" was established to promote the integration of non heritage cultural tourism. His creations blend Tang and Song poetry, as well as European and American classics, with diverse styles and innovative craftsmanship to achieve modern expression of traditional intangible cultural heritage.

Chang Aiying's representative work "The Catcher in the Rye" (Figure 8) interprets "hope and harvest" through abstract wheat waves and children. The work uses three-dimensional ironing technology: the central wheat ear is pressed at a high temperature of 400 degrees Celsius to create a relief texture, symbolizing the granary; Mailang exhibits wind movement through gradual temperature control from 300 degrees Celsius to 150 degrees Celsius; The child's contour is outlined at 200 degrees Celsius and embedded with straw circles to enhance their gaze. This work breaks through the traditional flat design and integrates the relationship between perspective and sketching, promoting the transformation of intangible cultural heritage into contemporary art. His work won the gold medal of "Hundred Flowers Award Award" and was collected by the China Agricultural Museum. The author describes himself as "awakening local memories with the temperature of wheat straw", and his work has become a cultural symbol of rural revitalization.

Figure 8 Chang Aiying's work "The Catcher in the Rye"

Source : Chang Aiying (2025)

3.3 Representative Works and Craftsmanship of Yuan Yueying

Yuan Yueying (born in 1970), from Runan, Henan, is a representative inheritor of provincial-level intangible cultural heritage (Runan wheat straw painting). In 1992, he studied under Professor Xu Yun from the Central Academy of Fine Arts, inheriting and innovating the techniques of three-dimensional dyeing and scraping, enhancing the three-dimensional sense of his works; Color fusion hot dyeing and coloring, creating colorful wheat straw paintings. The work incorporates the "Tianzhong" culture, making straw painting an artistic expression that carries local characteristics.

Yuan Yueying's "Year of the Year" painting (Figure 9) incorporates elements such as plum blossoms and peonies, symbolizing beautiful visions of resilience and prosperity. The color has been repeatedly adjusted and a vintage color tone has been selected. Lantern and persimmon shapes symbolize reunion and auspiciousness. The production took two months and the craftsmanship was complex, especially the color matching of the vase, which embodies the exquisite expression of traditional auspicious culture.

Figure 9 Yuan Yueying's work "Sui Chao Tu"

Source : He Peiwei (2025)

The practice of the three inheritors demonstrates the diverse development ecology of Henan straw painting. They are rooted in different regional cultures, with Nie Yuanzheng inheriting the Yellow River culture, Chang Aiying integrating the Central Plains agricultural culture, and Yuan Yueying following the Chu culture, using differentiated techniques to promote wheat straw painting from tradition to modernity. They not only preserve the authenticity of the craftsmanship, but also innovate and adapt to contemporary needs, providing a model that combines cultural value and social significance for the active inheritance of intangible cultural heritage, and demonstrating the vitality and development potential of traditional craftsmanship in contemporary times.

Conclusion and Discussion

1. Conclusion

This study focuses on the multi-dimensional exploration of the Henan Straw Art Exhibition, aiming to achieve the research goal of inheriting and developing its production technology. Research has found that: (1) the evolution of skills presents a dual track feature of "manual refinement" and "tool assistance" in parallel; (2) The core bottleneck lies in the high cost and talent gap caused by the traditional production mode; (3) Insufficient technological empowerment is the key constraint on standardization and innovation. Specifically, traditional processes rely on manual precision operations, retaining manual temperature but facing efficiency bottlenecks; Although some practitioners have attempted to introduce simple tools to optimize processes, their overall level of integration with modern technology is still low. At present, development is hindered by the drawbacks of traditional models: long manual cycles and high costs; Young practitioners have low willingness due to slow returns; Insufficient empowerment of technologies such as standardization of straw pretreatment and digitization of pattern design hinders innovative expression. At the same time, the limited acceptance of new crafts by the inheritor group and outdated concepts have become obstacles to industrial development.

2. Discussion

This study examines the inheritance of Henan straw painting techniques and reveals their evolution in the fusion of tradition and modernity. Compared to previous literature that focused more on historical tracing or single techniques (China Arts and Crafts Institute, 2022), this study uses empirical data to confirm the effectiveness of the "human-machine collaboration" model in breaking through the bottleneck of large-scale intangible cultural heritage, filling the gap in quantitative research. Traditional handicrafts are exquisite but limited in efficiency. The introduction of laser engraving and temperature controlled branding has improved accuracy and efficiency, providing technical support for the inheritance of diverse artistic styles. The three inheritors form complementary symbiosis: technology leads to solving complex compositions, market-oriented verifies derivative paths, tradition adheres to establishing authentic standards, differentiation maintains ecological diversity of skills, and provides replicable

paradigms for the active inheritance of similar intangible cultural heritage. The contemporary development of straw painting shows that only by respecting tradition and integrating technology and innovation can intangible cultural heritage be revitalized

Recommendations

To promote the inheritance and development of Henan straw painting, it is suggested to strengthen talent cultivation, establish a school enterprise joint training mechanism, add digital intangible cultural heritage courses, incorporate modern technologies such as laser engraving into teaching, and shorten the development cycle. The second is to encourage creative design, establish special funds, promote the experience of derivatives of Nezha, support "technique+digitalization" projects, establish a shared pattern library, and enhance artistic competitiveness. The third is to expand market channels, build a hierarchical marketing matrix of "high-end pure manual+mass human-computer cooperation", use the Internet to strengthen publicity, and explore the international market. The fourth is to promote industrial integration, establish shared intelligent manufacturing centers in production areas, centralize the configuration of laser equipment to reduce the cost of small and micro workshops, and develop integrated cultural and tourism products. Through the above measures, we will promote the creative transformation and innovative development of straw painting, and create a cultural card of the Central Plains.

References

- China Arts and Crafts Institute. (2022). *Ingenuity | He Xingwen: Pucheng wheat-straw painting (I)*. China Arts and Crafts Institute. <https://www.cnacs.net.cn/19/202211/4340.html>. (In Chinese)
- China Intangible Cultural Heritage Network. (2014). *Wheat straw clipping (Qingfeng Nie's wheat straw clipping)*. China Intangible Cultural Heritage Network · China Intangible Cultural Heritage Digital Museum. https://www.ihchina.cn/project_details/14172. (In Chinese)
- Cui, Z., & Wang, Y. (2024). *Wheat-straw collage storyteller: Nie Yuanzheng, representative inheritor of the national intangible heritage project*. Sina Finance. <https://finance.sina.cn/2024-11-23/detail-incwzvx6906626.d.html>. (In Chinese)
- Han, S. (2024). *Chen's wheat straw painting*. Kaifeng Municipal People's Government Website. https://www.kaifeng.gov.cn/kfsmzfz/ssjfy/pc/content/content_1767000389546450944.html. (In Chinese)
- Huang, L. (2020). On the functions of folk art and factors influencing its development: A case study of "tongcao relief" and wheat-straw painting in Puyang, Henan Province. *Art Evaluation*, (22), 186 - 188. (In Chinese)
- Li, H. (2021). *Yuan Yueying: The process of chasing dreams is sweet*. Tianzhong Evening News. https://www.sohu.com/a/455823268_100287944. (In Chinese)

- Li, H. (2025). Ancient skills become fashionable! Anyang wheat straw painting shines in the watchmaking industry. Anyang Daily.
https://www.ayrbs.com/szb/pc/content/202502/14/content_81237.html. (In Chinese)
- Li, Y. (2024). *Inheritance and innovation of Puyang wheat-straw painting*. Today Henan Net.
https://hn.cnr.cn/hnpdgb/whjy/20240906/t20240906_526890172.html. (In Chinese)
- Puyang Civilization Network. (2025). *Nie-style wheat-straw collage selected as the second batch of national "typical cases of intangible-heritage workshops"*.
http://py.wenming.cn/qmyd/202504/t20250417_8884412.html. (In Chinese)
- Wang, X. (2022). *A study on the reproduction of Puyang wheat-straw painting under the background of culture-tourism integration*. 360doc Personal Library.
http://www.360doc.com/content/23/0714/08/20226523_1088489794.shtml. (In Chinese)
- Wu, Y. (2024). Inheritance and innovation of Puyang wheat-straw painting. *Education and Art Development*, 25(2), 81 - 85. (In Chinese)
- Zhang, J. (2015). Wheat-straw painting makes her artistic dream come true. *Jingu Chuanqi. Biographies*, 6, 61 - 62. (In Chinese)
- Zhu, X. (2024). One "mai" inherits the past: Puyang wheat-straw painting goes global. Sohu Culture. https://cul.sohu.com/a/774535713_121375869. (In Chinese)
- Koppanen, M., & Lindfors, A. (2025). Fungal attachments: Amadou-making across vernacular crafts and contemporary arts. *Craft Research*, 16(2), 1 - 18.
https://doi.org/10.1386/crre_00157_1.
- Li, H., Xue, T., Zheng, Z., Luo, X., & Huang, G. (2025). The innovation of traditional handicrafts and cultural identity: A multidimensional value analysis using the DEMATEL-ISM method. *PLOS ONE*, 20(5), Article e0322893. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0322893>.
- Yan, W. J., & Li, K. R. (2023). Sustainable cultural innovation practice: Heritage education in universities and creative inheritance of intangible cultural heritage craft. *Sustainability*, 15(2), 1194. <https://doi.org/10.3390/su15021194>.

การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืน
ของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๋อก จังหวัดเชียงใหม่

Development of Local Wisdom-Based Innovations to Enhance Competitiveness
and Sustainability of the Organic Forest Coffee Enterprise in Ban Pok Community,
Chiang Mai Province

วิภาดา ญาณสาร¹ ยศสรณ์ ศรีสุข^{2*} และ นภัสกรณ์ ทะเมย²

Vipada Yanasan¹, Yotsarun Srisuk^{2*}, and Naphatsakorn Thamoei²

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา¹

สาขาวิชาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้²

Department of Liberal Arts, Faculty of Business Administration and Liberal Arts,

Rajamangala University of Technology Lanna¹

Department of Resource Management and Development, Faculty of Agricultural Production,

Maejo University²

* Corresponding author, e-mail: bozz.srisuk@gmail.com

วันที่รับบทความ: 13 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 5 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 27 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๋อก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ (2) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ และ (3) สังเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถเสริมสร้างศักยภาพ ยกระดับความสามารถในการแข่งขัน และส่งเสริมความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ในลักษณะการวิจัยและพัฒนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ซึ่งประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 145 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ด้วยแบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและค่าสหสัมพันธ์ และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสนทนากลุ่มร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 คน โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทุนทางสังคม และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกเป็นปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่าปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ที่สูงที่สุด รองลงมาคือความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทั้งในมิติผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ นอกจากนี้ ผลการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำแนกได้เป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการด้วยธรร

มาภิบาล ซึ่งช่วยเสริมสร้างความโปร่งใส ความไว้วางใจ และความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และกระบวนการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มมูลค่า ลดต้นทุน และยกระดับคุณภาพสินค้า และด้านการตลาดและการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งช่วยขยายช่องทางการตลาด สร้างการรับรู้ของผู้บริโภค และเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์กาแฟชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น, การเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขัน, ความยั่งยืน, วิสาหกิจชุมชน, กาแฟป่าอินทรีย์

Abstract

This research aims to: (1) examine the factors influencing the development of local wisdom-based innovation in the organic forest coffee enterprise of Ban Pok Community, Mae On District, Chiang Mai Province; (2) analyze the relationships between these factors and both product and process innovations; and (3) synthesize guidelines to enhance capacity, strengthen competitiveness, and ensure the sustainability of community coffee enterprises across economic, social, and environmental dimensions. This study is an applied research conducted in the form of research and development (R&D), employing a mixed-methods approach. The quantitative component involved data collection from a sample of 145 respondents selected through simple random sampling. Data were collected using questionnaires and analyzed using descriptive statistics and correlation analysis. The qualitative component utilized semi-structured interviews and focus group discussions with 18 key informants selected through purposive sampling. The qualitative data were analyzed using content analysis.

The findings indicate that the overall level of factors influencing local wisdom-based innovation is high. Member participation, social capital, and collaboration with external networks emerge as the most influential factors. Correlation analysis further reveals that all factors are positively and significantly associated with innovation development. Notably, social capital demonstrates the strongest relationship, followed by external network collaboration and member participation, across both product and process innovation dimensions. Furthermore, the synthesized development guidelines can be categorized into three key dimensions: (1) governance-based management, which enhances transparency, trust, and organizational capacity; (2) product and process development grounded in local knowledge and integrated with appropriate technology, contributing to value creation, cost reduction, and quality improvement; and (3) marketing and communication through digital media and eco-tourism, which expand market access, increase consumer awareness, and reinforce the distinctive identity of community coffee products in a sustainable manner.

Keywords: local wisdom innovation, competitiveness enhancement, sustainability, community enterprise, organic forest coffee

บทนำ

วิสาหกิจชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทย เนื่องจากมีบทบาทในการสร้างงาน สร้างรายได้ และกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการเสริมสร้างทุนทางสังคม ความเข้มแข็งของชุมชน และการธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานทรัพยากรสำคัญของการพัฒนา (พระครูสิทธิสุตากร, 2567; Anusonphat, 2023) งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนที่สามารถบูรณาการทรัพยากร วัฒนธรรม และองค์ความรู้ในท้องถิ่นเข้ากับการจัดการที่เหมาะสมจะมีศักยภาพในการสร้างรายได้และความเข้มแข็งทางสังคมมากกว่าวิสาหกิจที่มุ่งเน้นการผลิตเพียงมิติเดียว (กัลยา แก้วประดิษฐ์, 2565; วีรยา ภัทรอาชาชัย และคณะ, 2566)

ในมิติของการพัฒนาเชิงโครงสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) และการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และการพัฒนานวัตกรรมในระดับชุมชน โดยความไว้วางใจ เครือข่ายความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความร่วมมือและการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก เช่น หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ยังเป็นกลไกสนับสนุนที่ช่วยเพิ่มศักยภาพด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการเข้าถึงตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนานวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน (Dulkiah and Saeful, 2025; Grosse et al., 2018)

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของสมาชิกและความร่วมมือภายในชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมสามารถแปรเปลี่ยนเป็นผลลัพธ์เชิงพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม การเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยเสริมสร้างความเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบร่วมของชุมชน ขณะเดียวกัน ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ยังมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการเข้าถึงตลาด (Sulistyo and Ayuni, 2019) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเหมาะสม

สำหรับบริบทของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป้อก อำเภอแม่่อน จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนถึงชุมชนที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็ง โดยสมาชิกมีโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีการร่วมมือกันทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจอาศัยทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นฐานสำคัญ ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับพื้นที่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านป้อกปรากฏอย่างเด่นชัดผ่านแนวคิด “กาแฟอินทรีย์” ซึ่งเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมเข้ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศป่า การผลิตกาแฟภายใต้บริบทดังกล่าวไม่เพียงช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ หากยังสร้างอัตลักษณ์เฉพาะของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มและความแตกต่างเชิงการแข่งขันในตลาดได้อย่างมีนัยสำคัญ (วิภาดา ญาณสาร และ ศักดิ์สาธิต ไยสามเสน, 2564)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิด “นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom Innovation) ได้รับความสนใจในฐานะกลไกสำคัญในการยกระดับศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมกับเทคโนโลยีและการจัดการสมัยใหม่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและความแตกต่างของสินค้า ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาทของนวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างอัตลักษณ์และความยั่งยืนของชุมชน (Widyanti et al., 2022; Mahrinasari et al., 2024) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นเฉพาะด้านผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการผลิต ขณะที่การศึกษาที่บูรณาการปัจจัยเชิงโครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงสถิติ และการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะในบริบทของกาแฟอินทรีย์ งานวิจัยนี้จึงมีความแตกต่างและต่อยอดจากงานเดิม โดยมุ่งวิเคราะห์ทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพล ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับนวัตกรรม และการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาเชิงบูรณาการบนฐานบริบทจริงของชุมชนบ้านปอก ทั้งนี้ ได้มีการลงพื้นที่ศึกษาอย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมกับชุมชนในกระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งช่วยให้สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกและสะท้อนบริบทของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

แม้วิสาหกิจชุมชนบ้านปอกจะมีศักยภาพจากทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับสูง แต่ยังคงขาดการพัฒนาเชิงระบบในด้านนวัตกรรมและการจัดการอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นปัญหาที่พบได้ทั่วไปในวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตรของไทย (Wongvilarat, 2024) รวมถึงความท้าทายด้านการแข่งขัน หากไม่สามารถสร้างนวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างเหมาะสม (Porter, 1990; Sulistyono and Ayuni, 2019) การพัฒนานวัตกรรมในวิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายด้านร่วมกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิกและความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดในเชิงองค์ความรู้ที่ขาดการบูรณาการปัจจัยเหล่านี้เข้าด้วยกันภายใต้บริบทเฉพาะของพื้นที่ โดยเฉพาะในกรณีของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการในการศึกษาที่มีลักษณะเชิงระบบและเชิงบริบท

จากเหตุผลดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาปัจจัยและแนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านปอก เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปใช้ในการยกระดับศักยภาพการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อวิเคราะห์ระดับและความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมและการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาเชิงลึกผ่านการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้ การบูรณาการวิธีวิจัยทั้งสองส่วนช่วยให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครอบคลุมและนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านปอก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ
3. เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถเสริมสร้างศักยภาพ ยกระดับความสามารถในการแข่งขัน และส่งเสริมความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. วิสาหกิจชุมชนและบทบาททางเศรษฐกิจ วิสาหกิจชุมชนจัดเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจการร่วมกันโดยอาศัยทรัพยากรวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมให้เกิดประโยชน์สูงสุด (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2563) จุดเด่นของวิสาหกิจชุมชนคือความสามารถในการสร้างงานและรายได้เสริม ลดการอพยพแรงงาน และกระจายรายได้กลับคืนสู่ท้องถิ่น อีกทั้งยังช่วยสร้างความเข้มแข็งทางสังคมผ่านการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิก อัจฉราวรรณ สุขเกิด และคณะ (2567) พบว่าวิสาหกิจชุมชนมีผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทและเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับบริบทของภาคเหนือ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ วิสาหกิจชุมชนด้านกาแฟมีบทบาทอย่างมากในการสร้างอาชีพและสร้างชื่อเสียงทางเศรษฐกิจ กรณีของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์บ้านป๊อก ถือเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำทรัพยากรป่าไม้และความรู้ดั้งเดิมด้านการปลูกกาแฟมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันยังคงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนและระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง นี่แสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนไม่ได้มีเพียงบทบาททางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. แนวคิดและทฤษฎีนวัตกรรม นวัตกรรม (Innovation) หมายถึงการสร้างหรือการปรับปรุงสิ่งใหม่เพื่อเพิ่มคุณค่าและศักยภาพในการแข่งขัน โดย Schumpeter (1934) ได้เสนอว่านวัตกรรมเป็นหัวใจของการทำลายเชิงสร้างสรรค์ (creative destruction) ที่ทำให้เศรษฐกิจสามารถปรับตัวและเติบโตผ่านการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านผลิตภัณฑ์ กระบวนการ ตลาด วัตถุดิบ และรูปแบบองค์กร ขณะที่ Rogers (2003) ในทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovations) อธิบายว่าการยอมรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน เช่น คุณค่าที่นวัตกรรมสร้าง ความเข้ากันได้กับวิถีชีวิต และช่องทางการสื่อสาร

สำหรับบริบทของวิสาหกิจชุมชน นวัตกรรมไม่ได้หมายถึงการคิดค้นสิ่งใหม่ทั้งหมด แต่รวมถึงการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ กระบวนการ และการจัดการให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นและตลาดเป้าหมาย Arayawut (2020) ชี้ว่านวัตกรรมที่เกิดจากการปรับตัวของสินค้าชุมชน เช่น OTOP สามารถสร้างคุณค่าและเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาดได้จริง ดังนั้น การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาในชุมชนจึงควรอาศัยทั้งแนวคิดนวัตกรรมเชิงเศรษฐกิจของ Schumpeter และการยอมรับจากผู้บริโภคตามกรอบทฤษฎีของ Rogers

3. นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Innovation) คือการบูรณาการองค์ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาในชุมชนเข้ากับความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่เพื่อสร้างคุณค่าใหม่และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน วรพงศ์ แสงผัด และคณะ (2567) พบว่า การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในผลิตภัณฑ์ชุมชนสามารถเพิ่มรายได้และสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างในตลาด ขณะที่ UNESCO (2018) เน้นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะช่วยรักษาสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏชัดในกระบวนการผลิตที่ผสมผสานวิธีการคั่วกาแฟแบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีการคั่วที่ทันสมัย รวมถึงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น กาแฟสมุนไพร กาแฟดริป และผลิตภัณฑ์จากเปลือกกาแฟ ซึ่งทั้งหมดนี้ไม่เพียงช่วยเพิ่มมูลค่า แต่ยังสะท้อนถึงการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่น

4. ทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วม แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ของ Putnam (1993) อธิบายว่าเครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มและสร้างความร่วมมืออย่าง

มีประสิทธิภาพ ในขณะที่ Chambers (1997) เสนอแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development) ว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินการ การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของสมาชิกปรากฏชัดในกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน การแบ่งปันความรู้ และการร่วมแรงร่วมใจกันในการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์ กิตติยา ระวะนาวิก และ ฉัตรวิญญ์ องค์กรสิงห์ (2566) ยืนยันว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกมีผลโดยตรงต่อความสำเร็จของการพัฒนานวัตกรรมในชุมชน

5. ความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน ความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) หมายถึงศักยภาพในการสร้างความได้เปรียบเหนือคู่แข่ง โดย Porter (1990) ได้นำเสนอ Diamond Model ที่อธิบายว่าความสามารถในการแข่งขันขององค์กรหรือประเทศขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิต เงื่อนไขอุปสงค์ อุตสาหกรรมสนับสนุน และกลยุทธ์การแข่งขัน สำหรับวิสาหกิจชุมชน การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ช่วยให้มองเห็นว่าศักยภาพการแข่งขันไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงเครือข่ายตลาด กลยุทธ์การจัดการ และความร่วมมือกับภายนอก Kungwansupaphan and Suwannaput (2024) ชี้ว่าวิสาหกิจชุมชนที่สามารถปรับตัวตามปัจจัยทั้งสี่ของ Diamond Model จะมีความได้เปรียบแข่งขันมากกว่า และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

6. ความยั่งยืน หมายถึงการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป โดยครอบคลุมมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (UNESCO, 2018) ในบริบทของวิสาหกิจชุมชน ความยั่งยืนไม่ได้หมายถึงเพียงความมั่นคงทางรายได้ แต่ยังรวมถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเข้มแข็งของโครงสร้างทางสังคม งานวิจัยพบว่าวิสาหกิจชุมชนที่สามารถบูรณาการทุนทางสังคม นวัตกรรม และการบริหารจัดการที่เหมาะสม จะมีแนวโน้มสร้างความยั่งยืนได้มากกว่าวิสาหกิจที่เน้นการผลิตเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว (Mahrinasari et al., 2024) อย่างไรก็ตาม ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงเมื่อมีการเชื่อมโยงระหว่างนวัตกรรมและบริบทท้องถิ่นอย่างสมดุล

7. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิสาหกิจชุมชนเป็นกระบวนการที่ได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกองค์กร งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก ภาวะผู้นำ การจัดการความรู้ และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเกิดและการพัฒนานวัตกรรมในชุมชน (Putnam, 1993; Chambers, 1997; Dulkiah and Saeful, 2025) โดยทุนทางสังคมช่วยสร้างความไว้วางใจและการแลกเปลี่ยนความรู้ ขณะที่การมีส่วนร่วมของสมาชิกช่วยให้เกิดการตัดสินใจร่วมและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่วนเครือข่ายภายนอกมีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร เทคโนโลยี และโอกาสทางการตลาด อย่างไรก็ตาม งานวิจัยบางส่วนพบว่าปัจจัยเหล่านี้มีระดับอิทธิพลแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่และรูปแบบของวิสาหกิจ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการศึกษาเชิงบูรณาการในบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน

8. การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแสดงออกได้ในสองมิติหลัก ได้แก่ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) และนวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) โดยนวัตกรรมผลิตภัณฑ์มุ่งเน้นการพัฒนาสินค้าใหม่หรือการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์เดิม ส่วนนวัตกรรมกระบวนการเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงวิธีการผลิต การจัดการ และการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Schumpeter, 1934; Widyanti et al., 2022) งานวิจัยส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันว่าการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถส่งผลเชิงบวกต่อทั้งสองมิติ โดยเฉพาะในกรณีของวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน อย่างไรก็ตาม ยังพบช่องว่างขององค์ความรู้ในด้านการอธิบาย

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลกับนวัตกรรมทั้งสองมิติอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและวิสาหกิจชุมชน พบว่ามีงานวิจัยหลายชิ้นที่สะท้อนบทบาทของทุนทางสังคม การบริหารจัดการ และนวัตกรรมในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความยั่งยืนของชุมชน โดยการศึกษาของ Dulkiah and Saeful (2025) ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของทุนทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยความไว้วางใจ เครือข่าย และค่านิยม ต่อการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ที่ผสานการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบร่วมกับการวิเคราะห์เส้นทางด้วยโปรแกรม SmartPLS ผลการวิจัยในบริบทของประเทศอินโดนีเซียพบว่า ความไว้วางใจและเครือข่ายทางสังคมมีผลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในขณะที่ค่านิยมทางสังคมเพียงอย่างเดียวไม่ส่งผลโดยตรง ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาชุมชนทำหน้าที่เป็นตัวแปรสื่อกลางที่สำคัญในการเชื่อมโยงปัจจัยดังกล่าวไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน ในขณะที่ กัลญา แก้วประดิษฐ์ (2565) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการเสริมศักยภาพการจัดการธุรกิจทางวัฒนธรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้ให้ข้อมูลจำนวน 80 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสำคัญภายในชุมชน ได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และข้อจำกัดด้านทักษะภาษาอังกฤษและการตลาดออนไลน์ จึงได้เสนอแนวทางการจัดการธุรกิจ ตั้งแต่การสร้างความรู้ความเข้าใจร่วม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ไปจนถึงการประเมินผล โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ควบคู่กับการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อความยั่งยืน นอกจากนี้ กิตติยา ระวะนาวิก และ ฉัตรวิรัช องค์กร (2566) ได้ศึกษานวัตกรรมการบริหารจัดการเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4 แห่ง ในจังหวัดสมุทรสาคร ผ่านการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า วิสัยทัศน์ของผู้นำทั้งในระดับทางการและไม่เป็นทางการมีบทบาทสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ และสามารถระดมทรัพยากรในชุมชนเพื่อสร้างนวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการบริหารจัดการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขณะเดียวกัน วิริยา ภักธอาชาชัย และคณะ (2566) ได้ศึกษาศักยภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อยกระดับสู่ตลาดต่างประเทศ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบหลายวิธี (Triangulation) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตพื้นที่ และการวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือทางธุรกิจ เช่น SWOT, BCG Model และการเปรียบเทียบกับกลุ่มที่มีแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ ผลการวิจัยพบปัจจัยความสำเร็จ 10 ประการที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ได้รับมาตรฐาน OTOP ระดับ 4-5 ดาว และได้นำเสนอรูปแบบการพัฒนาที่เน้นการสร้างเรื่องราวแบรนด์ (Brand Story) การใช้ช่องทางตลาดออนไลน์ และการพัฒนาทายาทรุ่นใหม่ เพื่อผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น อันนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าและศักยภาพการแข่งขันในระดับสากล

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบว่า ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมในวิสาหกิจชุมชน โดยมีบทบาทในการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ทั้งนี้ อิทธิพลของปัจจัยดังกล่าวขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ ลักษณะของวิสาหกิจ และระดับการสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สามารถอธิบายได้ด้วยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงลำพัง ในขณะเดียวกัน นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการในลักษณะแยกส่วน โดยนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างความแตกต่างของสินค้า ขณะที่นวัตกรรมกระบวนการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม

ตาม ยังขาดการศึกษาเชิงบูรณาการที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลกับนวัตกรรมทั้งสองมิติอย่างเป็นระบบ รวมถึงการเชื่อมโยงไปสู่ความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

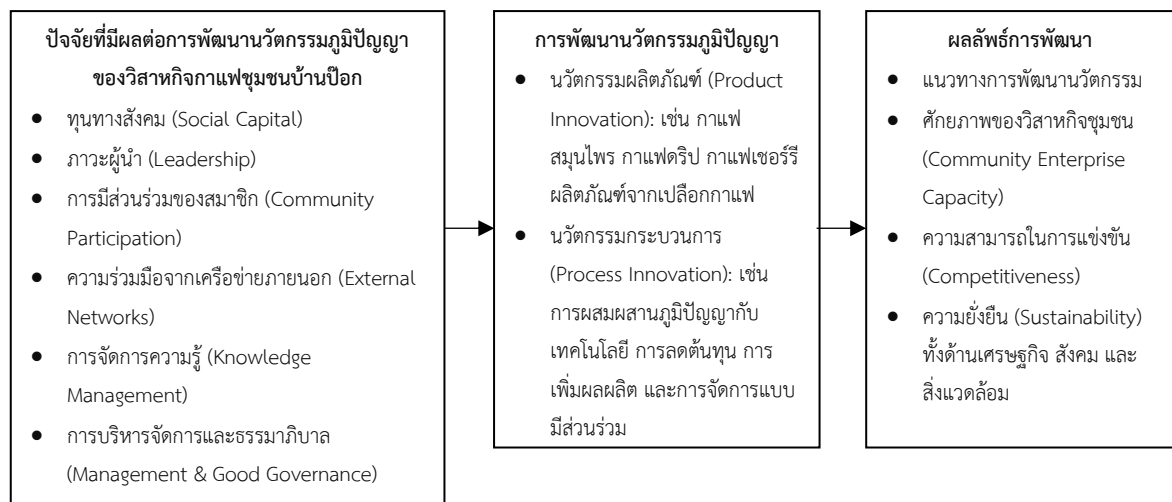
ดังนั้น ช่องว่างขององค์ความรู้จึงอยู่ที่การบูรณาการปัจจัยเชิงโครงสร้าง นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลลัพธ์เชิงการแข่งขันและความยั่งยืนเข้าด้วยกันในกรอบการวิเคราะห์เดียว ซึ่งเป็นประเด็นที่งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาในบริบทของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๊อก

งานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดและทฤษฎีมาบูรณาการเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป๊อก โดยกำหนดให้ทุนทางสังคม ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก การจัดการความรู้ และการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล เป็นปัจจัยอิสระที่ส่งผลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ

ความสัมพันธ์ในกรอบแนวคิดนี้มีลักษณะเป็น ความสัมพันธ์เชิงอิทธิพล (influencing relationship) ที่มุ่งอธิบายระดับและทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร (associational relationship) มากกว่าการพิสูจน์เชิงเหตุและผลโดยตรง (causal relationship) นอกจากนี้ ตัวแปรบางประการ เช่น การจัดการความรู้ และการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล อาจมีบทบาททั้งในฐานะปัจจัยสนับสนุนและกลไกเชิงกระบวนการ (mediating mechanism) ที่ช่วยถ่ายทอดอิทธิพลของปัจจัยทางสังคมไปสู่การพัฒนานวัตกรรม อย่างไรก็ตาม ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดให้ตัวแปรดังกล่าวอยู่ในกลุ่มปัจจัยอิสระ เพื่อความชัดเจนของการวิเคราะห์เชิงสถิติ

ผลลัพธ์ของการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสะท้อนผ่านศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ในลักษณะการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เพื่อศึกษาปัจจัย แนวทาง และผลลัพธ์ของการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๊อก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

โดยแนวคิด R&D ถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ผ่าน 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การศึกษาปัจจัยและบริบทของวิสาหกิจชุมชน (2) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ และ (3) การสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืน

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๊อก อำเภอแม่เอน จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) สมาชิกวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป๊อก จำนวน 110 คน 2) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จำนวน 15 คน และ 3) ผู้ซื้อและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์กาแฟ จำนวน 20 คน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 145 คน โดยเลือกจากผู้ที่มีบทบาทโดยตรง มีประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิต การแปรรูป การบริหารจัดการ การสนับสนุน และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน ทั้งนี้ การกำหนดกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้มีประสบการณ์ตรงและสามารถสะท้อนบริบทของชุมชนได้อย่างครอบคลุม สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 18 คน ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการวิสาหกิจ 5 คน 2) สมาชิกวิสาหกิจชุมชน 7 คน 3) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 3 คน 4) ผู้ซื้อและผู้ประกอบการ 3 คน การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีผู้เข้าร่วมจำนวน 10 คน โดยเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักเดิมจำนวน 6 คน และผู้เข้าร่วมเพิ่มเติมจำนวน 4 คน เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละกลุ่มอย่างรอบด้าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

1) แบบสอบถาม ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลลัพธ์ของการพัฒนา เป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) ครอบคลุมประเด็นทุนทางสังคม ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก การจัดการความรู้ การบริหารจัดการ และการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญา ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดำเนินการโดย

1.1) ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน คำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถาม (IOC) ซึ่งมีค่าอยู่ระหว่าง 0.67–1.00

1.2) ทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ได้ค่าไม่น้อยกว่า 0.80 แสดงถึงความเชื่อมั่นของเครื่องมือในระดับสูง

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้นำชุมชน สมาชิกวิสาหกิจ และผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาบริบท กระบวนการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญา ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการยกระดับศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน

3) แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้ยืนยันและขยายผลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างสมาชิกและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์แนวทางหรือรูปแบบการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ได้ทำการแจกแบบสอบถามให้แก่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 145 คน โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและวิธีการตอบแบบสอบถามอย่างชัดเจน จากนั้นตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถามก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

2) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยใช้แนวคำถามถึงโครงสร้าง บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึกและการบันทึกเสียง (โดยได้รับความยินยอม) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการและแนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญา

เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่งและหลายวิธีการเก็บข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้สถิติสหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 และ .01 การแปลผลค่าเฉลี่ยใช้เกณฑ์แบบมาตราส่วน 5 ระดับของ บุญชม ศรีสะอาด (2560) ดังนี้ 4.51-5.00 หมายถึง มากที่สุด, 3.51-4.50 หมายถึง มาก, 2.51-3.50 หมายถึง ปานกลาง, 1.51-2.50 หมายถึง น้อย, และ 1.00-1.50 หมายถึง น้อยที่สุด

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการเป็นลำดับ ได้แก่ (1) ถอดเทปและตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล (2) อ่านทบทวนข้อมูลหลายรอบเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม (3) เข้ารหัสข้อมูลตามประเด็นสำคัญ (Coding) (4) จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นย่อยและประเด็นหลัก (Categorization) (5) สังเคราะห์และตีความข้อมูลเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และ (6) สรุปเป็นแนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชน

5. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตด้านเนื้อหาครอบคลุม 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ทุนทางสังคม ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก การจัดการความรู้ และการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล 2) ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยดังกล่าวกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ และ 3) แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างศักยภาพ ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนบ้านป็อก

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชนบ้านป็อก

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.68) แสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนบ้านป็อกมีสภาพแวดล้อมทางสังคมและการจัดการที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.31$, S.D. = 0.74) สะท้อนว่ากระบวนการดำเนินงานของวิสาหกิจมีลักษณะการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทั้งการคิด การตัดสินใจ และการปฏิบัติ ซึ่งเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่อย่างต่อเนื่อง รองลงมาคือทุนทางสังคม ($\bar{X} = 4.28$, S.D. = 0.52) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากและมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานค่อนข้าง

ต่ำ สะท้อนว่ากลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ร่วมกันในทิศทางเดียวกันเกี่ยวกับความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ และการเกื้อกูลกันภายในชุมชน อันเป็นฐานสำคัญของการทำงานร่วมกันและการพัฒนานวัตกรรม นอกจากนี้ ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกยังมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.23$, S.D. = 0.71) แสดงให้เห็นว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน มีบทบาทสำคัญต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการขยายโอกาสทางการตลาดของวิสาหกิจชุมชน

ในขณะที่ปัจจัยด้านการจัดการความรู้และภาวะผู้นำมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน ($\bar{X} = 4.15$) และการบริหารจัดการและธรรมาภิบาลมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 4.10$) ซึ่งแม้จะอยู่ในระดับมากเช่นกัน แต่มีบทบาทในลักษณะของปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยเสริมให้การมีส่วนร่วม ทูทางสังคม และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกสามารถนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. การมีส่วนร่วมของสมาชิก	4.31	0.74	มาก
2. ทูทางสังคม	4.28	0.52	มาก
3. ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก	4.23	0.71	มาก
4. การจัดการความรู้	4.15	0.73	มาก
5. ภาวะผู้นำ	4.15	0.67	มาก
6. การบริหารจัดการและธรรมาภิบาล	4.10	0.70	มาก
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา	4.20	0.68	มาก

2. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านต่าง ๆ กับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (ตารางที่ 2) พบว่าปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < .05) โดยทูทางสังคม มีความสัมพันธ์กับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับสูงมาก ($r = .961$, Sig. = .000) แสดงให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดและการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ ชุมชนที่มีความสามัคคีและความร่วมมือสูง ย่อมเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ การเรียนรู้ร่วมกัน และการต่อยอดภูมิปัญญาไปสู่นวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ รองลงมาคือความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก ($r = .914$, Sig. = .000) สะท้อนว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา หรือภาคเอกชน มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในด้านการองค์ความรู้ เทคโนโลยี มาตรฐานการผลิต และการเข้าถึงตลาด ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของสมาชิก ($r = .884$, Sig. = .000) ก็มีความสัมพันธ์ในระดับสูงเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าการที่สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด วางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงาน เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้นวัตกรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

นอกจากนี้ การจัดการความรู้ ($r = .851$, Sig. = .000) และภาวะผู้นำ ($r = .841$, Sig. = .000) ยังมีความสัมพันธ์กับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับสูง สะท้อนว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ การเรียนรู้

ร่วมกัน และบทบาทของผู้นำในการประสานงาน กระตุ้นการมีส่วนร่วม และกำหนดทิศทางการพัฒนา มีส่วนช่วยเปลี่ยนศักยภาพทางสังคมให้กลายเป็นการปฏิบัติจริงและผลลัพธ์ด้านนวัตกรรม ส่วนการบริหารจัดการและธรรมาภิบาลมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($r = .584$, Sig. = .012) แม้จะมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่มีความสัมพันธ์ต่ำกว่าปัจจัยด้านอื่น สะท้อนว่าการจัดการภายในองค์กรยังมีบทบาทต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับหนึ่ง

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชนบ้านป็อกเป็นกระบวนการที่ขับเคลื่อนด้วยปัจจัยทางสังคมและความร่วมมือเป็นหลัก โดยเฉพาะทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก และเครือข่ายภายนอก ขณะที่การบริหารจัดการทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนที่ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อเสริมความยั่งยืนในระยะยาว

ตารางที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจัย	r	Sig.	ระดับความสัมพันธ์
1. ทุนทางสังคม	.961**	.000	สูงมาก
2. ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก	.914**	.000	สูง
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิก	.884**	.000	สูง
4. การจัดการความรู้	.851**	.000	สูง
5. ภาวะผู้นำ	.841**	.000	สูง
6. การบริหารจัดการและธรรมาภิบาล	.584*	.012	ปานกลาง

หมายเหตุ: r = Pearson's correlation coefficient

* $p < .05$, ** $p < .01$

เมื่อพิจารณาแยกตามมิตินวัตกรรม พบว่าปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับทั้งนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตารางที่ 3 และ 4) โดยทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์สูงที่สุดในทั้งสองมิติ ($r = .941$ และ $r = .927$ ตามลำดับ) รองลงมาคือความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ขณะที่การบริหารจัดการและธรรมาภิบาลมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์

ปัจจัย	r	Sig.	ระดับความสัมพันธ์
ทุนทางสังคม	.941**	.000	สูง
ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก	.894**	.000	สูง
การมีส่วนร่วมของสมาชิก	.864**	.000	สูง
การจัดการความรู้	.832**	.000	สูง
ภาวะผู้นำ	.810**	.000	สูง
การบริหารจัดการ	.574*	.014	ปานกลาง

หมายเหตุ: r = Pearson's correlation coefficient

* $p < .05$, ** $p < .01$

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับนวัตกรรมกระบวนการ

ปัจจัย	r	Sig.	ระดับความสัมพันธ์
ทุนทางสังคม	.927**	.000	สูง
ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก	.874**	.000	สูง
การมีส่วนร่วมของสมาชิก	.834**	.000	สูง
การจัดการความรู้	.811**	.000	สูง
ภาวะผู้นำ	.782**	.000	สูง
การบริหารจัดการ	.565*	.016	ปานกลาง

หมายเหตุ: r = Pearson's correlation coefficient

* $p < .05$, ** $p < .01$

ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยด้านทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชน โดยเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ซึ่งส่งผลต่อทั้งนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ได้จะอยู่ในระดับสูง แต่การวิเคราะห์ในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสถิติ (associational relationship) ซึ่งไม่สามารถอธิบายความเป็นเหตุและผลโดยตรงได้ ดังนั้น การตีความผลจึงควรพิจารณาในเชิงความสัมพันธ์และแนวโน้มของตัวแปร โดยคำนึงถึงบริบทของวิสาหกิจชุมชนร่วมด้วย

3. สังเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างศักยภาพ ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟชุมชน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านปึกสามารถสังเคราะห์ได้เป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิต และด้านการตลาดและการสื่อสาร

ในด้านการบริหารจัดการ พบว่า การยึดหลักธรรมาภิบาลและการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความไว้วางใจ ความเป็นเจ้าของร่วม และความพร้อมในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินงาน ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง

ในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิต ผลการวิจัยสะท้อนว่าการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการปลูกและแปรรูปกาแฟเข้ากับเทคโนโลยีที่เหมาะสม ช่วยเพิ่มมูลค่า ลดต้นทุน และยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ โดยไม่ทำลายอัตลักษณ์และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ส่วนด้านการตลาดและการสื่อสาร พบว่า การใช้สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์ม e-Commerce ควบคู่กับการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ช่วยสร้างคุณค่าเชิงประสบการณ์ เพิ่มการรับรู้ของผู้บริโภค และขยายโอกาสทางการตลาดของวิสาหกิจกาแฟชุมชนในระยะยาว

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟป้าอินทรีย์ชุมชนบ้านปึกเป็นกระบวนการที่อาศัยการบูรณาการทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก และความร่วมมือจาก

เครือข่ายภายนอก เพื่อยกระดับศักยภาพ ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพได้สนับสนุนผลการวิจัยดังกล่าว โดยผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งสะท้อนว่า

“...การพัฒนากาแฟของชุมชนไม่ได้เกิดจากคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นการร่วมกันคิด ทดลอง และปรับปรุงจากประสบการณ์ของสมาชิกในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง บางครั้งเราก็ลองผิดลองถูกร่วมกัน ทั้งในเรื่องการแปรรูป การคั่ว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งอาศัยทั้งความรู้เดิมของชุมชนและการเรียนรู้จากภายนอกมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ทำให้กาแฟของชุมชนมีเอกลักษณ์และสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง...”

ซึ่งสอดคล้องกับผลการสนทนากลุ่มที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกและความร่วมมือภายในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 5 แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป๊อก

ด้านการพัฒนา	ประเด็นสำคัญ	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
1. การบริหารจัดการ	การบริหารจัดการที่ยึดหลักธรรมาภิบาล ได้แก่ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ ควบคู่กับการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง	เกิดความโปร่งใสในการดำเนินงาน ลดความขัดแย้งภายในองค์กร เสริมสร้างความไว้วางใจและความเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิก ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมและนวัตกรรมได้อย่างต่อเนื่อง
2. ผลิตภัณฑ์และกระบวนการ	การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการปลูก การแปรรูป และการจัดการกาแฟอินทรีย์เข้ากับเทคโนโลยีและองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เหมาะสม เช่น การปรับปรุงกระบวนการผลิต การควบคุมคุณภาพ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่	เพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์กาแฟ ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มคุณภาพและมาตรฐานสินค้า ตลอดจนสร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์กาแฟอินทรีย์ของชุมชน
3. การตลาดและการสื่อสาร	การใช้สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์ม e-Commerce ในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ควบคู่กับการสื่อสารเรื่องราว (storytelling) ของกาแฟอินทรีย์ และการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชน	ขยายช่องทางการตลาดและฐานผู้บริโภค เพิ่มการรับรู้และคุณค่าของแบรนด์ชุมชน สร้างอัตลักษณ์ที่โดดเด่น และเพิ่มโอกาสในการแข่งขันทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

ผลการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่า การพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป๊อกเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการบูรณาการระหว่าง ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิกและความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก ผ่านกลไกการบริหารจัดการที่ดี การพัฒนาผลิตภัณฑ์และกระบวนการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้กลยุทธ์การตลาดสมัยใหม่ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการยกระดับศักยภาพ ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

สำหรับ แบบจำลองการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Innovation Development Model) ในภาพที่ 1 แสดงให้เห็นโครงสร้างเชิงพลวัตของการพัฒนาวิสาหกิจจากแฟ้มชุมชน โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลไกการมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการที่นำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันและความยั่งยืนในระยะยาว

ในระดับฐาน (Foundation level) แบบจำลองเริ่มต้นจาก ทุนทางสังคมและทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความร่วมมือภายในชุมชน ทุนดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงทรัพยากรเชิงกายภาพ แต่รวมถึงความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ และวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันที่เอื้อต่อการสร้างนวัตกรรม

ระดับถัดมาเป็น การจัดการความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกแปลง (Transformation mechanism) จากองค์ความรู้เชิงประสบการณ์ไปสู่องค์ความรู้เชิงระบบ กระบวนการนี้ช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถต่อยอดเป็นนวัตกรรมทั้งในมิติของผลิตภัณฑ์และกระบวนการได้อย่างเป็นรูปธรรม

ระดับกลไกขับเคลื่อน (Driving mechanism level) คือ การมีส่วนร่วมและนวัตกรรมบนฐานเครือข่าย ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ร่วม การแลกเปลี่ยนทรัพยากร และการขยายผลของนวัตกรรมออกนอกขอบเขตชุมชนเดิม กลไกนี้ช่วยลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของวิสาหกิจชุมชนและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

ในระดับกำกับ (governance level) การบริหารจัดการบนหลักธรรมาภิบาล ทำหน้าที่เป็นกลไกค้ำประกันความต่อเนื่อง ความโปร่งใส และความเป็นธรรมของกระบวนการพัฒนา ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้นวัตกรรมไม่หยุดอยู่เพียงระยะสั้น แต่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ผลลัพธ์ปลายทางของแบบจำลองคือ การเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันควบคู่กับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยแบบจำลองนี้มีลักษณะเป็นวงจรย้อนกลับ (Feedback loop) ซึ่งผลลัพธ์จากการพัฒนาจะกลับไปเสริมความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด

ภาพที่ 2 แบบจำลองการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจจากแฟ้มอินทรีย์

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป้อก จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป้อกโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทุนทางสังคม และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม ขณะที่ปัจจัยด้านการจัดการความรู้ ภาวะผู้นำ และการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล ทำหน้าที่เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยเสริมความเข้มแข็งให้แก่กระบวนการพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่า ปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์สูงสุด รองลงมาคือความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทั้งในมิตินวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ สะท้อนให้เห็นว่าความเข้มแข็งของโครงสร้างทางสังคมและการทำงานร่วมกันเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาวัตกรรมการในวิสาหกิจชุมชน

การพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป้อกสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติหลัก ได้แก่ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ เช่น การพัฒนากาแฟผสมผสาน กาแฟดริป และผลิตภัณฑ์จากกาแฟเชอร์รี่ ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างความแตกต่างของสินค้า และนวัตกรรมกระบวนการ เช่น การผสมผสานปัญหาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีการตลาด การเพิ่มผลผลิต และการจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งช่วยยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจ

ผลการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นชี้ให้เห็นว่า การยกระดับศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจกาแฟชุมชนควรมุ่งเน้นการบริหารจัดการด้วยธรรมาภิบาล การพัฒนาการผลิตและแปรรูปบนฐานอัตลักษณ์กาแฟอินทรีย์ผสมผสานกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม และการใช้กลยุทธ์การตลาดสมัยใหม่ควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างความยั่งยืนในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2. อภิปรายผล

1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป้อก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกและทุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อการพัฒนาวัตกรรมการแก้ปัญหาท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟอินทรีย์ชุมชนบ้านป้อก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ทางสังคม ความไว้วางใจ และการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เป็นฐานสำคัญที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam (1993) ที่อธิบายว่าชุมชนที่มีเครือข่ายและบรรทัดฐานร่วมที่เข้มแข็งจะมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรและพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรยา ภักธอาชาชัย และคณะ (2566) และ Anusonphat (2023) ซึ่งพบว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกมีผลโดยตรงต่อความสำเร็จของการพัฒนาวัตกรรมการ ขณะเดียวกัน Dulkiah and Saeful (2025) ยังชี้ว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับสมรรถนะด้านนวัตกรรมขององค์กรชุมชน อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ได้ขยายความจากงานเดิม โดยชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมมีใช้เพียงปัจจัยสนับสนุน แต่เป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนนวัตกรรมในระดับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ในประเด็นของความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก พบว่ามีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาทั้งด้านผลิตภัณฑ์และกระบวนการ สะท้อนบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ มหาวิทยาลัย และภาคเอกชนในการสนับสนุนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และช่องทางการตลาด ซึ่งสอดคล้องกับงานของ วรพงศ์ แสงผัด และคณะ (2567) และ Sulisty and Ayuni (2019) ที่ระบุว่าความร่วมมือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน นอกจากนี้ Mahrinasari et al. (2024) ยังพบว่าการสนับสนุนจากภายนอกช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่า ปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะทุนทางสังคม ความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก และการมีส่วนร่วมของสมาชิก ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนานวัตกรรมในวิสาหกิจชุมชนเป็นกระบวนการเชิงระบบที่เกิดจากการบูรณาการของปัจจัยหลายด้านร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้านเครือข่ายและนวัตกรรมของ Dulkiah and Saeful (2025) และ Sulisty and Ayuni (2019) ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยนี้ คือ การแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของปัจจัยทางสังคมกับนวัตกรรมทั้งสองมิติ ได้แก่ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการในบริบทเดียวกัน ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยส่วนใหญ่ที่มักศึกษาแยกส่วน ทั้งนี้ แม้ว่าค่าความสัมพันธ์จะอยู่ในระดับสูง แต่ควรตีความในเชิงความสัมพันธ์ทางสถิติ (associational relationship) มากกว่าความเป็นเหตุและผลโดยตรง

3) แนวทางการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถเสริมสร้างศักยภาพ ยกระดับความสามารถในการแข่งขัน และส่งเสริมความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น กาแฟสมุนไพร กาแฟดริป และผลิตภัณฑ์จากกาแฟเชอร์รี่ ควบคู่กับการปรับปรุงกระบวนการผลิต การลดต้นทุน และการเพิ่มผลผลิต เป็นรูปแบบของนวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Schumpeter (1934) ที่มองว่านวัตกรรมมิได้จำกัดอยู่แค่การคิดค้นสิ่งใหม่ทั้งหมด แต่รวมถึงการปรับปรุงและผสมผสานองค์ความรู้ที่มีอยู่เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่ม โดย อัจฉรารรรณ สุขเกิด และคณะ (2567) และ กิตติยา ระวะนาวิก และฉัตรวรวิญญ์ องค์สิงห์ (2566) พบว่าการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในผลิตภัณฑ์ชุมชนช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างอัตลักษณ์สินค้าได้อย่างมีนัยสำคัญ ขณะที่ Widyanti et al. (2022) และ UNESCO (2018) เน้นว่าการพัฒนานวัตกรรมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับชุมชน ผลการวิจัยกรณีบ้านปอวกจึงยืนยันว่าการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาเป็นกลไกสำคัญในการรักษาอัตลักษณ์ ควบคู่กับการตอบสนองความต้องการของตลาดสมัยใหม่

ในมิติของ การบริหารจัดการและธรรมาภิบาล แม้ผลการวิจัยพบว่ามีความสัมพันธ์กับการพัฒนานวัตกรรมในระดับปานกลาง แต่ประเด็นดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพการจัดการเชิงกลยุทธ์ของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรยา ภัทรอาชาชัย และคณะ (2566) ที่ชี้ว่าการบริหารจัดการเป็นปัจจัยสำคัญต่อความต่อเนื่องและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน โดย Bovaird and Löffler (2003) ระบุว่าการบริหารจัดการที่ดีหลักธรรมาภิบาลช่วยเพิ่มความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเชื่อมั่นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมในระยะยาว

ผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกับทั้งแนวคิดทางทฤษฎีและงานวิจัยเชิงประจักษ์ของไทยและต่างประเทศ โดยยืนยันว่า ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิก และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่การพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์และกระบวนการบน

ฐานอัตลักษณ์กาแฟป๊ออินทรีย์เป็นแนวทางที่ช่วยยกระดับความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป๊อกได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1.1 หน่วยงานภาครัฐระดับพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่ออน และสำนักงานเกษตรอำเภอแม่ออน ควรจัดเวทีประชาคม กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน และการอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยสร้างความเป็นเจ้าของร่วม ความไว้วางใจ และความเข้มแข็งของเครือข่ายภายในชุมชน

1.2 วิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป๊อก ควรต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการปลูกและแปรรูปกาแฟ ร่วมกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและมูลค่าเพิ่ม เช่น กาแฟสมุนไพร กาแฟดริป และผลิตภัณฑ์จากกาแฟเชอร์รี่ ควบคู่กับการปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และรักษาคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ

1.3 คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน ควรพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และยึดหลักธรรมาภิบาล โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและติดตามผลการดำเนินงาน ซึ่งจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

1.4 วิสาหกิจชุมชนร่วมกับหน่วยงานด้านการตลาดและดิจิทัล (เช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัด สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด หรือผู้เชี่ยวชาญด้าน e-Commerce) ควรนำเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์มาใช้ในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ่านแพลตฟอร์ม e-Commerce ควบคู่กับการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างคุณค่าเชิงประสบการณ์และขยายฐานผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ

1.5 หน่วยงานภาครัฐ มหาวิทยาลัย ภาคเอกชน และสถานประกอบการ ควรร่วมกันสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี มาตรฐานสินค้า และการเข้าถึงแหล่งทุน งบประมาณ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยในอนาคตควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังวิสาหกิจกาแฟชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนประเภทอื่นในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบและปัจจัยการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญา และเพิ่มความสามารถในการอ้างอิงผลการวิจัยในเชิงทั่วไป

2.2 ควรมีการศึกษาความต้องการ พฤติกรรม และการรับรู้คุณค่าของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์กาแฟป๊ออินทรีย์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และกลยุทธ์การตลาดที่ตอบสนองตลาดเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 การวิจัยในอนาคตควรมุ่งประเมินผลกระทบของการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ความเข้มแข็งของชุมชน และคุณภาพชีวิตของสมาชิกในระยะยาว เพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างรอบด้าน

2.4 ควรมีการศึกษาเชิงนโยบายเกี่ยวกับบทบาทของภาครัฐและระบบนิเวศ (Ecosystem) ที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างกรอบนโยบายและมาตรการสนับสนุนที่เหมาะสมและต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา แก้วประดิษฐ์. (2565). แนวทางเสริมศักยภาพการจัดการธุรกิจทางวัฒนธรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(5), 79 - 92.
- กิตติยา ระวะนาวิก และ ฉัตรวิรัช องค์กรสิงห. (2566). นวัตกรรมการบริหารจัดการเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 28(1), 130 - 144.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 10). สุวีริยาสาส์น.
- พระครูสิทธิสุตากร (สุเมต สิทธิเมธี). (2567). สร้างวิสาหกิจชุมชนเสริมเศรษฐกิจฐานราก. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 8(9), 189 - 196.
- วรพงศ์ แสงผัด, เพ็ญศรี ฉิรินัง, วรเดช จันทรรศ และวิพร เกตุแก้ว. (2567). แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนท้องถิ่นไทย. *วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่*, 9(6), 439 - 448.
- วิภาดา ญาณสาร และ ศักดิ์สายันต์ ไยสามเสน. (2564). กาแฟป่าอินทรีย์ : รูปแบบการพัฒนานวัตกรรมภูมิปัญญาสร้างสรรค์ บนฐานทรัพยากรท้องถิ่นของวิสาหกิจกาแฟชุมชนบ้านป้อก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 6(3), 407 - 422.
- วีรยา ภัทรอาชาชัย, พรภัส สุวรรณรัตน์, และ สมิตรา จิระวุฒินันท์. (2566). การศึกษาศักยภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามสู่ตลาดต่างประเทศ. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 28(4), 134 - 148.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2563). *รายงานสถานการณ์วิสาหกิจชุมชนของประเทศไทย ปี 2563*. กรมการพัฒนาชุมชน.
- อัจฉราวรรณ สุขเกิด, ภัฏญพาพัชญ์ นาคภิบาล, วิภาวดี พุปียะ และธันยธร ตินภพ. (2567). การจัดการวิสาหกิจชุมชนแบบเกษตรสร้างมูลค่า อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี. *วารสารมณีเชษฐาราม*, 7(4), 552 - 564.
- Anusonphat, N. (2023). Driving Community Enterprises to Create a Sustainable Grassroots Economy in Thailand. *Asian Political Science Review*, 8(1), 17 - 26.
- Arayawut, S. (2020). A Community-Based Case Study of Coffee Farming in Thailand. *International Journal of Multidisciplinary in Management and Tourism*, 4(2), 103 - 116.
- Bovaird, A., & Löffler, E. (2003). Evaluating the quality of public governance: indicators, models and methodologies. *International Review of Administrative Sciences*, 69(3), 313-328. <https://doi.org/10.1177/0020852303693002>.
- Chambers, R. (1997). *Whose Reality Counts? Putting the First Last*. Intermediate Technology Publications.
- Dulkiah, M., & Saeful Majid, A. (2025). Influence of Social Capital on Community Participation with Community Development as an Intervening Variable. *Changing Societies & Personalities*, 9(2), 501 - 523. <https://doi.org/10.15826/csp.2025.9.2.339>.
- Grosse, M., Pohlsch, J., & Korbel, J. J. (2018). Triggers of collaborative innovation in online user communities. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(4), 59. <https://doi.org/10.3390/joitmc4040059>.

- Kungwansupaphan, C., & Suwannaputit, U. (2024). Cluster-based and Diamond Model Analysis of Herbal City in Thailand : A Case Study of Surin Province. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)*, 17(4), 39 - 61. <https://doi.org/10.14456/jcdr-hs.2024.26>.
- Mahrinasari, M. S., Bangsawan, S., & Sabri, M. F. (2024). Local Wisdom and Government's Role in Strengthening the Sustainable Competitive Advantage of Creative Industries. *Heliyon*, 10(10), e31133. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31133>.
- Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Harvard Business School Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed.). Free Press.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press.
- Sulistyo, H., & Ayuni, S. (2019). Competitive Advantages of SMEs: The Roles of Innovation Capability, Entrepreneurial Orientation, and Social Capital. *Contaduria y Administracion*, 65(1), e156. <https://doi.org/10.22201/fca.24488410e.2020.1983>.
- UNESCO. (2018). *Reshaping Cultural Policies : Advancing Creativity for Development*. UNESCO Publishing.
- Widyanti, T., Tetep, T., Supriatna, A., & Nurgania, S. (2022 August 18). Development of a Local Wisdom-based Creative Economy. In *Proceedings of the 6th Global Conference on Business, Management, and Entrepreneurship (GCBME 2021)*, 38 - 41. Atlantis Press.
- Wongvilarat, S. (2024). Development and Upgrading of Coffee Cultivation, Value Addition, and Community-Based Management Among Tea-Coffee Quality Farmers in Ban Pok Mae On District Chiang Mai Province. *Journal of International Crisis and Risk Communication Research*, 7(1), 77 - 88. <https://doi.org/10.63278/jicrcr.vi.3177>.

การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ Fiber Development from Sugarcane Leaves for Textile Design under the Eco-Efficiency Concept

ศรัณย์ จันทร์แก้ว^{1*} และ กิตติศักดิ์ อริยะเครือ²

Sarun jankaew^{1*}, and Kittisak Ariyakure²

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอ คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร¹

รองศาสตราจารย์สาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอ คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร²

Assistant Professor, Dr., Department of Textile Product Design, Faculty of Textile Industry and Fashion Design, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon¹

Associate Professor, Dr., Department of Textile Product Design, Faculty of Textile Industry and Fashion Design, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon²

*Corresponding author, e-mail: Sarun.j@rmutp.ac.th

วันที่รับบทความ: 6 กุมภาพันธ์ 2569; วันแก้ไขบทความ: 7 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 27 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาระบบการเส้นใยจากใบอ้อย และ 2) เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีการแบบผสมวิธี โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยในชุมชนตำบลเขาสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว การศึกษาได้ดำเนินการโดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 คน เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยโดยได้เลือกพันธุ์การเลือกพันธุ์อ้อยโดยใช้ใบอ้อยพันธุ์ LK92-11 เป็นวัตถุดิบในการผลิตเส้นใย และการแปรสภาพเส้นใยด้วยวิธีการหมักในน้ำหมักชีวภาพเป็นระยะเวลา 4 เดือน เป็นระยะเวลาที่ได้เส้นใยที่มีคุณภาพสูงสำหรับการผลิตสิ่งทอ นอกจากนี้ การใช้โซเดียมไฮดรอกไซด์ในการแปรสภาพเส้นใย อัตราส่วน 10 ลิตร : 2 กรัม ที่อุณหภูมิ 100 องศาเซลเซียส เวลา 1 ชั่วโมง ช่วยในการลอกคราบเยื่อใบอ้อย และช่วยให้เส้นใยมีความนุ่มและเหมาะสมต่อการผลิตเส้นด้ายและผ้าทอ ในด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอ พบว่าการอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างความรู้และทักษะให้กับสมาชิกในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประเมินผลงานการพัฒนาแบบผ้าทอจากการแปรสภาพเส้นใยจากใบอ้อย ในด้านความเป็นเอกลักษณ์และศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่นมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานความสามารถผลิตได้จริง ใช้สอยได้ดี การใช้ประโยชน์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานมีความสวยงามและความน่าสนใจ รูปแบบแปลกใหม่สะดุดตา ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานเหมาะสมกับการใช้งาน การใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และการประเมินผลงานความแปลกใหม่ของชิ้นงาน สามารถเพิ่มมูลค่าในทางการตลาดได้ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การพัฒนาระบบการแปรสภาพเส้นใย ทำให้ได้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการนำไปปรับใช้สำหรับการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์การแปรสภาพเส้นใยจากใบอ้อย

คำสำคัญ: เส้นใยใบอ้อย, การย้อมสีธรรมชาติ, วัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร, แนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ

Abstract

The objective of this research article is to develop a fiber processing method from sugarcane leaves and transfer technology and develop product models of fiber from sugarcane leaves to target groups. A mixed-method approach was employed, focusing on the development of fiber from sugarcane leaves in the community of Khao Sam Sip Subdistrict, Khao Chakan District, Sa Kaeo Province. The study was conducted by collecting data from a sample group of 50 people. The data collection tools included questionnaires and in-depth interviews.

The research findings revealed that the development process of fiber from sugarcane leaves involved selecting the LK92-11 variety of sugarcane leaves as the raw material for fiber production. The fiber was processed through fermentation in a biological fermentation solution for a duration of 4 months, which resulted in high-quality fiber suitable for textile production. Additionally, the use of sodium hydroxide for fiber processing at a ratio of 10 liters to 2 grams at a temperature of 100 degrees Celsius for 1 hour helped in stripping the sugarcane leaf pulp and made the fiber soft and suitable for yarn and fabric production.

In terms of technology transfer and product development for woven fabrics, the workshop training effectively built knowledge and skills among community members. The evaluation of the development of woven fabric models from processed sugarcane leaf fiber showed that the uniqueness and craftsmanship of the local products were rated highly. The evaluation of the practical production capability and usability of the local resources was also rated highly. The assessment of the aesthetic appeal and interesting design of the products was rated highly overall. The evaluation of the suitability for use and cost-effectiveness was rated highly and the assessment of the novelty of the products, which could enhance market value, was rated highly. The development of the fiber processing method provided useful recommendations for adapting the product development of fiber processing from sugarcane leaves.

Keywords: Sugarcane leaf fiber, natural dyeing, agricultural waste materials, eco-economy concept.

บทนำ

ปัจจุบันทั่วโลกได้ให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากหลายประเทศได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของประชาชน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืนและการสร้างมลพิษจากกิจกรรมต่าง ๆ ได้สร้างความตึงเครียดให้กับสิ่งแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจของประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน การแก้ไขจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) แนวคิดในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจยุคใหม่ ที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนมากขึ้น หลักการคือเศรษฐกิจที่เน้นคุณค่า

ของวัตถุดิบ ทรัพยากรและผลิตภัณฑ์ที่ต้องรักษาให้คงไว้ให้นานที่สุด และมีการสร้างของเสียที่ต่ำที่สุด ด้วยการเปลี่ยนวงจรของธุรกิจให้หมุนเวียนด้วยตัวเองให้ได้มากที่สุด คือการนำทรัพยากรกลับมาใช้ให้เป็นวัสดุใหม่ (เลิศลักษณ์ เจริญสมบัติ, 2564) ในปัจจุบันการเติบโตทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางธุรกิจต่าง ๆ นั้นส่งผลให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานในปริมาณที่สูงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งก่อให้เกิดมลภาวะและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แนวทางที่นำทฤษฎีนิเวศเศรษฐกิจ (Eco-Efficiency) มาใช้เป็นการมุ่งส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มศักยภาพในด้านการผลิต ซึ่งจะนำสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเชิงธุรกิจภายใต้เงื่อนไขการค้าเสรีในปัจจุบัน ควบคู่ไปกับความพยายามที่จะแทรกให้เกิดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรมที่จะต้องรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) ด้วยความพยายามลดการบริโภคทรัพยากรลดความพยายามที่จะลดการปลดปล่อยของเสีย และมลพิษที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการผลิต ของตนเองสู่สิ่งแวดล้อมโดยรอบ (มหาวิทยาลัยมหิดล, 2551) โดยได้ส่งผลกระทบในวงกว้างมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะช่วงที่อากาศอุ่นขึ้นหลังจากที่มวลอากาศเย็นเคลื่อนออกจากประเทศไทยแล้ว และในเดือนกุมภาพันธ์ที่เป็นรอยต่อระหว่างฤดูหนาวกับฤดูร้อนซึ่งอากาศค่อนข้างนิ่ง ตรงกับช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร และหลังจากนั้นมักมีการเผาในพื้นที่เกษตร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการก่อเกิดปัญหาหมอกควันในหลายพื้นที่ การเผาวัสดุเหลือทิ้งไม่เพียงแต่ทำลายคุณภาพอากาศ แต่ยังทำให้สูญเสียทรัพยากรที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ (วิลาวรรณ น้อยภา และ วาสีฐิ ภัคศิณ, 2564)

กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ตำบลเขาสมสืบ อำเภอเขาค้อ จังหวัดสระแก้ว เป็นชุมชนที่ยังคงดำเนินการทอผ้า แต่กำลังประสบปัญหาการขาดเอกลักษณ์และความเป็นท้องถิ่น ซึ่งจุดเด่นของชุมชนนี้คือ การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการปลูกอ้อยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักในพื้นที่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอใหม่นี้จึงเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดสินค้าที่มีศักยภาพตามมาตรฐานสากล และคงเอกลักษณ์ด้านภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหายไป การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยการแปรรูปวัสดุเหลือทิ้งให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม ไม่เพียงแต่ช่วยลดปัญหาการเผาวัสดุเหลือทิ้ง แต่ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและชุมชนในท้องถิ่นได้อีกด้วย การพัฒนากระบวนการผลิตเส้นใยจากใบอ้อยจึงเป็นการนำแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนมาประยุกต์ใช้ในภาคการเกษตร ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ลดการสร้างของเสีย และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การศึกษาและพัฒนากระบวนการนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนากระบวนการเส้นใยจากใบอ้อย
2. เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมาย

การทบทวนวรรณกรรม

1. บริหารพื้นที่เกษตรกรรมของอ้อย

สำนักงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด, (2561 : 3) รัฐบาลได้ผลักดันนโยบายบริหารพื้นที่เกษตรกรรมของพืช (Zoning) โดยเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวที่อยู่ในพื้นที่ไม่เหมาะสมไปสู่การปลูกอ้อยโรงงาน มันสำปะหลัง ปาล์มน้ำมัน และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้อ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมให้ชาวนาหันมาปรับเปลี่ยนไร่นาเป็นไร่อ้อยเนื่องจากอ้อยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่อุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องได้ การบริหารพื้นที่

เกษตรกรรมของอ้อยในประเทศไทยมีการพัฒนานโยบายที่มุ่งเน้นการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการเปลี่ยนพื้นที่ปลูกพืชที่ไม่เหมาะสมไปสู่การปลูกอ้อย ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเกษตรกรได้

ทรงชัย มีเอี่ยม, (2567 : 1) อธิบายว่า การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากอ้อย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในประเทศไทย การบริหารพื้นที่เกษตรกรรมของอ้อยมีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากอ้อยเป็นพืชที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน โดยเฉพาะใบอ้อยที่มักถูกทิ้งหรือเผาทิ้งหลังการเก็บเกี่ยว การนำใบอ้อยมาใช้ในการผลิตเส้นใยไม่เพียงแต่ช่วยลดของเสีย แต่ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและชุมชนได้อีกด้วย

การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยจึงเป็นการตอบโจทย์ที่สำคัญในบริบทนี้ โดยสามารถช่วยลดการเผาใบอ้อยและมลพิษที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและชุมชนได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาระบบการผลิตเส้นใยจากใบอ้อยจะต้องมีการศึกษาและวิเคราะห์อย่างละเอียด เพื่อให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้

2. สถานการณ์ปัญหาหมอกควันในประเทศไทย

กรมควบคุมมลพิษ, (2559 : 4) ได้กล่าวถึง ปัจจุบันประเทศไทยประสบปัญหาหมอกควันที่เกิดจากการเผาเศษวัสดุทางการเกษตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศและสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง การเผาใบอ้อยเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหาหมอกควัน การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยจึงเป็นทางเลือกที่สามารถช่วยลดการเผาและมลพิษที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ การใช้ใบอ้อยในการผลิตเส้นใยยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แนวคิด Eco-efficiency เป็นทฤษฎีหลักที่สามารถนำมาใช้ในการวิจัยนี้ โดยมีเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและลดการปล่อยมลพิษในกระบวนการผลิต

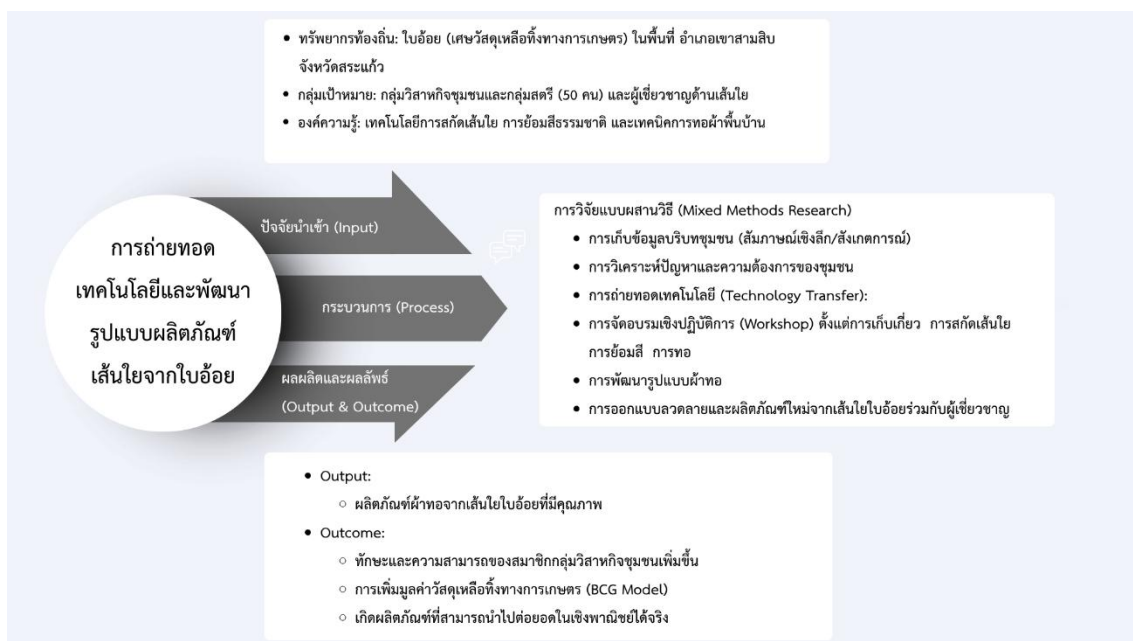
สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ, (2564 : 4) ได้สรุปไว้ว่าการพัฒนาระบบการผลิตเส้นใยจากใบอ้อยภายใต้แนวคิดนี้จะช่วยให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสูงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบจากการผลิตจะใช้เกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน เช่น ความสามารถในการผลิต ความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีปัญหาหมอกควัน

3. การประเมินประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ

จากการเติบโตทางเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมของไทย ทำให้มีการใช้ทรัพยากร วัตถุดิบ และพลังงาน รวมถึงการก่อให้เกิดมลภาวะจากการผลิตวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต กระบวนการผลิต การขนส่ง รวมทั้งการปล่อยของเสีย และการกำจัดของเสียที่ใช้จากกระบวนการผลิตของภาคอุตสาหกรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ (อาทิ การติดตามเผ่าไร่รังผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการใช้เทคโนโลยีการบำบัดใหม่ ๆ ในการกำจัดของเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิต) ส่วนใหญ่มักนำมาซึ่งการเพิ่มต้นทุนการผลิตและราคาของผลิตภัณฑ์ ซึ่งไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคอุตสาหกรรมได้อย่างแท้จริง สำหรับแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคอุตสาหกรรม โดยทั่วไปจะคำนึงถึงองค์ประกอบหลักที่สำคัญ คือ การสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและการลดการปล่อยมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมหรือ หลักการที่เรียกว่า ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ

(สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ, (2564 : 4) ได้สรุปไว้ว่า การใช้ Eco-efficiency เป็นกรอบในการพัฒนากระบวนการผลิตเส้นใยจากใบอ้อยจะช่วยให้สามารถประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรได้อย่างชัดเจน การประเมินผลจะต้องคำนึงถึงหลายปัจจัย เช่น ความสามารถในการผลิต ความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสูงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้ การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากอ้อย และสามารถช่วยลดปัญหาหมอกควันที่เกิดจากการเผาเศษวัสดุทางการเกษตรได้ การใช้แนวคิด Eco-efficiency เป็นกรอบในการพัฒนากระบวนการผลิตจะช่วยให้สามารถประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. **ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง** การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งทำการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้นำชุมชนหมู่บ้านเนินตะแบก หมู่ที่ 6, หมู่บ้านหนองโกวิท หมู่ที่ 7, หมู่บ้านหนองคุ่ม หมู่ที่ 8 และหมู่บ้านสุขสำราญ หมู่ที่ 12 ตำบลเขาสามลือ อำเภอเขาคอหงส์ จังหวัดสระแก้ว ครูภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้านชุมชนบ้านหนองโกวิท และสมาชิกกลุ่มทอผ้าตำบลเขาสามลือ แล้วให้ประธานกลุ่มเป็นผู้แนะนำผู้เข้าร่วมอบรม โดยการเลือกผู้เข้าอบรมแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) รวมทั้งสิ้นจำนวน 50 คน

2. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ** เลือกใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ทำการสัมภาษณ์โดยเริ่มจากครูภูมิปัญญาด้านการทอผ้าและเป็นประธานกลุ่มอาชีพด้านทอผ้า ส่ง

ต่อให้กับผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าในชุมชน และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation: PAR) เพื่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดบทเรียนซึ่งกันและกัน จากแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มทอผ้าในท้องถิ่น สภาพการดำเนินงานทั่วไปรวมถึงประเด็นแนวทางการพัฒนาเส้นใยไผ่อ้อยของกลุ่มทอผ้า และการใช้แบบสอบถาม สอบถามข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าท้องถิ่น และ แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ในการเก็บข้อมูลเป็นเครื่องมือในการวิจัย การหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามประเมินจากผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนารูปแบบผ้าทอ จำนวน 3 คน ได้แก่ ผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้านชุมชน, ผู้เชี่ยวชาญด้านการย้อมสีธรรมชาติ และ ครูภูมิปัญญา/ ผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้าน และใช้แบบสอบถามติดตามและประเมินผล จำนวน 50 ชุด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นหัวข้อของวัตถุประสงค์ของการวิจัย จนครอบคลุมตามกรอบแนวคิด และขอบเขตที่ต้องการศึกษา โดย ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) (สุภางค์ จันทวานิช, 2554 : 32) เพื่อความครบถ้วน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัย ซึ่งมีการตรวจสอบข้อมูลดังนี้

1) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการตรวจสอบแหล่งที่มา และตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแหล่งที่มาต่าง ๆ เหมือนกันหรือไม่ ถ้าเหมือนกันซ้ำ ๆ ผู้ศึกษาถือว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือ ได้แล้วทำการบันทึกไว้

2) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้ศึกษาใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ควบคู่กับการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล ในเชิงคุณภาพภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

การติดตามและประเมินผลแบ่งออกเป็นติดตามผลการดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอ การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียดและขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

การติดตามผล นำแบบติดตามผลไปติดตามผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยไผ่อ้อยจำนวน 50 คน การประเมินผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์การแปรสภาพเส้นใยไผ่อ้อยนำผลงานจากการดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์การแปรสภาพเส้นใยไผ่อ้อยไปให้บุคคลต่าง ๆ ประเมิน

การประเมินผลงานการพัฒนารูปแบบผ้าทอ คือ แบบประเมินผลงานการ พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอเส้นใยไผ่อ้อยในประเด็นต่อไปนี้ 1) คุณค่าของชิ้นงาน 2) วัสดุและกรรมวิธีของท้องถิ่น 3) ความสวยงามและความน่าสนใจ 4) ขนาดเหมาะสมกับวัสดุและการใช้งาน และ 5) ความแปลกใหม่ของผลิตภัณฑ์

การวิเคราะห์ค่าคะแนนจากการประเมินผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์การแปรสภาพเส้นใยไผ่อ้อย โดยการคำนวณคะแนนเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน มีระดับความเหมาะสม และการแปลความหมาย ค่าเฉลี่ยน้ำหนักคะแนนออกเป็น 5 ระดับ กำหนดเกณฑ์ใช้มาตราส่วนประมาณค่าของลิเคิร์ท ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.50 - 5.00 หมายถึง เหมาะสมมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.50 - 4.49 หมายถึง เหมาะสมมาก

ค่าเฉลี่ย 2.50 - 3.49 หมายถึง เหมาะสมปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.50 - 2.49 หมายถึง เหมาะสมน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.10 - 1.49 หมายถึง เหมาะสมน้อยที่สุด

ผลการวิจัย

จากการศึกษา การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ สามารถรายงานผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาระบวนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากใบอ้อย จากการรวบรวมข้อมูลและดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In- Dept Interview) ทำการสัมภาษณ์กลุ่มการจัดประชุมชี้แจงและสร้างกระบวนการเรียนรู้กับชุมชน โดยประเด็นคำถามที่ใช้สำหรับการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผลผลิตพันธุ์ที่กลุ่มได้ทำปัจจุบัน จุดเด่นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การเพิ่มมูลค่าสินค้าแบบใดและด้วยวิธีใดบ้างในปัจจุบัน มีแนวทางในพัฒนาสินค้า การตอบรับในสินค้าปัจจุบัน และสินค้าของท่านคิดเหมาะกับกลุ่มลูกค้ากลุ่มไหน อายุประมาณเท่าใด เพื่อเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยี

1.1 กระบวนการเตรียมเส้นใยอ้อย

1) คัดเลือกพันธุ์อ้อย เนื่องจากความยาวของใบมีผลต่อการให้เส้นใย จึงเลือกใบอ้อยจากความหนาและยาวของใบ โดยใช้ใบอ้อยพันธุ์ LK92-11 ซึ่งมีความยาวใบเฉลี่ย 100 - 120 เซนติเมตร ความกว้างเมื่อใบคลี่ เต็มที่เฉลี่ย 7 เซนติเมตร เป็นวัตถุดิบในการผลิตเส้นใย

2) เก็บใบอ้อยจากแปลงปลูก โดยเลือกอ้อยที่มีระยะปลูก 6 - 8 เดือน ซึ่งเป็นช่วงเจริญเติบโตเต็มที่ มีใบสมบูรณ์จำนวน 5 - 6 ใบ/ต้น ความกว้างของใบอ้อยเมื่อคลี่เต็มที่เฉลี่ย 7 เซนติเมตร ยาวเฉลี่ย 1 - 1.20 เมตร ให้ตัดเฉพาะแผ่นใบมาใช้ โดยตัดเหนือกาบใบ ฉีกแกนกลางใบอ้อยทิ้ง แล้วชั่งน้ำหนัก 10 กิโลกรัม ล้างด้วยน้ำเปล่า ผึ่งลมให้สะเด็ดน้ำ

3) นำใบอ้อยที่เตรียมไว้แช่หมักในน้ำหมักชีวภาพ (ค่า pH 1.5 - 2) เจือจางด้วยน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ (ค่า pH 5 - 5.6) อัตราส่วน 80 : 20 โดยปริมาตร 50 ลิตร ในถังพลาสติกกระบอกเปิด - ปิด เป็นเวลา 4 เดือน ระหว่างการแช่หมักให้เปิดถังหมักทุก 1 เดือน เพื่อตรวจดูสภาพการเปลี่ยนแปลงของเส้นใย

4) นำเส้นใยใบอ้อยที่ได้จากการแช่หมักไว้ในระยะเวลา 4 เดือนขึ้นมาซักล้างด้วยน้ำเปล่า ตากแดดให้แห้ง สำหรับเส้นใยที่มองด้วยตาเปล่าเป็นสีเขียว ลักษณะเส้นใยที่เกาะกันเป็นกลุ่ม มีไฟเบอร์ของใบอ้อยบางส่วนที่ยังติดอยู่ที่เส้นใย มีลักษณะแข็ง, หักงอ ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวไม่เหมาะสมต่อการนำไปเป็นวัตถุดิบผลิตเส้นใยสำหรับงาน สิ่งทอ เมื่อได้ใยอ้อยที่เหมาะสมสำหรับนำไปเป็นวัตถุดิบผลิตเป็นเส้นใยแล้ว ใบอ้อยน้ำหนัก 10 กิโลกรัม เมื่อผ่านการ แช่หมัก จะได้เส้นใยใบอ้อยน้ำหนักสุทธิ 4.5 กิโลกรัม กรณีเส้นใยที่ยังมีคุณสมบัติไม่เหมาะสมต่อการนำไปเป็น วัตถุดิบผลิตเส้นใยสำหรับงานสิ่งทอ จะนำไปแปรสภาพเส้นใยโดยต้มด้วยน้ำเปล่าผสมโซเดียมไฮดรอกไซด์ อัตราส่วน 10 ลิตร : 2 กรัม ที่อุณหภูมิ 100 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 1 ชั่วโมง เนื่องจากโซเดียมไฮดรอกไซด์มีฤทธิ์เป็นด่าง จะช่วยในการ ลอกคราบเยื่อ ใบอ้อยที่ติดอยู่กับเส้นใยให้สะอาด (เช่นเดียวกันกับการต้มลอกกาบไหม) และปรับสภาพเส้นใยให้อ่อน นุ่มลง สามารถนำไปเป็นส่วนผสมร่วมกับเส้นใยชนิดอื่นเพื่อพัฒนาเป็นเส้นด้ายจากใยธรรมชาติสำหรับงานสิ่งทอ

ภาพที่ 2 กระบวนการเตรียมเส้นใยอ้อย

ที่มา : ศรัณย์ จันทน์แก้ว (2569)

5) หลังต้มนำเส้นใยตากแดดให้แห้ง จัดเก็บในวัสดุที่สะอาดปราศจากความชื้น เส้นใยอ้อย 4.5 กิโลกรัม เมื่อผ่านกระบวนการแปรสภาพแล้วจะได้เส้นใยอ้อยสำหรับงานสิ่งทอน้ำหนักสุทธิ 2.5 กิโลกรัม

1.2 ผลดำเนินการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

การผลิตเส้นด้ายอ้อย การใช้เส้นใยธรรมชาติผลิตสิ่งทอที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นทิศทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่มีการ สร้างจุดแข็งของสินค้าสิ่งทอและแฟชั่น โดยมุ่งเน้นสมบัติเฉพาะตัวของเส้นใยธรรมชาติที่สร้างขึ้นสามารถสร้างสรรค์คุณค่าและความแตกต่างของสิ่งทอให้มีความหลากหลาย แต่เส้นใยธรรมชาติแต่ละชนิด มีคุณสมบัติเฉพาะตัวไม่ เหมือนกัน ดังนั้นความเหมาะสมในกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอนย่อมแตกต่างกันออกไปตามชนิดของเส้นใย ซึ่งแนวทางในการใช้ประโยชน์เส้นใยพืชที่ผ่านการปรับปรุงคุณภาพแล้วนั้น เป็นการนำเส้นใยที่มีคุณภาพไปผลิตเป็น เส้นด้ายและผ้า พร้อมทั้งจะต่อยอดการออกแบบและสร้างสรรค์เช่น ผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกาย ผลิตภัณฑ์เครื่อง ประกอบการแต่งกาย ผลิตภัณฑ์เคหะสิ่งทอ ตลอดจนแนวความคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่มีคุณสมบัติพิเศษและ สิ่งทอเทคนิค ซึ่งแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพเส้นใยอ้อยให้สามารถนำไปปั่นเส้นด้ายได้ง่ายขึ้น เหมาะสำหรับนำไปใช้ในงานหัตถศิลป์ที่พร้อมในการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า

2. เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนาเส้นใยจากอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมายการถ่ายทอดกระบวนการย้อมสีธรรมชาติจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การทำความสะอาดเส้นใยจากอ้อยก่อนการย้อม ก่อนที่จะนำเส้นใยอ้อยไปย้อมสีนั้น ต้องกำจัดไขมัน สิ่งสกปรก รวมทั้งสารที่เคลือบติดเส้นด้ายออกไป เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้สีย้อมติดเส้นด้ายไม่ดี ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ผ้าทอที่ขอการรับรอง มผช. ไม่ผ่านมาตรฐานในรายการความคงทนของสีต่อการซักโดยการทำความสะอาดเส้นใยอ้อยมีวิธีการ คือ เส้นใยอ้อยผสมฝ้าย เป็นเส้นใยได้ผ่านกระบวนการปั่นผสมกันระหว่างเส้นใยอ้อยกับฝ้าย อัตราส่วน 20 : 80 การทำความสะอาดเส้นด้ายฝ้ายเพื่อกำจัดแว็กซ์ ไขมัน หรือสิ่งสกปรก ที่เคลือบอยู่บนเส้นด้าย วิธีดังนี้

- (1) แช่เส้นใยจากอ้อยผ่านกระบวนการปั่นกับเส้นใยฝ้าย โดยการแช่ไว้ 15- 20 นาที
- (2) หลังจากแช่เส้นใยอ้อยแล้วนำมาต้ม ปริมาณน้ำท่วมเส้นใย เป็นเวลา 45 – 60 นาที
- (3) นำเส้นใยจากอ้อย มาซักกับน้ำและน้ำยาล้างจาน โดยใช้ น้ำยาล้างจาน 100 กรัม ต่อเส้นใยอ้อย 1 กิโลกรัม ต่อน้ำ 30 ลิตร ล้างออกจนสะอาด ปัจจัยที่มีผลต่อการล้างไขมันคือ อุณหภูมิ เวลา ความเข้มข้น (ของ

น้ำยาล้างจาน) การเพิ่มปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งสามารถลดปัจจัยอื่นๆ ได้ เช่น การใช้เวลาในการแช่เส้นด้ายให้นานขึ้น ทำให้สามารถใช้ยาล้างจานน้อยลง และใช้อุณหภูมิต่ำลงได้ ซึ่งต้องทำความสะอาดเส้นใยให้ออxygen ทุกครั้งไม่ว่าจะย้อมสีประเภทใดก็ตาม

2. การเตรียมน้ำย้อม พืชที่ให้สีและสามารถนำมาผลิตสีเพื่อการย้อมครั้งนี้มี ขานอ้อย ใบอ้อย ฟางข้าว ใบตะไคร้ ใบหูกวาง ครั่ง ใบยูคาลิปตัส และเปลือกประดู่ ซึ่งแต่ละชนิด แต่ละส่วนของพืชจะให้สีที่ต่างกัน อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับความอ่อนแก่ สดแห้ง ช่วงเวลา เดือน และฤดูกาลที่เก็บด้วย พืชที่ให้สีติดเส้นฝ้ายดีนั้นมักเป็นพืชที่ให้รสฝาด เพราะความฝาดจะมีฤทธิ์เป็นด่าง ข้อสังเกตง่าย ๆ ของพืชที่ให้รสฝาด คือ ใบหรือดอกที่ถูกขยี้จะมียางติดมือถ้าเป็นผลหรือเปลือก หากใช้มีดขูดจะมียางออกมา ซึ่งเมื่อโดนกับอากาศจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล ปริมาณของวัตถุดิบที่ต้องการสกัดสี

วัตถุดิบขานอ้อย โดยการนำขานอ้อยจากกระบวนการหีบอ้อย ใบอ้อยที่เกษตรกรตัดทิ้ง และฟางข้าว ที่เหลือจากการปักหลุมหน้าดินหรือ เหลือทิ้งจากการเกี่ยวข้าว ให้แช่น้ำค้างคืน 1 คืนเพื่อแล้วค่อยนำมาต้ม วัตถุดิบจากใบตะไคร้ ใบหูกวาง ครั่ง ใบยูคาลิปตัส และเปลือกประดู่ ที่เหลือทิ้งในชุมชน ทำการสับหรือ ผ่าให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วนำไปต้มในกะละมัง/ หม้อสแตนเลสให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง เพื่อให้สีที่อยู่ในเปลือก/ ใบไม้ ละลายออกมาให้มากที่สุด (ระหว่างต้ม หากน้ำลดลงให้เติมน้ำลงไปให้อยู่ในปริมาณเท่าเดิม) เมื่อครบเวลาแล้ว แล้วกรองน้ำสีด้วยตาข่ายไนลอน (วัตถุดิบให้สี 5 กิโลกรัมต่อน้ำ 20 ลิตร) เมื่อต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำไปกรองเพื่อให้ง่ายต่อการย้อมต่อไป

3. การเตรียมน้ำย้อม หรือสารช่วยติดสี พืชแต่ละชนิดที่นำมาใช้ย้อมเส้นด้ายมีความสามารถในการติดสี ความคงทนต่อการซักหรือความคงทน ต่อแสงได้ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางชีวเคมีภายในของพืช และเส้นด้ายที่นำมาใช้ย้อม จึงต้องใช้สารช่วย ย้อมมาเป็นตัวช่วยในการทำให้เส้นด้ายดูดซับสีได้ดี มีความคงทนต่อแสง และการซักเพิ่มขึ้น ซึ่งคุณสมบัติสารช่วย ย้อมนอกจากจะเป็นสารที่ช่วยในการย้อมและจับสีแล้ว บางครั้งสารช่วยย้อมยังทำให้ได้เฉดสีใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในการถ่ายทอดนวัตกรรมในครั้งนี้ ได้เลือกใช้สารช่วยย้อมหลังการย้อมสี เป็นการนำเส้นด้ายลงไปย้อมสีก่อนแล้วจึงนำไปชุบหรือย้อม ด้วยสารช่วยย้อมในการภายหลัง วิธีการนี้จะช่วยทำให้เกิดเฉดสีใหม่ขึ้น ซึ่งการถ่ายทอดองค์ความรู้ครั้งนี้ ได้นำวิธีนี้ ในการนำมาเผยแพร่โดยใช้สารช่วยติด 3 ชนิด ได้แก่

(1) สารส้ม มีคุณสมบัติช่วยจับยึดกับเส้นด้าย และช่วยให้สีสดสว่างขึ้น มักใช้กับการย้อมด้วยพืชที่ให้เฉด สีน้ำตาล-เหลือง-เขียว เช่น แก่นแข ใบหูกวาง เปลือกประดู่ เปลือกมะพร้าว เป็นต้น

(2) สนิมเหล็ก ช่วยให้สีติดเส้นด้ายและช่วยเปลี่ยนเฉดสีธรรมชาติเดิมเป็นสีโทน เทา-ดำ แต่มีข้อควรระวังคือ ไม่ควรใช้ในปริมาณที่เกินไป เพราะเหล็กจะทำให้เส้นด้ายเปื่อยง่าย โดยสารส้ม และสนิมเหล็ก ต้องละลายด้วยน้ำอุ่นเท่านั้น ห้ามละลายด้วยน้ำเย็น

(3) น้ำปูนใส ได้จากปูนขาวที่ใช้กินกับหมาก หรือทำจากการเผาเปลือกหอย โดยการละลายปูนขาวหรือ เปลือกหอยที่ผ่านการเผาในน้ำสะอาด ทิ้งไว้ให้ตกตะกอน จะได้น้ำปูนใสมาใช้เป็นสารช่วยย้อมต่อไป ถ้าใช้ปูนแดงมาทำน้ำปูน ต้องเป็นปูนที่ผสมด้วยขมิ้นเท่านั้น (สีปูนจะเป็นสีแดงอิฐ) ห้ามเป็นปูนแดงที่ได้จากการนำปูนขาวผสม ด้วยสีแดงผสมอาหาร

4. การย้อมสี การย้อมสีมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) นำเส้นใยจากใบอ้อยแช่น้ำให้ท่วม เป็นเวลา 15 – 20 นาที

(2) นำน้ำย้อมที่ผ่านการกรองแล้ว มาตั้งไฟปานกลาง อุณหภูมิประมาณ 50 – 70 องศาเซลเซียส พอร้อนมีควันไม่ถึงกับเดือด เป็นเวลา 1 ชั่วโมง ต้องหมั่นพลิกเส้นด้ายให้ถูกน้ำย้อมเสมอกันทุก ๆ 10 นาที (วัดอุณหภูมิให้สี 3-5 กิโลกรัมต่อน้ำ 20 ลิตรต่อเส้นใย 1 กิโลกรัม)

(3) นำเส้นใยไปอ้อยขึ้นบิดให้หมาดผึ่งให้เย็น แล้วนำไปใส่ถุงพลาสติกปิดให้แน่นหมักไว้ 1 คืนก่อนแล้วค่อยเอาออกมาซักด้วยน้ำยาล้างจาน และล้างด้วยน้ำเปล่าจนน้ำที่ล้างนั้นใส

(4) บิดเส้นด้ายที่ล้างสะอาดแล้วให้หมาด กระตุกให้ตึง 2-3 ครั้ง แล้วนำไปผึ่งในที่ร่มจนแห้ง ถ้ายังไม่พอ ควรนำไปเก็บไว้ในถุงเพื่อไม่ให้ฝุ่นเกาะและป้องกันสีซีด

(5) ในกรณีใช้สารช่วยติดหลังการย้อมสี เมื่อนำเส้นใยไปอ้อยไปย้อมสีแล้ว นำเส้นใยไปอ้อยไปย้อมกับสาร ช่วยติดอีกครั้ง วิธีการนี้จะช่วยทำให้เกิดเฉดสีใหม่ขึ้น โดยมีขั้นตอน คือ

- นำเส้นใยไปอ้อยที่ผ่านการย้อมสีที่บิดให้หมาดแล้วกระตุก 2-3 ครั้ง จึงนำมาขยำในน้ำสารช่วยย้อม เวลาใช้ขึ้นอยู่กับว่าต้องการสีเข้มหรือสีจาง โดยทั่วไปประมาณ 15-30 นาที

- บิด เส้นด้าย/ผ้า ให้หมาดกระตุก 2-3 ครั้ง แล้วผึ่งให้แห้ง

- นำเส้นใยไปอ้อยที่ผึ่งแห้งแล้วมาซักด้วยน้ำยาล้างจานในน้ำสะอาดจนน้ำใส แล้วนำไปสับัดโดยใช้แขนสองข้างดึงเส้นด้ายแล้วกระตุก 2-3 ครั้ง นำไปตากในที่ร่ม หรือกลางแจ้ง การย้อมซ้ำ ถ้าสีที่ย้อมเสร็จแล้วยังได้สีที่จางหรือมีรอยด่างเนื่องจากสีติดไม่เสมอกัน สามารถแก้ไขได้โดย นำไปย้อมซ้ำสีเดิม ก็จะได้สีที่เข้มและมีความคงทนมากขึ้น หรือจะเปลี่ยนเป็นสีอื่นย้อมทับกันก็ได้จะให้สีใหม่ ที่แปลกตา ซึ่งการย้อมสีธรรมชาติให้สวยงามในแต่ละสีนั้น บางครั้งจะต้องผ่านการทดลองย้อมนับครั้งไม่ถ้วน และ ผู้ย้อมต้องเป็นคนช่างสังเกต ควรจดบันทึกข้อมูล และเก็บตัวอย่างการย้อมไว้ทุกครั้ง เพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในครั้งต่อไป เมื่อได้ผ้าที่ย้อมสีตามความต้องการแล้วสามารถนำไปทดสอบหาความทนต่อแสงอย่างง่าย ๆ ด้วยการ ตัดตัวอย่างผ้าชิ้นเล็กๆ นำวัสดุทึบแสงมาปิดผ้าตัวอย่างครึ่งหนึ่ง แล้วนำไปวางตากแดด 7 วัน นำผ้าที่โดนแสงมา เปรียบเทียบกับผ้าที่ไม่โดนแสง ถ้าผ้าที่โดนแดดสีซีดน้อยมากหรือแทบสังเกตไม่ออก แสดงว่า สีที่ได้จากต้นไม้นั้นนี้ และวิธีการย้อมใช้ได้ แต่ถ้าสีซีดมากแสดงว่า ต้นไม้หรือวิธีการย้อมไม่เหมาะสม ต้องทดลองและปรับปรุงให้ มีคุณภาพตามความต้องการต่อไป

ขั้นตอนการย้อมสี

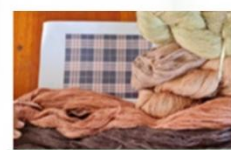
นำเส้นใยจากไปอ้อยแช่น้ำให้ท่วม เป็นเวลา 15 – 20 นาที

นำน้ำย้อมที่ผ่านการกรองแล้ว มาตั้งไฟปานกลาง อุณหภูมิประมาณ 50 – 70 องศาเซลเซียส พอร้อนมีควันไม่ถึงกับเดือด เป็นเวลา 1 ชั่วโมง ต้องหมั่นพลิกเส้นด้ายให้ถูกน้ำย้อมเสมอกัน ทุกๆ 10 นาที (วัดอุณหภูมิให้สี 3-5 กิโลกรัมต่อน้ำ 20 ลิตรต่อเส้นใย 1 กิโลกรัม)

นำเส้นใยไปอ้อยขึ้นบิดให้หมาดผึ่งให้เย็น แล้วนำไปใส่ถุงพลาสติกปิดให้แน่นหมักไว้ 1 คืนก่อนแล้วค่อย เอาออกมาซักด้วยน้ำยาล้างจาน และล้างด้วยน้ำเปล่าจนน้ำที่ล้างนั้นใส ถ้ายังไม่พอ ควรนำไปเก็บไว้ในถุงเพื่อไม่ให้ฝุ่นเกาะและป้องกันสีซีด

นำเส้นใยไปอ้อยที่ผ่านการย้อมสีที่บิดให้หมาดแล้วกระตุก 2-3 ครั้ง นำมาขยำในน้ำสารช่วยย้อม เวลาใช้ขึ้นอยู่กับว่าต้องการสีเข้มหรือสีจาง นำมาซักด้วยน้ำยาล้างจานในน้ำสะอาดจนน้ำใส แล้วนำไปสับัดโดยใช้แขนสองข้างดึงเส้นด้ายแล้วกระตุก 2-3 ครั้ง นำไปตากในที่ร่ม หรือกลางแจ้ง

ภาพที่ 3 กระบวนการย้อมสีธรรมชาติ

ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

สีที่ได้จากการย้อม

สารช่วยติดสีเป็นสารเคมีที่ทำให้สีธรรมชาติตรึงอยู่บนเส้นใยได้โดยที่สีย้อมจะรวมตัวกับโมเลกุลสีและรวมตัวกับโมเลกุลของเส้นใยทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ละลาย สารช่วยติดสีย้อมจากสารส้ม จะให้โทนสีที่มี ความสว่าง น้ำปูนใส จะให้โทนสีที่มีความเข้ม 1-2 ระดับ ส่วนสนิมเหล็กจะให้โทนสีที่เทา ดำ ทั้งนี้อาจเป็นผลจากปฏิกิริยาในการย้อม คือ เมื่อเส้นใยได้ผ่านการย้อมสีและย้อมด้วยสารละลายของสารช่วยติดสีย้อมแล้วโลหะของสารละลายสารช่วยติดสี ย้อม จะเกิดเป็นสารประกอบเชิงซ้อนที่แข็งแรง (strong complex) กับสีย้อมและเส้นใย ทำให้สีที่ได้มีความคงทนมากขึ้น

กระบวนการทอ โดยใช้กี่พื้นเมือง

ขั้นตอนที่ 1 การกวักฝ้าย การกวักฝ้าย คือ การนำด้ายที่ย้อมสีธรรมชาติแล้วไปใส่ในเครื่องมือกวักเพื่อทำให้ด้ายมีความตึงเรียบเสมอกัน เมื่อกวักด้ายหลายกวักแล้ว เตรียมสำหรับนำไปคัน (โวนเส้นด้าย) เป็นด้ายยืนใน การทอต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การสับทูก คือการนำเส้นด้ายทางเครือ (ด้ายยืน) มาต่อเข้ากับพืมผูกหรือมัดเส้นไหมที่ยืนมาจากเขาให้แน่น เรียงลำดับจนแล้วเสร็จ เพื่อใช้ลักษณะที่ยาว การสับทูกนั้นจะสับจำนวนเส้น (ความ เช่น 12 / 24 ความ) ขึ้นอยู่กับเส้นด้ายที่จะนำมาสับนั้น ต้องผ่านขบวนการขั้นตอนในการเตรียมเส้นฝ้ายให้เรียบร้อย แล้วต่อเส้นด้ายยืนเข้าพืม นำเครื่องทูกมาสับในพืมสำเร็จ มีเขาสำหรับยกเป็นลวดลาย นำเครื่องทูกที่สับใส่พืมเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ 3 การกางทูก คือ การนำด้ายที่อยู่ในกวักไปคันเป็นเครื่องด้วยมือ เรียกว่า เครือหุ หรือ เครือ ทูกตามจำนวนฟันที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 4 การมัดหลอดหรือการปั่นหลอด คือ การนำเส้นใยใบอ้อยคล้องใส่กงซึ่งวางอยู่ระหว่างตีนกง 1 คู่ หมุนกงคลายฝ้ายออกจากกงปั่นเข้าหลอดไม้ไผ่เล็กๆ ที่เสียบแน่นอยู่กับเหล็กไนของหลา ความยาวของหลอดไม้ไผ่สัมพันธ์กับกระสวยทอผ้า เมื่อหมุนกงล้อไม้ไผ่ของหลาเหล็กไน และหลอดจะหมุนเอาเส้นฝ้ายจากกง ปั่นรอบ แกนหลอดไม้ไผ่ให้ได้จำนวนเส้นฝ้ายพอเหมาะกับขนาดของร่องกระสวยทอผ้า

ขั้นตอนที่ 5 การทอผ้า คือ การทอผ้านั้นต้องอาศัยฝีมือและความรู้ความชำนาญ ของผู้ทอเป็นอย่างมาก เป็นงานศิลปะที่มีอยู่เพียงชิ้นเดียว เพราะแต่ละคนที่ทำแต่ละขั้นตอน จะมีความแตกต่างกัน เส้นฝ้ายที่ปั่นด้วยมือ ให้ความหนาของเส้นไม่เท่ากัน นอกจากนั้นแล้วความสามารถในการทอ การสอดกระสวย ความแรงในการตี กระทบหรือการฟัด ทำให้ได้ความหนาและให้ตรงลายจะแสดงถึงความคมชัดและความชำนาญของผู้ทอแต่ละคน ซึ่งอากาศ อุณหภูมิ หรือแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกของผู้ทอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลกับความสวยงามของผ้าผืนนั้น ๆ จึงทำ ให้ผ้าทอมือแต่ละผืนที่ทอ มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองเท่านั้น

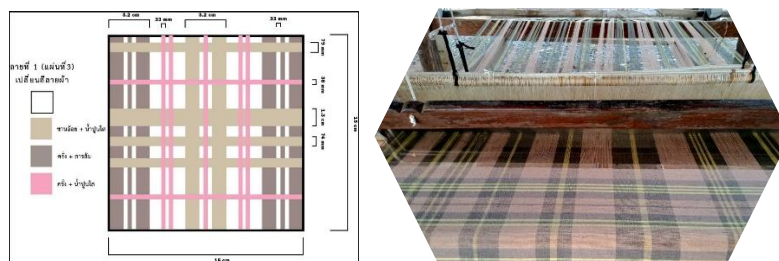
กระบวนการทอ โดยใช้กี่พื้นเมือง

ภาพที่ 4 กระบวนการทอ โดยใช้กี่พื้นเมือง

ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

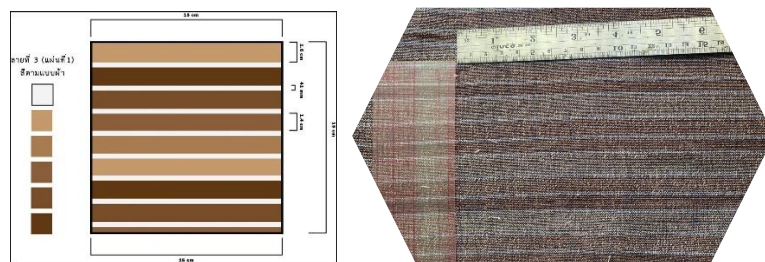
การถ่ายทอดอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทอผ้าด้วยกี่ทอผ้าโบราณ ก่อนถึงขั้นตอนการทอผ้า ได้แลกเปลี่ยนความรู้ในแต่ละหมู่บ้านถึงลายที่จะเลือกมาออกแบบเพื่อทำการทอ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ถอดบทเรียนซึ่งกันและกัน ถึงกระบวนการในการทอ เมื่อผ่านการย้อมสีธรรมชาติแล้ว กำหนดการทอด้วยลายชุดให้เป็นผืนผ้า เลือกลายโดยการสนทนากลุ่มในแต่ละหมู่บ้าน จากแบบร่าง 3 ลายคัดเลือกให้เหลือ 1 ลายเพื่อทำการทอ

ภาพที่ 5 แบบร่างลวดลาย และผ้าทอลาย ที่หมู่บ้านเนินตะแบก หมู่ที่ 6 ได้ทำการเลือกลวดลายและทอ

ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

จากที่ได้กำหนดแบบร่างลวดลายการทอด้วยลายชุดให้เป็นผืนผ้าจากกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านเนินตะแบกได้เลือกลายโดยการสนทนากลุ่ม ลวดลายที่ทอด้วยเส้นใยใบอ้อยที่ผ่านการย้อมสีธรรมชาติ โดยทางกลุ่มทอผ้าได้เลือกเส้นใยใบอ้อยที่ย้อมด้วยฟางข้าวใช้สารช่วยติดสีย้อม ย้อมด้วยครั่งใช้สารช่วยติดสีย้อม และย้อมด้วยครั่งใช้สารช่วยติดน้ำปูนใสเป็นเส้นพุ่งและเส้นยืน

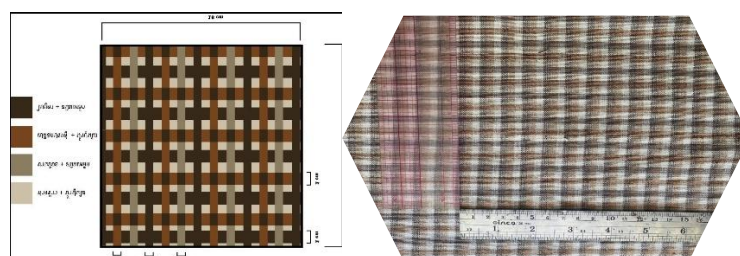
ภาพที่ 6 แบบร่างลวดลาย และผ้าทอลาย ที่ทางหมู่บ้านหนองโกวิท หมู่ที่ 7 ได้ทำการเลือกลวดลายและทอ
ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

จากที่ได้กำหนดแบบร่างลวดลายการทอด้วยลายขัดให้เป็นพื้นผ้าจากทางกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านหนองโกวิทได้เลือกลายโดยการสนทนากลุ่ม ลวดลายที่ทอด้วยเส้นใยใบอ้อยที่ผ่านการย้อมสีธรรมชาติ โดยเลือกเส้นใยใบอ้อยที่ย้อมด้วยเปลือกเปลือกประดู่ใช้สารช่วยติดน้ำปูนใสเป็นเส้นยืน และย้อมด้วยใบยูคาลิปตัสใช้สารช่วยติดน้ำปูนใสใบตะไคร้ใช้สารช่วยติดสนิมเหล็ก เปลือกประดู่ใช้สารช่วยติดน้ำปูนใส เปลือกประดู่ใช้สารช่วยติดสารส้ม เปลือกประดู่สนิมเหล็ก และเส้นใยใบอ้อยที่ไม่ผ่านการย้อมเป็นเส้นพุ่ง

ภาพที่ 7 แบบร่างลวดลาย และผ้าทอลายที่ทางหมู่บ้านหนองคุ้ม หมู่ที่ 8 ได้ทำการเลือกลวดลายและทอ
ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

จากที่ได้กำหนดแบบร่างลวดลายการทอด้วยลายขัดให้เป็นพื้นผ้าจากทางกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านหนองคุ้มได้เลือกลายโดยการสนทนากลุ่ม ลวดลายที่ทอด้วยเส้นใยใบอ้อยที่ผ่านการย้อมสีธรรมชาติ โดยเลือกเส้นใยใบอ้อยที่ย้อมด้วยเปลือกขานอ้อยใช้สารช่วยติดสารส้ม ใบอ้อยใช้สารช่วยติดสนิมเหล็ก ใบยูคาลิปตัสใช้สารช่วยติดน้ำปูนใส และเปลือกประดู่ น้ำปูนใส เป็นเส้นยืนและเป็นเส้นพุ่ง

ภาพที่ 8 แบบร่างลวดลาย และผ้าทอลายที่ 1 ที่ทางหมู่บ้านสุขสำราญ หมู่ที่ 12 ได้ทำการเลือกลวดลายและทอ
ที่มา : ศรัณย์ จันทร์แก้ว (2569)

จากที่ได้กำหนดแบบร่างลดทอนการทอดด้วยลายขัดให้เป็นผืนผ้าจากทางกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านสุขสำราญได้เลือกสายโดยการสนทนากลุ่ม ลดทอนที่ทอดด้วยเส้นใยใบอ้อยที่ผ่านการย้อมสีธรรมชาติ โดยเลือกเส้นใยใบอ้อยที่ย้อมด้วยขานอ้อยใช้สารช่วยติดสีย้อมหลัก เปลือกประดู่ใช้สารช่วยติดน้ำปูนใส และใบยูคาลิปตัสใช้สารช่วยติดสีย้อมหลักเป็นเส้นยืน และย้อมด้วยฟางข้าวใช้สารช่วยติดน้ำปูนใส เปลือกประดู่ใช้สารช่วยติดน้ำปูนใส และใบยูคาลิปตัสใช้สารช่วยติดสีย้อมหลักเป็นเส้นพุ่ง

ผลการทดสอบคุณสมบัติทางกายภาพ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาโดยการนำผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยไปทดสอบคุณสมบัติทางกายภาพ โดยทดสอบค่าความคงทนต่อแสง ความคงทนของสีต่อการซัก ความแข็งแรง ความต้านแรงฉีกขาด การขึ้นขนและเม็ดความต้านทานต่อการขัดถู ขนาดของเส้นด้าย และการเปลี่ยนแปลงขนาดหลังการซัก พบว่าเมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ของผ้าฝ้าย

ความคงทนต่อแสง พบว่าผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยมีค่าความคงทนต่อแสงอยู่ในระดับ 4 ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้และมีความคงทนต่อแสงในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าฝ้ายที่มักมีค่าความคงทนต่อแสงสูงกว่า การใช้ผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยจึงอาจเหมาะสมสำหรับการใช้งานในสภาพแวดล้อมที่มีแสงแดดไม่มากนัก

ความคงทนของสีต่อการซัก ผลการทดสอบแสดงให้เห็นว่าผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยมีความคงทนของสีอยู่ในระดับ 2 ซึ่งแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงจากสีเดิมค่อนข้างมาก โดยสีตกติดอยู่ในระดับ 3 ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน ดังนั้นจึงควรแนะนำให้ซักด้วยมือและหลีกเลี่ยงการใช้สารฟอกขาว รวมถึงควรตากในที่ร่มเพื่อรักษาคุณภาพของสีให้ยาวนานขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าฝ้ายที่มักมีความคงทนของสีที่ดีกว่า ผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยอาจไม่เหมาะสมสำหรับการใช้งานที่ต้องการความคงทนของสีสูง

ความแข็งแรง ผลการทดสอบแสดงให้เห็นว่าแนวเส้นด้ายยืนมีแรงดึงสูงสุดที่ 267.89 นิวตัน และแนวเส้นด้ายพุ่งมีแรงดึงสูงสุดที่ 430.26 นิวตัน ซึ่งแสดงถึงความแข็งแรงที่ดีเมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐาน มผช. และผ้าฝ้ายที่มักมีค่าแรงดึงสูงกว่าเล็กน้อย แต่ยังคงถือว่าผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยมีความแข็งแรงที่เพียงพอสำหรับการใช้งานทั่วไป ใน

ความต้านแรงฉีกขาด เส้นด้ายยืนมีความต้านทานแรงฉีกขาดที่ 70.41 นิวตัน และเส้นด้ายพุ่งมีความต้านทานแรงฉีกขาดที่ 112.19 นิวตัน ซึ่งถือว่ามีความต้านทานที่ดีเมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐาน มผช. และผ้าฝ้ายที่มักมีความต้านทานสูงกว่า แต่ยังสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การทดสอบการขึ้นขนและเม็ดพบว่าผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยอยู่ในระดับ 3 ซึ่งแสดงถึงการขึ้นขนและเม็ดบนผิวผ้าปานกลาง ในขณะที่ความต้านทานต่อการขัดถูทดสอบโดยการแยกผ้าชนิดเดียวกันทั้งหมด 3 ชิ้น พบว่าจำนวนรอบต่ำสุดอยู่ที่ 7,000 รอบ และสูงสุดอยู่ที่ 10,000 รอบ ซึ่งแสดงถึงความทนทานต่อการขัดถูที่ดี ขนาดของเส้นด้ายยืนมีขนาด 19.8 นิวตัน ขณะที่เส้นด้ายพุ่งสีน้ำตาลและสีครีมมีขนาด 3.4 และ 3.5 นิวตัน ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงขนาดหลังการซักพบว่าแนวเส้นด้ายยืนมีการเปลี่ยนแปลงขนาดหลังการซัก 1 ครั้งร้อยละ 8.2 และแนวเส้นด้ายพุ่งมีการเปลี่ยนแปลงขนาดร้อยละ 6.5 ซึ่งแสดงถึงความคงทนที่ดีเมื่อเปรียบเทียบกับผ้าฝ้าย

ผลการทดสอบคุณสมบัติทางกายภาพของผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยแสดงให้เห็นถึงคุณภาพในหลายด้าน แต่ยังมีข้อจำกัดในบางด้านเมื่อเปรียบเทียบกับผ้าฝ้ายและมาตรฐาน มผช. การพัฒนาคุณสมบัติของผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อยจึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสนใจในอนาคต เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดผ้าทอและการใช้งานที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ โดยการวิจัยนี้ใช้วิธีการแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อพัฒนากระบวนการเส้นใยจากใบอ้อย โดยมีขั้นตอนการเตรียมเส้นใย การเลือกพันธุ์อ้อย และการเก็บใบอ้อยในช่วงเวลาที่เหมาะสม การแช่หมักในน้ำหมักชีวภาพ และการแปรสภาพเส้นใยเพื่อให้ได้เส้นใยที่มีคุณภาพสูงสำหรับการผลิตสิ่งทอ ผลการประเมินคุณค่าของผ้าทอมีความเป็นเอกลักษณ์และศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่นมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานความสามารถผลิตได้จริง ใช้สอยได้ดี การใช้ประโยชน์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานมีความสวยงามและความน่าสนใจ รูปแบบแปลกใหม่สะดุดตา ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินผลงานเหมาะสมกับการใช้งาน การใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับ และการประเมินผลงานความแปลกใหม่ของชิ้นงาน สามารถเพิ่มมูลค่าในทางการตลาดได้ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โดยรวมอยู่ในระดับ มากซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีคุณค่าและยั่งยืน 2. เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมาย การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมายได้ดำเนินการผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งช่วยสร้างความรู้และทักษะให้กับสมาชิกในชุมชน ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการผลิตเส้นใยจากใบอ้อยตามกระบวนการที่ได้ถ่ายทอดไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยใช้เทคนิค AIC (Appreciative Inquiry) ในการระดมความคิดเห็นและวางแผนร่วมกัน ทำให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. อภิปรายผล

การพัฒนาเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อการออกแบบสิ่งทอตามแนวคิดนิเวศเศรษฐกิจ สามารถนำมาอภิปรายประเด็นที่สำคัญ ดังนี้ การพัฒนากระบวนการเส้นใยจากใบอ้อย การพัฒนากระบวนการใช้ประโยชน์จากใบอ้อยได้ดำเนินการผ่านขั้นตอนการหมักเป็นเวลา 4 เดือน โดยใช้วิธีการแช่ในน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ากระบวนการนี้สามารถสร้างเส้นใยที่มีคุณภาพสำหรับการผลิตเส้นใย การใช้โซเดียมไฮดรอกไซด์ในการแปรสภาพเส้นใยมีผลการสลายเส้นใย การลอกคราบเยื่อใบอ้อยที่ติดอยู่กับเส้นใย ทำให้เส้นใยมีความนุ่มและเหมาะสมต่อการผลิตเส้นใยในงานสิ่งทอ สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชพล พะวงศรีรัตน์ (2558) ที่ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเอทานอลจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรประเภทลิกโนเซลลูโลส พบว่าการปรับปรุงคุณภาพเส้นใยโดยใช้สารเคมี เป็นหลัก เช่น ด่าง กรด และเอนไซม์ สำหรับความโดดเด่นของการปรับปรุงคุณภาพเส้นใยด้วยวิธีนี้ คือ มีประสิทธิภาพในการกำจัดลิกนิน และเฮมิเซลลูโลสในเส้นใยพืชสูง การปรับปรุงคุณภาพเส้นใยด้วยด่าง (Alkali Refining) เป็นการปรับปรุงสภาพวัตถุดิบที่มีผลต่อวัสดุจำพวกลิกโนเซลลูโลส ผลของการปรับปรุงสภาพเส้นใยด้วยด่างขึ้นอยู่กับปริมาณของลิกนินที่มีอยู่ในเส้นใย ซึ่งกลไกการทำงานของด่างจะไปเพิ่มการพองตัวของผนังเซลล์ลิกนิน ทำให้เส้นใยมีความพรุนเพิ่มขึ้น ลดความเป็นโครงสร้างผลึกของเซลลูโลส ลดระดับความเป็นพอลิเมอร์ขนาดใหญ่ และสามารถแยกสายโครงสร้าง ระหว่างลิกนินและคาร์โบไฮเดรต ซึ่งเป็นการแยกองค์ประกอบหรือทำงานโครงสร้างของลิกนินได้ มีการใช้กระบวนการย้อมสีธรรมชาติจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการลดของเสียและการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ สัดส่วน

เส้นใยที่ได้จากการแปรรูปมีความเหมาะสม โดยสามารถผลิตเส้นใยได้ประมาณ 2.5 กิโลกรัมจากใบอ้อย 10 กิโลกรัม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสัดส่วนที่มีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าที่เหมาะสมที่สุดในการพัฒนาเป็นเส้นใยอ้อยผสมกับเส้นใยฝ้าย

การถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยสู่กลุ่มเป้าหมาย การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการพัฒนาผลิตภัณฑ์เส้นใยจากใบอ้อยได้ดำเนินการผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งช่วยสร้างความรู้และทักษะให้กับสมาชิกในชุมชน ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถนำกระบวนการที่ได้เรียนรู้ไปใช้ในการผลิตเส้นใยใบอ้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองการใช้เทคนิค AIC (Appreciative Inquiry) ในการระดมความคิดเห็นและวางแผนร่วมกันช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การติดตามผลการนำเทคโนโลยีไปใช้แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถผลิตเส้นใยใบอ้อยตามกระบวนการที่ได้ถ่ายทอดไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพทางการตลาดได้

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาสูตรหรือมาตรฐานการผลิต การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาสูตรหรือมาตรฐานการผลิตที่ชัดเจนสำหรับการย้อมสีแต่ละชนิดและการใช้สารช่วยติดสี เพื่อให้ชุมชนสามารถผลิตซ้ำได้อย่างมีคุณภาพและสม่ำเสมอ การกำหนดมาตรฐานการผลิตจะช่วยให้ผลิตภัณฑ์จากเส้นใยใบอ้อยมีคุณภาพที่เป็นที่ยอมรับในตลาด และลดความผิดพลาดในการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร
2. การศึกษาความเป็นไปได้ทางการตลาด การศึกษาความเป็นไปได้ทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์จากเส้นใยใบอ้อย ช่วยให้ชุมชนสามารถวางแผนการตลาดที่เหมาะสมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค นอกจากนี้ยังสามารถสร้างกลยุทธ์การตลาดที่มีประสิทธิภาพ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติที่จัดสรรงบประมาณสนับสนุน โดยความเห็นชอบของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 และขอขอบคุณคณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ที่ปรึกษา สมาชิกชุมชนในพื้นที่การทำวิจัย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจนทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2559). รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2559. กรมควบคุมมลพิษ.
- ทรงชัย มีเอี่ยม. (2567). ผลกระทบจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติอ้อยและน้ำตาลทราย พ.ศ. 2527 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2565 [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. (2551). แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพอุตสาหกรรม สู้ความยั่งยืน. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- https://en.mahidol.ac.th/EI/Downloads/p8_48_EE_pocketbook.pdf

- รัชพล พะวงศ์รัตน์. (2558). กระบวนการปรับสภาพเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเอทานอลจากวัสดุ เหลือทิ้งทางการเกษตรประเภทลิกโนเซลลูโลส. *Veridian E-Journal, Science and Technology Silpakorn University*, 2(1), 143 - 157.
- เลิศลักษณ์ เจริญสมบัติ. (2564). การประยุกต์ใช้แนวคิดระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนกับวิสาหกิจชุมชน. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 24(1), 145 - 155.
- วิลาวรรณ น้อยภา และ วาสีฐี ภักดีสุน. (2564). *การจัดการและลดการเผาในพื้นที่เกษตรของประเทศไทย*. มูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.
https://www.tei.or.th/file/files/Agricultural%20Burning%20Management%20in%20Thailand_T%20El-th.pdf
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ. (2564). *การประเมินประสิทธิภาพเชิงเศรษฐกิจของรัฐวิสาหกิจไทย*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ.
- สำนักงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด. (2561). *การวิเคราะห์และสรุปสถานการณ์ข้อมูลจังหวัดร้อยเอ็ด : ด้านเศรษฐกิจ “อ้อย”*. สำนักงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด. <https://roiet.nso.go.th/images/roiet/61aoi.pdf>
- สุรางค์ จันทวานิช. (2554). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 10)*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล
กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
A Comparative Study of Patterns and Meanings of Universal Islamic Art and
Ayutthaya Period Art in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

สุนทร บินกาซานี^{1*} และ อิศรชัย บุรณะอรจรณ์²

Sunthorn Bingasane^{1*}, and Isarachai Buranaut²

นักศึกษา คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร¹

อาจารย์ ดร. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร²

Department of Design, Faculty of Decorative Arts Silpakorn University¹

Lecturer, Dr., Faculty of Decorated, Silpakorn University²

*Corresponding author, e-mail: ¹bingasane_s@su.ac.th

วันที่รับบทความ: 11 พฤศจิกายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ: 3 เมษายน 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 28 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หาดูการรู้สึการสร้างสรรคัลวดลาย รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านลวดลายศิลปะอิสลาม จำนวน 3 ท่าน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์ใช้สถิติ $\bar{X}$, SD. เพื่อสรุปผลการวิจัย พบว่า ลวดลายศิลปะอิสลาม ที่ค้นพบภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบความคล้ายคลึงจำนวน 9 ตัวอย่าง ผลการวิเคราะห์ความคล้ายคลึง อันดับ 1) แหวนทองจารึกอักษรอาหรับลามและอะลีฟ สานสอดไขว้บนแหวน ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.69, S.D.=0.71) อันดับ 2) ลวดลายดอกบัว ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.43, S.D.=0.17) อันดับ 3) ลวดลายประดับปูนปั้น ลายสามกลีบหรือลายกลีบสามแฉก ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.37, S.D.=0.27) อันดับ 4) ลายสานสอดไขว้ หรือเสื่อนอนนันทภาคย์ อันดับ 5) ลายช่องแสงวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา อันดับ 6) ชิ้นส่วนเครื่องประดับทองคำ ทับทรวงทองคำ ชิ้นส่วนกรงศอ อันดับ 7) ลวดลายบนชิ้นส่วนเครื่องประดับอัญมณีทองคำ อันดับ 8) ลวดลายบนเหรียญกษาปณ์ที่ค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ อันดับ 9) ลายดอกบัว และส่งผลอิทธิพลของศิลปะอิสลามในสมัยอยุธยา ผลรวมค่าเฉลี่ยความคล้ายคลึง 9 ลวดลาย มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =3.25, S.D.=0.19) นอกจากนี้ยังพัฒนาเป็นองค์ความรู้รูปแบบลวดลายต่าง ๆ และการขึ้นลวดลายงานที่สำหรับการวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

คำสำคัญ: เชิงเปรียบเทียบ, ศิลปะอิสลาม, ศิลปกรรมสมัยอยุธยา

Abstract

This article aims to comparatively study the patterns and meanings of universal Islamic art and Ayutthaya-period artworks in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, aiming to establish a body of knowledge for pattern creation. This qualitative research employed in-depth interviews with a purposively selected group of three experts in Islamic art patterns. The research instrument was a qualitative questionnaire, and data were analyzed using statistical means ($\bar{X}$ and standard deviations (S.D.) to summarize

the findings. The study analyzed the comparative similarity of 9 samples of Islamic art patterns discovered in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The similarity analysis ranked the items as follows: 1) A gold ring inscribed with interlaced Arabic letters Lam and Alif ($\bar{X}$ = 3.69, S.D. = 0.71); 2) Lotus motifs ($\bar{X}$ = 3.43, S.D. = 0.17); 3) Stucco decorative motifs featuring three petals or a three-pointed leaf pattern ($\bar{X}$ = 3.37, S.D. = 0.27); 4) Interlaced patterns or the endless knot; 5) Window trellis motifs of the minor Viharas at Wat Phra Si Sanphet, Phra Nakhon Si Ayutthaya; 6) Components of gold ornaments, gold chest pendants, and neck ornament fragments; 7) Motifs on fragments of gold and gemstone jewelry; 8) Patterns on coins discovered in the crypt of the main Prang at Wat Ratchaburana; and 9) Lotus motifs reflecting the influence of Islamic art during the Ayutthaya period.

The overall mean similarity of the 9 patterns was at a moderate level ($\bar{X}$ = 3.25, S.D. = 0.19). Furthermore, these findings can be developed into a comprehensive body of knowledge regarding various pattern formats and structural designs for future related research.

Keywords: A comparative study, Islamic art, Ayutthaya period art

บทนำ

บทความนี้เป็นงานวิจัย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อหาองค์ความรู้และการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ลวดลายในอนาคต เห็นประเด็นเกี่ยวกับลวดลายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีความคล้ายคลึง แต่ยังไม่พบความแน่ชัดเรื่องของลวดลายและความเป็นมาของลายที่นำมาใช้ตัวอย่าง เพื่อนำไปเปรียบกับลวดลายในแต่ละยุคสมัยเช่น สมัยนครียะห์, มัมลุก, ตีมูริด, ซาฟาริด, โมกุล ออตโตมัน, ซึ่งเป็นช่วงยุคของอาณาจักรอิสลามในช่วงคริสต์ศักราช 1238 - 1858 (ศูนย์วัฒนธรรมการออกแบบ อุทยานวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2566) เมื่อนำมาเปรียบกับยุคอาณาจักรอยุธยาจะตรงกับช่วงปีพุทธศักราช 1894 - 2310 (ตรงใจ หุตางกูร, 2563) เป็นช่วงยุคสมัยที่ตรงกันทำให้เกิดความน่าสนใจเรื่องของการเปรียบเทียบหาความคล้ายคลึงของลายพรรณพฤกษา ลายรูปทรงเรขาคณิตและลายอักษรอาหรับ โดยนำเอาลวดลายต่าง ๆ มาเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดข้อสรุปและนำมาใช้ได้อย่างถูกต้องตามแนวคิดของลวดลายนั้น ๆ พื้นที่ในการทำวิจัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบันเป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวด้านสถาปัตยกรรม อีกทั้งยังเป็นอาณาจักรศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญทางทะเลมีการเดินทางจากอาณาจักรอินเดียไปยังอาณาจักรจีน โดยมีอาณาจักรอยุธยาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายระหว่างทั้ง 2 อาณาจักร อยุธยาไม่ชำนาญการค้าทางทะเลสมุทร พระเจ้าแผ่นดินต้องจ้างผู้ชำนาญจากต่างชาติให้ดูแลแทน ได้แก่ จีน กับ มลายู จีน ดูแลการค้าทางทะเลจีนมีตำแหน่ง

“โชติกราชเศรษฐี” เจ้ากรมท่าซ้ายมลายูดุแลการค้าทางทะเลอันดามันตำแหน่ง “จุฬาราชมนตรี” เจ้ากรมท่าขวา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2567) มีการสร้างมัสยิดเพื่อทำพิธีทางศาสนาบริเวณที่พักอาศัย ซึ่งมีมัสยิดเปรียบดั่งบ้านของพระเจ้า (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2557) โดยช่างมุสลิมจะนำเอาศิลปะอิสลามสื่อถึงความเป็นเอกภาพและต้นกำเนิดความหลากหลายในการสร้างสรรค์ (Henry, 2012) ลวดลายประดับต่าง ๆ การต่อเนื่องเชื่อมโยงอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยประกอบด้วยลวดลายพรรณพฤกษา ลายอักษรอาหรับ ลายเรขาคณิตในการสำรวจพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การศึกษารูปแบบลวดลายศิลปะอิสลามที่ค้นพบในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น โดยวิเคราะห์ลวดลายตัวอย่างทั้งสิ้น 9 ลวดลาย ได้แก่ 1) ลายบนชิ้นส่วนเครื่องประดับอัญมณีทองคำ 2) ลายดอกบัว 3) ลายแหวนทองจารึกภาษาอาหรับ อักษรลาม และอะลีฟसानสอดไขว้บนแหวน 4) ลายบนเหรียญกษาปณ์ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ 5) ลายสานสอดไขว้หรือเงื่อนไขอนันตภาคย์ 6) ลายพรรณพฤกษาประดับมืหรอบ 7) ลายประดับปูนปั้น ลายสามกลีบหรือลายกลีบสามแฉก 8) ชิ้นส่วนเครื่องประดับทับทรวงทองคำ ชิ้นส่วนกรงศอ 9) ลายช่องแสงวิหาร วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยเรื่องลวดลายที่ปรากฏดังตัวอย่างทั้ง 9 ลวดลายใช้การวิจัยเชิงปริมาณนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบทำให้เกิดข้อสรุปในผลงานวิจัยและนำไปพัฒนาต่อยอดส่งเสริมความรู้เชิงช่างในอนาคต

บทความวิจัยนี้นำเสนอเรื่องของการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบลายศิลปะอิสลามที่ค้นพบภายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้เกิดความชัดเจนในแต่ละลายที่ปรากฏให้เข้าใจถึงองค์ความรู้ประวัติความเป็นมาของลายสามารถนำไปพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อหาองค์ความรู้และการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ลวดลายในอนาคต

การทบทวนวรรณกรรม

เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง (2560) กล่าวว่า ลวดลายอิสลามในงานศิลปกรรมวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า สมัยอยุธยาตอนต้นมีชาวมุสลิมเข้ามาติดต่อทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏลวดลายเป็นแบบอิสลามโดยตรง ได้แก่ ลวดลายในแบบเรขาคณิต เช่น ลายขัดสาน ลายสอดสานและลายอักษรอาหรับ ซึ่งไม่ได้มีความหมายเกี่ยวกับตามหลักศาสนา งานศิลปกรรมได้รับอิทธิพลจากศิลปะอิสลามที่ปรากฏในลวดลายเครื่องประดับลวดลายปูนปั้น ในบางลายได้รับการพัฒนาที่แตกต่างออกไปจากศิลปะอิสลาม สันนิษฐานว่าได้ถูกส่งผ่านมาจากศิลปะอื่น ๆ อย่างศิลปะจีน เป็นต้น

เจนจิรา เบญจพงศ์ (2549) กล่าวว่า ลวดลายประดับแบบอิสลามในศิลปะไทย (พุทธศตวรรษที่ 21-23) พบว่า ลวดลายประดับที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 พบว่า บางส่วนอาจพัฒนามาจากศิลปะไทย ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะอิสลามอยู่ เช่น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 บางส่วนอาจรับอิทธิพลโดยตรงจากกลุ่มชาวมุสลิมหรือบรรณาการในวัฒนธรรมอิสลามบางส่วนอาจได้รับมาจากศิลปะจีน

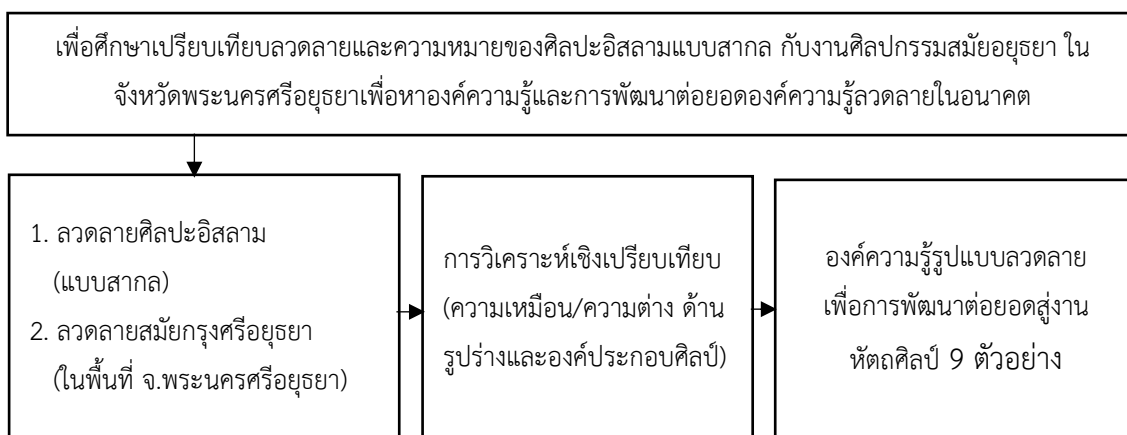
จิตาพร แสงนิล (2548) กล่าวว่า การศึกษาชุมชนมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 19-23) พบว่า มุสลิมเข้ามากรุงศรีอยุธยาโดยมีปัจจัยทางการค้าเป็นหลัก เนื่องจากกรุงศรีอยุธยา เป็นเมืองท่า ที่ตั้งบนเส้นทางการค้าระหว่างประเทศตะวันตกและตะวันออก จึงทำให้มีมุสลิมเข้ามาตั้งชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก โดยจะแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ เปอร์เซีย อาหรับ, อินเดีย, จาม, มลายู-ปัตตานี ชุมชนจะตั้งอยู่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเช่น บริเวณทุ่งแขกอยู่ในเขตพระนคร ส่วนนอกเขตจะตั้งอยู่บริเวณคลองคูจามและคลองตะเคียน

เป็นต้น มุสลิมมีบทบาทการเมืองส่วนใหญ่ได้รับราชการอยู่ในกรมท่าขวารับผิดชอบการทูตทางการค้า ซึ่งปรากฏอยู่บนงานศิลปะและวัฒนธรรมมุสลิมในสังคมอยุธยาอีกด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ชาวมุสลิมเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น โดยเข้ามาทำการค้าเป็นหลัก เพราะอาณาจักรอยุธยาตั้งอยู่บริเวณเส้นทางการค้าระหว่างทางจากอินเดียไปจีน ซึ่งในแต่ละฤดูมรสุม นักเดินเรือต้องจอดแวะพักการเดินทาง ทำให้มุสลิมเข้ามาตั้งชุมชนเป็นจำนวนมาก จนเข้ามามีบทบาททางการทูตการค้าของกรมท่าขวา ทำให้เกิดลวดลายศิลปะอิสลามค้นพบปรากฏร่องรอยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ และลวดลายนั้นได้รับอิทธิพลมาจากเส้นทางการค้า เช่น ประเทศจีน ซึ่งจะเน้นในเรื่องของการสวยงามมากกว่าที่จะเน้นเรื่องของการเคร่งครัดทางศาสนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการประเมินความคล้ายคลึง งานวิจัยนี้ต้องการเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากผลงานวิจัย บทความทางวิชาการต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศรวมถึงข้อมูลทางวิชาการที่ได้จากการสืบค้นทางสื่อทางเว็บไซต์ต่าง ๆ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยพิจารณาดำเนินการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญรวมทั้งสิ้นจำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะอิสลาม 2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดีและนักวิชาการอิสลาม 3) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกราฟิกและงานศิลปะอิสลาม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และการหาคุณภาพของเครื่องมือ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ใช้ลักษณะคำถามแบบปลายเปิด โดยมีประเด็น

คำถามที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของลวดลายคล้ายคลึงศิลปะอิสลาม ที่ค้นพบภายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งงานวิจัยเชิงเอกสารและข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต 2) ร่างแบบสัมภาษณ์ หัวข้อคำถาม ประเด็นสอดคล้องวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3) เสนอผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประเมินความสอดคล้องคำถามกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ เพื่อแนะนำและปรับแก้ข้อคำถามให้ถูกต้องชัดเจน โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เป็นผู้ตรวจสอบความสอดคล้องข้อคำถามกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ (IOC) และ 4) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้ว ไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง

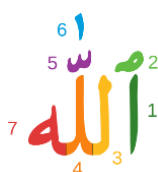
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ได้ดำเนินการกระบวนการบันทึกข้อมูล โดยวิธีการจดบันทึกข้อมูล และการบันทึกเสียงของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการขออนุญาตก่อนทำการบันทึกเสียง ซึ่งเป็นการสนทนอย่างมีจุดหมายที่แน่นอนทั้งสองฝ่ายคือ ผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีการวางแผนและเตรียมการให้พร้อมรวมทั้งดำเนินการตามขั้นตอนช่วยให้ได้ความจริงจากผู้ให้สัมภาษณ์ตามลำดับ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการรวบรวมข้อมูลและจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพเรียบเรียงข้อมูล เพื่อสรุปประเด็นเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการบันทึกข้อมูล และการบันทึกเสียง นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เทปทสนทนา ข้อมูลจากเอกสาร ดำเนินการแบ่งประเภทของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้จากแหล่งอื่น เพื่อหาความสอดคล้องและความถูกต้อง นำมาสรุปและวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบลวดลายศิลปะอิสลาม นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อหาองค์ความรู้และการพัฒนาลวดลายสู่งานหัตถศิลป์สมัยใหม่ ผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบลวดลายที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน

1. ลวดลายบนชิ้นส่วนเครื่องประดับอัญมณีทองคำ

ภาพที่ 2 การเชื่อมต่อที่เป็นรูปแบบเฉพาะคือ ลาม + อะลีฟ ตัวอย่างเช่น คำว่า อัลลอฮ์

ภาพที่ 3 เครื่องทองกรุวัดราชบูรณะศิลปะของแผ่นดิน

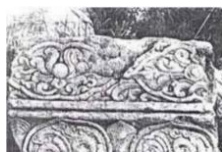
ลวดลายพญานาคที่สละสลวยคำว่า “อัลลอฮ์” อักษรตัว “ลามและอะลีฟ” (เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560) ในภาษาอาหรับมีความหมายในเชิงปฏิเสธ มักใช้กับการปฏิเสธอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ในการปฏิญาณตนของชาวมุสลิมว่า “จะไม่มีพระเจ้าองค์ใดนอกจากอัลลอฮ์” เป็นต้น เมื่อนำอักษรมาสร้างสรรค์วางลายซ้ำ จึงเกิดรูปแบบการสานสอด

ไขว้ที่ปรากฏคล้ายลายพรรณพฤกษาบนเครื่องทอง เมื่อเปรียบเทียบกับศิลปะอิสลามพบว่ามีความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับคล้ายคลึงปานกลาง ค่าเฉลี่ย $\bar{X}=3.10$, S.D.=0.58)

2. ลวดลายดอกบัว

ภาพที่ 4 จานฟีเล (Mamluk Philae Dish) ค.ศ. 1345–1360 อยู่ในพิพิธภัณฑสถานศิลปะเมโทรโพลิทัน
Metropolitan Museum of Art เมืองนิวยอร์ก

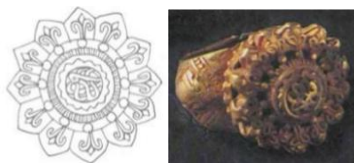
ภาพที่ 5 ลายปูนปั้นวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา

ลวดลายบนภาชนะชามเขียนลวดลายพรรณพฤกษาลายดอกบัวตรงกลางภาชนะจากการวิเคราะห์พบว่ามีการนำลวดลายรูปทรงเรขาคณิตประยุกต์ภายในชิ้นงานด้วย ส่วนด้านนอกวงกลมปรากฏลายอักษรอาหรับร้อยเรียงตามรูปทรงของภาชนะชาม เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับลวดลายดอกบัว (วรวิทย์ สิ้นธุรทัส, 2555) ความคล้ายคลึงของการขึ้นลวดลายดอกบัว แต่ลวดลายอิสลามจะมีความคมของใบดอกบัวลักษณะคล้ายนิ้วโป้งตั้งตรง ส่วนอยุธยาจะมีความโค้งมนและมีการวางลวดลายซ้ำทำให้เห็นการจัดวางรูปแบบของการต่อลวดลาย เมื่อนำมาเปรียบลวดลายปูนปั้นที่วัดมหาธาตุและลวดลายชามของอิสลามพบว่า มีความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับคล้ายคลึงปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=2.90$, S.D.=0.35)

3. แหวนทองจารึกภาษาอาหรับ อักษรลามและอะลีฟ สานสอดไขว้บนแหวน

ภาพที่ 6 ภาพแบบพิมพ์ผ้าตรงกลางเขียนคำว่า Al-Sultan สมัยมัมลุก

ภาพที่ 7 แหวนทองจารึกภาษาอาหรับ อักษรลามอะลีฟสอดไขว้บนแหวน

ลวดลายอักษรวิจิตรและรูปทรงเรขาคณิตประดับบนวัสดุผ้า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปแหวนทอง (วรวิทย์ สิ้นธุรทัส, 2555) ภายในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีรูปแบบวงกลม และตัวอักษรอาหรับตำแหน่งอยู่ตรงกลาง ส่วนรอบแหวนมีลักษณะคล้ายรูปทรงโค้งของประตูอียิปต์รอบรูปทรงดอกไม้ลักษณะ

คล้ายดอกไอริสมีลักษณะสามแฉก นิยมปลูกบริเวณพื้นที่ประเทศอิหร่าน ช่างชาวมุสลิมจึงนิยมนำเอารูปแบบมาสร้างสรรค์ลวดลายอย่างแพร่หลายพบว่า มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับคล้ายคลึงมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.69, S.D.=0.71)

4. ลวดลายบนเหรียญกษาปณ์ที่ค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

ภาพที่ 8 เหรียญกษาปณ์ทองคำ พระเจ้าอัครบาร์ สมัยโมกุล ปี 1556 -1605

ภาพที่ 9 เหรียญทองคำจารึกภาษาอาหรับ ดินาร์ ของรัฐสมุทร-ปาไซ

เหรียญทองดินาร์ ของรัฐสมุทร-ปาไซ ลักษณะของเหรียญรูปทรงวงกลมและตัวอักษรอาหรับฝังซ้ายเรียกว่า อักษรพาร์ซี ส่วนเหรียญฝั่งขวามีข้อสันนิษฐานว่า เป็นเหรียญทองดินาร์ รัฐสมุทร-ปาไซ เชื่อว่า อาจเป็นของกษัตริย์แห่งเชมุตตรา ประเทศอินโดนีเซีย ในปัจจุบัน เนื่องจากชุมชนชาวมลายูในอยุธยาจำนวนมาก อาจร่วมโดยเสด็จพระราชกุศลด้วยเช่นกันกับชาวจีน ต่อมาได้รับการแปลโดยคุณหะสัน หมัดหมาน จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี ทั้ง 2 เหรียญ ด้านที่ 1-2 อ่านเหมือนกัน (เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560) พบว่า มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับคล้ายคลึงปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =2.96, S.D.=0.23)

5. ลายสานสอดไขว้ หรือเจื่อนอนันตภาคย์

ภาพที่ 10 กระเบื้องสถาปัตยกรรมที่มีการจารึกบางส่วน (Architectural Tile with Partial Inscription)
ประเทศอุซเบกิสถาน ปลายศตวรรษที่ 14 พิพิธภัณฑ์ศิลปะเมโทรโพลิทัน Metropolitan Museum of Art เมือง
นิวยอร์ก

ภาพที่ 11 ลวดลายสานสอดไขว้ภายในวัดหันตรา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลวดลายเจื่อนอนันตภาคย์ ลักษณะสานสอดไขว้การต่อลวดลาย โดยไม่เห็นการขึ้นลายและการจบลายภายในตัวของลวดลาย มีความหมายความไม่มีที่สิ้นสุด ลวดลายร้อยเรียงกันจนเกิดความยิ่งใหญ่เรียงตั้งจักรวาล ซึ่งช่างมุสลิมเปรียบตั้งพระเจ้า องค์อัลลอฮ์ พระเจ้าของศาสนาอิสลาม ศิลปะอิสลามไม่สามารถสร้างรูปเคารพได้ จึงนำเอาลวดลายมาประดับตกแต่งตามพระราชนิเวศน์ต่าง เมื่อนำมาเปรียบเทียบเชิงลวดลายภายในวัดหันตรา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549) พบว่า มีความคล้ายคลึงระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.43, S.D.=0.17)

6. ลวดลายพรรณพฤกษา ใบไม้ลายประดับมีหกรอบ

ภาพที่ 12 ชาม หรือ Bowl (badiye) ทองแดง สลักลาย ตกแต่ง Hegira late 10th – early 11th century / AD late 16th – first quarter of the 17th century สมัย Safavid ประเทศอิหร่าน

ภาพที่ 13 ลายประดับบนขอบของซอรั๊ดพระองค์ จากกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ลวดลายที่ปรากฏลวดลายพรรณพฤกษา พบบนผลิตภัณฑ์ขามโลหะทองเหลืองมีลักษณะการขึ้นรูปแบบ ลวดลายสานสอดไขว้ผสมผสานรูปทรงเรขาคณิตล้อมรอบ ภาพที่ 12 พบลวดลายพรรณพฤกษาสานสอดไขว้ต่อลายบน ภาพขณะการวางลายของขามเกิดซ้ำ ๆ สวยงาม เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับลวดลายคล้ายคลึงกันในพื้นที่จังหวัด พระนครศรีอยุธยานั้น พบว่าปรากฏบนเครื่องทองที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549) สมัยกรุง ศรีอยุธยา พบเป็นลายพรรณพฤกษาสานสอดไขว้การจัดวางลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะอิสลามเป็นอย่างมากและด้าน ขอบปรากฏการใช้รูปทรงเรขาคณิตนำมาวางเรียงต่อกันพบว่า มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับคล้ายคลึงปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.35, S.D.=0.60)

7. ลวดลายประดับปูนปั้น ลวดลายสามกليب หรือลายกليبสามแฉก

ภาพที่ 14 ภาพกระเบื้องรูปดาว(Star-shaped tile) ศิลปะอิหร่าน

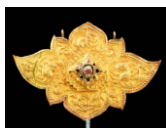
ภาพที่ 15 ภาพลายสามกليب ฐานเจดีย์วัดมหาธาตุ

ลวดลายพรรณพฤกษา มีลักษณะกليبสามแฉกนำมาสานสอดไขว้ต่อลาย เป็นที่นิยมสร้างสรรค์ในงานศิลปะ เปอร์เซีย นำมาจัดวางให้เกิดลวดลายมีความต่อเนื่อง ภาพที่ 15 ค้นพบการใช้วัสดุกระเบื้องสีน้ำเงินประดับลวดลาย รูปทรงเรขาคณิตการจัดวางลักษณะคล้ายดอกไอริสนำมาวิเคราะห์กับลายปูนปั้นสถาปัตยกรรมของสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความคล้ายคลึงกับลวดลายกليبสามแฉกเป็นงานปูนปั้นค้นพบบริเวณวัดพระมหาธาตุ (เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560) จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า มีค่าความคล้ายคลึงระดับปานกลางค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.37, S.D.= 0.27)

8. ชิ้นส่วนเครื่องประดับทองคำ ทับทรวงทองคำ ชิ้นส่วนกรองคอ

ภาพที่ 16 ชิ้นส่วนเครื่องประดับแผ่นทองคำตกแต่งด้วยเทอร์ควอยซ์ โมราสีเทา และแก้ว Jewelry Elements
ปลายศตวรรษที่ 14-16 ประเทศอิหร่านอยู่ในพิพิธภัณฑสถานศิลปะเมโทรโพลิทัน
Metropolitan Museum of Art เมืองนิวยอร์ก

ภาพที่ 17 ชิ้นส่วนกรองคอ ทองคำประดับแก้วสี ศิลปะอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 20
พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลวดลายชิ้นส่วนเครื่องประดับทับทรวงทองคำ ชิ้นส่วนกรองคอ พระนครศรีอยุธยา เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับศิลปะอิสลาม ซึ่งลวดลายชิ้นส่วนเครื่องประดับโมราสีเทา ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปทรงเรขาคณิตและพรรณพฤกษาและการจัดวางองค์ประกอบลวดลายและอัญมณีตรงกลางของเครื่องประดับพบว่า ค่าความคล้ายคลึงระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.18, S.D.=0.40)

9. ลายช่องแสงวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

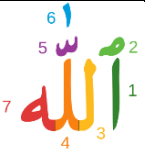
ภาพที่ 18 ช่องประดับมัสยิดกลาง เมืองอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่าน พ.ศ. 1853

ภาพที่ 19 ลายช่องแสงวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

จากภาพที่ 19 ลวดลายช่องแสงวิหารรายวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา นำมาเปรียบเทียบกับลวดลายจากภาพที่ 18 ช่องประดับมัสยิดอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่าน พบว่าลวดลายประดับกำแพงสถาปัตยกรรมใช้เป็นลวดลายการบังตาจากบุคคลภายนอกได้อีกด้วยลวดลายกำแพงที่ปรากฏ ยังสามารถสร้างสรรค์จากแสงอาทิตย์ตกกระทบวัตถุลวดลาย จึงเกิดแสงเงาผ่านช่องกำแพงลงสู่พื้น ลวดลายบนกำแพง มีความคล้ายคลึงเหมือนรูปทรงของพรรณพฤกษาเปอร์เซีย โดยจัดวางเป็นรูปทรงเรขาคณิต จากการค้นพบวัสดุการสร้างสรรค์กำแพงในดินแดนเปอร์เซียส่วนมากใช้วัสดุเซรามิกนำมาประดับตกแต่ง ส่วนสมัยอยุธยามีการใช้อิฐและปูนในการสร้างสรรค์ เมื่อนำเอาลวดลายมาเปรียบเทียบ พบว่า ค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.30, S.D.=0.17)

ตารางที่ 1 การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลวดลาย	แหล่งที่มา	ยุค	คำอธิบาย	เกณฑ์	หลักฐาน	
ศิลปะอิสลาม	ศิลปกรรม	ของลวดลาย	รายละเอียด	คล้ายคลึง	เทียบ	
แบบสากล	สมัยอยุธยา		ของลวดลาย	ระดับ		
	 	อักษร อาหรับ อัลลอฮ์	ก่อน ศตวรรษที่ 7	อักษร ลามอะลีฟ นำมาทำ เครื่องประดับ เทคนิค สานสอดไขว้	ปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.10, S.D. 0.58)	เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560
 		จานพิเล พิพิธภัณฑ ศิลปะเมโทร โพลิทัน	สมัยมัมลุก	ลายดอกบัว คล้ายนิ้วโป้ง ตั้งตรง ส่วน อยุธยาจะมี ความโค้ง มน	ปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =2.90, S.D.=0.35)	วรวิทย์ สินธุรหัส, 2555
		ภาพแบบ พิมพ์ผ้าตรง กลางเขียน คำว่า Al- Sultan สมัยมัมลุก	สมัยมัมลุก	ตัวอักษร อาหรับ รอบ แหวน รูปทรงโค้งอิ วานครอบ ดอกไอริส สามแฉก	มาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.69, S.D.=0.71)	วรวิทย์ สินธุรหัส, 2555
 		เหรียญ กษาปณ์ ทองคำ พระ เจ้าอภัยบาร์	สมัยโมกุล	เหรียญ วงกลมและ ตัวอักษร อาหรับ	ปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =2.96, S.D.=0.23)	เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560
		กระเบื้อง สถาปัตย กรรม	ศตวรรษที่ 14	การต่อลาย ลาย มีความ หมายคาม ไม่มีที่สิ้นสุด	ปานกลาง ($\bar{X}$ =3.43, S.D.=0.17)	เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549

		ชาม ทองแดง สลักลาย	สมัย Safavid	ชามโลหะ ทองเหลือง ลวดลาย सानสอดไขว้	ปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.35, S.D.=0.60)	เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549
		กระเบื้องรูป ดาว ศิลปะ อิหร่าน	ศตวรรษที่ 14	ลวดลาย พรรณ พฤกษา มี ลักษณะ กลีบสาม แฉกนำมา สานสอดไขว้ ต่อลาย	ปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.37, S.D.= 0.27)	เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560
		เครื่องประ ดับแผ่นทอง ตกแต่งด้วย เทอร์ควอยซ์ โมราสีเทา และแก้ว	ศตวรรษที่ 14 - 16	การจัดวาง องค์ประกอบ บลวดลาย และอัญมณี ตรงกลาง เครื่องประด บ	ปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.18, S.D.=0.40)	เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549
		ลวดลายช่อง ประดับ มัสยิดอิศ ฟาฮาน	พุทธศักรา ช ที่ 1853	ลวดลายบน เหมือน รูปทรงของ พรรณ พฤกษา เปอร์เซีย	ขปานกลาง ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ =3.30, S.D.=0.17)	เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549

จากการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะอิสลามสากลกับงานศิลปกรรมในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ยุคทวารวดีจนถึงสมัยอยุธยา) พบว่ามีร่องรอยการผสมผสานทางสถาปัตยกรรมและประณีตศิลป์ที่สอดคล้องกับศิลปะมุสลิมอย่างชัดเจน โดยมีข้อค้นพบเชิงวิชาการที่สำคัญของการประยุกต์ใช้อักษรอาหรับวิจิตรภายใต้ข้อห้ามทางศาสนา (Aniconism) ศิลปกรรมและเครื่องทองที่ค้นพบในอยุธยา มีการนำอักษรอาหรับวิจิตรมาใช้เป็นลวดลายประดับ โดยยึดมั่นในหลักข้อห้ามของศาสนาอิสลามที่ไม่อนุญาตให้สร้างรูปเคารพหรือรูปสิ่งมีชีวิต (คนและสัตว์) สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพในหลักบริสุทธิ์ของศาสนาผ่านงานศิลปะ นัยยะแห่งศรัทธาผ่านอักษร "ลาม-อะลีฟ" (Lam-Alif) หลักฐานชิ้นสำคัญจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะคือ เครื่องทองที่ปรากฏลวดลายอักษรอาหรับ "ลาม-อะลีฟ" (لا) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์เชิงปฏิเสธในบทปฏิญาณตนของชาวมุสลิม (ชะฮาดะฮ์) ที่มีความหมายลึกซึ้งว่า “จะไม่มีพระเจ้าองค์ใดนอกจากอัลลอฮ์” แสดงให้เห็นถึงการผนวกความศรัทธาขั้นสูงสุดลงในงานช่างชั้นสูงของกรุงศรีอยุธยา

ความสอดคล้องด้านเรขาคณิตและการจัดวางองค์ประกอบ เมื่อวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะ พบว่าแหวนจารึกอักษรอาหรับจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ มีการจัดวางองค์ประกอบและใช้รูปทรงเรขาคณิตที่คล้ายคลึงอย่างยิ่งกับ "ภาพพิมพ์ผ้าลวดลาย Al-Sultan" ในสมัยราชวงศ์มัมลุก (Mamluk) ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงการรับส่งอิทธิพลทางการออกแบบที่ข้ามผ่านดินแดนหลักฐานทางด้านเหรียญกษาปณ์วิทยา (Numismatics): นอกจากงานประณีตศิลป์แล้ว ยังพบหลักฐานที่ตอกย้ำการติดต่อเชื่อมโยงกัน คือการค้นพบเหรียญกษาปณ์ทองคำของพระเจ้าอักษาร์ (มหาราชแห่งจักรวรรดิโมกุล) ซึ่งมีรูปแบบสอดคล้องและคล้ายคลึงกับเหรียญกษาปณ์ที่ถูกค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะเช่นเดียวกัน

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

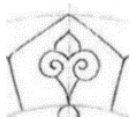
1. สรุปผลการวิจัย

แนวคิดศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาับถือพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง (อเทวนิยม) พระพุทธเจ้าสอนให้พึ่งพาตนเองและปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน) ส่วนแนวคิดศาสนาอิสลาม เชื่อในพระเจ้าองค์เดียว(อัลลอฮ์) ห้ามสร้างรูปเคารพแนวคิดศิลปะของแต่ละศาสนาจึงถูกถ่ายทอดออกมาผ่านตัววัตถุที่ปรากฏมีความแตกต่างกันเรื่องของความเชื่อแนวคิดจากการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบลวดลายศิลปะอิสลามและลวดลายที่ปรากฏภายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า มีความสอดคล้องลักษณะของลวดลายตัวอย่างทั้ง 9 ลวดลาย โดยจะยกตัวอย่างค่าคะแนนมากที่สุด นำเสนอในรูปแบบองค์ความรู้ใหม่ คือ แหวนทองจารึกภาษาอาหรับ อักษรลาม และอะลีฟสอดไขว้บนแหวนได้ดังนี้ แหวนทองคำ ค้นพบภายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการใช้อักษรอาหรับตกแต่งบนแหวนสามารถวิเคราะห์ โดยจะเริ่มจากรูปทรงวงกลมตรงกลางแหวน แนวคิดของทุกสรรพสิ่งมีการสร้างมาจาก รูปทรงวงกลม และวงกลม คือ สัญลักษณ์ของศูนย์กลางจักรวาล วิธีการโดยจะนำวงกลมวางทับซ้อนกัน เพื่อเป็นการสร้างสรรค์ลวดลายสู่รูปทรงเรขาคณิตอื่น ๆ วงกลมเป็นรูปทรงที่ไม่มีจุดสิ้นสุด และจุดเริ่มต้นเปรียบเสมือนความเป็นนิรันดร์ของพระเจ้าตามแนวคิดศาสนาอิสลาม ทั้งในด้านสัญลักษณ์ ปรัชญาทางศาสนาและทางสถาปัตยกรรม

ผลการศึกษารูปแบบของตัวอักษร รูปทรงโค้งอาร์คและลายพรรณพฤกษา ที่ค้นพบบนแหวนกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

ภาพที่ 20 ตัวอักษรลามและอะลีฟ

ภาพที่ 21 อาร์คโค้งประต้อมุสลิมตามความเชื่อของมุสลิม

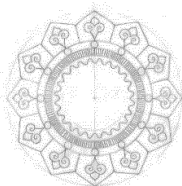

ภาพที่ 22 สัญลักษณ์ดอกไอริส 3 แฉก

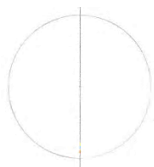
ตัวอักษรตรงกลางสันนิษฐานอ่านว่า อัลลอฮ์ พระองค์คือ พระเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นมุสลิมทุกคนต้องยึดมั่นในพระองค์อย่างไม่สงสัยพระองค์ทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะอันสมบูรณ์ที่สุด

บริเวณขอบแหวนมีลักษณะคล้ายอาร์กโค้งหรือประตุมัสยิด นำมาวางเรียงรอบวงกลมของตัวแหวนจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีการพัฒนาจากอาร์กโค้งของสถาปัตยกรรมที่เป็นวงกลมและศิลปะเปอร์เซียได้นำมาประยุกต์เป็นทรงแหลมขึ้นไปในบริบทของมัสยิด ประตูโค้งเป็นด่านแรกที่นำศรัทธาจากโลกภายนอกเข้าสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เชิงสัญลักษณ์เปลี่ยนผ่านจากโลกวัตถุสู่โลกวิญญาณ การเดินทางผ่านประตุมัสยิดเปรียบเสมือนการละทิ้งทางโลกเพื่อเข้าสู่สถานที่แห่งสักการะพระเจ้า (อัลลอฮ์) ประตูอาร์กโค้งเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงแนวคิดของทางเข้าประตูสวรรค์หรือสัญลักษณ์ของความเมตตาและการให้อภัยของพระเจ้าโครงสร้างการออกแบบซุ้มโค้งมีความสมดุล ลงตัวเป็นการแสดงถึงความกลมกลืนระหว่างโลกทางกายภาพกับจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญอยู่ในศิลปะและสถาปัตยกรรมอิสลาม

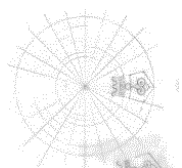
รูปทรงดอกไม้สามเหลี่ยมภายในอาร์กโค้ง สามกลีบสะท้อนถึงแนวคิดเตาฮีด ความเป็นเอกภาพของพระเจ้า ซึ่งเป็นคำสอนสำคัญของศาสนาอิสลาม ศิลปะอิสลามเน้นความสมดุลและการออกแบบที่มีความเป็นเอกภาพ ใบสามกลีบปรากฏในลวดลายเรขาคณิตและพืชพรรณใช้ซ้ำ ๆ อย่างสมมาตร ลวดลายพืชพรรณรวมถึงใบสามกลีบสะท้อนถึงสวนสวรรค์เป็นแนวคิดสำคัญในอิสลามใช้ตกแต่งอาคารเช่น สุเหร่าโดมแห่งศิลาและมัสยิดสำคัญต่าง ๆ สะท้อนแนวคิดปรัชญาอิสลาม

ภาพที่ 23 แหวนลวดลายที่มีความคล้ายคลึงมากที่สุดจาก 9 ลวดลาย
เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับลายศิลปะอิสลามที่ค้นพบภายในพื้นที่

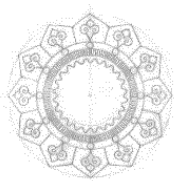
ภาพที่ 24 ขั้นตอนที่ 1 การสร้างวงกลมตามหลักการศิลปะอิสลาม

ภาพที่ 25 ขั้นตอนที่ 2 การขึ้นลวดลาย

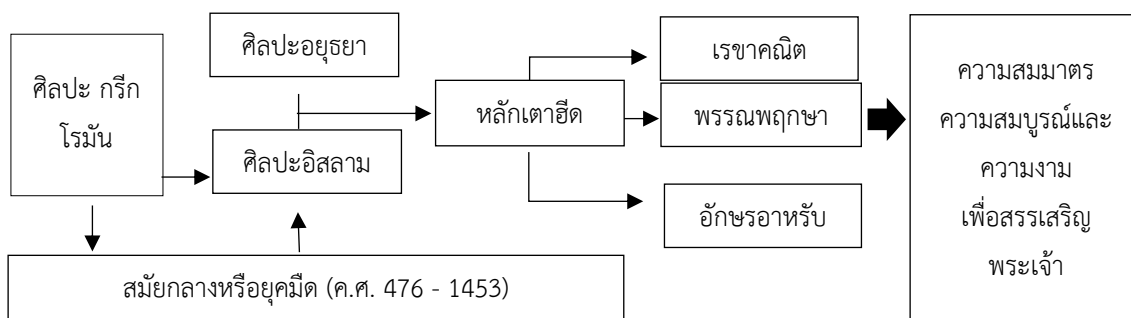
ภาพที่ 26 ขั้นตอนที่ 3 การวางลายซ้ำ

ภาพที่ 27 ขั้นตอนที่ 4 ภาพแหวนสมบูรณ์

1. การเปรียบเทียบลวดลายศิลปะอิสลามและลวดลายศิลปะสมัยอยุธยา ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลวดลายทั้ง 9 ตัวอย่าง นำมาเปรียบเทียบเชิงวิเคราะห์ได้แก่ 1) ลายบนชิ้นส่วนเครื่องประดับอัญมณีทองคำ 2) ลายดอกบัว 3) แหวนทองจารึกภาษาอาหรับ อักษรลามและอะลิฟसानสอดไขว้บนแหวน 4) ลายบนเหรียญกษาปณ์ ค้นพบภายในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ 5) ลายสานสอดไขว้ หรือเงื่อนอนันตภาคย์ 6) ลายพรรณพฤกษา ประดับมืหรอบ 7) ลายประดับปูนปั้น ลายสามกลีบหรือลายกลีบสามแฉก 8) ชิ้นส่วนเครื่องประดับ ทับทรวงทองคำชิ้นส่วนกรงศอ 9) ลายช่องแสงวิหารราย วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา วิเคราะห์ได้ดังนี้ เปรียบเทียบลวดลายความเหมือนของลวดลายศิลปะอิสลามและศิลปะอยุธยา ลวดลายที่ค้นพบตามตัวอย่างทั้งสิ้น 9 ลวดลาย มีลักษณะคล้ายกับงานศิลปะของอยุธยา ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=4.26$, $S.D.=0.48$) มีค่าระดับความคล้ายคลึงของลวดลายอยู่ที่คล้ายคลึงมาก ด้านรูปร่าง สื่อความหมายของผลิตภัณฑ์ลวดลายศิลปะอิสลาม โดยวิเคราะห์จาก 1) ลวดลายเรขาคณิต ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.70$, $S.D.=0.45$) 2) ลวดลายพรรณพฤกษา ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.67$, $S.D.=0.49$) มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ คล้ายคลึงมาก 3) ลายอักษรอาหรับ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=2.19$, $S.D.=0.4$) 3) มีค่าความคล้ายคลึงอยู่ที่ ความคล้ายคลึงน้อย สรุปได้ว่าด้านรูปร่างสื่อความหมายของผลิตภัณฑ์ลวดลายศิลปะอิสลาม ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.19$, $S.D.=0.46$) มีค่าระดับความคล้ายคลึงของลวดลายอยู่ที่ความคล้ายคลึงปานกลาง ด้านองค์ประกอบศิลป์ ลวดลายประดับ ค้นพบลวดลายที่นิยมใช้ คือ 1) ลายเรขาคณิต ค่าความคล้ายคลึง คล้ายคลึงมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.70$, $S.D.=0.39$) 2) พรรณพฤกษา ค่าความคล้ายคลึงมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.74$, $S.D.=0.62$)

2. ผลการวิเคราะห์ด้านรูปร่าง รูปทรงของลวดลาย จากตารางค้นพบการเปรียบเทียบเชิงลวดลายที่ปรากฏได้แก่ อันดับที่ 1. ลวดลายเรขาคณิต อันดับที่ 2. ลวดลายพรรณพฤกษา อันดับที่ 3. ลายอักษรอาหรับ

ภาพที่ 28 ศิลปะวิทยาการของศิลปะอิสลามผ่านยุคสมัย

2. อภิปรายผล

การอภิปรายผล ผลสรุปตามวัตถุประสงค์การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า การศึกษาเปรียบเทียบลวดลาย รูปแบบของงานศิลปะและงานสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นมีความคล้ายคลึงของศิลปะของมุสลิม ซึ่งพบเครื่องทองที่ค้นพบจะปรากฏลวดลายอักษรอาหรับวิจิตร นำมาประยุกต์ในผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จะมีหลักการทางศาสนาโดยจะไม่ออกแบบคน สัตว์และสิ่งมีชีวิต เพราะผิดหลักการในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560) ที่ระบุว่าในระยะระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ยังไม่ค้นพบเอกสารสำคัญอย่างชัดเจนระหว่างมุสลิมกับอยุธยา แต่มีการบันทึกเส้นทางการเดินเรือของพ่อค้าและนักเดินทางชาวอาหรับ ซึ่งมีบทบาทของการควบคุมและดำเนินการเชื่อมโยงฝั่งตะวันออกและตะวันตก ซึ่งทำให้คนกลุ่มนี้เข้าราชสำนักได้มากยิ่งขึ้น จากหลักฐานเอกสารของอยุธยาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของชาวมุสลิมที่มีความใกล้ชิดกับส่วนในของราชสำนักอยุธยา ประกอบกับหลักฐานด้านศิลปกรรมที่พบจากลายสลักหินวัดมหาธาตุและเครื่องทองกรุวัดราชบูรณะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเรื่องของลวดลายสานสอดไขว้ ความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ (วรพจน์ ไวยเวหา, 2561) กล่าวว่า สกูลช่างของศิลปะอิสลามที่ปรากฏในศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยานั้น มีความใกล้เคียงและเป็นไปได้ว่าจะเกี่ยวเนื่องกับศิลปะอิสลามแบบอินโด - เปอร์เซีย งานศิลปกรรมสมัยอยุธยาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น ได้ค้นพบเกี่ยวกับงานเครื่องทองที่มีการนำเอาเรื่องของตัวอักษรอิสลามเข้ามาในการทำเครื่องทองที่ค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ซึ่งจะสอดคล้องกับงานวิจัยของ (เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง, 2560) โดยกล่าวว่า ลายลามหรือลามอะลีฟในลักษณะสอดสานไขว้กันลวดลายดังกล่าวไม่ได้ทำเพื่อความศรัทธาในศาสนาอิสลาม หากแต่ทำเพื่อความงามและแปลกใหม่ในการออกแบบลวดลายบนเครื่องประดับที่ไม่เคยพบมาก่อนในงานที่ร่วมสมัยกัน และสันนิษฐานว่าชิ้นงานเครื่องประดับอัญมณีน่าจะเป็นงานที่ถูกสั่งทำขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อกษัตริย์หรือราชวงศ์ โดยช่างที่ทำนั้นน่าจะเป็นช่างชุดเดียวกับที่ทำชิ้นส่วนงานประดับอัญมณีขั้วรัตนพระองค์ที่เป็นลายขัดสานเพราะไม่พบเห็นในงานเครื่องประดับสมัยต่อมาอีกเลย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายและความหมายของศิลปะอิสลามแบบสากล กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถนำไปใช้ในเชิงวิชาการได้มีดังนี้

1.1 การสร้างสรรค์เครื่องประดับร่วมสมัย Contemporary Jewelry จากองค์ความรู้ด้านเทคนิคที่แตกต่างกัน (การตีลายคูนูนของสกูลช่างอินเดีย และการขึ้นรูปสโตร์การทำเหรียญแบบกรีก-โรมันของกลุ่มมุสลิม) สามารถนำมาเป็นแนวทางให้นักออกแบบและช่างฝีมือในปัจจุบัน ในการทดลองผสมผสานเทคนิคทั้งสองรูปแบบเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างสรรค์เครื่องประดับที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

1.2 การประยุกต์ใช้ลวดลายในงานศิลปกรรมประยุกต์ สามารถนำจุดเด่นของลวดลายดอกบัวทั้งสองแบบ (บัวอยุธยาที่โค้งมนและบัวอิสลามที่มีความคมของกลีบ) มาพัฒนาเป็นลวดลายบนผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ลวดลายผ้าทอ งานเซรามิก หรือบรรจุภัณฑ์ เพื่อสะท้อนถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมในอดีต

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 องค์ความรู้การศึกษาเส้นทางการถ่ายทอดเทคนิคช่างศิลป์ในบริบทประวัติศาสตร์ ควรมีการวิจัยเจาะลึกเพิ่มเติมเพื่อสืบค้นว่า เทคนิคการขึ้นรูปสโตร์การทำเหรียญแบบกรีก-โรมัน และเทคนิคการตีลายคูนูนของ

สกุลช่างอินเดีย เดินทางเข้ามาผสมผสานและหล่อหลอมในอยุธยาผ่านบริบทใด (เช่น ผ่านเส้นทางการค้าทางทะเล เครื่องถ้วยการทูต หรือการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มช่าง) เพื่อเติมเต็มหน้าประวัติศาสตร์ศิลปะและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของอยุธยาให้สมบูรณ์

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน ควรมีการศึกษาแนวทางและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเทคนิคศิลปะเหล่านี้ กลับคืนสู่กลุ่มช่างฝีมือท้องถิ่นหรือวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกประจำถิ่น (Local Souvenirs) ที่มีเรื่องราว (Storytelling) ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้และกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก

เอกสารอ้างอิง

- เจนจิรา เบญจพงศ์. (2549). *ลวดลายประดับแบบอิสลามในศิลปะไทย (พุทธศตวรรษที่ 21-23)* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Sure. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1526>.
- จิตาพร แสงนิล. (2548). *การศึกษาชุมชนมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 19-23)* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Sure. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1333>.
- ตรงใจ หุตางกูร. (2563). *วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 1893 เป็นวันสถาปนากรุงศรีอยุธยาจริงหรือ? ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร*. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/108>.
- วรพจน์ ไวยเวหา. (2561). *ทฤษฎีเชิงช่างศิลปะอิสลามที่ให้อิทธิพลกับลวดลายประดับสมัยอยุธยา*. [วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digital Collection. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/2928/>.
- วรวิทย์ สันธูรัส. (2555). *รูปแบบลวดลายเครื่องประดับทองคำจากกรุปรังค์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Sure. http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000008024.
- ศุภณัฏฐ์ วัฒนการออกแบบ อุทยานวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2566). *ศิลปะอิสลาม สุนทรียะ เสน่ห์ และแรงบันดาลใจ*. Heyzine. <https://heyzine.com/flip-book/5c69893c6f.html>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2567). *อยุธยามาจากไหน? (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. หก. เรือนแก้วการพิมพ์.
- เสาวภาคย์ สุวรรณเรือง. (2560). *ลวดลายศิลปะอิสลามในงานศิลปกรรมวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Sure. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/26163?attempt=2&>.
- อาดิษฐ์ อิดริส รักษมณี. (2557). *มัสยิดในกรุงเทพฯ (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. สำนักพิมพ์มติชน.
- Henry, R. (2012). *Geometry – The Language of Symmetry in Islamic Art*. <https://artofislamicpattern.com/resources/educational-posters/>.

การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร
Design and Develop Souvenir Products from the Identity of Weaving
Handicrafts of Yasothon Province

เจษฎา สายสุข¹ และ ประทักษ์ คุณทอง^{2*}

Jessada Saisook¹ and Pratak Koonthong^{2*}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาออกแบบและกราฟิก คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ²

Assistant Professor, Dr., Program Product Design and Graphic, Faculty of Industrial Technology,
Ubonratchathani Rajabhat University¹

Assistant Professor, Dr., Program Art and Design, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Sisaket Rajabhat University²

*Corresponding author, e-mail : pratak.k@365.sskru.ac.th

วันที่รับบทความ: 4 มีนาคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 22 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 28 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และกระบวนการแปรรูปหัตถกรรมจักสานในจังหวัดยโสธร เพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกหัตถกรรมจักสานที่มีอัตลักษณ์ของจังหวัดยโสธร และเพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร พื้นที่ในการศึกษาตลาดหัตถกรรมจักสาน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหัตถกรรมจักสานบ้านนาสะเม้ง อำเภอมือ จังหวัดยโสธร และกลุ่มจักสานบ้านดอนกลอง อำเภอมือ จังหวัดยโสธร กลุ่มเป้าหมายด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ประกอบด้วยนักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ 3 ท่าน ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ลวดลายจากหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านยโสธร จำนวน 12 ลวดลาย และรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่ได้รับการออกแบบ 3 ประเภท ได้แก่ ปิ่นโต หมวก และกระเป๋า จำนวนอย่างละ 3 รูปแบบ พบว่าลวดลายที่เหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่สื่อถึงความเป็นอัตลักษณ์จังหวัดยโสธร จากค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ดอกบัวแดง $\bar{X} = 4.45$ ดอกผักแว่น $\bar{X} = 4.43$ และลายมัดดักขอบ $\bar{X} = 4.41$ ลายข้าวตอก $\bar{X} = 4.40$ และลายบังไฟไก่อ $\bar{X} = 4.37$ การออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากการประยุกต์ใช้ลวดลายที่เหมาะสม ผลประเมินตามกรอบการวิจัย 2 ด้าน คือ ด้านรูปร่าง รูปทรง และลวดลายความสวยงาม โดยผลิตภัณฑ์ 3 ประเภท โดยปิ่นโต รูปแบบที่ 3 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X} = 4.51$ หมวกจักสานรูปแบบที่ 2 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X} = 4.45$ และกระเป๋า รูปแบบที่ 3 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X} = 4.47$ และผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจจากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน ประเมินรูปแบบ

ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกได้รับการออกแบบ 3 ประเภท ได้แก่ ปิ่นโต หมวก และกระเป๋า โดยประเมิน 2 ด้าน คือ ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น $\bar{X} = 4.41$ และด้านประโยชน์ใช้สอย $\bar{X} = 4.43$

คำสำคัญ: การออกแบบผลิตภัณฑ์, ของที่ระลึก, ลวดลายจักสาน, หัตถกรรมจักสานพื้นบ้านยโสธร

Abstract

This study on the design and development of souvenir products reflecting the unique identity of Yasothon woven handicrafts aims to examine the cultural identity and processing of woven handicrafts in Yasothon province, design and develop souvenir products that reflect the province's identity, and investigate consumer satisfaction with these souvenirs. The study areas for woven handicraft patterns are the Ban Na Samai and Ban Don Klang weaving groups in Mueang district, Yasothon province. The target group for souvenir product design consists of three academics and product design experts. The population and sample comprise 12 traditional Yasothon woven handicraft patterns. Three types of souvenir products were designed: tiffin carriers (pinto), hats, and bags, with three variations of each. The findings indicate that the patterns are suitable for application in designing souvenir products that reflect the unique identity of Yasothon province. The highest average scores were for the red lotus pattern ($\bar{X} = 4.45$), the water spinach pattern ($\bar{X} = 4.43$), the woven border pattern ($\bar{X} = 4.41$), the puffed rice pattern ($\bar{X} = 4.40$), and the firework pattern ($\bar{X} = 4.37$). The design of souvenir products through the application of appropriate patterns was evaluated within a two-dimensional research framework: shape and form. Of the three product types, the tiffin box (style 3) had the highest appropriate score ($\bar{X} = 4.51$), the woven hat (style 2) had the highest appropriate score ($\bar{X} = 4.45$), and the bag (style 3) had the highest appropriate score ($\bar{X} = 4.47$). A satisfaction analysis from a sample population of 100 people evaluated the three souvenir product designs (tiffin box, hat, and bag) in two aspects: local uniqueness ($\bar{X} = 4.41$) and usability ($\bar{X} = 4.43$).

Keywords: Product Design, Souvenir, Basketry Pattern, Local Yasothon Basketry Handicraft

บทนำ

หัตถกรรมไทยมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวชนบทมานาน เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีอยู่มาก ทำให้เกิดการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำขึ้นจากวัสดุพื้นบ้าน ที่สามารถผลิตขึ้นใช้เองเป็นส่วนมาก โดยแรงงานในครอบครัวเป็นหลักสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้นเครื่องจักสานจึงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ที่สนองความต้องการในชีวิตประจำวันอย่างแพร่หลาย อาทิ ผลิตเพื่อใช้สอยในครอบครัว เช่น การทอผ้า การทำภาชนะจากเครื่องปั้นดินเผา การทำจักสานต่าง ๆ ไว้ใช้ภายในบ้าน เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539)

ประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ส่วนใหญ่แล้วล้วนประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เป็นหลัก และอาชีพเกษตรกรรมนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้จากการจักสาน เพราะ เป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ที่สามารถนำวัตถุดิบที่อยู่ในท้องถิ่นมาผลิตได้ด้วยตนเอง และยังเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ พื้นบ้านที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดีด้วย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2544) ตัวอย่างเช่น เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะประกอบอาหาร ได้แก่ มวย หวด กระเบียน ก่องข้าว กระติบข้าว เครื่องจับดักสัตว์ ได้แก่ ข้อง กระชัง ลอบ ไซ สุ่ม และเครื่องจักสานที่ใช้ภายในบ้าน ได้แก่ ตะกร้า ครุ กระดัง เป็นต้น รวมทั้งเครื่อง จักสานที่เป็นสิ่งเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ นอกจากจะสร้างเครื่องมือเครื่องใช้จากการจักสานเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว ชาวอีสานก็ยังสร้างเครื่องจักสานขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งทางด้านความเชื่อในเรื่องผีสงเทวดา เรื่องทางไสยศาสตร์ และเรื่องอื่น ๆ ลวดลายในการจักสานเพื่อขึ้นรูปทรงของเครื่องจักสานนั้นเป็นวิธีที่มีแบบแผน และมีระบบระเบียบอย่างหนึ่ง เพื่อการสร้างโครงสร้างของเครื่องจักสานให้เกิดการเชื่อมต่อซ้ำ ๆ กันไป โดยใช้ลักษณะการขัดกันของเส้นตอกหรือวัสดุอื่นที่ใช้จักสานได้ เพื่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวระหว่างกัน จนเป็นผืนแผ่น เพื่อเป็นผนังของโครงสร้างเครื่องจักสานตามต้องการ งานหัตถกรรมจึงคงความสำคัญในการแสดงออกถึงศิลปะที่แฝงไว้ด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่น หัตถกรรมแต่ละประเภทมีหน้าที่ใช้สอย (ศักดิ์ชาย สิทธิ, 2552)

ผลจากการสำรวจและศึกษาอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร พบว่าลวดลายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์นั้นมีอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่สั่งสมจากอดีต มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างเป็นระบบ มี ลวดลายเอกลักษณ์ที่มีความงาม ทั้งการทอวัสดุที่มีในท้องถิ่นพื้นที่ รูปแบบ ลวดลายที่มีความเฉพาะด้านทั้งในการ ผลิตที่มีความประณีต ลวดลายมีความงามจากความบังเอิญช่างที่สั่งสมมาจากอดีตและมีการประยุกต์รูปแบบลวดลายให้มีความร่วมสมัย เช่น ลายบังไฟโก้ ลายมัดตักขอบ ลายดอกผักแว่น เป็นต้น และจากการลงพื้นที่สำรวจและการได้รับข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร กรมการพัฒนาชุมชน จังหวัดยโสธร และกระทรวงพาณิชย์จังหวัดยโสธร พบว่ามีสองชุมชนใหญ่ที่ผลิตงานหัตถกรรมจักสานที่เชี่ยวชาญ และมีความพิเศษด้านทักษะฝีมือ กระบวนการผลิต แต่ปัจจุบันความต้องการในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์กับความต้องการของตลาดนั้นยังเป็นผลที่ยังต้องได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และทางกลุ่มยังขาดช่างผู้ผลิตในการ สืบทอดการทำหัตถกรรมจักสานเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีความทันสมัยในปัจจุบัน ตามกรอบ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของที่ระลึกในงานวิจัยนี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ในการใช้งานทั้งในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อใช้ตกแต่งตามหน้าที่การใช้งาน และรวมถึงเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร เพื่อสอดคล้องกับแผนการท่องเที่ยวจังหวัดยโสธร สามารถแข่งขัน และ สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ในการวิจัยครั้งนี้ต้องการที่จะพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์แปรรูปจากหัตถกรรมจักสานในชุมชนของ จังหวัดยโสธร เพื่อสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบสินค้า สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายยิ่งขึ้น เพิ่มช่องทางในการผลิตและขายสินค้าเพื่อเป็นการสร้างอาชีพและรายได้ ตลอดจนการยกระดับกลุ่มจักสานให้ได้มาตรฐานมีแบรนด์สินค้าและยกระดับการตลาดอย่างครบวงจรและมีการ เข้าสู่มาตรฐานการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐฯ มีการบูรณาการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐฯ และเอกชนในการ สร้างเครือข่ายในพื้นที่ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถบริหารจัดการชีวิตตนเองได้อย่างสมดุลและมีความเหมาะสม สามารถดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน 2566-2570 เพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ เสริมเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในภูมิภาคได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และ กระบวนการแปรรูปหัตถกรรมจักสานในจังหวัดยโสธร
2. เพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกหัตถกรรมจักสานที่มีอัตลักษณ์ของจังหวัดยโสธร
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร

การทบทวนวรรณกรรม

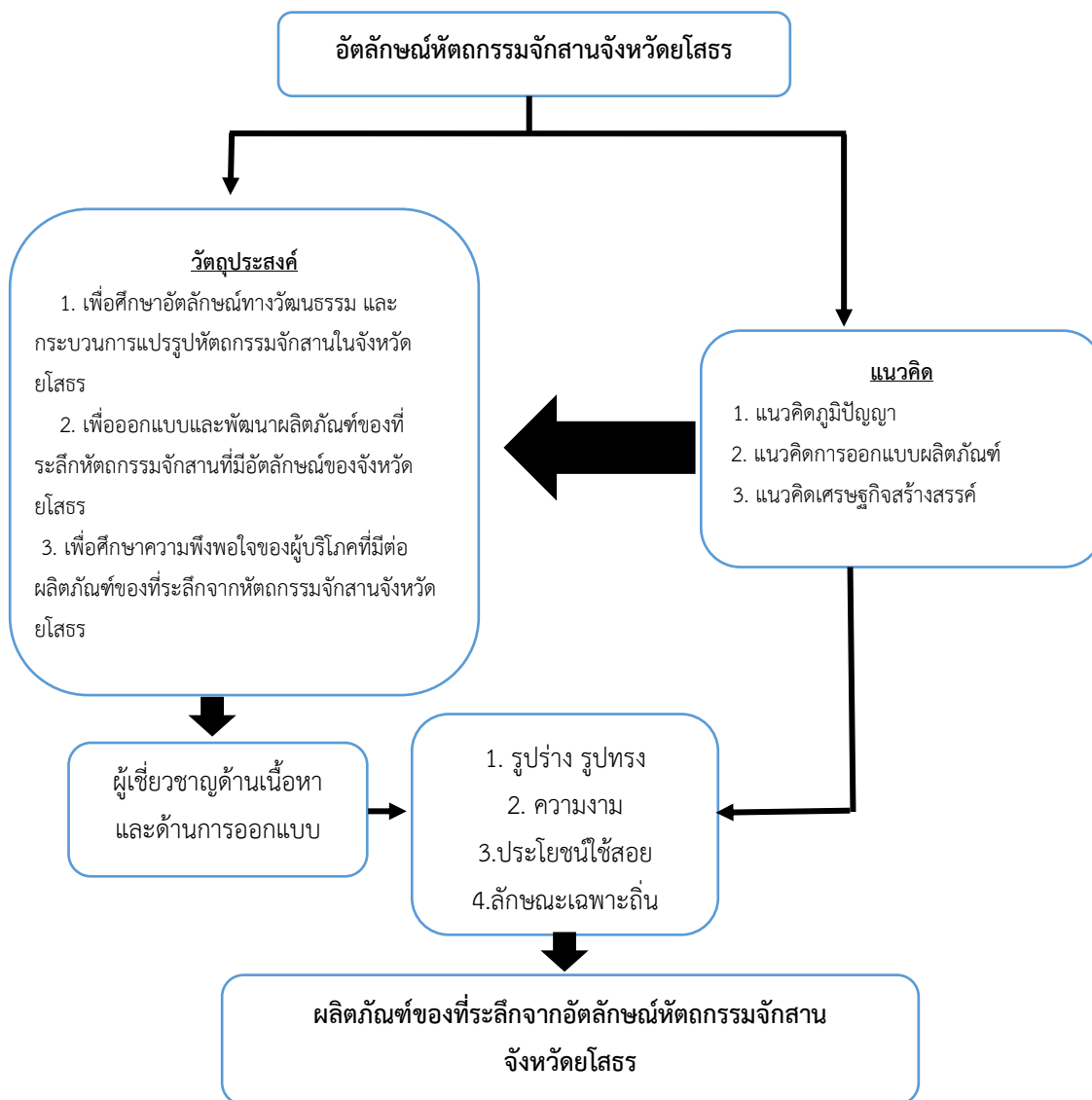
งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีด้านการออกแบบของ กล่าววว่า ธีระชัย สุขสด (2544: 41) กล่าวว่า ลักษณะในความหมายของคำว่า “ออกแบบผลิตภัณฑ์” จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ กับส่วนของการปรับปรุงหรือพัฒนามาจากของเดิม การที่จะได้มาซึ่งรูปทรงของผลิตภัณฑ์ในส่วนหนึ่งก็จะได้แนวความคิดมาจากรูปแบบเดิมนำมาพัฒนาแบบให้เข้ากับบทบาทของสังคมยุคใหม่และค่านิยมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และใช้แนวคิดในการศึกษาลดทลายหัตถกรรมพื้นถิ่น

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2544: 62) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนมาแต่อดีตแม้ว่าการสร้างหรือการผลิตจะคำนึงถึงความเหมาะสมรูปทรงขนาดที่จะสามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มีความงามและความสะดวกในการใช้สอยด้วยซึ่งผู้ผลิตได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาหลายชั่วชีวิตคนจนได้รูปทรงที่งดงามและสนองการใช้สอยได้สมบูรณ์ดังนั้นแม้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะสร้างขึ้นเพื่อการใช้สอยก็ตามแต่ผู้ทำหรือผู้สร้างก็มีได้มองข้ามความงามไปหากแต่ได้พิจารณาถึงรูปทรงและความงดงามนำใช้ประกอบไปด้วยและยิ่งช่างผู้ทำมีประสบการณ์มากจนเกิดความชำนาญมากขึ้นแล้วก็จะแสดงฝีมือให้ปรากฏคุณค่าทางศิลปะ (Artistic Value) ออกมาดังจะเห็นได้ว่างานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณภาพในการใช้สอยที่ดีมักจะมี ความงาม และคุณค่าทางศิลปะประกอบไปด้วยอย่างแยกกันไม่ออกถ้าสังเกตให้ดีแล้วจะเห็นว่าเมื่อเราพบเห็นหัตถกรรมพื้นบ้าน เรามักจะตั้งคำถามว่าสิ่งนั้นทำขึ้นเพื่อใช้อะไรใครเป็นผู้ใช้ทำที่ไหนและทำขึ้นเมื่อใดซึ่งแสดงให้เห็นว่าโดยความรู้สึกทั่วไปเราจะมุ่งความสนใจไปที่คุณค่าในการใช้สอยหรือสารประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้นก่อนที่จะให้ความสนใจในเรื่องของความงามและคุณค่าทางศิลปะเมื่อเรารู้ถึงจุดประสงค์ของการสร้างและคุณประโยชน์ในการใช้สอยแล้วเราจึงนึกถึงคุณค่าในความงามและศิลปะจนเกิดความรู้สึกตาม

ประทีกย์ คุณทอง (2567: 30) ได้ศึกษาการออกแบบเครื่องเรือนจากเส้นพลาสติก โดยการประยุกต์ใช้ลดทลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านอีสาน พบว่ารูปแบบงานจักสานที่เกิดขึ้นนั้นมาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านภายในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา เป็นการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ผลงานเหล่านั้นมีรูปแบบที่สอดคล้องกันกับการใช้งานและเป็นลักษณะเฉพาะของเครื่องจักสานแต่ละชนิด ผลงานที่เกิดขึ้นจากการสังสรรค์ประสบการณ์ ทั้งในรูปแบบการใช้งานที่ทำให้เกิดลดทลายอันสวยงาม และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น

Zhu & Rahman (2025: 9) กล่าวว่าแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของมิติทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับงานออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกในบริบทของการท่องเที่ยว โดยเสนอกรอบแนวทางหลัก 5 ด้านในการออกแบบ ได้แก่ (1) ด้านศิลปะและองค์ประกอบทางศิลปะ ซึ่งเน้นความสมดุล ความงาม และองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ (2) ด้านคุณค่ารวมสมัย โดยเน้นการปรับให้เหมาะสมกับรสนิยมของผู้บริโภคยุคใหม่ (3) ด้านความแท้จริงของต้นฉบับ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมของวัฒนธรรม (4) ด้านการแทนค่าทางวัฒนธรรม ที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์และเรื่องราวของชุมชนอย่างชัดเจน และ (5) ด้านการสื่อสารทางวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ขั้นตอนการศึกษาการวิจัยระยะที่ 1 ศึกษาตลาดลายหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านจังหวัดยโสธร กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) จำนวน 5 คน ประกอบด้วยประธานชุมชน หัตถกรรมจักสานบ้านนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร กลุ่มจักสานบ้านดอนกลอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ทั้ง 2 กลุ่มที่กล่าวมานี้เป็นกลุ่มจักสานที่รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีการรวมกลุ่มที่มีมาตรฐานจากกระทรวงพาณิชย์จังหวัด และ

เป็นกลุ่มที่สร้างสรรค์งานหัตถกรรมจักสานที่เป็นที่รู้จักและยอมรับภายในจังหวัดยโสธร กลุ่มเป้าหมายด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วยนักวิชาการ นักออกแบบ และผู้เชี่ยวชาญด้านผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ ทั้งหมด 3 ท่าน

การวิจัยระยะที่ 2 การออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากการประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสานจังหวัดยโสธร ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้รู้ (key Informant) จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญด้านอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา โดยคำนึงถึงรูปแบบลวดลายเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง โดยประเมิน 2 คือ 1)ด้านรูปร่าง รูปทรง 2) ด้านลวดลายความสวยงาม โดยสรุปการแปรผลด้วยการใช้ตาราง

การวิจัยระยะที่ 3 การประเมินความพึงพอใจ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ประกอบด้วย ผู้ที่สนใจ ผู้บริโภค ผู้ซื้องานผลิตภัณฑ์ประเมินผลงานการออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ผู้ที่มีส่วนในการใช้ผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จำนวน 100 คน โดยประเมินใน 2 ด้าน ดังนี้ 1) ประโยชน์ใช้สอย 2) ลักษณะเฉพาะถิ่น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการนำอัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานจังหวัดยโสธร ไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก แบบประเมินในการสรุปหารูปแบบลวดลายที่เหมาะสมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เมื่อได้รูปแบบลวดลายที่เหมาะสมแล้ว จึงทำการประเมินหารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมโดยการสร้างภาพจำลองผลิตภัณฑ์ที่มีความน่าสนใจและสามารถเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นของที่ระลึกให้กับทางจังหวัดยโสธรได้ โดยประเมินจากผลิตภัณฑ์ที่มีความน่าสนใจ 3 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ปิ่นโต หมวก และกระเป๋ โดยมีความสามารถในการออกแบบผลิตภัณฑ์จำนวนละ 3 รูปแบบ โดยศึกษาความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน โดยศึกษาความต้องการใน 2 ด้าน คือ รูปร่างและรูปทรง และนำแบบประเมิน ข้อเสนอแนะ มาทำการสรุป และการแปรผลด้วยการใช้ตารางสำเร็จรูปที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อน + 10% (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2563)

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ได้ศึกษากรอบแนวคิด ของการวิจัย มาสร้างเป็นเครื่องมือ โดยทำการหา คุณภาพ ของเครื่องมือ ด้วยการหาดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (Index of item Objective Congruence: IOC) เพื่อพิจารณาความสอดคล้องคำถามกับนิยามศัพท์และวัตถุประสงค์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งได้ 4 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 รวบรวมข้อมูลด้านการแปรรูปหัตถกรรม และด้านลวดลายหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธรจากการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจากผู้นำกลุ่มหัตถกรรมจักสาน และผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปหัตถกรรมอีสาน เพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์เพื่อหาลวดลายที่เหมาะสม ตามกรอบที่ได้วางไว้เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบ

ระยะที่ 2 เป็นการนำข้อมูลด้านลวดลายจากการวิจัยในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 มาออกแบบ จำลองผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเพื่อหาความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ ตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย เพื่อนำไปสู่การผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์

ระยะที่ 3 ประเมินผลความพึงพอใจจากการประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ลวดลายในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ซึ่งมุ่งวิเคราะห์ในประเด็นของ 1) ประโยชน์ใช้สอย และ 2) ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

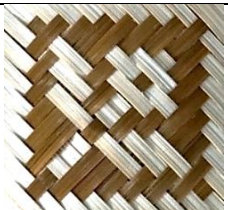
นำข้อมูลจากการสอบถาม และการแสดงความคิดเห็นโดยการตอบแบบสอบถาม จากผู้มีความรู้ ประสบการณ์ ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอีสาน โดยศึกษาหาแนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ให้ได้ผลิตภัณฑ์ตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย โดยศึกษา ในด้านรูปร่าง รูปทรง ด้านหน้าที่ใช้สอย และด้านลักษณะเฉพาะถิ่น นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย $\bar{X}$ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D. แล้วนำเสนอในรูปแบบของตาราง และเรียบเรียงโดยแบ่งเป็น 3 ตอน ตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและกระบวนการแปรรูปหัตถกรรมจักสานในจังหวัด ยโสธร เพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกหัตถกรรมจักสานที่มีอัตลักษณ์ของจังหวัดยโสธร และเพื่อศึกษา ความพึงพอใจของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร

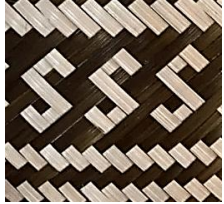
ผลการวิจัย

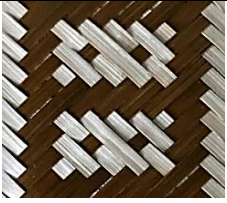
ตอนที่ 1 ผลการศึกษาและวิเคราะห์ผลการศึกษาและวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและกระบวนการแปรรูปหัตถกรรมจักสานในจังหวัดยโสธร

ผลการศึกษารูปแบบลวดลายจากผลิตภัณฑ์หัตถกรรมงานจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้านจากแหล่ง วัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดยโสธร โดยได้ทำการสำรวจ ซึ่งพบว่ามีลวดลายที่ได้รับความนิยมและน่าสนใจในการนำมา ประยุกต์ใช้ มีจำนวน 12 ลวดลาย โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญและข้อมูลจากยอดที่มีการจำหน่ายสูง และผู้บริโภค ให้ความสนใจ จากทั้งหมด 23 ลวดลาย โดยมีลวดลาย ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลสำรวจรูปแบบลวดลายหัตถกรรมงานจักสานประเภทเครื่องใช้ในบ้านจากกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสาน ภายในท้องถิ่นจังหวัดยโสธร

ลำดับที่	รูปแบบ ลวดลาย	ข้อมูลที่ได้
1		ชื่อลวดลาย ลายดอกฝักแฉ้ง ข้อมูล เป็นลายสานเพื่อเกิดความงามและรับน้ำหนักเนื่องจากใช้ ดอกเส้นใหญ่มาสาน พบมากที่กันของกระติบข้าว
2		ชื่อลวดลาย ลายดาวล้อมเดือน ข้อมูล ได้จากภาชนะประเภทเครื่องใช้ภายใน บ้าน คือ ลายสาน ชั้นในของกระติบข้าวเหนียว พบได้ที่บ้านนาสะไมย์และบ้านดอน กลองพบนกระติบข้าวและกระบุง
3		ชื่อลวดลาย ลายดอกบัวแดง ข้อมูล ส่วนมากพบบนกระติบข้าว และภาชนะที่ใช้ใส่ของต่าง ๆ โดยใช้ใส่ของได้สารพัด สานเพื่อเกิดความงามและเพื่อเพิ่มความ

		แข็งแรงให้กับภาชนะ และเป็นลายดอกบัวประจำถิ่นจังหวัด ยโสธร
4		ชื่อลวดลาย ลายมัดถักขอบ ข้อมูล ลายสาน สานเพื่อเกิดความงามและเพื่อเพิ่มความแข็งแรง ให้กับภาชนะ เช่นกระดิ่ง กระติบข้าว กระบุง กระจาด เป็นต้น
5		ชื่อลวดลาย ลายขอ (พระราชทาน) ข้อมูล เป็นลายที่พบบนกระติบข้าวและกระบุงตามหน้าที่ใช้สอยที่ คล้ายคลึงกันโดยใช้สีของไผ่สารพัด โดยทั้งสองภาชนะนั้นมีส่วน คล้ายกันคือปากกลม กันสอปกันเป็นสี่เหลี่ยม
6		ชื่อลวดลาย ลายกวางดาว ข้อมูล เป็นลายที่พบบนกระติบข้าว ซึ่งเป็นภาชนะที่ข้าวเหนียวหนึ่ง ประดับและจักสานด้วยลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
7		ชื่อลวดลาย ลายข้าวตอก ข้อมูล ลายสานเพื่อความงามบนภาชนะข้าวของเครื่องใช้เพื่อให้เกิด ความงาม พบบนกระบุง ตะกร้า และกระติบข้าวเหนียว
8		ชื่อลวดลาย ลายหมากกระจับ ข้อมูล เป็นลายที่พบบนกระติบข้าวและกระบุงตามหน้าที่ใช้สอยที่ คล้ายคลึงกันโดยใช้สีของไผ่สารพัด โดยทั้งสองภาชนะนั้นมีส่วน คล้ายกันคือปากกลม กันสอปกันเป็นสี่เหลี่ยม
9		ชื่อลวดลาย ลายดอกผักแว่นเล็ก ข้อมูล เป็นลายที่พบบนกระติบข้าวและกระบุงตามหน้าที่ใช้สอยที่ คล้ายคลึงกันโดยใช้สีของไผ่สารพัด โดยทั้งสองภาชนะนั้นมีส่วน คล้ายกันคือปากกลม กันสอปกันเป็นสี่เหลี่ยม
10		ชื่อลวดลาย ลายบังไฟไก่อ ข้อมูล เป็นลายที่พบบนฝากระติบข้าว เป็นลายที่สื่อถึงความเป็น จังหวัดยโสธร ที่มีอัตลักษณ์คือบังไฟ ใช้สานเพื่อตกแต่งและสร้าง ความงามให้กับงานหัตถกรรมจักสาน

11		ชื่อลวดลาย ลายตีตะแคง ข้อมูล เป็นลายที่ประยุกต์มาจากลายสามขึ้นลง เป็นลายที่พบบนตะกร้าและกระจาดตามหน้าที่ใช้สอยที่คล้ายคลึงกัน โดยใช้สีของได้สารพัด สานเพื่อเกิดความงามและเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับภาชนะ
12		ชื่อลวดลาย ลายตาบักนัด (ตาสับประรด) ข้อมูล ลายสานที่ประยุกต์มาจากลายขัดแตะ ขัดบนและขัดล่าง แต่จะมีการพันลายเส้นตอกเป็นริ้วเพื่อเสริมความงาม เป็นลายที่พบบนตะกร้าและกระจาด หรือภาชนะอื่น ๆ สานเพื่อเกิดความงาม

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทาง การนำลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสานจังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกอย่างเหมาะสม

N = 3			
รายการ	$\bar{X}$	S.D	ระดับความคิดเห็น
- กรอบรูป	4.12	0.41	มาก
- กระเป๋าลือ	4.44	0.41	มาก
- ปิ่นโต	4.48	0.40	มากที่สุด
- พวงกุญแจจักสาน	3.35	0.42	ปานกลาง
- หมวกจักสาน	4.35	0.40	มาก
- โคมไฟตั้งโต๊ะ	4.28	0.44	มาก
- พัดไม้ไผ่	2.56	0.42	ปานกลาง
- ซองใส่โทรศัพท์	3.31	0.45	ปานกลาง
- ถาด ที่รองแก้ว รองจาน	3.35	0.42	ปานกลาง
- กล่องใส่ทิชชู	3.38	0.41	ปานกลาง
- โหมบายจักสาน	4.30	0.45	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการนำลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านท้องถิ่นอีสาน มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาเครื่องเรือน ในภาพรวม พบว่าผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีความคิดเห็นในระดับความเหมาะสม โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 5 ลำดับ คือ ปิ่นโต มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ = 4.48) กระเป๋าลือ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ = 4.44) หมวกจักสาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ = 4.35) โหมบายจักสาน ($\bar{X}$ = 4.30) โคมไฟตั้งโต๊ะ ($\bar{X}$ = 4.28)

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ขั้นตอนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกหัตถกรรมจักสาน ที่มีอัตลักษณ์ของจังหวัดยโสธร

ผลการวิเคราะห์รูปแบบและความเหมาะสมของลวดลายจากหัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดยโสธร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎี นำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปหัตถกรรมจังหวัดยโสธร และวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานและด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ รวม จำนวน 3 ท่าน ทำการประเมินในประเด็นที่สำคัญ 2 จำนวน ได้แก่ 1.ด้านรูปร่างและรูปทรง 2. ด้านลวดลายและความสวยงาม

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการนำ รูปแบบ ลวดลาย จากหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านจังหวัดยโสธร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกกับรูปร่าง รูปทรงแบบจำลอง ผลิตภัณฑ์ปิ่นโต 3 รูปแบบ อย่างเหมาะสม

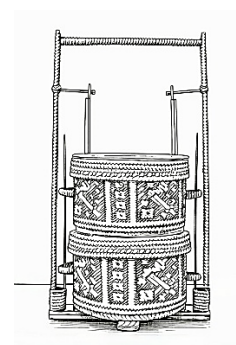
ลักษณะรูปแบบที่ประเมิน
ด้านรูปร่าง รูปทรง

รูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2

รูปแบบที่ 3

1. ด้านรูปร่าง รูปทรง	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D
1. มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้	4.37	0.19	4.31	0.15	4.53	0.11
2. รูปร่างและรูปทรงมีความงาม	4.32	0.15	4.29	0.13	4.49	0.13
3. รูปร่างและรูปทรงที่ดึงดูดความสนใจ	4.35	0.17	4.31	0.15	4.53	0.11
4. มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย	4.31	0.13	4.27	0.17	4.49	0.13
รวม	4.33	0.15	4.31	0.17	4.51	0.13

จากตารางที่ 3 ในภาพรวม พบว่าผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการหารูปแบบและความเหมาะสมของรูปแบบและโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ได้รับการออกแบบ โดยการประเมินในด้านรูปร่าง รูปทรง โดยมีความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีระดับความเหมาะสม คือ รูปแบบที่ 3 มีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}$ =4.51) โดยมีค่าเฉลี่ยดังต่อไปนี้ มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้ ($\bar{X}$ =4.53) รูปร่างและรูปทรงมีความงาม ($\bar{X}$ =4.49) รูปร่างและรูปทรงดึงดูดความสนใจ ($\bar{X}$ =4.53) มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย ($\bar{X}$ =4.49)

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการนำ รูปแบบ ลวดลาย จาก หัตถกรรมจักสานพื้นบ้านจังหวัดยโสธร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกกับรูปร่าง รูปทรง แบบจำลอง ผลิตภัณฑ์หมวด 3 รูปแบบ อย่างเหมาะสม

ลักษณะรูปแบบที่ประเมิน ด้านรูปร่าง รูปทรง						
	รูปแบบที่ 1		รูปแบบที่ 2		รูปแบบที่ 3	
1. ด้านรูปร่าง รูปทรง	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D
1. มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้	4.44	0.17	4.51	0.13	4.35	0.13
2. รูปร่างและรูปทรงมีความงาม	4.41	0.15	4.48	0.13	4.37	0.13
3. รูปร่างและรูปทรงที่ดึงดูดความสนใจ	4.39	0.17	4.45	0.15	4.31	0.11
4. มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย	4.35	0.13	4.41	0.13	4.35	0.13
รวม	4.39	0.13	4.45	0.17	4.35	0.13

จากตารางที่ 4 ในภาพรวม พบว่าผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการหารูปแบบและความเหมาะสมของรูปแบบและโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบ โดยการประเมินในด้านรูปร่าง รูปทรง โดยมีความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีระดับความเหมาะสม คือ รูปแบบที่ 2 มีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}=4.45$) โดยมีค่าเฉลี่ยดังต่อไปนี้ มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้ ($\bar{X}=4.51$) รูปร่างและรูปทรงมีความงาม ($\bar{X}=4.48$) รูปร่างและรูปทรงดึงดูดความสนใจ ($\bar{X}=4.45$) มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย ($\bar{X}=4.41$)

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการนำ รูปแบบ ลวดลาย จาก หัตถกรรมจักสานพื้นบ้านจังหวัดยโสธร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกกับรูปร่าง รูปทรง แบบจำลอง ผลิตภัณฑ์กระเป๋าสาน 3 รูปแบบ อย่างเหมาะสม

ลักษณะรูปแบบที่ประเมิน
ด้านรูปร่าง รูปทรง

รูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2

รูปแบบที่ 3

1. ด้านรูปร่าง รูปทรง	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D	$\bar{X}$	S.D
1. มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้	4.35	0.13	4.31	0.17	4.47	0.10
2. รูปร่างและรูปทรงมีความงาม	4.32	0.17	4.30	0.13	4.49	0.15
3. รูปร่างและรูปทรงที่ดึงดูดความสนใจ	4.33	0.15	4.37	0.15	4.45	0.11
4. มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย	4.31	0.11	4.35	0.15	4.43	0.13
รวม	4.31	0.15	4.35	0.17	4.47	0.13

จากตารางที่ 5 ในภาพรวม พบว่าผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการหารูปแบบและความเหมาะสมของรูปแบบและโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ได้รับการออกแบบ โดยการประเมินในด้านรูปร่าง รูปทรง โดยมีความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน มีระดับความเหมาะสม คือ รูปแบบที่ 3 มีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}$ =4.47) โดยมีค่าเฉลี่ยดังต่อไปนี้ มีรูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมในการนำอัตลักษณ์ลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสาน จังหวัดยโสธร มาประยุกต์ใช้ ($\bar{X}$ =4.47) รูปร่างและรูปทรงมีความงาม ($\bar{X}$ =4.49) รูปร่างและรูปทรงดึงดูดความสนใจ ($\bar{X}$ =4.45) มีรูปร่างและรูปทรงที่ง่ายต่อการพกพา และขนย้าย ($\bar{X}$ =4.43)

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของกลุ่มผู้ใช้ ผู้บริโภค ผู้จำหน่าย ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร

ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย เบี่ยงเบนมาตรฐาน ความพึงพอใจของกลุ่มผู้ใช้ ผู้บริโภค ผู้จำหน่าย ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร โดยเลือกประชากร และกลุ่มตัวอย่างด้านการประเมินผลงานการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยการประเมินรูปแบบ Online และผู้สนใจ ผู้บริโภค ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยมีประชากร และกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ที่สนใจ ผู้บริโภค ผู้จำหน่าย ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 100 คน โดยประเมินจากการสอบถามแบบ Online โดยผลการหาค่าเฉลี่ยร้อยละ ผลสรุปได้ดังต่อไปนี้ จากประชากรทั้งหมด แบ่งเป็น

1.1 เพศชาย 38 คน หญิง 62 คน

- อายุ 36 – 45 ปี 41 คน / อายุ 46 – 55 ปี 34 คน / อายุ 25 - 35 ปี 13 คน / อายุ มากกว่า 55 ปี 12 คน

1.2 รายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท 11 คน / รายได้ 5,000 – 10,000 บาท 13 คน / รายได้ 10,001 – 20,000 บาทขึ้นไป 19 คน/ รายได้ 20,001 บาทขึ้นไป 57 คน

1.3 ซื้อผลิตภัณฑ์ของใช้ และของที่ระลึก ประเภทพื้นบ้าน ในราคาไม่เกิน 3,000 บาท 3 เดือน ซื้อ 22 ครั้ง 0 คน / 6 เดือน ซื้อ 1 ครั้ง 43 คน / 1 ปี ซื้อ 1 ครั้ง 35 คน /

1.4 ชื่นชอบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ในแบบContemporary STYLE มากที่สุด จำนวน 17 คน / มาก จำนวน 32 คน / ปานกลาง จำนวน 19 คน / น้อย จำนวน 18 คน และน้อยที่สุด จำนวน 14 คน

1.5 โดยมีการหาค่าเฉลี่ย และการหาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานจากกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 100 คน โดย ได้ผลสรุปดังต่อไปนี้

ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของกลุ่มผู้ใช้ ผู้บริโภค ผู้จำหน่าย ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก จากอัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร ที่ได้รับการออกแบบขึ้นใหม่ โดยศึกษาความพึงพอใจ 2 ด้าน คือ ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น และด้านประโยชน์ใช้สอย สรุปได้ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความพึงพอใจของกลุ่มผู้ใช้ ผู้บริโภค ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจาก อัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น

(1) ผลิตภัณฑ์กระเป๋าถือ

(2) ผลิตภัณฑ์หมวกสาน

(3) ผลิตภัณฑ์ปิ่นโต

รายการ	N = 100		ระดับความพึงพอใจ
	$\bar{X}$	S.D.	
ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น			
- มีลวดลายที่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร	4.39	0.15	มาก
- มีความงามเรื่องของลวดลายจักสานที่สื่อถึงจังหวัดยโสธร	4.37	0.17	มาก
- การประยุกต์ใช้ลวดลายกับผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก มีความเหมาะสม	4.43	0.15	มาก
รวม	4.41	0.15	มาก

จากตารางที่ 6 พบว่าความพึงพอใจของผู้ใช้ ผู้บริโภค ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์ ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น ในภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก เมื่อ พิจารณาแต่ละรายการ พบว่า มีลวดลายที่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร ($\bar{X}$ = 4.39) มีความงาม เรื่องของลวดลายจักสานที่สื่อถึงจังหวัดยโสธร ($\bar{X}$ = 4.37) การประยุกต์ใช้ลวดลายกับผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ($\bar{X}$ = 4.43) ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.41)

รายการ	N = 100		ระดับความพึงพอใจ
	$\bar{X}$	S.D.	
ด้านประโยชน์ใช้สอย			
- มีการใช้งานได้ง่าย สะดวก และมีความเหมาะสม	4.43	0.15	มาก
- ผลิตภัณฑ์มีการขนย้าย ได้สะดวก	4.41	0.17	มาก
- ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบที่ง่ายต่อการจัดเก็บสิ่งของ ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม	4.45	0.13	มาก
รวม	4.43	0.17	มาก

จากตารางที่ 7 พบว่าความพึงพอใจของผู้ใช้ ผู้บริโภค ที่มีต่อรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์ ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร ด้านประโยชน์ใช้สอย ในภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละรายการ พบว่า มีการใช้งานได้ง่าย สะดวก และมีความเหมาะสม ($\bar{X}$ = 4.43) ผลิตภัณฑ์มีการขนย้าย ได้สะดวก ($\bar{X}$ = 4.41) ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบที่ง่ายต่อการจัดเก็บสิ่งของต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ($\bar{X}$ = 4.45) ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.43)

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา และวิเคราะห์รูปแบบลวดลายอัตลักษณ์หัตถกรรมงานจักสานจังหวัดยโสธร พบว่ารูปแบบลวดลายจากผลิตภัณฑ์หัตถกรรมงานจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้านจากแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดยโสธร โดยได้ทำการสำรวจ ซึ่งพบว่ามียลวดลายที่ได้รับความนิยมและน่าสนใจในการนำมาประยุกต์ใช้ มีจำนวน 12 ลวดลาย โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญและข้อมูลจากยอดที่มีการจำหน่ายสูง และผู้บริโภคให้ความสนใจ ได้แก่ ลายดอกผักแว่น ลายดาวล้อมเดือน ลายดอกบัวแดง ลายมัดตักขอบ ลายขอ (พระราชทาน) ลายกวางดาว ลายข้าวตอก ลายหมากกระจับ ลายดอกผักแว่นเล็ก ลายบั้งไฟโก้ ลายดิดะแดง และลายตาบักนัด (ตาสับประรด) และรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกได้รับการออกแบบ 3 ประเภท ได้แก่ ปิ่นโต หมวก และกระเป๋า จำนวนอย่างละ 3 รูปแบบ พบว่าลวดลายที่เหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่สื่อถึงความเป็นอัตลักษณ์จังหวัดยโสธร จากค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ดอกบัวแดง $\bar{X}$ = 4.45 ดอกผักแว่น $\bar{X}$ = 4.43 และลายมัดตักขอบ $\bar{X}$ = 4.41 ลายข้าวตอก $\bar{X}$ = 4.40 และลายบั้งไฟโก้ $\bar{X}$ = 4.37 การออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากการประยุกต์ใช้ลวดลายที่เหมาะสม ผลประเมินตามกรอบการวิจัย 2 ด้าน คือ ด้านรูปร่าง รูปทรง และลวดลายความสวยงาม โดยผลิตภัณฑ์ 3 ประเภท โดยปิ่นโต รูปแบบที่ 3 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X}$ = 4.51 หมวกจักสาน รูปแบบที่ 2 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X}$ = 4.45 และกระเป๋า รูปแบบที่ 3 มีค่าระดับความเหมาะสมมากที่สุด $\bar{X}$ = 4.47 และผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจจากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน ประเมินรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกได้รับการออกแบบ 3 ประเภท ได้แก่ ปิ่นโต หมวก และกระเป๋า โดยประเมิน 2 ด้าน คือ ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น $\bar{X}$ = 4.41 และด้านประโยชน์ใช้สอย $\bar{X}$ = 4.43 และจากการสำรวจและศึกษารูปแบบหัตถกรรมจักสานที่เกิดขึ้นนั้นมาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านภายในท้องถิ่นจังหวัดยโสธรที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นการนำเอาไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุในชุมชนมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อใช้สอย ซึ่งหัตถกรรมแรกเริ่มอาจตอบสนองการใช้งานเป็นหลัก แต่ในภายหลังได้มีการ

ประดิษฐ์สร้างลวดลายจากความบังเอิญช่างในแต่ละบุคคลเพื่อเป็นการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่มีความงามมากขึ้นและเป็นการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเครื่องจักสานเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันในอดีต แต่ปัจจุบันกลับไม่ค่อยได้รับความนิยมเพราะเหตุนี้เองมาจาก ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลงานเหล่านั้นมีรูปแบบที่สอดคล้องกันกับการใช้งานและเป็นลักษณะเฉพาะของเครื่องจักสานแต่ละชนิด ผลงานที่เกิดขึ้นจากการส่งมอบประสบการณ์ ทั้งในรูปแบบการใช้งานที่ทำให้เกิดลวดลายอันสวยงามปราศจากการปรุงแต่ง และเป็นเอกลักษณ์ตามรูปแบบ ซึ่งก็ยังนับวันจะเกิดการสูญหายไป ซึ่งลวดลายจากหัตถกรรมเครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้านจังหวัดยโสธรนั้น ได้ทำการสำรวจ ซึ่งพบว่าลวดลายที่ได้รับความนิยมและน่าสนใจในการนำมาประยุกต์ใช้มีหลายแม่ลายที่มีความหลากหลาย และมีลวดลายที่เกิดจากความบังเอิญช่างของผู้จักสานงานหัตถกรรมที่นำมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่เป็นต้นแบบให้กับกลุ่มหัตถกรรมงานจักสานได้ใช้เป็นประโยชน์ในการจำหน่ายในด้านเชิงพาณิชย์ และเป็นฐานข้อมูลให้กับองค์กรภาครัฐที่ได้รับข้อมูลด้านรูปแบบลวดลาย และผลิตภัณฑ์ที่ควรที่จะส่งเสริมและต่อยอดเป็นสินค้าเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ภาพแทนของจังหวัดยโสธรต่อไป

2. อภิปรายผล

การวิจัย ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากอัตลักษณ์หัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร ครั้งนี้มีเป้าประสงค์ที่จะพัฒนาของที่ระลึกเพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ร่วมกับอัตลักษณ์ศิลปกรรมพื้นถิ่นของจังหวัดยโสธร รวมไปถึงลักษณะเด่นของงานหัตถกรรมพื้นถิ่นจังหวัดยโสธร เป็นการนำเสนอแนวทางการพัฒนาการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ลวดลายจากหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร ให้ดำรงอยู่และมีการผลิตสืบทอดต่อไปเพื่อเป็นมรดกของลูกหลานซึ่งเป็นแนวทางอีกประการหนึ่งที่จะสร้างความเจริญแก่ชุมชน และยังแสดงถึงจุดเด่นของวัฒนธรรมพื้นถิ่นจังหวัดยโสธร ทำให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และเป็นความภาคภูมิใจในศิลปะลวดลายหัตถกรรมพื้นเมืองจังหวัดยโสธร ให้เป็นที่รู้จัก ร่วมกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน 2566 - 2570 เพิ่มคุณค่าและมูลค่าตามกรอบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) เสริมเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในภูมิภาคได้อย่างยั่งยืน โดยมีความสอดคล้องกับ วิบูลย์ สี่สุวรรณ (2544) ที่กล่าวไว้ว่า ทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น ยังคงไว้ซึ่ง ด้านประโยชน์ใช้สอย, ด้านวัสดุ, ด้านรูปแบบความสวยงาม, ด้านลักษณะเฉพาะถิ่น บรรพบุรุษชาวอีสานยังได้ประดิษฐ์ลวดลายจากความคิดที่ได้จากประสบการณ์มาสร้างจินตนาการเป็นรูปลายต่าง ๆ โดยอาศัยพื้นฐานเดิมที่ดีเยี่ยมเป็นหลักในการใช้งาน ลายที่พัฒนาขึ้นนี้จะมีพื้นฐานจากลายแม่ แต่มีลายละเอียดเพิ่มเติมและลักษณะลายแม่ยังปรากฏเด่นอยู่ สอดคล้องกับ ศักดิ์ชาย สิกขา (2552) กล่าวว่า ลวดลายในการจักสานเพื่อขึ้นรูปทรงของเครื่องจักสานนั้นเป็นวิธีที่มีแบบแผน และมีระบบระเบียบอย่างหนึ่ง เพื่อการสร้างโครงสร้างของเครื่องจักสานให้เกิดการเชื่อมต่อซ้ำ ๆ กันไป โดยใช้ลักษณะการขัดกันของเส้นตอกหรือวัสดุอื่นที่ใช้จักสานได้ เพื่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวระหว่างกันจนเป็นผืนแผ่นเพื่อเป็นผืนของโครงสร้างเครื่องจักสานตามต้องการ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1.1 เชิงวิชาการการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ลวดลายอัตลักษณ์หัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านจังหวัดยโสธร เป็นกรณีศึกษา ลวดลายจากเครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้านของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อนำมาอนุรักษ์ในรูปแบบใหม่ และยังคงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของเครื่องจักสาน

1.2 เชิญชุมชนการนำลวดลายหัตถกรรมเครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้านมาออกแบบ และพัฒนา เพื่อเป็นการสร้างแนวทางในการออกแบบ และเพิ่มมูลค่าของงานหัตถกรรมเครื่องจักสานให้เป็นที่รู้จักและเพิ่มรายได้แก่ชุมชนในท้องถิ่น

1.3 เชิงเศรษฐกิจและเชิงนโยบายกลุ่มผู้ผลิตในแต่ละชุมชนสามารถนำแนวทางในการประยุกต์และพัฒนาเข้ากับงานของตน และยังสามารถเผยแพร่ให้กับชุมชนอื่นเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ หรือเครื่องเรือนภายในชุมชน ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากอัตลักษณ์ลวดลายเครื่องจักสานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร ในการนำลวดลายมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ที่มีลวดลายแปลกใหม่ เป็นการเพิ่มรายได้และความสามารถในการแข่งขันสำหรับกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 จากผลงานการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่เกิดขึ้นในงานวิจัยนี้ ทำให้ทราบว่าการศึกษาด้านต่าง ๆ ก่อนการออกแบบและพัฒนา การศึกษาแนวโน้มของการตลาด และทฤษฎีการออกแบบ รวมทั้งการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มผู้ผลิต มีความสำคัญมากสำหรับการวิจัยและการพัฒนาผลิตภัณฑ์

2.2 การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษารูปแบบในการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นนอกเหนือจากผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เช่น วอลเปเปอร์ เครื่องเรือน เครื่องใช้ตกแต่งภายในบ้าน และอื่น ๆ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สามารถเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมเครื่องจักสาน เพื่อขยายตลาดให้กว้างขึ้น ทั้งยังเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้ที่สนใจ และกลุ่มผู้ผลิตเองก็สามารถผลิตขึ้นเองได้ในกลุ่มและยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2563). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS และ AMOS*. บิสมิเนสอาร์แอนด์ดี.
- จิระชัย สุขสด. (2544). *การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม*. โอเดียนสโตร์.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. คอมแพคพรีน.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2544). *มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. ต้นอ้อ.
- ประทักษ์ คุณทอง. (2567). การออกแบบเครื่องเรือนจากเส้นพลาสติก โดยการประยุกต์ใช้ลวดลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านอีสาน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี*, 7(3), 29 - 42.
- ศักดิ์ชาย สิกขา. (2552). *ต่อยอดภูมิปัญญา หัตถกรรมพื้นบ้าน*. ศูนย์วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- Zhu, Q., & Rahman, R. (2025). Authenticity in Souvenir Design Integrating Cultural Features of Dunhuang's Mural Heritage : A Qualitative Inquiry. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12(403), 1 - 11. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04710-5>.

**การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์ทางวัฒนธรรม
กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี
Value Creation for Cultural Handicrafts: Management and
Marketing Strategies for the Baisri Business**

อัศรพล ไวเชียงคำ¹, ศักรินทร์ หงส์รัตนารกิจ², ณัฏฐา พันธุ์วงศ์³ และ อิทธิพล อเนกธนทรัพย์^{4*}

Akkarapol Waichiangkha¹, Sakarin Hongrattanavorakit², Natcha Phantuwong³,
and Ittipon Anekthanasup^{4*}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โรงเรียนการเรือน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต วิทยาเขตสุพรรณบุรี¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร²

ดร. โรงเรียนการเรือน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต วิทยาเขตสุพรรณบุรี³

อาจารย์ โรงเรียนการเรือน มหาวิทยาลัยสวนดุสิต วิทยาเขตสุพรรณบุรี⁴

Assistant Professor, School of Culinary Arts, Suan Dusit University Suphanburi Campus¹

Assistant Professor, Dr., Faculty of Home Economics Technology,

Rajamangala University of Technology Phra Nakhon²

Dr., School of Culinary Arts, Suan Dusit University Suphanburi Campus³

Lecturer, School of Culinary Arts, Suan Dusit University Suphanburi Campus^{4*}

*Corresponding author, e-mail: ittipon_ane@dusit.ac.th

วันที่รับบทความ: 2 มีนาคม 2569; วันที่แก้ไขบทความ: 18 เมษายน 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 28 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบและพลวัตของการค้าปลีกงานบายศรีในบริบทปัจจุบัน 2) วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาด และ 3) นำเสนอกลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดเพื่อยกระดับธุรกิจบายศรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ตามแนวทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจประดิษฐ์บายศรีที่มีประสบการณ์เชี่ยวชาญในเขตภาคกลาง จำนวน 20 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบและสภาพการค้า ธุรกิจบายศรีมีพลวัตการปรับตัวสูง แบ่งเป็นกลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพและกลุ่มอาชีพเสริม โดยมีการสร้างอัตลักษณ์ตราสินค้าที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะบุคคล 2) ปัญหาและอุปสรรค พบข้อจำกัดสำคัญด้านการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ ความผันผวนของต้นทุนวัตถุดิบ และการขาดองค์ความรู้ด้านการสื่อสารแบรนด์สมัยใหม่ 3) กลยุทธ์การสร้างมูลค่าเพิ่ม ประกอบด้วย 2 มิติ ยุทธศาสตร์ คือ (1) กลยุทธ์การบริหารจัดการเชิงบูรณาการ มุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะความเป็นผู้ประกอบการ การวางแผนการผลิตเพื่อลดความสูญเสีย และการบริหารต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ และ (2) กลยุทธ์การตลาดสร้างสรรค์คุณค่า มุ่งเน้นการสร้างเรื่องราว (Storytelling) เชื่อมโยงความเชื่อสู่มูลค่าตราสินค้า และการพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์

เพื่อขยายโอกาสทางการตลาด ผลการวิจัยนี้นำไปสู่แนวทางที่เป็นรูปธรรมในการยกระดับหัตถศิลป์ไทยให้เติบโตในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

คำสำคัญ: การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์, กลยุทธ์การบริหารจัดการ, การตลาดธุรกิจบายศรี, สินค้าวัฒนธรรม

Abstract

This research aims to 1) investigate the patterns and dynamics of the current Baisri retail trade, 2) analyze problems and obstacles in creating added marketing value, and 3) propose management and marketing strategies to elevate the Baisri business. Employing a qualitative research approach based on phenomenology, data were collected through in-depth interviews with 20 key informants, comprising experienced Baisri business operators in Bangkok. Data were analyzed using thematic analysis. The findings reveal that: 1) Business patterns and dynamics: The industry exhibits high dynamism, categorized into professional and supplementary business models, with diverse strategies for identity creation to meet personalized demands. 2) Problems and Obstacles: Key challenges include human resource management limitations, fluctuating raw material costs, and a lack of knowledge in modern brand communication for differentiation. 3) Value Creation Strategies: Two strategic dimensions are proposed: (1) Integrated Management Strategy, focusing on upgrading entrepreneurial competencies, lean production planning, and effective cost management; and (2) Creative Value Marketing Strategy, emphasizing storytelling to translate spiritual beliefs into brand value and product innovation to expand market opportunities. These findings offer concrete guidelines for elevating Thai handicrafts within the creative economy.

Keywords: Handicraft Value Creation, Management Strategies, Baisri Business Marketing, Cultural Products

บทนำ

บายศรี ถือเป็นงานหัตถศิลป์ชั้นสูงที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และหยั่งรากลึกในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยมาอย่างยาวนาน ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านคติความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (รุ่งฤทัย รำพึงจิต และคณะ, 2568) จากจุดเริ่มต้นที่สัมพันธ์กับวิถีเกษตรกรรมและการบูชาแม่โพสพ บายศรีได้มีวิวัฒนาการผ่านกาลเวลากลายเป็นเครื่องแสดงสถานะและอำนาจทางสังคม ในอดีตการประดิษฐ์บายศรีจำกัดอยู่ในวงของเครือญาติและชุมชนเพื่อใช้ในพิธีกรรมครัวเรือน แต่ด้วยพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน บายศรีได้เปลี่ยนผ่านสถานะจากวัตถุทางพิธีกรรมก้าวเข้าสู่ระบบสินค้าวัฒนธรรม (Cultural Product) (อักษร โพธิราชา, 2567) อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งก่อให้เกิดธุรกิจการประดิษฐ์บายศรีที่ดำเนินการในลักษณะวิสาหกิจชุมชนและธุรกิจขนาดย่อมขึ้นอย่างแพร่หลาย ปัจจุบัน ธุรกิจการประดิษฐ์บายศรีจัดเป็นธุรกิจค้าปลีกที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจฐานรากและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศ เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นและทักษะฝีมือแรงงานไทยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเติบโตของความต้องการสินค้าที่ขยายตัวตามกระแสนิยมด้านความเชื่อ (วรรณภา นิ่มอ่อน, 2568) ธุรกิจนี้กลับเผชิญกับสภาวะการแข่งขันที่ทวีความ

รุนแรง ทั้งจากจำนวนผู้ประกอบการที่เพิ่มขึ้นและการเข้ามาของสินค้าทดแทน ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินธุรกิจแบบดั้งเดิมที่เน้นเพียงทักษะฝีมือไม่เพียงพอต่อการสร้างความอยู่รอดและการเติบโตที่ยั่งยืนอีกต่อไป ผู้ประกอบการจำเป็นต้องเผชิญกับความท้าทายรอบด้าน ทั้งการบริหารจัดการต้นทุนที่มีความผันผวน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการปรับตัวให้เข้ากับพฤติกรรมผู้บริโภคดิจิทัลที่ต้องการความสะดวกและรวดเร็ว

ปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญของธุรกิจขายปลีกในปัจจุบัน คือความไม่สอดคล้องกันระหว่างสมรรถนะด้านงานฝีมือกับสมรรถนะด้านการบริหารจัดการ แม้ผู้ประกอบการจะมีความเป็นเลิศทางงานฝีมือ แต่การขาดองค์ความรู้เชิงธุรกิจกลับกลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน โดยเฉพาะข้อบกพร่องในการวิเคราะห์ต้นทุนและการตั้งราคาขาย การประเมินราคาที่ไม่เท่าเทียมกันโดยละเอียด ต้นทุนแฝง ทำให้ธุรกิจสูญเสียโอกาสในการทำกำไร นอกจากนี้ การขาดการวางแผนทางการเงินและการบริหารกระแสเงินสดหมุนเวียน ยังส่งผลกระทบต่อสภาพคล่องของกิจการ (ตลฤดี พลมิตร และ สมจิตร ล้วนจำเริญ, 2566) สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เมื่อต้องเผชิญกับราคาวัตถุดิบที่ไม่แน่นอน และคู่แข่งจำนวนมาก ธุรกิจจึงขาดสภาพคล่องและการลดราคาสินค้าเพื่อความอยู่รอดแทนที่จะพัฒนาคุณภาพ ขณะเดียวกัน ผู้ประกอบการยังคงยึดติดกับการผลิตซ้ำรูปแบบเดิมโดยขาดการสร้างจุดเด่นที่แตกต่าง และการขาดกลยุทธ์การตลาดที่ทันสมัย โดยเฉพาะการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ยังไม่เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เนื่องจากขาดทักษะในการถ่ายทอดเนื้อหาและภาพถ่ายเพื่อสื่อสารคุณค่าของสินค้า (นิสกร พุทธวงศ์ และคณะ, 2568) ที่สำคัญที่สุดคือ การขาดการสร้างแบรนด์ที่แข็งแกร่งผ่านเรื่องเล่า ผู้ประกอบการไม่สามารถเชื่อมโยงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ความเชื่อและความหมายอันเป็นมงคลของบายศรี ให้กลายเป็นมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ ทำให้ผู้บริโภคมองเห็นบายศรีเป็นเพียงสินค้าโภคภัณฑ์ทั่วไป มากกว่าจะเป็นงานพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ ซึ่งส่งผลเสียต่ออำนาจในการกำหนดราคาของสินค้า

ดังนั้น การยกระดับธุรกิจบายศรีให้ก้าวพ้นวิกฤตดังกล่าว จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการที่เปลี่ยนจากการเป็นเพียงผู้ผลิตงานฝีมือสู่การเป็นผู้ประกอบการหัตถศิลป์สร้างสรรค์ ที่มุ่งเน้นการสร้างสรรค์คุณค่าผ่านการจัดการที่มีประสิทธิภาพและการตลาดเชิงรุกด้วยเหตุนี้การวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี จึงถูกพัฒนาขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อ ศึกษาพลวัตและสภาพการณ์จริงวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคเชิงโครงสร้าง และสังเคราะห์กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาด เป้าหมายสูงสุดของการวิจัยนี้ คือการสร้างองค์ความรู้ที่จะเป็นเข็มทิศนำทางให้หัตถศิลป์ไทยสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างเป็นรูปธรรม และดำรงสถานะทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางความท้าทายของบริบทตลาดค้าปลีกสมัยใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและสภาพการณ์การดำเนินธุรกิจค้าปลีกงานหัตถศิลป์บายศรีในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและข้อจำกัดที่มีผลต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาดของธุรกิจบายศรี
3. เพื่อนำเสนอกลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับธุรกิจบายศรีสู่สินค้าวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหัตถศิลป์บายศรีและทุนทางวัฒนธรรม ในการพิจารณาคุณค่าของบายศรีในบริบทสังคมไทย พบว่าบายศรีมิได้ดำรงสถานะเป็นเพียงวัตถุประติมากรรมเพื่อความสวยงามทางทัศนศิลป์เท่านั้น แต่ยังมีนัยสำคัญ

ในฐานะทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ โดย Fink (2023) อธิบายว่าทุนประเภทนี้ครอบคลุมถึงองค์ความรู้ ประสบการณ์ และมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยสร้างโอกาสในการยกระดับสถานะทางสังคม แต่ยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในปัจจุบัน สอดคล้องกับคำนิยามของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ม.ป.ป.) ที่ระบุว่า บายศรีคือเครื่องเชิญขวัญที่ประดิษฐ์จากใบตองเป็นชั้น ๆ ขณะที่ในทางมานุษยวิทยานั้น พระยาอนุมานราชธนและศาสตราจารย์มณีรัตน์ ได้ขยายความว่าบายศรีคือภาชนะตกแต่งพิเศษด้วยดอกไม้และใบตองเพื่อรองรับเครื่องสังเวยในพิธีกรรม ซึ่งปรากฏการใช้งานอย่างแพร่หลายตั้งแต่วิถีชีวิตราชวสุไปจนถึงพระราชพิธีหลวง (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ พลวัตของบายศรียังสะท้อนถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรม โดยมีวิวัฒนาการจากการใช้ข้าวขวัญในการเซ่นไหว้ผีตามความเชื่อดั้งเดิม สู่การรับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียที่ให้ความสำคัญกับการออกแบบภาชนะใบตองที่วิจิตรบรรจงแทน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2563) การเปลี่ยนแปลงนี้ชี้ให้เห็นว่างานออกแบบบายศรีมีความยืดหยุ่นและแปรผันตามบริบทของสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละยุคสมัย สำหรับการนำมาต่อยอดในเชิงพาณิชย์ การจำแนกประเภทถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการวิเคราะห์ตำแหน่งผลิตภัณฑ์ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ 1) บายศรีของหลวง ซึ่งเน้นความถูกต้องตามราชประเพณี และ 2) บายศรีของราษฎร ที่มีความหลากหลายตั้งแต่ขนาดเล็กอย่างบายศรีปากชามไปจนถึงงานขนาดใหญ่ เช่น บายศรีเทพหรือบายศรีพญานาค ซึ่งความเข้าใจในประเภทและความหมายที่แตกต่างกันนี้ จะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถวางแผนการจัดการเชิงกลยุทธ์ เพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและวาระโอกาสในการใช้งานได้อย่างแม่นยำและเหมาะสม (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชภัฏมณฑลจันทบุรี, 2565)

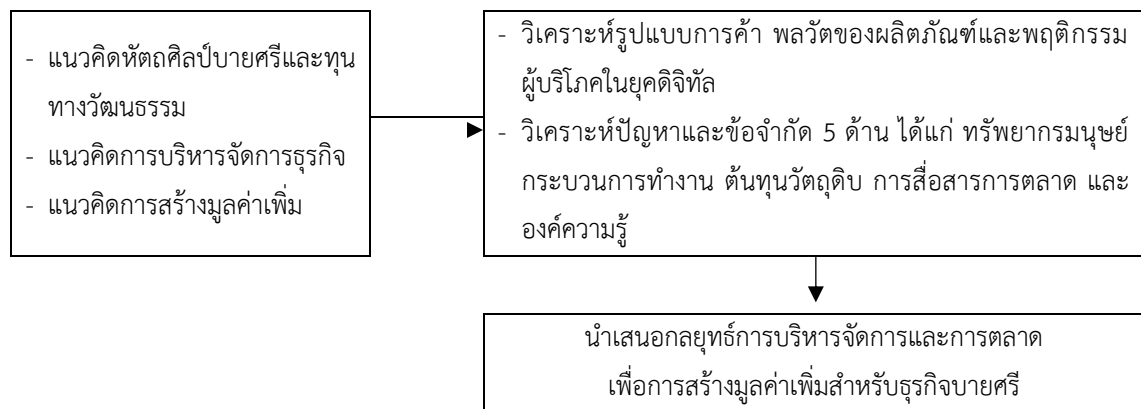
2. แนวคิดและกลยุทธ์การบริหารจัดการธุรกิจ การเปลี่ยนผ่านและยกระดับงานหัตถศิลป์เข้าสู่ระบบธุรกิจเชิงพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบ จำเป็นต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการที่ครอบคลุมมิติสำคัญรอบด้าน โดย เกตุวดี มินสาคร และ ปรางค์ เจริญผลอภักดิ์ (2568) ร่วมกับ กนกกาญจน์ คำบุญชู และ ธนัสภา รัตนตระกูล (2565) และ จตุพร จันทารัมย์ และคณะ (2568) ได้เสนอแนวคิดที่สอดคล้องกันว่า ความสำเร็จของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ต้องตั้งอยู่บนเสาหลัก 4 ประการ ได้แก่ ด้านการจัดการ คือ การวางแผนโครงสร้างและประสานกิจกรรมภายในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ด้านการดำเนินงาน คือ การจัดการกระบวนการแปรสภาพทรัพยากรและวัตถุดิบให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงสุด ด้านการเงิน คือ การบริหารบัญชี ต้นทุน และกระแสเงินสด ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการรักษาสภาพคล่องและเสถียรภาพของกิจการ และ ด้านการตลาดและการแข่งขัน คือ การวิเคราะห์พลวัตของตลาดและพฤติกรรมผู้บริโภคเพื่อกำหนดทิศทางและสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางบริบทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) การพึ่งพาเพียงทักษะฝีมือเชิงช่างหรือการจัดการพื้นฐานอาจไม่เพียงพอต่อการเติบโตที่ยั่งยืน การขับเคลื่อนธุรกิจหัตถศิลป์ในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องยกระดับสู่กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่เป็นระบบ เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างศักยภาพภายในองค์กรและโอกาสจากสภาพแวดล้อมภายนอก โดยประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ระยะ คือ (บงกช รุ่งกรไพศาล และคณะ, 2569) (1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ เพื่อค้นหาจุดแข็งและโอกาสในการสร้างความแตกต่าง (2) การกำหนดกลยุทธ์และการสร้างมูลค่า มุ่งเน้นการเปลี่ยนต้นทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นมูลค่าเพิ่มที่ตอบโจทย์ตลาด (3) การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติและการควบคุมคุณภาพ เพื่อให้มั่นใจว่าการดำเนินงานในทุกระดับสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดได้อย่างเท่าทัน

3. แนวคิดการสร้างมูลค่าเพิ่มและการตลาดสำหรับสินค้าวัฒนธรรม การเปลี่ยนสินค้าวัฒนธรรมให้มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจต้องอาศัยกลยุทธ์การตลาดที่เข้มแข็งโดยบูรณาการแนวคิดจาก 2 แหล่งข้อมูลสำคัญ คือ ชีตความสามารถทางการตลาด (บึงอร สุขจันทร์, 2568); (ปัญญา จันทกิจ, 2568); (รุจิกาญจน์ สานนท์ และ ญฐมน บัวพรมมี, 2567)

เสนอว่าความสำเร็จของธุรกิจค้าปลีกขึ้นอยู่กับกระบวนการตัวชี้วัด 6 ด้าน ได้แก่ 1) การวิจัยตลาด 2) กลยุทธ์ราคา 3) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ 4) การบริหารช่องทางจัดจำหน่าย 5) การส่งเสริมการตลาด และ 6) การจัดการตลาด เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน กลยุทธ์สินค้าวัฒนธรรม (Zhang, J., 2026); (อรพินท์ อินวงศ์ และคณะ, 2565); (รัศมี อัจฉริยไพศาลกุล และ จารวี กมลศิริพิชัยพร, 2568) ได้เสนอกลยุทธ์ในการยกระดับสินค้าวัฒนธรรมประกอบด้วย 2 มิติ คือ กลยุทธ์การพัฒนาแบรนด์ เน้นการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดี (Product Image) การสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economic Value) และการพัฒนาระบบบริหารจัดการ กลยุทธ์การตลาด เน้นการพัฒนาผู้ประกอบการ (Entrepreneur Development) การพัฒนาตัวสินค้า (Product Development) การสร้างกลไกตลาด และระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดการวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรม จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดโดยเชื่อมโยงภูมิปัญญาบายศรีเข้ากับกลยุทธ์การจัดการและการตลาด เพื่อนำไปสู่เป้าหมายปลายทางคือ การสร้างมูลค่าเพิ่มและการยกระดับธุรกิจสู่ตลาดค้าปลีกอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี ได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิทยาแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติและความหมายของปรากฏการณ์การปรับตัวทางธุรกิจของผู้ประกอบการบายศรีในบริบทปัจจุบัน โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. พื้นที่ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก กำหนดพื้นที่ศึกษาในเขตภาคกลาง โดยมีเหตุผลสนับสนุนเชิงประจักษ์ในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ภาคกลางถือเป็นศูนย์กลางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน), ม.ป.ป.) และเป็นพื้นที่ที่มีการจัดตั้งศาสนสถานในพระพุทธศาสนามายาวนาน (สมบุญ วัฒนะ และคณะ, 2566) ตลอดจนการจัดพระราชพิธีและรัฐพิธีอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีความต้องการบริโภคสินค้าหัตถศิลป์ประเภทบายศรีสูง ข้อมูลเบื้องต้นชี้ให้เห็นว่าภาคกลางมีความหนาแน่นของผู้ประกอบการธุรกิจการประดิษฐ์บายศรีเชิงพาณิชย์ในสัดส่วนที่สูงกว่าภูมิภาคอื่นอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่มีการแข่งขันสูงเช่นนี้ จึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการศึกษาพลวัตและการปรับตัวเชิงกลยุทธ์ สำหรับการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ใช้เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับ การสุ่มตัวอย่างแบบ

ลูกโซ่ (Snowball Sampling) กำหนดจำนวนทั้งสิ้น 20 คน โดยมีเกณฑ์คือ ต้องเป็นผู้ประกอบธุรกิจการประดิษฐ์บายศรีที่มีประสบการณ์ดำเนินธุรกิจอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 10 ปี เหตุที่ใช้เทคนิคแบบลูกโซ่ร่วมด้วย เนื่องจากกลุ่มช่างฝีมือชั้นสูงที่มีประสบการณ์ยาวนานมักเป็นเครือข่ายวิชาชีพที่รู้จักและให้การยอมรับซึ่งกันและกัน การให้ผู้เชี่ยวชาญแนะนำต่อยอดจะช่วยให้เข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่มีความคล่องลึกและสะท้อนภาพรวมของอุตสาหกรรมนี้ได้อย่างแท้จริง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพ เพื่อให้การเก็บข้อมูลครอบคลุมทั้งมิติของทัศนคติและพฤติกรรม จึงพัฒนาเครื่องมือหลัก 2 ประเภท ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) สร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยนำแนวคิดด้านการจัดการธุรกิจและแนวคิดการตลาดสินค้าวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการสร้างคำถาม เพื่อเจาะลึกถึงกลยุทธ์การบริหารจัดการ (ตัวอย่างคำถาม “ในภาวะที่ต้นทุนดอกไม้สดและใบตองมีความผันผวนสูง ท่านมีกลยุทธ์ในการบริหารจัดการต้นทุนและการตั้งราคาอย่างไรเพื่อให้กระทบต่อกำไร” “ท่านนำเรื่องราวความเชื่อทางวัฒนธรรม มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Storytelling) ให้กับแบรนด์บายศรีของท่านในช่องทางออนไลน์อย่างไรบ้าง”) และ แบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation Form) สร้างขึ้นเพื่อใช้บันทึกข้อมูลสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่อาจไม่ได้รับรู้ในการสัมภาษณ์ เช่น กระบวนการจัดเตรียมวัตถุดิบ การแบ่งงานของช่างฝีมือในสถานประกอบการ และลักษณะการส่งมอบงาน ในด้านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ได้นำแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตการณ์เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญด้านคหกรรมศาสตร์และการบริหารธุรกิจ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา ความเข้าใจและการใช้คำ หลังจากนั้นนำมาปรับปรุงข้อคำถามให้มีความเหมาะสมมากขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการผสมวิธี (Mixed Methods of Data Collection) เริ่มจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ควบคู่ไปกับการใช้แบบสังเกตการณ์ (Observation) เพื่อบันทึกบริบทการทำงานจริง ซึ่งวิธีนี้ช่วยให้สามารถนำข้อมูลจากบทสัมภาษณ์มาสอบทานกับพฤติกรรมที่สังเกตเห็น (Data Triangulation) เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการลงพื้นที่ โดยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเองในทุกขั้นตอน เพื่อรักษาความเข้าใจในบริบทและป้องกันความคลาดเคลื่อนในการตีความ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) ตามแนวคิดของ Caulfield (2019) ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่กระบวนการถอดความ (Transcription) การกำหนดรหัสข้อมูล (Coding) การจัดกลุ่มประเด็น (Generating Themes) ไปจนถึงการสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก สามารถสรุปผลการวิจัยโดยจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบและพลวัตของการค้าปลีกธุรกิจบายศรีในปัจจุบัน ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ธุรกิจบายศรีในประเทศไทยกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในแง่ของรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับความต้องการเฉพาะบุคคล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่เป็นผลจากการปรับตัวของวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจและพฤติกรรมผู้บริโภคยุคใหม่ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น โดยสามารถจำแนกรายละเอียดออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1.1 ด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์ รูปแบบของสินค้าบายศรีในตลาดค้าปลีกปัจจุบันถูกขับเคลื่อนด้วยแรงผลักดันจาก 2 ปัจจัยหลักที่ดำเนินไปควบคู่กัน คือ 1) การประดิษฐ์ตามขนบธรรมเนียม เป็นการสร้างสรรค์ผลงานที่ยึดมั่นในรูปแบบและความเชื่อดั้งเดิมซึ่งได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านกระบวนการทางสังคมจากครอบครัว ชุมชน หรือสถาบันการศึกษา รูปแบบเหล่านี้มักมีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวเพื่อใช้ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น บายศรีปากชาม บายศรีต้น และบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งยังคงได้รับความนิยมในกลุ่มลูกค้าที่ต้องการความถูกต้องตามจารีตประเพณี และ 2) การประดิษฐ์ตามความต้องการของลูกค้า เป็นรูปแบบประยุกต์ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะบุคคล โดยผู้ประกอบการได้บูรณาการองค์ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ผสมผสานกับการสืบค้นผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อรังสรรค์นวัตกรรมบายศรีรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้น ตัวอย่างที่เด่นชัด ได้แก่ บายศรีเทพ บายศรีพรม บายศรีพญานาค และบายศรีกำเนิดพระแม่กวนอิม จุดเด่นของรูปแบบนี้คือการผนวก กลยุทธ์ความศรัทธาโดยมีการเชื่อมโยงงานประดิษฐ์เข้ากับศาสตร์แห่งความเชื่อ เช่น การใช้สีมงคลตามหลักทักษา ตัวเลขทางโหราศาสตร์ และเรื่องเล่าจากเวทตำนาน เพื่อสร้างความมั่นใจและความพึงพอใจสูงสุดแก่ผู้บริโภค

1.2 ด้านรูปแบบการดำเนินธุรกิจ โครงสร้างของผู้ประกอบการในตลาดปัจจุบันมีความหลากหลาย โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักตามลักษณะการประกอบอาชีพ คือ 1) ผู้ประกอบการวิชาชีพ คือกลุ่มที่ดำเนินธุรกิจบายศรีเป็นอาชีพหลักเพื่อสร้างรายได้เลี้ยงชีพอย่างจริงจัง ประกอบด้วยทั้งผู้เชี่ยวชาญงานใบตองโดยเฉพาะ และกลุ่มร้านดอกไม้ที่ขยายไลน์ธุรกิจมารับงานบายศรี ลักษณะการดำเนินงานมีทั้งรูปแบบที่มีหน้าร้านถาวรและแบบไม่มีหน้าร้าน รวมถึงการให้บริการแบบครบวงจร เช่น การรับจัดเครื่องบวงสรวงนอกสถานที่ ซึ่งกลุ่มนี้มักมีการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยมีการจ้างพนักงานประจำและพนักงานชั่วคราวแปรผันตามปริมาณงานที่ได้รับ และ 2) ผู้ประกอบการอิสระ คือกลุ่มที่ประกอบอาชีพเสริมควบคู่ไปกับการทำงานประจำ โดยใช้เวลารว่างหรือวันหยุดในการประดิษฐ์ผลงานลักษณะธุรกิจมักเป็นวิสาหกิจขนาดย่อมในครัวเรือนที่มีความยืดหยุ่นสูงและมีต้นทุนการดำเนินงานต่ำเนื่องจากใช้แรงงานตนเองและสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก

1.3 ด้านสภาพการค้าและการตลาด สภาพแวดล้อมทางการค้าในปัจจุบันมีลักษณะเป็นตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ซึ่งมีความหลากหลายและเข้มข้นสูง โดยมีลักษณะเด่น 3 ประการ คือ 1) การบริหารจัดการห่วงโซ่อุปทาน แหล่งวัตถุดิบหลักของอุตสาหกรรมนี้ยังคงกระจุกตัวอยู่ที่ปากคลองตลาดซึ่งเป็นศูนย์กลางค้าส่งดอกไม้ที่ใหญ่ที่สุด และแหล่งเพาะปลูกในจังหวัดปริมณฑล เช่น นนทบุรีและปทุมธานี การเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมต้นทุนและคุณภาพความสดของสินค้า 2) การพลิกโฉมช่องทางการตลาด ผู้ประกอบการได้ปรับเปลี่ยนจากการรอรับลูกค้าหน้าร้าน มาสู่การสื่อสารและการขายเข้าสู่แพลตฟอร์มออนไลน์อย่างเต็มรูปแบบ โดยมีการใช้ เฟสบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) ดิกต็อก (TikTok) อินสตาแกรม (Instagram) และ ไลน์ (LINE) เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างการรับรู้แบรนด์และการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้โดยตรง “เดี๋ยวนี้ร้อลูกค้าเดินมาหน้าร้านไม่ได้แล้วครับ เราต้องเอาผลงานไปโชว์ในเฟซบุ๊ก ลูกค้าบางคนอยู่ไกลถึงเชียงใหม่ เห็นคลิปที่เราไลฟ์สดตอนประกอบบายศรีพญานาคในดิกต็อก เขาก็ทักมาสั่งให้เราไปจัดบวงสรวงถึงที่เลย” ผู้ประกอบการ ก (การสื่อสารส่วนบุคคล, 2569) 3) สภาพการแข่งขัน จากกระแสนิยมการดูแลสุขภาพและความต้องการใช้งานที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้จำนวนผู้ประกอบการรายใหม่เข้าสู่ตลาดจำนวนมาก สถานการณ์ดังกล่าวนำไปสู่สงครามราคาและในบางกรณีส่งผลให้ผู้ประกอบการบางรายต้องลดคุณภาพวัสดุลงเพื่อลดต้นทุนและรักษากำไร ซึ่งถือเป็นความท้าทายสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์และมาตรฐานของงานหัตถศิลป์บายศรีในปัจจุบัน

2. ปัญหาและข้อจำกัดในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาด จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าผู้ประกอบการธุรกิจขายปลีกส่วนใหญ่เผชิญกับอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่เป็นตัวฉุดรั้งศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาด ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 5 มิติสำคัญ คือ

ตารางที่ 1 สรุปปัญหาและข้อจำกัดในการสร้างมูลค่าเพิ่มของธุรกิจขายปลีก

ด้านของปัญหา	ประเด็นปัญหาหลักที่ค้นพบ
1. ทรัพยากรมนุษย์	ขาดแคลนช่างฝีมือ อัตราเทิร์นโอเวอร์สูง และระบบการจ้างงานที่ไม่ชัดเจน
2. กระบวนการดำเนินงาน	ขาดการทำงานที่เป็นระบบ ขาดการคำนวณต้นทุนแฝง นำไปสู่การส่งมอบงานที่ไม่ได้มาตรฐาน
3. ต้นทุนและวัตถุดิบ	สภาพคล่องต่ำจากการแข่งขันตัดราคา และความผันผวนของราคาส่งไม่สอดคล้องตามฤดูกาล
4. การสื่อสารการตลาด	ขาดทักษะการนำเสนอผ่านภาพถ่าย และขาดการรับประกันการขนส่ง
5. องค์ความรู้และการพัฒนา	ขาดการทำวิจัยและพัฒนาสินค้าใหม่ ยึดติดรูปแบบเดิม ขาดทักษะการเล่าเรื่อง (Storytelling)

2.1 ด้านทรัพยากรมนุษย์ งานประดิษฐ์บายศรีจัดเป็นงานหัตถศิลป์ชั้นสูงที่มีค่าใช้จ่ายเพียงการใช้แรงงานทั่วไป แต่ต้องอาศัยทักษะความชำนาญเฉพาะบุคคลซึ่งต้องสั่งสมประสบการณ์และการฝึกฝนเป็นระยะเวลานาน ปัญหาด้านทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นความท้าทายที่ซับซ้อนและส่งผลกระทบในวงกว้าง กล่าวคือ 1) วิกฤตการขาดแคลนช่างฝีมือคุณภาพ ปัจจุบันพบปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะฝีมือประณีตเนื่องจากคนรุ่นใหม่ให้ความสนใจในการสืบทอดงานศิลปะแขนงนี้น้อยลง ประกอบกับช่างฝีมือที่มีอยู่เดิมเริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุทำให้เกิดช่องว่างของการถ่ายทอดองค์ความรู้ ส่งผลให้ผู้ประกอบการหาทีมงานที่มีคุณภาพได้ยาก “หาคนทำยากมากค่ะ เด็กยุคใหม่ทนปวดหลังนั่งพับใบตองทั้งวันไม่ไหว พอฝึกจนเก่งก็ลาออกไปเปิดร้านแข่งกับเรา หรือไม่ก็ไปทำงานโรงงานที่ได้เงินเดือนแน่นอนกว่า” ผู้ประกอบการ ข (การสื่อสารส่วนบุคคล, 2569) 2) ความไม่สมดุลของโครงสร้างค่าตอบแทน พบความไม่สอดคล้องระหว่างอัตราค่าตอบแทนกับความคาดหวังของแรงงาน โดยเนื้องานบายศรีเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนสูง ความละเอียดลออ และความชำนาญในการพับ จีบ และถักร้อยใบตอง ซึ่งต้องใช้สมาธิและเวลาในการทำงานต่อชิ้นค่อนข้างมาก พนักงานจึงมักมองว่าค่าจ้างที่ได้รับเมื่อเทียบกับความเหน็ดเหนื่อยและความวิจิตรของผลงานนั้นไม่คุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงในภาคอุตสาหกรรมหรือบริการอื่นที่ใช้ทักษะน้อยกว่า 3) ปัญหาอัตราการเข้า-ออกของพนักงาน จากปัญหาเรื่องค่าตอบแทนและความกดดันในเนื้องาน ส่งผลให้เกิดอัตราการลาออกของพนักงานที่สูงและต่อเนื่อง ทำให้กระบวนการผลิตขาดเสถียรภาพ ผู้ประกอบการต้องเสียเวลาและต้นทุนในการฝึกสอนพนักงานใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้ไม่สามารถรับงานปริมาณมากหรือวางแผนการเติบโตในระยะยาวได้ 4) ความคลุ้มเครือในการจ้างงาน การจ้างงานส่วนใหญ่มักเป็นในลักษณะสัญญาใจหรือการตกลงปากเปล่า ขาดสัญญาจ้างที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนในเรื่องขอบเขตงานและค่าล่วงเวลา ส่งผลให้เกิดข้อพิพาทได้ง่าย และที่สำคัญคือ ทำให้ผู้ประกอบการไม่สามารถคำนวณต้นทุนแรงงานทางตรงที่แท้จริงได้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเนื้องานไปยังการคำนวณกำไรสุทธิที่ผิดพลาด

2.2 ด้านกระบวนการดำเนินงาน ปัญหาในด้านนี้สะท้อนถึงขีดความสามารถในการบริหารจัดการภายในองค์กรที่ยังขาดความเป็นมืออาชีพ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพสินค้าและความเชื่อมั่นของลูกค้า โดยมีรายละเอียดดังนี้ 1) การขาดประสิทธิภาพในการวางแผนและบริหารจัดการ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ดำเนินธุรกิจแบบวันต่อวัน ขาดการวางแผนการผลิตระยะยาวและการพยากรณ์ความต้องการของลูกค้า ทำให้เกิดปัญหาวัตถุดิบขาดแคลนหรือล้นสต็อก

ในช่วงเทศกาลสำคัญ ส่งผลให้เสียโอกาสทางการขายหรือต้องแบกรับต้นทุนของเสีย “บางที่รับงานซ้อนกันหลายเจ้า พอทำไม่ทันก็ต้องเร่งมือ อาศัยให้ลูกน้องช่วย ๆ กันมัต งานที่ออกมาบางจุดเลยไม่เนียบเท่าที่ควร ส่งงานเข้าไปบ้าง ลูกค้าก็มีตำหนิมา” ผู้ประกอบการ ค (การสื่อสารส่วนบุคคล, 2569) 2) กับดักการตั้งราคาและการคำนวณต้นทุน ปัญหาสำคัญที่สุดคือการคำนวณราคาขายที่ต่ำเกินไปจริง เนื่องจากผู้ประกอบการมักคำนวณเพียงค่าวัตถุดิบและค่าแรงพื้นฐาน แต่ละเลยต้นทุนแฝงที่สำคัญ เช่น ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์ ค่าขนส่งในการจัดซื้อ ค่าน้ำค่าไฟ ค่าแรงของเจ้าของกิจการ และค่าความเสี่ยงจากความเสียหายของดอกไม้สด ทำให้ตัวเลขผลประโยชน์ที่ดูเหมือนจะมีกำไร แต่ในความเป็นจริงกลับไม่สะท้อนกำไรที่แท้จริง ที่เพียงพอต่อการขยายธุรกิจ 3) ปัญหาคุณภาพและมาตรฐานการส่งมอบ เนื่องจากการขาดระบบการวางแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจนมักนำไปสู่ปัญหาการทำงานเร่งรีบในช่วงใกล้นัดหมาย ส่งผลให้ส่งมอบงานไม่ตรงเวลาซึ่งเป็นเรื่องร้ายแรงสำหรับสินค้าที่ใช้ในพิธีกรรมที่มีฤกษ์ยามกำหนดตายตัว นอกจากนี้ ความเร่งรีบยังทำให้คุณภาพชิ้นงานไม่ได้มาตรฐานงานขาดความประณีต ไม่ตรงกับรูปแบบที่ตกลงไว้สร้างความไม่พอใจให้กับลูกค้า 4) การขาดกระบวนการปรับปรุงและเรียนรู้ เมื่อเกิดข้อผิดพลาดขึ้น ธุรกิจส่วนใหญ่ไม่มีการถอยกลับเพื่อเรียนรู้ หรือหาแนวทางแก้ไขเชิงระบบทำให้ปัญหาเดิมเกิดขึ้นซ้ำซาก ส่งผลให้ความน่าเชื่อถือของแบรนด์ลดลงและเสียโอกาสในการสร้างฐานลูกค้าประจำ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการทำธุรกิจระยะยาว

2.3 ด้านต้นทุนและวัตถุดิบ จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านต้นทุนและวัตถุดิบถือเป็นความเสี่ยงหลักที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของธุรกิจบายศรีอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีรายละเอียดคือ 1) สภาวะสงครามราคาและสภาพคล่องทางการเงิน ธุรกิจบายศรีในปัจจุบันเผชิญกับสภาวะการแข่งขันที่รุนแรงจากจำนวนผู้ประกอบการที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งผู้ประกอบการรายเดิมและรายใหม่ที่เข้ามาในตลาด ส่งผลให้เกิดกลยุทธ์การตัดราคาเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งทางการตลาด การแข่งขันด้านราคานี้บีบบังคับให้ผู้ประกอบการต้องลดอัตรากำไรขั้นต้นลงจนถึงจุดที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อกระแสเงินสดหมุนเวียนและสภาพคล่องของธุรกิจ ทำให้ขาดศักยภาพในการขยายกิจการหรือลงทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าในระยะยาว 2) ความผันผวนของต้นทุนวัตถุดิบตามฤดูกาล ปัจจัยด้านวัตถุดิบถือเป็นความท้าทายสูงสุดเนื่องจากส่วนประกอบหลักของบายศรีคือดอกไม้สดและใบตองซึ่งเป็นสินค้าเกษตรที่มีอายุการใช้งานสั้นและมีความอ่อนไหวต่อสภาพแวดล้อมสูง ราคาของวัตถุดิบเหล่านี้มีความผันผวนอย่างมากตามฤดูกาลและเทศกาลสำคัญทางศาสนา รวมถึงปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้อย่างภัยธรรมชาติหรือสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตขาดแคลนและราคาทะยานสูงขึ้นในช่วงเวลาสั้น ๆ “ร้านที่ทำเป็นอาชีพเสริมเขาตัดราคาเก่งมาก เพราะเขาทำกันเองในบ้านไม่ต้องจ่ายค่าแรงลูกน้อง แต่เรามีทีมงาน มีหน้าร้าน ต้นทุนเราสูงกว่า พอเจอตัดราคา แถมช่วงไหว้ครูหรือหน้าหนาว ดอกพุดแพงขึ้น 3 เท่า เราก็เข้าเนื้อตลอด” ผู้ประกอบการ ง (การสื่อสารส่วนบุคคล, 2569) 3) ความยากลำบากในการบริหารต้นทุน ความไม่แน่นอนของราคาวัตถุดิบทำให้ผู้ประกอบการประสบปัญหาในการประมาณการต้นทุนล่วงหน้า โดยเฉพาะในกรณีที่รับงานสั่งทำล่วงหน้าเป็นเวลานานแต่ต้องจัดซื้อวัตถุดิบ ณ ราคาตลาดในวันจริงที่มีราคาสูงกว่าที่คาดการณ์ไว้ ส่งผลให้เกิดภาวะเข้าเนื้อหรือขาดทุนกำไร นอกจากนี้ ยังมีต้นทุนแฝงจากการสูญเสียของดอกไม้และใบตองที่เน่าเสียง่าย ซึ่งเป็นต้นทุนที่ผู้ประกอบการส่วนใหญ่มักละเลยในการนำมาคำนวณราคาขาย

2.4 ด้านการสื่อสารการตลาด ในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล การสื่อสารการตลาดเปรียบเสมือนหน้าร้านที่สำคัญที่สุด แต่จากการวิจัยพบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังขาดสมรรถนะในการใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน คือ 1) ขาดทักษะการนำเสนอเชิงทัศนศิลป์ ผู้ประกอบการยังขาดทักษะที่จำเป็นในการนำเสนอสินค้าผ่านแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์โดยเฉพาะทักษะการถ่ายภาพซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการขายสินค้างานฝีมือ ปัญหาที่พบคือ ภาพถ่ายสินค้าไม่ดึงดูด จัดองค์ประกอบภาพไม่สวยงามหรือใช้แสงที่ไม่เหมาะสม ทำให้ไม่สามารถสะท้อนความประณีตและคุณค่าทางศิลปะของงานบายศรีออกมาได้ส่งผลให้สินค้าดูมีมูลค่าน้อยกว่าความเป็นจริง และยากที่จะ

ดึงดูดความสนใจจากลูกค้าในเลี้ยววินาทีแรกที่เลื่อนผ่านหน้าจอ 2) ความคลาดเคลื่อนของการสื่อสารข้อมูล ปัญหาที่พบบ่อยคือการสื่อสารรายละเอียดสินค้าที่ไม่ชัดเจน ทั้งเรื่องขนาด รูปแบบ และวัสดุที่ใช้ รวมถึงการใช้ภาพโฆษณาที่ผ่านการตกแต่งจนเกินจริงทำให้สินค้าจริงที่ลูกค้าได้รับไม่ตรงกับภาพที่เห็นสิ่งเหล่านี้นำไปสู่ความไม่พึงพอใจและการร้องเรียนจากลูกค้า 3) ปัญหาความรับผิดชอบในการจัดส่ง อีกหนึ่งประเด็นสำคัญคือความเสียหายที่เกิดขึ้นระหว่างการขนส่ง เนื่องจากขายสินค้าเป็นงานประดิษฐ์ที่มีความบอบบาง แต่ผู้ประกอบการมักขาดมาตรการรองรับหรือนโยบายการรับประกันความเสียหายที่ชัดเจน เมื่อสินค้าชำรุดหรือหักพังเมื่อถึงมือลูกค้าและผู้ขายปิดความรับผิดชอบ จะสร้างความรู้สึกถูกเอาเปรียบและทำลายความเชื่อมั่นของลูกค้าอย่างรุนแรง ซึ่งส่งผลเสียระยะยาวต่อภาพลักษณ์และความน่าเชื่อถือของตราสินค้า ทำให้ลูกค้าไม่กลับมาใช้บริการซ้ำและเกิดการบอกต่อในเชิงลบ

2.5 ด้านองค์ความรู้และการพัฒนา จากการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจขายสินค้าส่วนใหญ่ยังขาดกระบวนการวิจัยและพัฒนาอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ให้กับสินค้า โดยปัญหาหลักเกิดจากการที่ผู้ประกอบการมักยึดติดกับรูปแบบการผลิตเดิมที่ทำต่อเนื่องกันมาจนเกิดเป็นความเคยชิน ขาดการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับยุคสมัย หรือขาดการแสวงหาองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำมาพัฒนาต่อยอดงานฝีมือ นอกจากนี้ ยังพบข้อจำกัดสำคัญในด้านการจัดการองค์ความรู้เพื่อการสื่อสารการตลาด กล่าวคือ ผู้ประกอบการขาดทักษะในการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกทางวัฒนธรรมเพื่อนำมาสร้างเป็นเรื่องราว (Storytelling) ประกอบตัวสินค้า ซึ่งการขาดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์เนื้อหาดังกล่าว ส่งผลให้สินค้าขาดอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่ชัดเจน ทำให้ผลงานที่ออกมามีลักษณะคล้ายคลึงกันในตลาด ไม่สามารถสร้างจุดเด่นที่แตกต่างจากคู่แข่งได้ ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในระยะยาว

3. กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มธุรกิจขายสินค้า จากการสังเคราะห์ข้อมูลสภาพปัญหาและบริบทการค้า สามารถนำเสนอแนวทางการยกระดับธุรกิจขายสินค้าวัฒนธรรมที่มีมูลค่าสูง ผ่าน 2 กลยุทธ์หลัก ดังนี้

ตารางที่ 2 สรุปกลยุทธ์เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มธุรกิจขายสินค้า

มิติยุทธศาสตร์	แนวทางปฏิบัติเชิงรุก
1. กลยุทธ์การบริหารจัดการเชิงบูรณาการ (เสริมความแกร่งจากภายใน)	- ปรับโครงสร้างราคาใหม่แบบต้นทุนบวกกำไร รวมต้นทุนแฝง - วางแผนกำลังการผลิตเพื่อลดปริมาณขยะจากใบตอง - ดึงแรงงานข้ามชาติหรือเครือญาติมาฝึกทักษะเฉพาะทางเพื่ออุดช่องโหว่แรงงาน
2. กลยุทธ์การตลาดสร้างสรรค์คุณค่า (สร้างความได้เปรียบภายนอก)	- แปลงความเชื่อเป็นมูลค่าด้วยการเล่าเรื่อง (Storytelling) - ใช้สื่อโซเชียลเจาะกลุ่มลูกค้าที่ต้องการประสบการณ์ เนื้อหา ผลิตภัณฑ์ หรือบริการที่ออกแบบมาเพื่อลูกค้าแต่ละรายโดยเฉพาะ (Personalization) - พัฒนาระบบฐานข้อมูลลูกค้าเพื่อขยายฐานลูกค้าข้ามพื้นที่

3.1 กลยุทธ์การบริหารจัดการเชิงบูรณาการ เป็นกลยุทธ์ที่เป็นรากฐานสำคัญที่สุดในการสร้างความเข้มแข็งจากภายในองค์กรเพื่อให้ธุรกิจสามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่ผันผวน ประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติใน 6 มิติย่อย ดังนี้

3.1.1 การพัฒนาสมรรถนะผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการจำเป็นต้องเร่งปรับเปลี่ยนกระบวนการจากบทบาทของช่างฝีมือดั้งเดิมที่เน้นเพียงความวิจิตรบรรจงของผลงาน ก้าวสู่การเป็นผู้บริหารงานมืออาชีพ ที่มองภาพรวม

ของธุรกิจอย่างรอบด้าน กระบวนการนี้ต้องอาศัยการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยไม่ยึดติดกับองค์ความรู้เดิม แต่ต้องมุ่งเน้นการเพิ่มพูนทักษะใหม่ผ่านการบูรณาการแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ทั้งการรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเชิงลึกจากบุคคลผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีดิจิทัลในการศึกษาแนวโน้มการออกแบบและพฤติกรรมผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ กลยุทธ์สำคัญในการยกระดับธุรกิจคือการทำให้ยิบย่อยระดับ โดยการศึกษาโมเดลความสำเร็จจากคู่แข่งในตลาดที่มีผลประกอบการโดดเด่น เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การดำเนินงาน การตั้งราคา และการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัย แล้วนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและการสร้างแบรนด์ของร้านให้เป็นที่จดจำและแข่งขันได้ในตลาดสากล

3.1.2 การบริหารทุนมนุษย์ เพื่อแก้ไขปัญหาลูกจ้างโครงสร้างด้านการขาดแคลนแรงงานฝีมือและต้นทุนค่าจ้างแรงงานไทยที่ปรับตัวสูงขึ้น ผู้ประกอบการควรใช้กลยุทธ์การผสมผสานแรงงานในการขับเคลื่อนการผลิต โดยเปิดโอกาสในการจ้างแรงงานต่างด้าวที่มีความตั้งใจ อดทน และพร้อมเรียนรู้งานหัตถกรรม เข้ามาทดแทนแรงงานในพื้นที่ซึ่งหายาก โดยเน้นการฝึกฝนทักษะให้มีความชำนาญเฉพาะด้าน กลยุทธ์นี้ควรดำเนินการควบคู่ไปกับการบริหารจัดการธุรกิจแบบครบวงจรโดยดึงสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน เพื่อสร้างความไว้วางใจและความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มความยืดหยุ่นในการทำงาน อย่างไรก็ตาม หัวใจสำคัญของการบริหารคนคือการรักษาพนักงานที่มีทักษะฝีมือให้อยู่กับองค์กรในระยะยาว เพื่อลดความสูญเสียจากการลาออก ผู้ประกอบการจึงต้องสร้างระบบงานที่ชัดเจนผ่านการกำหนดโครงสร้างค่าแรงที่ยึดถือธรรมการมอบเบี้ยขยันสำหรับผลงานที่ได้ตามเป้าหมายและการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน

3.1.3 การบริหารการดำเนินงาน มุ่งเน้นการยกระดับกระบวนการผลิตให้เป็นระบบเพื่อขจัดความสูญเสียในทุกขั้นตอน เนื่องจากบายศรีเป็นงานหัตถศิลป์ที่ใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอายุการใช้งานจำกัด การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยควรดำเนินการโดย การวางแผนกำลังการผลิตเชิงกลยุทธ์ เริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมายระยะยาว โดยผู้ประกอบการต้องประเมินศักยภาพการผลิตที่แท้จริงของตนเองและทีมงานเพื่อกำหนดโควตาปริมาณงานที่สามารถรับได้ในแต่ละเดือน ป้องกันปัญหารับงานเกินกำลัง ซึ่งจะนำไปสู่ความล่าช้าและความเสียหายต่อชื่อเสียง การบริหารจัดการทรัพยากรและการผลิต เน้นการวางแผนระยะสั้นรายวันอย่างละเอียดโดยเฉพาะขั้นตอนการจัดเตรียมวัตถุดิบ ซึ่งต้องมีการคำนวณปริมาณการใช้ใบตองและดอกไม้ให้มีความแม่นยำพอดีกับแต่ละชิ้นงานเพื่อลดปริมาณขยะเหลือทิ้งซึ่งในทางบัญชีถือเป็นต้นทุนจมที่สูงเปล่า การคำนวณที่แม่นยำจะช่วยลดต้นทุนวัตถุดิบได้อย่างมีนัยสำคัญ และการบริหารจัดการบุคลากร ใช้หลักการเลือกคนให้เหมาะกับงาน โดยมอบหมายหน้าที่ตามความถนัดและระดับทักษะของพนักงานแต่ละคน เช่น งานโครงสร้างให้ช่างฝึกหัด งานละเอียดให้ช่างฝีมือ เพื่อให้กระบวนการทำงานลื่นไหล เสร็จทันกำหนดส่งมอบและได้ผลงานที่มีความประณีตสวยงามตามมาตรฐาน

3.1.4 การบริหารการเงิน มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาลูกจ้างโครงสร้างของธุรกิจ โดยเฉพาะการตั้งราคาขายที่ต่ำเกินไปจริงและการขาดทุนสะสม โดยใช้เครื่องมือทางการเงินและการสร้างมูลค่าเพิ่มโดย กลยุทธ์การตั้งราคาแบบต้นทุนบวก ผู้ประกอบการต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดราคาใหม่ โดยเลือกตามราคาตลาดที่ตัดราคากัน แต่หันมาใช้สูตรการคำนวณที่ครอบคลุมต้นทุนที่แท้จริง (ค่าวัสดุ + ค่าแรง + ค่าเสียหุ้ย + ค่าขนส่ง) แล้วบวกกำไรส่วนเพิ่มในอัตราที่เหมาะสม ซึ่งจากการศึกษาพบว่าควรกำหนดอัตรากำไรไว้ที่ประมาณร้อยละ 30 ของต้นทุนทั้งหมด เพื่อให้ธุรกิจมีกำไรสุทธิเพียงพอสำหรับการเติบโต การสร้างมูลค่าเพิ่มเหนือราคาเพื่อหลีกเลี่ยงกับดักสงครามราคา ผู้ประกอบการต้องสร้างความมั่นใจในคุณภาพสินค้าและบริการของตนเองควบคู่ไปกับการสร้างมูลค่าทางจิตใจผ่านการเล่าเรื่องราว (Storytelling) เกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธา และความวิจิตรบรรจงของงานฝีมือ เพื่อให้ลูกค้ายอมรับและเต็มใจจ่ายใน

ราคาที่สูงกว่าราคากลางของตลาด และการบริหารสภาพคล่อง จำเป็นต้องมีการวางแผนทางการเงินอย่างรัดกุม โดยเฉพาะการสำรองเงินทุนหมุนเวียนให้เพียงพอต่อการดำเนินธุรกิจในแต่ละรอบปี เนื่องจากการจัดซื้อวัตถุดิบส่วนใหญ่ต้องใช้เงินสด ในขณะที่การรับชำระเงินจากลูกค้าอาจมีระยะเวลาเครดิต การมีเงินสำรองจึงช่วยให้ธุรกิจไม่สะดุดและสามารถรับงานได้อย่างต่อเนื่อง

3.1.5 การบริหารจัดการวัตถุดิบ เนื่องจากวัตถุดิบหลักในการประดิษฐ์บายศรี คือ ใบตองและดอกไม้สด ซึ่งเป็นสินค้าเกษตรที่มีความเปราะบางและมีความผันผวนของราคาตามฤดูกาลและกลไกตลาดสูง ผู้ประกอบการจึงจำเป็นต้องมีกลยุทธ์การบริหารจัดการที่รัดกุมโดย กลยุทธ์การออกแบบที่ยืดหยุ่น เพื่อลดความเสี่ยงจากต้นทุนที่พุ่งสูงขึ้นในช่วงเทศกาลหรือช่วงขาดแคลนวัตถุดิบ ผู้ประกอบการไม่ควรยึดติดกับวัสดุชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ควรมีความคิดสร้างสรรค์ในการเลือกใช้วัสดุทดแทนหรือวัสดุตามฤดูกาลที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและมีราคาต้นทุนที่เหมาะสมนำมาประยุกต์และผสมผสานร่วมกับงานใบตองดอกไม้สด ซึ่งนอกจากจะช่วยควบคุมต้นทุนการผลิตแล้ว ยังเป็นการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ให้กับผลงานอีกด้วย การบริหารจัดการปริมาณและการสูญเสีย ควรให้ความสำคัญกับการคำนวณปริมาณการสั่งซื้อให้สอดคล้องกับความต้องการใช้งานจริงในแต่ละคำสั่งซื้อ เพื่อป้องกันปัญหาสต็อกวัตถุดิบตกค้างจนเน่าเสีย นอกจากนี้ ต้องมีกระบวนการดูแลรักษาคุณภาพวัตถุดิบอย่างถูกวิธี ตั้งแต่ขั้นตอนการคัดเลือก การขนย้าย จนถึงระหว่างกระบวนการประดิษฐ์ เพื่อคงความสดใหม่ให้นานที่สุดและลดอัตราการสูญเสียซึ่งถือเป็นต้นทุนจมของธุรกิจ

3.1.6 การบริหารโลจิสติกส์และห่วงโซ่อุปทาน ผู้ประกอบการมักละเลยต้นทุนในส่วนนี้ซึ่งส่งผลกระทบต่อกำไรสุทธิอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น จึงควรมีแนวทางปฏิบัติเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนแฝงโดย การบริหารต้นทุนการขนส่ง ผู้ประกอบการต้องตระหนักถึงต้นทุนแฝงที่เกิดขึ้นจริง ทั้งค่าเชื้อเพลิง ค่าสึกหรอของยานพาหนะ และค่าเสียโอกาสทางเวลา โดยต้องนำค่าใช้จ่ายในการเดินทางเพื่อจัดซื้อวัตถุดิบและค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสินค้า ไปคำนวณรวมเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างราคาขายเสมอเพื่อไม่ให้เกิดภาวะขาดทุนกำไร การวางแผนการจัดซื้อเชิงกลยุทธ์ เพื่อลดต้นทุนการเดินทางเข้าซื้อควรมีการวางแผนการจัดซื้อแบบรวบยอดโดยจัดบันทึกรายการวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นทั้งหมดและเน้นการซื้อจากแหล่งจำหน่ายหลักเพียงแหล่งเดียวหรือเส้นทางเดียวให้ครบถ้วนในคราวเดียว เพื่อลดความถี่ในการเดินทางและประหยัดค่าใช้จ่าย และการบริหารจัดการการส่งมอบสินค้า สำหรับงานบายศรีขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อนสูง ซึ่งมีความเสี่ยงต่อความเสียหายระหว่างการขนส่ง ผู้ประกอบการควรปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานโดยเตรียมชิ้นส่วนสำเร็จรูปจากฐานและวางแผนนำไปประกอบติดตั้งที่หน้างานวิธีการนี้จะช่วยลดจำนวนเที่ยวรถในการขนส่ง ลดความเสี่ยงที่ผลงานจะชำรุดเสียหายและยังช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการเช่ารถขนส่งขนาดใหญ่ได้อีกทางหนึ่ง

3.2 กลยุทธ์การตลาดและการสร้างสรรค์คุณค่า เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้เปรียบทางการแข่งขันภายนอกเพื่อให้ธุรกิจสามารถยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางคู่แข่งจำนวนมาก โดยมุ่งเน้นการสร้างความแตกต่างและการเข้าถึงลูกค้าผ่าน 3 มิติย่อย ดังนี้

3.2.1 การสร้างเรื่องราวและภาพลักษณ์ ผู้ประกอบการจำเป็นต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ขายสินค้ามาเป็นผู้ส่งมอบคุณค่าทางวัฒนธรรมโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างมูลค่าเพิ่ม การสร้างแบรนด์ควรเน้นการนำเสนอข้อมูลเชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ เทพปกรณัม หรือความหมายมงคลขององค์ประกอบต่าง ๆ ในพานบายศรี เช่น ความหมายของจำนวนชั้น ตัวเลขทางโหราศาสตร์ สัตว์มงคล หรือดอกไม้ที่ใช้ในการบูชา การสื่อสารเรื่องราวเหล่านี้จะช่วยสร้างความมั่นใจและความศรัทธาแก่ลูกค้าว่าเมื่อนำไปบูชาแล้วจะเกิดผลสัมฤทธิ์จริง นอกจากนี้ การสร้างเรื่องเล่าควรครอบคลุมทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเพื่อสื่อสารเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย ซึ่งกระบวนการนี้จะช่วยยกระดับสินค้าจากสินค้าทั่วไปให้เป็นสินค้าที่มีคุณค่าทางจิตใจส่งผลให้ลูกค้าเกิดความเต็มใจที่จะจ่ายในราคาที่สูงขึ้นตามคุณค่าที่ได้รับ

3.2.2 การตลาดเชิงรุกและการขยายฐานลูกค้า ผู้ประกอบการต้องปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานจากการตั้งรับรอให้ลูกค้าเข้ามาหา เป็นการทำการตลาดเชิงรุกผ่านช่องทางออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ สิ่งสำคัญคือการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลลูกค้าเป็นสถิติเพื่อนำมาวิเคราะห์พฤติกรรมและความต้องการ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถกำหนดทิศทางการขายและวางแผนการผลิตในอนาคตได้อย่างแม่นยำ นอกจากนี้ ควรแสวงหาโอกาสในการขยายช่องทางสู่ตลาดใหม่ ๆ เช่น การเจาะกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ หรือการสร้างความร่วมมือกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถาน โดยการออกแบบบายศรีที่ผูกโยงกับความเชื่อเฉพาะของสถานที่นั้น ๆ หรือการให้ข้อมูลแก่ผู้นำเที่ยว เพื่อเป็นการสร้างช่องทางการจัดจำหน่ายใหม่ที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีความศรัทธาโดยตรง รวมถึงการเลือกช่วงเวลาในการขายและการจัดโปรโมชั่นที่เหมาะสมกับพฤติกรรมผู้บริโภคในแต่ละเทศกาล

3.2.3 นวัตกรรมผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ เพื่อก้าวข้ามขีดจำกัดของการแข่งขัน ผู้ประกอบการต้องไม่หยุดนิ่งอยู่ที่รูปแบบเดิม แต่ต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนารูปแบบสินค้าใหม่ให้มีความหลากหลายและสร้างสรรค์ เพื่อสร้างจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของร้าน เช่น การประยุกต์ใช้วัสดุทดแทน หรือการออกแบบรูปทรงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การพัฒนานวัตกรรมบรรจุภัณฑ์ที่ไม่เพียงแต่ต้องมีความสวยงามหรือมีคุณค่าเพื่อยกระดับภาพลักษณ์สินค้าเท่านั้น แต่ต้องมีความแข็งแรง ทนทาน และสามารถป้องกันความเสียหายของงานใบตองและดอกไม้สดระหว่างการขนส่งได้ การมีบรรจุภัณฑ์ที่ดีจะช่วยปลดล็อกข้อจำกัดด้านระยะทาง ทำให้สามารถขยายตลาดผ่านระบบขนส่งไปยังลูกค้าในต่างพื้นที่หรือระยะไกลได้ ซึ่งถือเป็นการขยายโอกาสทางการตลาดสู่ระดับภูมิภาคและระดับประเทศอย่างเป็นรูปธรรม

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

บทสรุปการวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี มีเป้าหมายเพื่อถอดบทเรียนและสังเคราะห์แนวทางในการยกระดับธุรกิจหัตถกรรมไทยให้สามารถแข่งขันได้ในบริบทการค้าสมัยใหม่ ผลการวิจัยสรุปสาระสำคัญได้ คือ 1) การเปลี่ยนผ่านจากงานช่างสู่ธุรกิจตอบโจทย์เฉพาะบุคคล ธุรกิจบายศรีได้ก้าวข้ามจากการเป็นงานฝีมือในครัวเรือนสู่การเป็นสินค้าวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ที่ขับเคลื่อนด้วย ความต้องการของผู้บริโภคสายมูเตลู โดยความต้องการนี้ไม่ใช่เพียงความสวยงาม แต่เป็นความต้องการเชิงสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณที่เฉพาะเจาะจง เช่น การระบุสิริมงคลตามวันเกิด หรือการออกแบบตามเทวดานาน 2) วิฤตความเปราะบางจากการจัดการที่ไม่เป็นระบบ อุปสรรคสำคัญของการเติบโตไม่ได้เกิดจากทักษะฝีมือ แต่เกิดจากขาดความเป็นมืออาชีพในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะการคำนวณต้นทุนแฝงที่ไม่แม่นยำและการบริหารคนแบบสัญชาตญาณ ซึ่งทำให้ธุรกิจไม่สามารถสร้างกำไรที่ยั่งยืนได้ท่ามกลางสงครามราคา และ 3) ยุทธศาสตร์การสร้างมูลค่าเพิ่มทางรอดของธุรกิจคือการบูรณาการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ ควบคู่ไปกับ การตลาดเชิงความเชื่อ โดยใช้การเล่าเรื่อง (Storytelling) เปลี่ยนความศรัทธาของลูกค้าให้กลายเป็นมูลค่าตราสินค้า เพื่อสร้างอำนาจในการกำหนดราคาเหนือคู่แข่ง

ภาพที่ 1 การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี
ที่มา : อัครพล ไวกะคำ และคณะ (2569)

2. อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มหัตถศิลป์วัฒนธรรม กลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดสำหรับธุรกิจบายศรี สามารถนำผลการศึกษามาอภิปรายร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ดังนี้

2.1 ประเด็นด้านรูปแบบและพลวัตของธุรกิจบายศรี ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ธุรกิจบายศรีในปัจจุบันมิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่มีพลวัตการปรับตัวที่สูงมากเพื่อตอบสนองต่อบริบทเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างธุรกิจจากงานช่างฝีมือ ที่เน้นการผลิตเพื่อป้อนชุมชนท้องถิ่น ก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ประกอบการยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ กล่าวคือในด้านการเปลี่ยนแปลงช่องทางการจัดจำหน่าย ผู้ประกอบการได้ย้ายฐานปฏิบัติการจากหน้าร้านกายภาพเข้าสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook TikTok และ Instagram ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยขยายฐานลูกค้าจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับประเทศ แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการสามารถนำเสนอเรื่องราว (Storytelling) ประกอบสินค้าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มได้โดยตรง พลวัตด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า ปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญที่สุดคือการที่ผู้ประกอบการสามารถอ่านใจและตอบโต้ความต้องการของเป้าหมายได้อย่างลึกซึ้ง พฤติกรรมผู้บริโภคในยุคดิจิทัลไม่ได้ต้องการเพียงบายศรีรูปแบบมาตรฐานตามจารีต แต่ต้องการงานประยุกต์ที่เป็นเครื่องมือทางจิตใจ สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการตลาดสร้างสรรค์ที่คุณค่าของสินค้าเกิดขึ้นจากความรู้สึกผูกพันทางอารมณ์ การที่ผู้ประกอบการนำข้อมูลความเชื่อ เทพปกรณัม หรือโหราศาสตร์มาเป็นองค์ประกอบในการออกแบบ จึงเป็นการปิดช่องว่างความต้องการของลูกค้าได้

อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการผลิตซ้ำรูปแบบเดิม ผลการศึกษานี้สอดคล้องและสนับสนุนงานวิจัยของ สุพิชญา มิ่งแก้ว และ กตัญญู หิรัญญสมบุรณ์ (2564) ที่พบว่า ปัจจัยความสำเร็จของผู้ประกอบการธุรกิจดอกไม้สดในยุคปัจจุบัน คือ ความสามารถในการปรับตัวโดยใช้สื่อออนไลน์เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนาสินค้าให้ทันต่อกระแสความต้องการของลูกค้าอยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ อรอนงค์ สุวรรณจักร (2561) ที่กล่าวว่า การปรับตัวตามสภาพเศรษฐกิจและการเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาชีพอิสระสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน และ สุธี ขวัญเงิน และคณะ (2568) ซึ่งเห็นว่าวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม จำเป็นต้องมีลักษณะของผู้ประกอบการที่แสวงหาโอกาสและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมทางธุรกิจและพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลและการจัดการคุณภาพที่เน้นการตอบสนองความต้องการเฉพาะบุคคลเพื่อสร้างความพึงพอใจและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้ธุรกิจเติบโตได้อย่างยั่งยืน กล่าวคือ ผู้ประกอบการรายศรีที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน คือผู้ที่สามารถผสมผสานทักษะฝีมือเข้ากับทักษะดิจิทัลและความเข้าใจตลาดได้อย่างลงตัว

2.2 ประเด็นด้านปัญหาและอุปสรรคในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นชัดเจนว่า อุปสรรคเชิงโครงสร้างที่ฉุดรั้งการเติบโตและการสร้างมูลค่าเพิ่มของธุรกิจรายศรี คือ ปัญหาเรื่องความเป็นมืออาชีพในกระบวนการดำเนินงาน ส่งผลโดยตรงต่อความพึงพอใจของลูกค้าเป้าหมาย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เมื่อผู้ประกอบการขาดระบบการวางแผนที่ชัดเจน จะทำให้เกิดความล้มเหลวในการส่งมอบงานที่ตรงตามกำหนดเวลาและมาตรฐาน ซึ่งถือเป็นความเสี่ยงสูงสุดในธุรกิจที่ผูกพันกับฤกษ์ยามศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การยกระดับสู่ความเป็นมืออาชีพจึงไม่ใช่เพียงการบริหารภายใน แต่คือการสร้างความน่าเชื่อถือซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการตลาดในระยะยาว และตลอดจนการขาดระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้ธุรกิจมีความเปราะบางและติดอยู่กับดักของการแข่งขันด้านราคากล่าวคือในด้านมิติด้านการเงินและการจัดการต้นทุน ผลการวิจัยพบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่มักประสบปัญหาการคำนวณต้นทุนที่ผิดพลาดโดยละเลยการคิดต้นทุนแฝง เช่น ค่าแรงตนเอง ค่าเสื่อมอุปกรณ์ หรือค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ทำให้การตั้งราคาขายต่ำกว่าความเป็นจริงส่งผลให้ธุรกิจขาดสภาพคล่องและกำไรสะสมที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดมิติด้านการดำเนินงานและทรัพยากรมนุษย์ ปัญหาการขาดการวางแผนการผลิตที่เป็นระบบนำไปสู่ความสูญเสียในกระบวนการผลิตและการส่งมอบงานที่ล่าช้า ประกอบกับปัญหาด้านบุคลากรที่มีอัตราการเข้าออกสูงเนื่องจากโครงสร้างค่าตอบแทนที่ไม่จูงใจทำให้ธุรกิจขาดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดทักษะฝีมือและควบคุมคุณภาพ มิติด้านการตลาดและองค์ความรู้ ผู้ประกอบการยังขาดทักษะในการสื่อสารอัตลักษณ์แบรนด์ผ่านสื่อดิจิทัลและการสร้างเรื่องราวเพื่อเพิ่มมูลค่า ทำให้สินค้าถูกมองเป็นเพียงสินค้าโภคภัณฑ์ทั่วไปที่ผู้ซื้อตัดสินใจซื้อด้วยปัจจัยด้านราคาเป็นหลัก ประเด็นปัญหาที่ค้นพบเหล่านี้ สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดของ เกตุวดี มินาสกร และ ปราณี เอี่ยมละอองภักดี (2568) ที่ระบุว่า ปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินธุรกิจ SMEs หรือวิสาหกิจขนาดย่อม จำเป็นต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้านอย่างสมดุล ได้แก่ ด้านการจัดการ ต้องมีระบบการวางแผนและประสานงานที่ดีเพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านการดำเนินงาน ต้องสามารถบริหารกระบวนการแปรสภาพวัตถุดิบให้เป็นสินค้าที่มีคุณภาพโดยเกิดความสูญเสียน้อยที่สุด ด้านการเงิน ต้องมีการบริหารจัดการต้นทุนและกระแสเงินสดที่รัดกุมเพื่อรักษาสภาพคล่องด้านการตลาด ต้องมีความเข้าใจพฤติกรรมผู้บริโภคและสามารถสร้างจุดยืนที่แตกต่างเหนือคู่แข่ง และ เปรม ธนไตรภพ (2567) โดยยืนยันว่าปัจจัยด้านการจัดการเชิงกลยุทธ์และการจัดการองค์ความรู้มีอิทธิพลทางตรงต่อผลการดำเนินงานและความสำเร็จของธุรกิจ SMEs ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาการบริหารจัดการที่ขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการก้าวข้ามการแข่งขันด้านราคาไปสู่การสร้างคุณค่า ตามแนวคิดส่วนประสมทางการตลาดสมัยใหม่เพื่อแก้ปัญหาการขาดทักษะด้านการสื่อสารและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า และ เอกชัย เรืองรัตน์ และคณะ (2567) โดย

ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของธุรกิจในยุคปกติใหม่จำเป็นต้องอาศัยคุณลักษณะผู้ประกอบการที่มีวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์และการปรับตัวสู่ดิจิทัลเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาการบริหารจัดการและการตลาดที่พบในธุรกิจบายศรี อีกทั้งยังยืนยันว่าการยึดติดกับวิธีการเดิมโดยขาดนวัตกรรมและการจัดการต้นทุนที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ธุรกิจขาดสภาพคล่องและสูญเสียความสามารถในการแข่งขันเช่นเดียวกัน ดังนั้น ผลการวิจัยจึงยืนยันว่า หากธุรกิจบายศรีขาดความเข้มแข็งในด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะด้านการจัดการและด้านการเงิน ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อความอยู่รอดและความสามารถในการทำกำไรในระยะยาว การยกระดับธุรกิจจึงไม่อาจพึ่งพาเพียงทักษะเชิงช่างเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องเร่งเสริมสร้างสมรรถนะทางการบริหารจัดการให้ครบมิติดังกล่าว

2.3 ประเด็นด้านกลยุทธ์การบริหารจัดการและการตลาดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ผลการวิจัยในส่วนของกลยุทธ์ได้นำเสนอแนวทางการยกระดับธุรกิจบายศรีสู่การเป็นสินค้าวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ที่ยั่งยืน กล่าวคือในด้านการสร้างคุณค่าผ่านเรื่องราวและการสร้างแบรนด์ ผลการวิจัยพบว่า การผนวกชุดความรู้ความเชื่อและเรื่องราวทางวัฒนธรรมเข้ากับตัวสินค้า เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเปลี่ยนสถานะของบายศรีจากสินค้าโภคภัณฑ์ให้กลายเป็นสินค้าที่มีความหมายทางจิตใจ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการตัดสินใจซื้อและความเต็มใจจ่ายในราคาที่สูงขึ้นของลูกค้า การค้นพบนี้สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดของ แวนแคว์ ชัยอาราม และคณะ (2568) ที่อธิบายว่าการสื่อสารแบรนด์เชิงวัฒนธรรมผ่านกลวิธีการเล่าเรื่องและการใช้ภาษาเชิงสร้างสรรค์ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความผูกพันทางอารมณ์และเปลี่ยนข้อมูลทางวัฒนธรรมให้เข้าถึงใจผู้บริโภค ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจตามหลักการเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และ บุรณ์ชน สุขคุ้ม (2567) โดยช่วยยืนยันหลักการสร้างมูลค่าเพิ่มผ่านทุนทางวัฒนธรรม ดังกรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กุ่มที่ใช้อัตลักษณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมเป็นกลยุทธ์สื่อสารเพื่อสร้างคุณค่าและยกระดับสินค้าชุมชนสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบที่ว่า การผนวกเรื่องราวและชุดความรู้ทางวัฒนธรรมลงในสินค้าเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความหมายทางจิตใจ กระตุ้นการรับรู้เชิงบวก และนำไปสู่การสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นรูปธรรม และ บุปผา ลาภะวัฒนาพันธ์ (2568) ที่พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของสินค้าชุมชนยุคใหม่คือการสร้างเอกลักษณ์แบรนด์ผ่านการร้อยเรียงเรื่องราว โดยหยิบยกคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญามาผสมผสานเพื่อส่งมอบคุณค่าทางความรู้สึกแก่ผู้บริโภค ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่น เพิ่มมูลค่าและนำไปสู่ความได้เปรียบทางการแข่งขันอย่างยั่งยืน และในด้านมิติการตลาดเชิงรุกและการสร้างความสัมพันธ์กับลูกค้า ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้ประกอบการต้องเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจจากการตั้งรับหน้าร้านมาเป็นการทำการตลาดเชิงรุก โดยอาศัยการจัดเก็บฐานข้อมูลลูกค้าและการสร้างความสัมพันธ์ระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐพงศ์ สันติธัญญาโชค และ มงคล เอกพันธ์ (2565) ที่พบว่าการบริหารลูกค้าสัมพันธ์สมัยใหม่โดยใช้เทคโนโลยีในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมเพื่อพัฒนาบริการเชิงรุกและการเอาใจใส่รักษากฎานลูกค้า เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความจงรักภักดีและการสร้างความสัมพันธ์ในระยะยาว และ ประเชิญ ดิยะปัญญินิตย์ (2565) โดยชี้ว่าผู้ประกอบการจำเป็นต้องประยุกต์ใช้การบริหารลูกค้าสัมพันธ์สมัยใหม่ที่อาศัยเทคโนโลยีในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมลูกค้าเพื่อสร้างความพึงพอใจและความภักดีในระยะยาว ควบคู่กับการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์จากการตั้งรับมาเป็นการใช้ระบบตลาดและการขายอัตโนมัติเพื่อรุกเข้าหาลูกค้าและกระตุ้นการตัดสินใจซื้อผ่านช่องทางที่หลากหลายซึ่งช่วยเพิ่มศักยภาพทางธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ อิศรุต คุณประสาท และคณะ (2566) โดยชี้ให้เห็นว่าการบริหารลูกค้าสัมพันธ์โดยเฉพาะด้านการสร้างฐานข้อมูลและการกำหนดโปรแกรมสร้างความสัมพันธ์ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อภาพลักษณ์องค์กร ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นที่ผู้ประกอบการต้องใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์พฤติกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการลูกค้าในเชิงรุกและสร้างความภักดีในระยะยาว นอกจากนี้ ในประเด็นเรื่องการพัฒนาวัฒนธรรมสินค้า ผลการวิจัยยังพบว่าบรรจุภัณฑ์เป็นปัจจัยคอขวดสำคัญที่จำกัดโอกาสในการขยายตลาดของธุรกิจบายศรี ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ กัลยกร กิตติญาขวลิต และคณะ (2568) ที่เสนอแนะให้ผู้ประกอบการ

ใช้การออกแบบบรรจุภัณฑ์เป็นเครื่องมือสื่อสารทางการตลาดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและอัตลักษณ์ที่แตกต่าง ซึ่งจะช่วยให้ผลิตภัณฑ์ของเรามีความโดดเด่นและเพิ่มโอกาสในการขยายฐานลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะจากการค้นพบ มีข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ใน 2 มิติ คือ

1.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการสำหรับผู้ประกอบการ จากผลการวิจัยที่พบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่ประสบปัญหาขาดสภาพคล่องเนื่องจากการตั้งราคาที่ไม่เป็นจริงและละเลยต้นทุนแฝง ดังนั้น ผู้ประกอบการธุรกิจบายศรี จึงควรเร่งปรับปรุงระบบบัญชีและโครงสร้างการราคา โดยเปลี่ยนมาใช้ในการตั้งราคาแบบต้นทุนบวกกำไร ที่รวมต้นทุนค่าแรงตนเอง ค่าเสื่อมอุปกรณ์ และค่าขนส่งเข้าไปด้วยครบถ้วน ซึ่งจะส่งผลให้ธุรกิจสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยกำไรสุทธิที่แท้จริงและมีเงินทุนหมุนเวียนในการขยายกิจการได้อย่างมั่นคง และ จากข้อค้นพบที่ว่าบายศรีในยุคปัจจุบันทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางจิตใจสำหรับลูกค้าเป้าหมาย ดังนั้น ผู้ประกอบการ ควรนำชุดความรู้ด้านคติความเชื่อ เทพกรรม และความหมายมงคลขององค์ประกอบในบายศรี มาสร้างสรรค์เป็นเนื้อหาสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์เพื่อสร้างความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าทางจิตใจให้กับสินค้า ข้อเสนอแนะนี้สอดคล้องกับ แนวคิดการตลาดเชิงความเชื่อ (Faith Marketing) และ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ซึ่งพิสูจน์ผลสำเร็จมาแล้วในกลุ่มสินค้าความเชื่อยุคใหม่ (Mutelu Trend) ที่สามารถเปลี่ยนแรงศรัทธาให้เป็นมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้สูงกว่าสินค้าโภคภัณฑ์ทั่วไปหลายเท่าตัว

1.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการส่งเสริม จากผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าทักษะด้านการจัดการและการตลาดดิจิทัลเป็นจุดอ่อนสำคัญที่ฉุดรั้งการเติบโต ดังนั้น สถาบันการศึกษาและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการสนับสนุนจากการสอนทักษะเชิงช่างเพียงอย่างเดียว มาเป็นการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารธุรกิจหัตถศิลป์สร้างสรรค์ โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารแบรนด์และการจัดการห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งจะช่วยให้ช่างฝีมือไทยสามารถก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการอัจฉริยะ (Smart Entrepreneur) ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์และอิทธิพลของตัวแปรด้านกลยุทธ์การจัดการที่มีต่อผลประกอบการของธุรกิจบายศรีในระดับประเทศ ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังหัตถกรรมงานดอกไม้เครื่องสดประเภทอื่น ๆ หรือศึกษาในบริบทพื้นที่ภูมิภาคอื่น เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างทางวัฒนธรรมและรูปแบบธุรกิจ และควรศึกษาความเป็นไปได้ในการแปรรูปหรือยืดอายุการใช้งานบายศรีด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อตอบโจทย์ตลาดส่งออกสินค้าวัฒนธรรมในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากผู้ประกอบการธุรกิจประดิษฐ์บายศรีในเขตภาคกลางทั้ง 20 ท่าน ขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนอนุญาตให้ลงพื้นที่สังเกตการณ์การปฏิบัติงานจริง ข้อมูลและประสบการณ์ตรงที่ท่านได้ถ่ายทอด ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้สามารถสะท้อนภาพพลวัต ปัญหา และสังเคราะห์กลยุทธ์ของอุตสาหกรรมหัตถศิลป์บายศรีได้อย่างลึกซึ้งและสมบูรณ์ นอกจากนี้ เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายความโปร่งใสของวารสาร ขอแจ้งการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในกระบวนการจัดทำต้นฉบับบทความวิจัยนี้ โดยได้ใช้โปรแกรม Grammarly และแบบจำลองภาษาขนาดใหญ่ (Large

Language Models) เป็นเครื่องมือสนับสนุน ในการตรวจสอบความถูกต้องของไวยากรณ์ การปรับปรุงโครงสร้างประโยค และการขัดเกลาสำนวนภาษาทางวิชาการ เพื่อให้บทความมีความสละสลวยและสื่อสารได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ขอยืนยันว่าเครื่องมือ AI ไม่ได้มีส่วนร่วมในการคิดค้นแก่นสาระสำคัญ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ผลวิจัย หรือการสรุปข้อค้นพบใด ๆ ผู้วิจัยเป็นผู้ตรวจสอบและรับผิดชอบต่อความถูกต้อง ความสมบูรณ์ และความเป็นต้นฉบับ (Originality) ของเนื้อหาทั้งหมดในบทความนี้แต่เพียงผู้เดียว

เอกสารอ้างอิง

- กนกกาญจน์ คำบุญชู และ ธนสถา โรจนตระกูล. (2565). คุณลักษณะของผู้ประกอบการและกลยุทธ์ที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs). *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(12), 397 - 411.
- กัลยกร กิตติธวาลิต, ชีวัน ทองสอดแสง และ ศิกาญจน์มณี ไชเออร์ส. (2568). สมุนไพรไทยเสน่ห์บุหงา : การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และการรับรู้คุณค่าของผู้บริโภคที่มีผลต่อความเต็มใจซื้อของผู้ใช้. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 9(4), 502 - 515.
- เกตุวดี มินสาคร และ ปราณี เอี่ยมละออภักดี. (2568). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร. *วารสารนวัตกรรมการวิจัยเพื่อสังคม*, 1(6), 25 - 38.
- จตุพร จันทรัมย์, วณิชา แผลงรักษา และ นลินทิพย์ พิมพ์กลัด. (2568). ความสัมพันธ์ระหว่างกลยุทธ์การจัดการองค์รวมสมัยใหม่และการบริหารจัดการธุรกิจกับความได้เปรียบทางการแข่งขันและความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี*, 7(5), 58 - 73.
- ณัฐพงศ์ สันติธัญญาโชค และ มงคล เอกพันธ์. (2565). การบริหารลูกค้าสัมพันธ์สมัยใหม่ที่ส่งผลต่อความจงรักภักดีของลูกค้า ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย สำนักงานเขต 14. *วารสารการจัดการและการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 9(1), 17 - 35.
- ดลฤดี พลมิตร และ สมจิตร ถ้วนจำเริญ. (2566). ความท้าทายของการเป็นผู้ประกอบการกับความสำเร็จในการแข่งขันยุคใหม่ ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์. *วารสารการจัดการและการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 10(1), 271 - 284.
- นิสากร พุทธวงศ์, คงฤทธิ รื่นรัช และ รัตนา สุวรรณทิพย์. (2568). การศึกษารูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการส่งเสริมการตลาดดิจิทัล สำหรับดอกไม้ก้นกระดี่จากดินไทยโดยกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อสร้างอาชีพที่ยั่งยืน. *วารสารวิจัยและพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง*, 4(3), 150 - 160.
- บงกช รุ่งกรไพศาล, เสรี วงษมณฑา, ขวลิย ณ ถลาง และ ชุชนะ เตชะคนา. (2569). แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อยกระดับเมืองพญาสุการเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกบนฐานความยั่งยืน. *วารสารพุทธศาสตร์สังคมร่วมสมัย*, 5(1), 47 - 64. <https://so11.tci-thaijo.org/index.php/JCBS/article/view/3281>
- บังอร สุขจันทร์. (2568). กลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาดที่เหมาะสมสำหรับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของชุมชนบ้านห้วย ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารพุทธศาสตร์มจร. อุบลราชธานี*, 7(1), 223 - 236.
- บุปผา ลาภะวัฒนาพันธ์. (2568). กลยุทธ์การสร้างแบรนด์ของสุดยอดผู้ประกอบการสินค้าชุมชนแห่งปี เพื่อปรับตัวเข้าสู่สังคมวิถีชีวิตใหม่ในยุคดิจิทัล. *วารสารนิเทศศาสตร์*, 43(2), 43 - 61.

- บุญเชน สุขคุ้ม. (2567). กลยุทธ์การสื่อสารอัตลักษณ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์กูย ในจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 9(2), 971 - 988.
- ประเชิญ ดิยะปัญญินิตย์. (2565). การจัดการเชิงกลยุทธ์และกลยุทธ์การสร้างความสัมพันธ์กับลูกค้าเพื่อเพิ่มศักยภาพทางธุรกิจ กรณีศึกษาโรงแรมบูติคสไตล์สมัยใหม่ในภาคตะวันออก. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 5(1), 50 - 62.
- ปัญญดา จันทกิจ. (2568). การพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนที่โดดเด่นเพื่อการมุ่งเน้นตลาดด้วยส่งเสริมขีดความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*, 5(3), 965 - 979.
- เปรม ธนไตรภพ. (2567). การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมประเภทการค้าปลีกในกรุงเทพมหานคร. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 7(3), 860 - 872.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชมงคล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2565). *เล่าเรื่องล้านนา กับดารารัณมัย : บายศรีล้านนา ตอน “ประเภทของบายศรี”*. สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
<https://www.cuartculture.chula.ac.th/news/12447/>.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (ม.ป.ป.). *บายศรี*. มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
<https://saranukromthai.or.th/oldchild/2097>.
- รัศมี อัจฉริยไพศาลกุล และ จารวี กมลศิริพิชัยพร. (2568). แนวทางการยกระดับศูนย์การเรียนรู้ภูเกะเหียงสู่การเป็นสถานที่จัดงานอีเว้นท์เชิงวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์. *วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี*, 21(3), 74 - 86.
- รุ่งฤทัย รำพึงจิต, จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า และ กิตติกรณ์ นพอดมพันธ์. (2568). บายศรี: ภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวอีสานลุ่มน้ำโขง. *วารสารปาริชาติ*, 38(2), 553 - 566.
<https://doi.org/10.55164/pactj.v38i2.276445>
- รุจิกาญจน์ สานนท์ และ ณฐมน บัวพรมมี. (2567). การพัฒนาขีดความสามารถทางการตลาดของธุรกิจวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเพาะเลี้ยงเห็ดด้วยการตลาดดิจิทัลและการสื่อสารทางการตลาด. *วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 10(1), 173 - 185.
- วรรณภา นิมอ่อน. (2568). มูเตลู: ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมกับการสื่อสารธุรกิจความเชื่อในยุคดิจิทัล สู่ Soft Power ไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์ มสธ.*, 15(1), 74 - 88.
- แว่นแก้ว ชัยอาราม, วิทยาธร ท่อแก้ว และ กรกช ชันบุญ. (2568). กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบริบทประเทศไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์ มสธ.*, 15(2), 85 - 103.
- สมบูรณ์ วัฒนะ, เริงวิษณุ นิลโคตร, ประยูร สุยะใจ และ สุวิญ รักสัตย์. (2566). การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์. *ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 9(1), 80 - 111.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. <https://dictionary.orst.go.th/>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). *แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2563 - 2565)*. <https://www.cea.or.th/storage/app/media/GOV/Thailand-Creative-Economy-Plan-Phrase%20I-2020-2023-TH.pdf>

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563). *บายศรี ข้าวสุกข้าวขวัญ เช่นสังเวณีแผ่นดินฟ้า*. มติชนสุดสัปดาห์.

https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_321274.

สุธี ขวัญเงิน, ทาริกา พลโลก และ จิตติมา สกกุลเจียมใจ. (2568). กลยุทธ์การจัดการ SMEs ให้สำเร็จอย่างยั่งยืน.

วารสารพุทธาเซียนศึกษา, 10(1), 261 - 274.

สุพิชญา มิ่งแก้ว และ กตัญญู หิรัญญสมบุรณ์. (2564). ปัจจัยแห่งความสำเร็จของธุรกิจขายพวงมาลัยดอกไม้สดในเขต

ภาคกลาง. *วารสารบริหารธุรกิจ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง*, 11(1), 52 - 66.

อรพินท์ อินวงศ์, ฐิติพร สะสม และ ธนวัฒน์ ศรีลา. (2565). กระบวนการยกระดับสินค้าและผลงานด้านศิลปะในเชิง

พาณิชย์ของศิลปิน ในกลุ่มจังหวัดล้านนา. *วารสารปัญญาภิธาน*, 7(1), 139 - 152.

อรอนงค์ สุวรรณจักร. (2561). วิถีทางเข้าสู่อาชีพอิสระของผู้สำเร็จการศึกษาทาง คณะกรรมการ วิทยาลัยอาชีวศึกษา.

วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก, 4(2), 221 - 232.

อักษร โพธิราช. (2567). วิเคราะห์พิธีกรรมการบูชาแม่โพสพ: ความเชื่อและการดำรงอยู่ในสังคมเกษตรกรรม

สมัยใหม่. *วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา*, 3(2), 10 - 17.

อิศรุต คุณประสาธ, ลัสดา ยาวิละ และ รัตนาสีทิอ่วม. (2566). การบริหารลูกค้าสัมพันธ์ (CRM) และความรับผิดชอบต่อ

ต่อสังคม (CSR) ที่มีผลต่อภาพลักษณ์ของธนาคารอาคารสงเคราะห์ภาคเหนือตอนล่าง. *วารสารพุทธศาสตร์*

มจร.อุบลราชธานี, 5(3), 109 - 122.

เอกชัย เรืองรัตน์, สุดา สุวรรณภิรมย์ และ ธิปไตย โสถิวรรณ. (2567). โมเดลปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อ

ความสำเร็จอย่างยั่งยืนในการบริหารคลังสินค้าขนาดเล็กบนความปกติใหม่. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 7(2), 97

- 116. <https://doi.org/10.14456/jra.2024.37>.

Caulfield, J. (2019). *How to Do Thematic Analysis*. Scribbr.

Fink, G. (2023). *The Theory of Cultural Capital in Higher Education and Its Influence on Equity*.

Every Learner Everywhere.

Zhang, J. (2026). กลยุทธ์การออกแบบผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมและสร้างสรรค์ในจิตวิญญาณแห่งยุคสมัย อนุสัญญา

สามัคคีต้าเหยาซาน. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์*, 1(2).

The Development of an Instructional Model by using Cognitive Theory and Task-based Learning Approach to Enhance the Chinese Character Writing Skill of Primary School Students

Miaosen Liu¹, Kittawan Khamsom² and Theerapong Kaewmanee^{3*}

Graduate School, Udon Thani Rajabhat University, Thailand¹

Faculty of Education, Udon Thani Rajabhat University, Thailand²

Graduate School, Udon Thani Rajabhat University, Thailand³

*Corresponding author, e-mail: theerapong.ka@udru.ac.th

Received: January 7th 2026; **Revised:** April 2nd 2026; **Accepted:** April 28th 2026

Abstract

The purposes of this study were: 1) to develop an instructional model by using cognitive theory and task-based learning approach to enhance the Chinese character writing skill of primary school students; and 2) to evaluate the quality of the instructional model. Researchers reviewed the relevant concepts related to the development of model, studied problems faced by teachers and students when teaching and learning Chinese character writing skill, and designed the model with seven stages. A combination of qualitative and quantitative methods was used in the study. Five experts in the field, ten primary school calligraphy teachers, and twenty primary school students participated in the study. The model was assessed using the Item Objective Congruence (IOC) method by the five experts, who evaluated the consistency and appropriateness of each component. The model components exhibit a high level of consistency, and the descriptions are very high. A pilot study was conducted involving fifty students who were not part of the sampling group. Statistical analysis using a paired sample t-test conducted after the pilot study revealed a t-value of 12.42, with a p-value less than 0.05, indicating a statistically significant difference. The effect size was 0.82, indicating a very large effect. Participants indicated that they prefer the model developed by integrating cognitive theory with a task-based learning approach. They can achieve higher writing skills and greater satisfaction.

Keywords: Cognitive theory, Task-based learning approach, Chinese character writing skill, Instructional model

Introduction

This study arises from the increasing interest in the field of education, a trend that has been validated by numerous studies. According to Lingkai (2022), many students lack character and view

writing as a process they are psychologically unwilling to engage in. This suggests that they are not focused, do not care, lack motivation, and do not possess strong willpower when it comes to writing. Rui et al. (2024) identified several topics related to the character writing skills of Chinese elementary school students. Yang (2024) found that some educators were solely focused on writing orders that used materials from textbooks. Students ignore the basic skills needed to write characters based on this negligence. To address issues, Youwen (2023) created an innovative calligraphy class called using task-based learning approach. This was used to demonstrate brush techniques such as displaying hidden and information, pressure and lightness, and rain scenes, and included etymology analysis of the oracle bone script letter “rain.” This was done by observing students how natural raindrops changed shape, size and speed. Based on situational cognition, this design includes many tasks to begin observing natural events to observe connection generation by writing and dealing with cultural reflections. Through this process, learners acquire knowledge of China and spirit. Xiaoming (2022) developed a five-step method grounded in cognitive theory. The steps are as follows: 1) correct brushwork (understanding stroke rules), 2) structure (analyzing character proportions), 3) intensity (experiencing muscle memory), 4) rhythm (perceiving appearance), and 5) mind (expressing cultural concepts). Previous methods combine cognitive theory and task orientation to focus on learning processes with closed loops, analysis, practice and internalization. Xiuqin (2023) developed four levels of copy tasks: imitation, reading copy, copy and memory. This system reduces cognitive stress by breaking tasks and learning calligraphy with additional practices. Piaget (1952) found that cognitive development is a process of actively reconstructing what is used to reconstruct assimilation (additional experience in existing systems) using accommodation (changes to new competitive plans). According to this hypothesis, cognitive abilities highlight alterations as people age. Bruner (1960) defended the use of progressive scaffolding in the teaching process to guide students’ independent study by emphasizing the fundamental structure of the subject. By establishing important connections with preexisting knowledge and generating a new demand for information that motivates learners through hierarchical stimuli, psychology enhanced advance organizer technique. All three approaches determine the complementary framework for development seen by development-method connections and view learning as systematic development due to environmental interactions, hierarchical integration, and active structures. Task-based learning was developed by Prabhu (1987) using the “Bangalore Project” as inspiration. This promotes language learning through practical activities. This approach illustrates how cognitive commitment during tasks naturally internalizes learner language norms. In a task-based learning framework, Willis (1996) proposed a three-stage model of “pre-task-during-task-post-task.” He made it clear that teachers must help students collaborate by creating context, providing process support, and providing reflective feedback. Ellis (2003) further clarified the principles of task design by finding out what activities have clear goals (output results), cognitively challenged (requires analytical and decision skills), and what

will be needed (using the target language to use the target language). According to all three come together, a theoretical and practical framework of tasks based on the idea that the learner is “based on” as an action object and is based on the importance of negotiation. Even studying this topic, there is a lack of special models for writing characters in Chinese language.

This study focuses on primary school students in rural Hebei Province. The Chinese students face in this field show multidimensional characteristics: First, basic writing functions that require basic and standardized training have a weak foundation, such as modifying basic retention attitudes, teaching stroke orders, and enhancing daily tasks; Second, there is a lack of educational resources and teachers that need to improve calligraphy training for teachers, the introduction of digital tools, and the guarantee of calligraphy classes; Third, reliance on electronic devices affects writing habits, requiring co-supervision between home and school and the use of electronic devices to improve writing performance; Fourth, cultural awareness and interest are inadequate, and requires the integration of cultural education, such as the development of Chinese characters and calligraphy aesthetics, in combination with engaging activities to promote learning motivations. Finally, the evaluation system encourages continuous improvement of writing skills, demands the creation of long-term practice techniques and process-oriented evaluation criteria, and places a higher priority on academic success than writing quality. After ten years of taking Chinese character classes, researchers participated in the long-term growth of the field. They examine the effects of various calligraphy teaching methods on students, pursue the influence of calligraphy lessons on Chinese courses when they served as judges at calligraphy exhibitions, and have practical experience and professional understanding. Existing research such as the combination of brush calligraphy and hard pen calligraphy to improve Chinese writing skills in primary schools. Interdisciplinary educational practices in calligraphy to improve the Chinese character ability of primary school students. Integration of calligraphy into traditional intangible cultural heritage to strengthen student trust into Chinese character culture. The combination of calligraphy and comprehensive practical subjects in this level school also provides theoretical and methodological references and support for this study.

The main goal of this study is to create new instructional model using cognitive theory and task-based learning approach to enhance Chinese character writing skill in primary school students in China. The study was conducted in September 2024 by a qualitative and quantitative approach at Huntai Primary School in Xinle City, Shijazhuang, Hebei Province. A mixed approach is pursued, including interviews and research with five experts on the premises, 10 calligraphy teachers and 20 primary school students, and identifies key components of educational issues, improvement strategies and writing skill. Student surveys were also used to examine learning needs and styles that are compatible with classroom environments. Data from interviews and student surveys were qualitatively analyzed. This study focuses on the analysis of Chinese character patterns, themes, issues, needs, and teaching content. Data were systematically arranged, classified and analyzed. Five

subject experts used IOC to evaluate teaching models based on these studies. This assessment covered very high consistency and appropriate description for the consistency and appropriateness of each component. Additionally, a pilot study was conducted, and a set of 50 students was conducted. Statistical analysis using T-tests with paired samples showed 11.24 of a t-value with a p-value of less than 0.05, showing a statistically significant difference. The effect size (r) was 1.37, which was very large.

Therefore, this study focused on two main aspects: 1) a task-based learning approach to the application of cognitive theory and the development of new instructional model aimed at enhancing Chinese character skill in primary school students; and 2) evaluation of the quality of this model. Furthermore, this paper provides theoretical references and practical instructions for teaching Chinese characters and is intended to provide valuable insights to related academic research and social applications.

Purposes of the Study

1. To develop an instructional model by using cognitive theory and task-based learning approach to enhance the Chinese character writing skill of primary school students.
2. To evaluate the quality of the developed instructional model.

Scope of Research

Using cognitive theory and a task-based learning approach, researchers developed an instructional model for students at Hantai Primary School in Xinle City, Shijiazhuang, Hebei. The process involves seven steps: investigating current status, analyzing data containing essential elements, developing model frameworks, developing research equipment, verifying quality, and full provisioning become available.

Research Methodology

1. Population and Sample

In this study, the participants were selected through purposive sampling method. The sample included two calligraphy consultants, three curriculum experts from an academic research institute, ten calligraphy teachers from primary schools, and twenty primary school students who had previously participated in calligraphy courses. Participants were divided into three groups according to their performance: five participants who performed very well, ten who performed satisfactorily, and five who performed poorly. Furthermore, there were 50 students who were not part of the sampling group.

2. Research Instruments

The instructional model presented in this study was developed via cognitive theory and task-based learning approach. This includes key components such as educational principles, goals, procedures, roles for students and teachers, and assessments.

The model draft was checked by five experts for calligraphy lessons and curriculum design. After feedback, the model was revised and completed.

The researchers created eight Chinese course plans, each lasting for two hours, bringing a total of 16 hours.

The researchers created eight traditional teaching plans with a total of 16 class times to function as a control group and compared them with study results from the experimental group. This test is based on the Chinese Calligraphy Level Examination. It consists of five parts, totaling 100 points and 90 minutes.

The project was evaluated by five experts in calligraphy and curriculum development, using the Index Objectives Congruence (IOC).

3. Data collection

During the model design phase, participants were contacted by phone or email. Interviews were recorded and transcribed, but questionnaire responses were collected and organized. All data are systematically categorized to support model design.

At the pilot stage, results before testing and after testing of Chinese character skill were collected by assessments. Student satisfaction was measured using questionnaires. Furthermore, observation instructions were collected by the reflection diaries of two research assistants and the researcher.

4. Data Analysis

Data was analyzed to meet both research objectives. For model development, Content Analysis was used on qualitative data from interviews and questionnaires to identify key challenges and design elements.

To evaluate the model's quality (Objective 2), data from expert evaluations (Table 1) were analyzed using Descriptive Statistics (Mean and S.D.). The effectiveness of the model (Table 2) was assessed by comparing pre-test and post-test scores from 50 students using a Paired-Samples t-test and calculating the Effect Size (r). Student satisfaction was also analyzed using descriptive statistics.

Results

1. Developing an instructional model based on cognitive theory and task-based learning approach aimed at enhancing the Chinese writing skill of primary school students in China

In the survey, it was found that students' problems with Chinese character writing mainly focus on three aspects: incorrect number of strokes (writing too many or too few), incorrect stroke order (disordered writing sequence), and incorrect stroke form (irregular shape). These issues can be attributed to three primary reasons: First, the complexity of Chinese characters. The structure of Chinese characters is diverse, with numerous stroke counts and combination rules, especially for similar-looking characters and complex characters, which pose significant challenges to elementary school students' spatial layout and detailed memory skills, leading to errors in stroke count and stroke order. Second, limitations of traditional teaching methods. Most classrooms rely on "teacher demonstration + mechanical copying," lacking systematic explanations of the structural patterns of Chinese characters (such as the functions of components in phonetic-ideographic compounds), making it difficult for students to understand the internal logic of strokes and stroke order. Relying solely on rote memorization can easily lead to fixed errors. Third, the contradiction between new technologies and educational innovation. With the advancement of information technology education, the field of education is also evolving. New technologies provide new teaching tools and methods, offering opportunities to rethink Chinese character writing education while bringing some challenges.

Based on the analysis of data obtained from questionnaires administered to experts, teachers, and students, an instructional model grounded in cognitive theory and task-based learning was systematically developed. The resulting model represents a complete instructional framework that integrates theoretical foundations, instructional processes, and expected learning outcomes.

The instructional model consists of six interrelated components, which are organized in a logical and sequential structure: 1) Basic principles of the model emphasize addressing fundamental Chinese character writing problems through a structured design guided by cognitive theory and task-based pedagogy; 2) Learning objectives focus on enhancing learners' understanding of character structure, stroke order, and writing fluency; 3) Teaching process and learning activities constitute the core of the model and are designed to align with real classroom contexts through interactive and collaborative tasks; 4) Assessment and evaluation guidelines emphasize formative assessment using clearly defined scoring criteria to monitor students' learning progress; 5) Roles of teachers and learners are clearly defined, with teachers acting as facilitators and guides, while learners actively engage in task completion and self-regulation; and 6) Expected outcomes include increased learning motivation, improved Chinese character writing skills, and enhanced learner satisfaction.

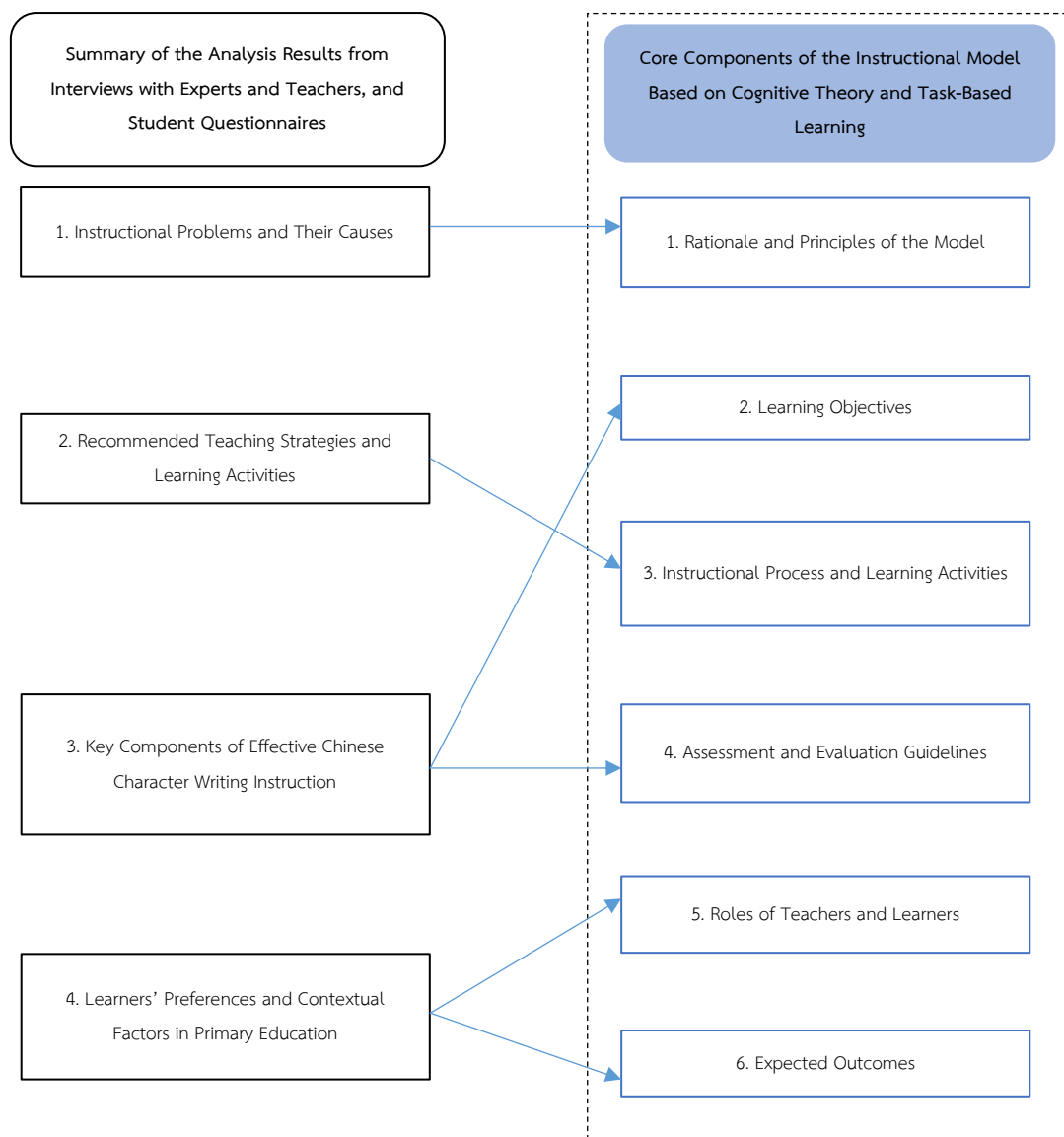

Figure 1 Core Components of the Instructional Model Based on Cognitive Theory and Task-Based Learning

Within the teaching process component, the instructional procedures are further structured into three stages and six steps, reflecting the task-based learning framework. The Task-before stage includes Step 1. knowledge assessment and Step 2. situational introduction. The Task-in stage consists of Step 3. step-by-step demonstration and Step 4. task execution. The Task-after stage includes Step 5. classroom feedback and Step 6. summary and evaluation. These stages and steps demonstrate how cognitive theory and task-based learning principles are operationalized within the model.

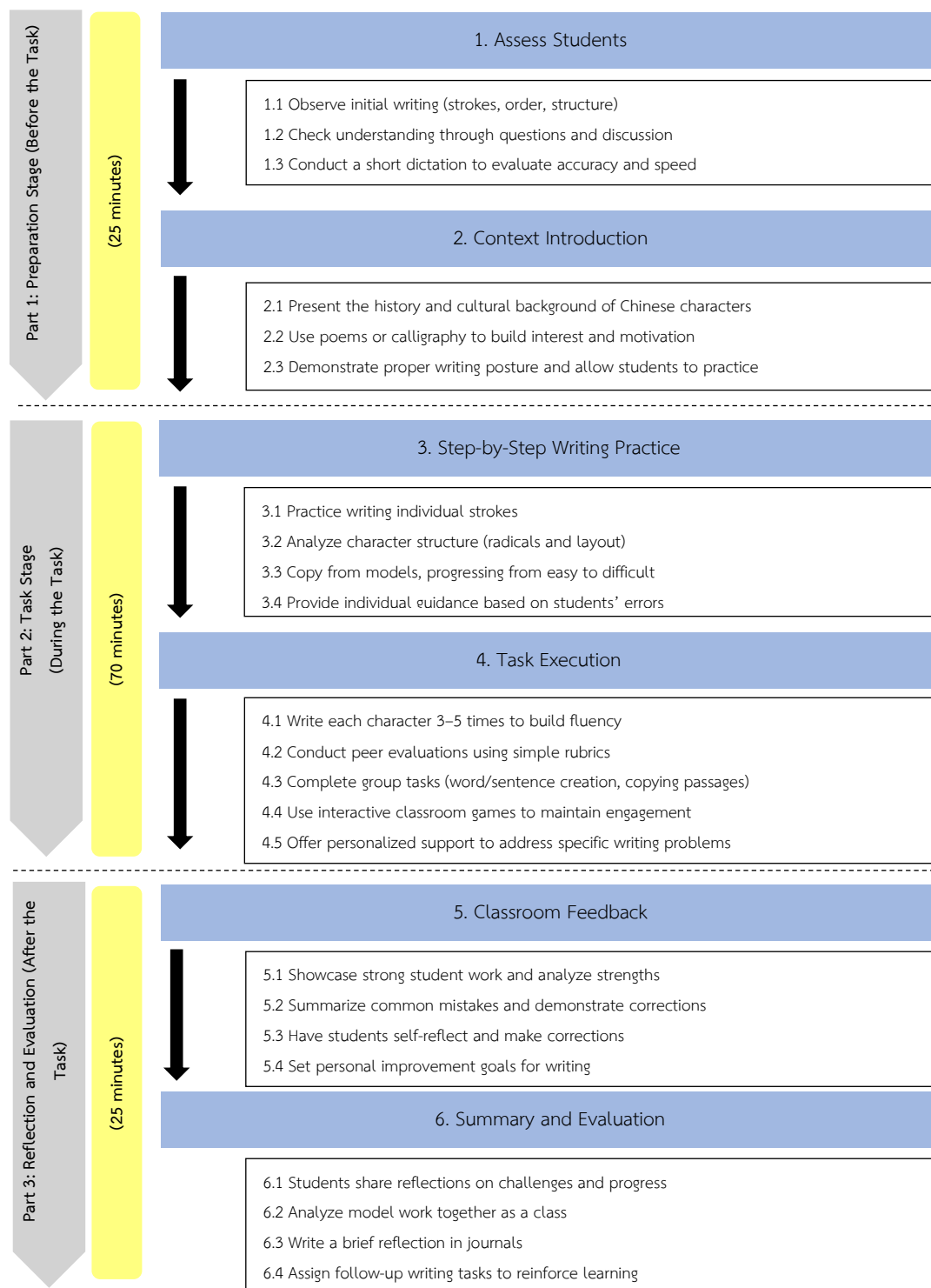

Figure 2 Instructional Procedures for Enhancing Chinese Character Writing skill Using Cognitive Theory and the Task-Based Learning Approach

Overall, the developed instructional model provides a clear and complete representation of instructional components, processes, and outcomes, serving as a practical framework for enhancing Chinese character writing skills among primary school students. The assessment

Table 1 The results of the experts' evaluation

Evaluation dimension	$\bar{X}$	S.D.	Appropriateness
The overall average score of the theoretical basis	4.1	0.7	high level
Average total score of teaching objectives	4	0.63	high level
The average score of the teaching content	4	0.77	high level
The average total score of the system operation process	4.1	0.83	high level
The average total score of teaching strategies and methods	4	0.77	high level
The overall average score of teaching evaluation	4	0.77	high level
Implement the overall average score	4	0.77	high level
Average overall score	4.03	0.75	high level

2. Evaluating the effectiveness and quality of the instructional model constructed using cognitive theory and Task-based learning approach.

A comparative study on Chinese students' writing skills (trial stage)

The researchers gave instructional guidance to 50 non-sampling students and completed four lesson plans in a total of eight hours of teaching time. The implementation of the instructions followed the developed instructional model.

Table 2 Comparison of pretest and posttest scores in Chinese character writing skill

	Teaching ability test item	Total points		
	Chinese character writing skill (S.D.)	T-value	rx	Effect size
Pre-test	62.15 (5.4)			
Post-test	76.85 (6.1)	12.42 (p < .05)	0.67	0.82
Average development	14.70			

From the comparison of pre-test and post-test scores in Table 2, it can be seen that the average score increased from 62.15 to 76.85, while the standard deviations were 5.40 and 6.10,

indicating more consistent student performance. Statistical analysis using paired samples t-tests showed a t-value of 11.24, with a p-value less than 0.05, indicating a statistically significant difference. The effect size (r) is 0.82, which is considered very large.

The results show that the model based on cognitive theory and task-based learning can effectively improve students' Chinese writing ability, which not only improves the learning effect, but also makes the performance of students who take the pre-test more stable.

Based on the results of a study of student satisfaction with the analysis-based instructional model, and the number of observations made by researchers and two research assistants during the initial implementation of the teaching model, it was confirmed that the teaching model promoted student-centered learning and supported the development of Chinese writing skills.

Conclusion and Discussion

1. Conclusion

This study successfully developed and validated an instructional model designed to enhance the Chinese character writing skills of primary school students, integrating cognitive theory and a task-based learning (TBL) approach. The research was initiated in response to clearly identified pedagogical challenges: students demonstrated persistent errors in stroke count, order, and form, which this study attributed to the inherent complexity of Chinese characters and the limitations of traditional, rote-memorization teaching methods.

The primary objective, the development of the instructional model, was achieved and subsequently validated. The model, which features six core components and a three-stage (Task before, Task in, Task after) six-step process, was rigorously evaluated by experts. The results (Table 1) were unequivocally positive, with the model achieving a "high level" of appropriateness across all dimensions, including its theoretical basis, objectives, content, and evaluation methods, culminating in a high overall average score ($\bar{X} = 4.03$, S.D. = 0.75).

The second objective, evaluating the model's effectiveness, yielded statistically significant results. The trial implementation with 50 students demonstrated a substantial improvement in writing ability, as evidenced by the pre-test ($\bar{X} = 62.15$) and post-test ($\bar{X} = 76.85$) scores (Table 2). This marked improvement was confirmed as statistically significant ($p < .05$), and the very large effect size ($r = 0.82$) indicates a strong, practical impact of the intervention. The findings also suggested that the model contributed to more consistent and stable performance among students. Furthermore, qualitative data from student satisfaction surveys and classroom observations corroborated these findings, confirming that the model fosters a student-centered learning environment.

In conclusion, this research provides strong empirical support for the efficacy of the developed instructional model. By grounding task-based activities in cognitive theory, this model

offers a viable and effective solution to long-standing difficulties in Chinese character instruction, significantly improving students' writing skills and satisfaction.

2. Discussion

1. Comparison with Qingyuan (2021) “Standardized Writing Training System”

Qingyuan (2021) emphasized the standardized writing training of “fine in holding the pen, moving the pen and observing”, and believed that primary school students should strengthen their writing habits through teacher demonstration and mnemonic memory. This is consistent with the task-oriented goals of researchers, both of which focus on standardized training in class.

Differences: Qingyuan (2021) relies on teachers ‘one-way correction (such as “double hook method” for correcting redrawing), and students passively accept it; the researcher’s model design focuses on students ‘cognitive strategies of active participation, and forms students’ good habits of autonomous correction through group cooperation and diversified evaluation.

2. Comparison with Yuanyuan (2020) “Research on scientific literacy ‘adhering’ to life”

Yuanyuan (2020) advocated strengthening the association between Chinese characters and life through environmental labels (such as “computer” and “blackboard”) and life stories (such as Yue Fei’s practice of writing on sand), which is consistent with the idea of using a variety of ways to introduce knowledge to promote understanding in the researcher model, both of which focus on concrete situation design.

Yuanyuan (2020) relies on family and community resources (such as oral stories from grandparents), while the researcher model focuses entirely on the classroom, and replaces external dependence with diversified designs (such as tactile sand tray writing and pen drawing nursery rhymes) to solve the problem of insufficient school-family collaboration in rural areas.

Suggestions

1. Suggestions for the application of research findings:

1.1 Although current strategies effectively promote students’ interest in learning, some experts have proposed additional ways to include a variety of learning styles.

1.2 Chinese writing evaluations can be refined to better pursue individual advances. Experts suggest using detailed evaluation criteria to assess aspects such as stroke quality, character structure, and spatial balance.

1.3 Overall support for the resources is sufficient, but it is recommended to provide alternative materials suitable for a variety of school settings, especially small or rural schools.

2. Suggestions for future research:

2.1 According to the layered tasks and differentiated teaching, it is proposed that three levels of task cards can be used in a fundamentally sophisticated and challenging future.

2.2 Long-term follow-up study, this model can set up long-term follow-up in future teaching, establish a six-year growth file, focusing on the impact of writing ability on academic performance and mental health.

References

- Bruner, J. S. (1960). *The Process of Education*. Harvard University Press.
- Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University.
- Lingkai, K. (2022). The Current Situation and Strategies of Chinese Character Writing Teaching in Primary Schools. *Hebei Education*, 60(3), 46 - 48. (In Chinese)
- Piaget, J. (1952). *The Origin of Intelligence in Children*. Norton & Company.
- Prabhu, N. S. (1987). *Second Language Pedagogy: A Perspective*. Oxford University.
- Qingyuan, Z. (2021). What is Learned from Books Seems Shallow; to Truly Understand Something, One Must Practice It. *Research on Chinese Language Education*, 15(2), 78 - 85. (In Chinese)
- Rui, X., Xiaoguang, L., Hashigaowa, & Kai, Z. (2024). A Study on the Current Status of Chinese Character Writing Errors Among Primary School Students. *Journal of Chifeng University*, 45(11), 112 - 115. (In Chinese)
- Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Longman.
- Xiaoming, L. (2022). Practical Strategies for Children's Calligraphy Teaching Under the Concept of "Unity of Knowledge and Action". *Jiangsu Educational Research*, 21(4), 22 - 25. (In Chinese)
- Xiuqin, H. (2023). Building a Characteristic Education of "Combining Chinese and Foreign Cultures". *Educational Practice and Research*, 15(6), 45 - 49. (In Chinese)
- Yang, Z. (2024). Exploration of Strategies for Cultivating Chinese Character Writing Ability in Primary School Language Teaching. *Famous Teachers Online*, (20), 37 - 39. (In Chinese)
- Youwen, F. (2023). "The Interesting Rain" Calligraphy Teaching Case. https://xsrb.xsnet.cn/html/2023-11/23/content_79495_16778921. (In Chinese)
- Yuanyuan, C. (2020). Let Science Literacy "Stick" to Life and "Hook" to Reading and Writing Papers. *Chinese Language Education Research*, 15(2), 78-85. (In Chinese)

The Overseas Spread of Teochew Music Culture and Its Influence on Thai Traditional Music

Yan Lin¹, Surasak Jamnongsarn^{2*}, and Tepika Rodsakan³

Doctoral Student, Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University¹

Assistant Professor Dr., Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University²

Associate Professor Dr., Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University³

*Corresponding author, e-mail: surasakja@sg.swu.ac.th

Received: January 16th 2026; **Revised:** April 27th 2026; **Accepted:** April 28th 2026

ABSTRACT

This study examines the mechanisms of musical interaction and cultural integration between Teochew string music and the Thai Khrueng Sai ensemble in the context of Teochew migration to Thailand. Employing an ethnomusicological approach, the research combines documentary analysis, fieldwork, and in-depth interviews with comparative musical analysis of representative pieces, including the Teochew works *Liu Qing Niang* and *Han Ya Xi Shui* (Cold Crow Playing in the Water), the Khim solo *Pae Huai Phang Song*, and the Khrueng Sai ensemble piece *Pae Huai Phang Thao Song*. The analysis focuses on instrumentation, tuning systems, modal structures, melodic organization, and performance practice. The findings indicate that sustained Teochew migration since the late Southern Song Dynasty has established a stable social foundation for the overseas transmission of Teochew music, and that structural compatibilities between Teochew string music and the Thai Khrueng Sai ensemble particularly in ensemble configuration, tonal systems, modal structures, and melodic elaboration have enabled a gradual process of localization through melodic borrowing, structural adjustment, and ensemble reconstruction. The study contributes to ethnomusicological scholarship on cross-cultural musical interaction and Chinese diaspora music by demonstrating how migrant communities function as active agents of cultural reconstruction, and by revealing how traditional musical languages acquire new artistic forms and cultural meanings in cross-regional and cross-cultural contexts.

Keywords: Teochew music, Teochew immigrants, Teochew string music, Khrueng Sai ensemble, cross-cultural communication

Introduction

Thailand's traditional music has developed through a prolonged historical process in which indigenous musical practices interacted with external influences from China, India, Java, Cambodia,

and later the West. Through this multilayered cultural formation, Thailand cultivated a diverse yet distinctly identifiable musical system that occupies an important position within Southeast Asia (Miller & Williams, 2008). Among these external influences, the contribution of Chinese musical traditions particularly those transmitted through overseas migration-has played an especially significant role in shaping the contemporary configuration of Thai traditional music (Morton, 1976; Wong, 2001).

Within this broader regional context, the Teochew people constitute one of the largest and most culturally influential Chinese sub-groups in Thailand. Large-scale Teochew migration to Siam began in the Sukhothai period (1238–1356) and intensified during the Ayutthaya, Thonburi, and Bangkok periods (Skinner, 1957). Long engaged in maritime navigation and overseas trade, Teochew communities played a decisive role in the cultural circulation along the maritime routes linking southeastern China and Southeast Asia. Their continuous migration facilitated the transmission of Teochew music and Teochew opera into Thailand, where these traditions became intertwined with local musical practices (Chen & Chen, 2010; Liu, 2022).

Although existing scholarship has recognized the cultural presence of Teochew communities in Thailand, previous studies have tended to emphasize either unilateral cultural transmission or descriptive accounts of historical diffusion. Systematic investigations that examine, within a shared analytical framework, how Teochew musical structures interact with Thai musical structures-particularly between Teochew string music and the Thai Khrueng Sai ensemble—remain insufficient (Stokes, 1994; Nettl, 2005). Few studies have explored the specific mechanisms through which migrant musicians adapt, reconfigure, and localize their inherited musical language in host societies, or the extent to which such processes generate new artistic forms within the receiving tradition. This constitutes a significant research gap in ethnomusicological scholarship on Chinese diaspora music.

To address this gap, the present study examines the overseas spread of Teochew music culture and its influence on Thai traditional music in the context of Teochew immigration. Specifically, the research asks: (1) What structural similarities and differences exist between Teochew string music and the Thai Khrueng Sai ensemble? (2) Through what historical and social processes have Teochew musical elements been transmitted and localized in Thailand? and (3) What mechanisms of cultural adaptation and musical transformation have shaped the integration of these two traditions?

Objectives

This study examines the mechanisms of interaction and musical fusion between Teochew string music and the Thai Khrueng Sai ensemble in the historical context of Teochew migration to Thailand. Specifically, the research aims :

1. To analyze the structural similarities and differences between Teochew string music and the Thai Khrueang Sai ensemble in terms of instrumentation, tuning systems, modal structures, and melodic organization;
2. To trace the historical processes through which Teochew musical elements were transmitted, adapted, and incorporated into Thai traditional musical contexts;
3. To identify the specific mechanisms of cultural adaptation and musical transformation that occurred in Teochew immigrant communities in Thailand.

Literature Review

This section reviews the principal theoretical and empirical studies relevant to the present research. The discussion is organized into three thematic strands: (1) ethnomusicological approaches to cross-cultural musical interaction, (2) studies on Chinese diaspora culture and music, and (3) prior research on Teochew music and Thai traditional music.

Ethnomusicological approaches to cross-cultural musical interaction. Contemporary ethnomusicology conceptualizes music not as a fixed cultural object but as a dynamic practice embedded in social, political, and historical processes (Nettl, 2005; Blacking, 1973). Stokes (1994) argues that music is a primary medium through which ethnic identity is constructed, negotiated, and transformed, particularly in contexts of mobility and migration. Slobin (1993) further proposes the concept of "micromusics," which captures the ways in which minority and diasporic musical practices negotiate with dominant musical systems while retaining distinct cultural markers.

Chinese diaspora culture and music. Skinner's (1957) seminal work on Chinese society in Thailand provides the foundational historical account of Teochew settlement, clan organization, and socio-economic integration. Subsequent scholarship has examined the cultural dimensions of this integration, including language use, religious practice, and artistic activity (Geertz, 1973). In the domain of music, Chen and Chen (2010) document the overseas dissemination of Teochew opera and music across Southeast Asia, while Liu (2022) situates Teochew string music within the broader history of Chinese regional music traditions. Berry (1997) and Ward et al. (2001) provide theoretical frameworks for understanding the psychological and cultural adaptation of migrant communities.

Teochew music and Thai traditional music. Studies of Teochew string music (Liu, 2022) emphasize its distinctive instrumental configuration, modal structures, and melodic idioms. Research on Thai traditional music, including the Khrueang Sai ensemble, has examined its instrumentation, tuning systems, and performance practice (Morton, 1976; Miller & Williams, 2008). However, comparative studies that systematically examine the interaction between these two traditions within a shared analytical framework remain limited, particularly in relation to migration contexts.

Historical and Cultural Context of Teochew Migration to Thailand

The Teochew region is located at the southeastern edge of mainland China, on the easternmost tip of Guangdong Province, bordering the Minnan region and separated from Taiwan by a narrow strait. With a coastline of 278 kilometers and numerous islands, the region also has a shoreline of 124 kilometers. Thailand lies just over 1,000 kilometers away, and the region's geographic position and natural landscape significantly facilitated overseas expansion.

The historical origin of the Teochew people's southward migration to Thailand can be traced back to the Sukhothai Dynasty (1238–1356). The political turmoil from the late Southern Song Dynasty to the early Yuan Dynasty prompted some scholars, craftsmen, and people in the Teochew area to migrate to Siam by sea to avoid the chaos (Zheng, Qing Dynasty). Although the scale of immigration during this period was limited, it opened up early cross-regional mobility and cultural contact between the Teochew ethnic group and Siam.

The Ayutthaya period (1350-1767) became a key expansion stage for Teochew migration to Siam. With the prosperity of Sino-Siamese maritime trade, especially since the mid-to-late Ming Dynasty, the number of Teochew people who migrated to the coastal areas of Siam via the "Chinese red-headed junk" increased significantly, gradually forming three major immigrant groups: laborers, skilled craftsmen, and business traders (Skinner, 1957). According to Purcell's study of the Chinese in Siam, records of Teochew music performance appeared in Siam in the mid-17th century (Chen & Chen, 2010).

Figure 1 : The Teochew Zhanglin Ancient Port, built in 1556, became the central hub for overseas navigation and trade in eastern Guangdong after 1746.

Source: Guangdong Provincial Local Chronicles Office (2023).

The Thonburi Dynasty (1767–1782) marked the gradual entry of the Teochew ethnic group from a marginalized immigrant group into the core position of the national political and cultural structure. Zheng Xin's restoration of the country improved the status of the Teochew people in national governance and allowed their beliefs, languages, rituals, and music to gain institutionalized development space in Thai society.

During the Bangkok Dynasty and before World War I (1782-1918), the number of Teochew immigrants continued to increase, and they widely participated in the construction of Thai society in the political, economic, religious, and cultural fields. According to official statistics, between 1900 and 1906, approximately 240,000 Teochew people arrived in Thailand by red-headed boats, mainly settling in Bangkok, Chonburi, and Ratchaburi. After 1949, the Thai government implemented a quota policy for Chinese immigrants, but the social structure and cultural system of the existing Teochew community had already become deeply embedded in Thai society. The number of Thai Chinese whose ancestral home is in the Teochew area today exceeds 8 million, making them one of the largest and most influential ethnic groups within the Thai Chinese community (Skinner, 1957; Wang, 2019).

Figure 2 : A large number of Teochew people traveled to Thailand on "Chinese red-headed junks."

Source: Earth Knowledge Bureau (2016)

Culturally, the early Teochew settlers were important participants in China's ancient Maritime Silk Road. Teochew music and Teochew opera, as deeply rooted elements of local folk culture, were often carried by migrants and traders to various countries along the Maritime Silk Road. Chen and Chen (2010) have examined periods from the mid-17th century through the early 20th century, as well as the 1950s–1970s and 1980s–2010s, detailing the dissemination and impact of Teochew opera and music in Thailand, Malaysia, Vietnam, and Cambodia. In an interview, a senior member of a Teochew opera troupe explained that to spread Teochew's traditional culture, music and opera troupes frequently performed in Southeast Asia, especially in Thailand, and that seasoned

performers were sometimes sent to guide local troupes; many performers chose to remain in Thailand after touring.

Conceptual Framework

This study is guided by an integrated conceptual framework that draws on three theoretical perspectives: immigrant culture, musical morphology, and cross-cultural psychological adaptation.

Immigrant culture refers to the cultural forms and meaning systems gradually constructed by migrant groups through long-term settlement in foreign societies (Geertz, 1973; Skinner, 1957). Rather than reproducing the homeland culture unchanged, immigrant culture develops through continuous negotiation with the host society, retaining core symbolic elements while absorbing and reconstructing local cultural materials.

Musical morphology is understood here as an analytical approach concerned with the structural organization of musical sound including tuning systems, modal structures, melodic organization, rhythmic and metric patterns, ensemble configuration, and performance practice and with the cultural meanings embedded in these structures (Nettl, 2005; Blacking, 1973). This perspective provides the analytical tools for comparing Teochew string music and the Thai Khrueang Sai ensemble at the level of specific musical features.

Cross-cultural psychological adaptation (Berry, 1997; Ward et al., 2001) refers to the psychological and behavioural processes through which individuals and groups adjust to unfamiliar cultural environments. Within the context of Teochew migration, this perspective illuminates how musical practice functions as a medium of emotional adjustment, identity negotiation, and the construction of harmonious cross-cultural relationships.

Taken together, these three perspectives connect the social context of Teochew migration, the structural analysis of musical integration, and the psychological dimensions of cultural adjustment within a coherent analytical framework.

Research Methodology

This study employs a qualitative ethnomusicological research design that combines documentary analysis, fieldwork, in-depth interviews, and comparative musical analysis. The design is structured to address the three research objectives and is directly linked to the conceptual framework described above.

Data sources. The study draws on three categories of data: (1) documentary sources, including historical records of Teochew migration to Thailand, peer-reviewed academic literature on ethnomusicology and Chinese diaspora music, and musical scores and recordings of Teochew string music and Khrueang Sai ensemble works; (2) interview data from purposively selected key informants, comprising Teochew musicians and music practitioners in Bangkok, Thai musicologists specializing in

Khrueang Sai, senior directors of Teochew opera and music ensembles, and Khrueang Sai musicians and teachers; and (3) field observation data obtained through the researcher's participation in ensemble rehearsals and performances.

Analytical procedures. Comparative musical analysis was conducted across six analytical dimensions derived directly from the conceptual framework of musical morphology: (1) instrumentation and timbral properties; (2) tuning systems and pitch organization; (3) modal and tonal structures; (4) melodic organization and phrase construction; (5) rhythmic and metric organization; and (6) ensemble performance practice. Four representative works were selected as analytical case studies (see Table 1). Analytical findings from documentary, interview, and fieldwork data were triangulated to identify convergences, divergences, and mechanisms of musical interaction between the two traditions.

Table 1 List of Representative Musical Works Analyzed in This Study

Musical Tradition	Representative Work(s)	Analytical Features
Teochew String Music	<i>Liu Qing Niang; Han Ya Xi Shui</i> (Cold Crow Playing in the Water)	Instrumental timbre; ensemble configuration; tuning system; modal system; musical structure; melodic vocabulary; performance techniques; part interaction
Khim (Solo)	<i>Pae Huai Phang Song</i>	Musical materials; tuning system; musical structure; melodic vocabulary; performance techniques
Khrueang Sai Ensemble	<i>Pae Huai Phang Thao Song</i>	Musical materials; instrumental timbre; ensemble configuration; tuning system; modal system; musical structure; melodic vocabulary; performance techniques; part interaction

Figure 4: Teochew string music ensemble in performance.

Source: Liu, Y. (2022)

Figure 5: Thai Khrueng Sai ensemble (Khrueng sai prasom).

Source: thailandfoundation (2022)

Results

This study takes the historical process of Teochew people's immigration to Thailand and their musical practice as the core focus, systematically presenting the form of Teochew music's cross-regional flow and local transformation in the context of immigration and its impact on Thai traditional music culture through literature research, field investigation, interviews, and music analysis.

1. Historical and social foundations of Teochew music in Thailand. The research results show that the long-term immigration and settlement process of Teochew people as the main body of music dissemination and practice constitutes the fundamental condition for the continuous existence and evolution of Teochew music in Thailand. Teochew music was not passively embedded into Thai society as a foreign art form but was continued along with the music practice of Teochew

immigrants in clan organizations, religious rituals, festival activities, and daily cultural life, and gradually participated in the construction of local music and cultural structure.

2. Structural compatibility between Teochew string music and the Khrueng Sai ensemble. Comparative analysis reveals a high degree of structural compatibility between the two traditions. In terms of **instrumentation**, both ensembles are built around bowed and plucked string instruments complemented by small percussion; the Teochew ensemble centers on the *erxian*, *yehu*, and *yangqin*, while the Khrueng Sai ensemble centers on the *saw duang*, *saw u*, and *khim*. In terms of **tuning systems**, both traditions favor non-equal-tempered tuning, allowing for flexible intonation and microtonal inflection. In terms of **modal structure**, both traditions employ pentatonic-based modes with characteristic ornamental tones. In terms of **melodic organization**, both traditions emphasize heterophonic elaboration in which each instrument simultaneously varies a shared skeletal melody—a structural principle that enables Teochew and Thai musicians to perform together with minimal rehearsal.

The structural comparison is summarized in Tables 2 and 3, which present, respectively, the instrumental configuration and the tuning, modal, and rhythmic-melodic features of the two ensembles. Table 4 then aligns the four representative works analyzed in this study along the same dimensions to illustrate concrete points of convergence and divergence.

Table 2 Comparative Instrumentation of Teochew String Music and the Thai Khrueng Sai Ensemble

Functional Role	Teochew String Music	Thai Khrueng Sai Ensemble
Bowed strings	<i>Erxian</i> (lead bowed lute), <i>yehu</i> (coconut-shell bowed lute)	<i>Saw duang</i> (high-pitched lead fiddle), <i>saw u</i> (low coconut-shell fiddle)
Plucked strings	<i>Pipa</i> , <i>sanxian</i> (lute family)	<i>Jakhe</i> (floor zither, often included in <i>khrueng sai prasom</i>)
Hammered/struck strings	<i>Yangqin</i> (hammered dulcimer)	<i>Khim</i> (hammered dulcimer, structurally cognate with the <i>yangqin</i>)
Wind	<i>Dizi</i> (transverse bamboo flute), occasionally <i>xiao</i>	<i>Khlui</i> (vertical bamboo flute)
Percussion	Small wood-block and bell idiophones marking metric units	<i>Ching</i> (small cymbals) and <i>thon-rammana</i> (drum pair) marking <i>ching/chap</i> cycle

As Table 2 demonstrates, the two ensembles share a common functional architecture: a high-register lead fiddle paired with a lower-register coconut-shell fiddle, supported by a hammered dulcimer, plucked lute, bamboo flute, and small percussion. The structural cognacy between the yangqin and the khim is particularly notable, as it provides a direct organological bridge that has historically facilitated repertoire exchange between the two traditions.

Table 3 Comparison of Tuning, Modal, and Melodic Features

Analytical Dimension	Teochew String Music	Thai Khrueang Sai Ensemble
Tuning system	The Theory of a "Cycle-of-Fifths-Based Tuning System" Integrating Regionally Distinctive "Neutral Tones"	The Theory of a "Cycle-of-Fifths-Based Tuning System" Integrating Regionally Distinctive "Neutral Tones"
Modal organization	Pentatonic core (gong, shang, jue, zhi, yu) with auxiliary tones; modal categories such as qing, zhong, huo, and chong	Pentatonic core within the Thai seven-tone system; modal preference shifts via thang (mode/key) selection
Melodic texture	Heterophonic; each instrument elaborates a shared skeletal melody (gu pu) idiomatically	Heterophonic; each instrument elaborates the luk khong skeletal melody according to instrument-specific idiom
Formal organization	Sectional structure with tempo acceleration (man-zhong-kuai); use of variation through metric subdivision	Thao principle: a single theme presented in three successive levels (sam chan, song chan, chan diao) of metric expansion and contraction
Metric framework	Duple meter predominant; phrase units delineated by ban (beat) markers	Duple meter predominant; phrase units delineated by the ching/chap cycle

Table 3 reveals that the two traditions share a heterophonic texture organized around a skeletal melody and a non-equal-tempered tuning that admits flexible intonation. The principal point of divergence lies in formal organization: Teochew string music typically expands a piece through tempo acceleration across sectional units, whereas the Khrueang Sai ensemble employs the thao principle of metric expansion and contraction. This difference proves analytically important because,

as the case-study comparison below shows, it is precisely this formal asymmetry that drives the structural adjustment stage of localization.

Table 4 Analytical Comparison of the Four Representative Works

Feature	<i>Liu Qing Niang</i>	<i>Han Ya Xi Shui</i>	<i>Pae Huai Phang Song</i>	<i>Pae Huai Phang Thao Song</i>
Tradition	Teochew string	Teochew string	Thai (khim solo)	Thai (Khrueang Sai)
Mode	“Tung Sa Lak or Zhong San Liu (Heavy Third-Sixth)” mode	“Tung Sa Lak or Zhong San Liu (Heavy Third-Sixth)” mode	Pentatonic core, thang nai	Pentatonic core, thang nai
Form	Three sections with progressive tempo acceleration	Through-composed with rubato openings and metered close	Single theme realized in song chan	Same theme expanded as thao (sam-song-chan diao)
Texture	Heterophonic ensemble	Heterophonic ensemble	Solo idiomatic elaboration	Heterophonic ensemble
Stage of localization	Source repertoire	Source repertoire	Melodic borrowing	Structural adjustment + ensemble reconstruction

Table 4 demonstrates how the abstract three-stage model of localization (melodic borrowing, structural adjustment, ensemble reconstruction) is realized in the case-study repertoire. *Liu Qing Niang* and *Han Ya Xi Shui* represent the source repertoire in its original Teochew form. *Pae Huai Phang Song*, performed by the khim, evidences melodic borrowing: characteristic Teochew melodic contours and cadential turns are retained while the piece is recast as an idiomatic solo. *Pae Huai Phang Thao Song* demonstrates structural adjustment and ensemble reconstruction: the same melodic material is reorganized within the thao formal principle and re-orchestrated for the full Khrueang Sai ensemble, producing a work that is recognizably Thai in formal logic while retaining audible Teochew melodic traces. The progression across these four works thus offers concrete evidence of the mechanisms by which Teochew musical material is adapted into Thai performance practice.

3. Localization of Teochew musical elements in Thai practice. Case analysis of the representative works *Liu Qing Niang*, *Han Ya Xi Shui*, *Pae Huai Phang Song*, and *Pae Huai Phang Thao Song* indicates that the transmission of Teochew musical elements into Thailand proceeded through three successive stages: (a) **melodic borrowing**, in which characteristic Teochew melodic contours and cadential patterns were adopted into Thai compositions; (b) **structural adjustment**, in which borrowed materials were reorganized to fit Thai metric frameworks, modal preferences, and formal conventions (including the thao variation principle); and (c) **ensemble reconstruction**, in which the borrowed and adjusted materials were re-composed within the Khrueng Sai ensemble texture, producing new Thai works with audible Teochew stylistic traces.

Discussion

Based on the above research results, further discussion around the main body of Teochew immigrants can more clearly illuminate the internal mechanism of the cross-cultural influence of Teochew music.

First, the musical practice of Teochew immigrants in Thailand shows that immigrants are not simply carriers of culture but active participants in cultural reconstruction. The development of Teochew music in Thailand is the result of continuous cultural negotiation with the local society while maintaining cultural identity with the hometown. This process breaks through the explanatory framework of "cultural output" or "one-way influence" and presents a cultural generation model of long-term interaction and two-way adjustment (Stokes, 1994; Slobin, 1993).

Secondly, from the perspective of musical structure and performance practice, the integration of Teochew string music and the Khrueng Sai ensemble reflects the possible path of traditional music to achieve cross-cultural connection through "structural similarity" and "practical flexibility" in the context of immigration. The intrinsic logic of immigrant music has not been lost due to geographical migration but has instead stimulated new combinations and artistic expressions in the new cultural environment (Nettl, 2005).

Thirdly, the embedding of Teochew music into the traditional music and cultural structure of Thailand reflects the unique role of music as a core medium of immigrant culture. Music not only carries ethnic memories and emotional identity but also participates in shaping the musical ecology of the society in the actual performance and creation process and promotes the gradual change of the cultural structure.

Conclusion

This study has examined the overseas spread of Teochew music culture and its influence on Thai traditional music in the context of Teochew immigration. Three principal findings emerge. First, sustained Teochew migration from the Sukhothai period onward has provided a stable social

foundation for the continued existence and evolution of Teochew music in Thailand, with Teochew communities functioning as active agents of cultural transmission rather than passive carriers. Second, Teochew string music and the Thai Khrueang Sai ensemble exhibit substantial structural compatibility in instrumentation, tuning systems, modal organization, and heterophonic melodic elaboration, and these compatibilities have enabled sustained musical interaction. Third, the localization of Teochew musical elements in Thailand has proceeded through a three-stage process of melodic borrowing, structural adjustment, and ensemble reconstruction.

Theoretically, the study contributes to ethnomusicological scholarship on cross-cultural musical interaction by demonstrating how migrant communities function as active cultural agents, and how structural compatibilities between musical systems can generate pathways for localization and creative reconstruction. The findings support an interactive rather than unilateral model of cultural transmission.

Limitations and future research. The study focuses on four representative works and a purposively selected group of informants in Bangkok, and its findings should therefore be understood within these analytical and geographical boundaries. Future research could extend the analysis to additional Teochew and Thai repertoires, examine Teochew music in other Thai regions, and investigate comparable interactions between other Chinese regional musical traditions and Southeast Asian musical systems.

Recommendations

Based on the findings, four recommendations are proposed.

1) Ethnomusicological research on diaspora music should treat migrant groups as active agents of musical practice rather than passive carriers of tradition, integrating migration history, community studies, and musical analysis within a single analytical frame.

2) Comparative research on cross-cultural musical interaction should combine documentary analysis with sustained fieldwork and attention to performer experience, in order to capture the dynamic relationship between musical text, practice context, and cultural meaning.

3) Further research is needed on the functional differentiation of Teochew music across Thai social contexts religious ritual, festival, and stage performance to clarify how immigrant music operates within multi-level cultural structures.

4) The localization experience of Teochew music in Thailand can inform cross-cultural music education and traditional music preservation strategies, supporting the creative transformation and institutional transmission of traditional music in multicultural societies.

Acknowledgement

This work was supported by Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand. The researchers would like to thank the Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University, for supporting the research from the year 2023 until 2026. The authors also acknowledge that Grammarly was used solely as a language-editing aid to check spelling, grammar, and sentence clarity during manuscript preparation. No generative AI tool was used to draft the scholarly content, analysis, or conclusions of this study. The authors reviewed and accept full responsibility for the final text.

References

- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>.
- Blacking, J. (1973). *How musical is man?*. University of Washington Press.
- Chen, X., & Chen, H. (2010). *The Dissemination and Influence of Teochew Opera and Music Overseas*. China Theatre Press. (In Chinese)
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books.
- Liu, Y. (2022). *Teochew Music*. Jinan University Press. (In Chinese)
- Miller, T. E., & Williams, S. (Eds.). (2008). *The Garland Handbook of Southeast Asian music*. Routledge.
- Morton, D. (1976). *The Traditional Music of Thailand*. University of California Press.
- Nettl, B. (2005). *The Study of Ethnomusicology: Thirty-one Issues and Concepts* (2nd ed.). University of Illinois Press.
- Skinner, G. W. (1957). *Chinese Society in Thailand: An Analytical History*. Cornell University Press.
- Slobin, M. (1993). *Subcultural Sounds: Micromusics of the West*. Wesleyan University Press.
- Stokes, M. (Ed.). (1994). *Ethnicity, Identity and Music: The musical Construction of Place*. Berg.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The Psychology of Culture Shock* (2nd ed.). Routledge.
- Wong, D. A. (2001). *Sounding the Center: History and Aesthetics in Thai Buddhist performance*. University of Chicago Press.

มัลย์ข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์
ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
Malai Khao Tok : Crafting Sacred Wisdom for the Buddha toward Enhancing
Creative Economic Value through Community Participation in Fa Yad
Subdistrict, Maha Chana Chai District, Yasothon Province

พระพรสวรรค์ ใจตรง^{1*}, สุทัศน์ ประทุมแก้ว¹, พระอธิการอำพน จารุโก (ดาราสาตร์)¹ และพระมหาไถยน้อย ญาณเมธี²

Phra Pornsawan Jaitrong^{1*}, Suthat Pratoomkaew¹, Phra Athikan Amphon Charupo (Darasat)¹

and Phramaha Thainoi Yanamethi²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Sisaket Buddhist College¹

Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus²

*Corresponding author, e-mail: Phraponsawan_23@hotmail.com

วันที่รับบทความ: 18 กุมภาพันธ์ 2569; วันแก้ไขบทความ: 26 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 28 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันการตลาดประยุกต์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
สู่การสร้างงานหัตถกรรมมัลย์ข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร 2) เพื่อพัฒนา
ผลิตภัณฑ์มัลย์ข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบล
ฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร 3) เพื่อประเมินผลการเสริมสร้างมัลย์ข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจ
สร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร การวิจัยใช้
ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
ร่วมกับ 1) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น 2) กลุ่มประชาชนชาวบ้าน 3) กลุ่มพระสงฆ์ และ 4) กลุ่มมัลย์ข้าวตอกบ้านฟ้าหยาด

ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันการตลาดประยุกต์ในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบแนวคิดสำคัญ
ประกอบด้วยฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทการสร้างอาชีพและ
การพัฒนางานหัตถกรรมมัลย์ข้าวตอก โดยช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนบนเพียร การอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่น และการดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ ส่งผลให้ชุมชนสามารถพัฒนาอาชีพบนฐานคุณธรรม ควบคู่กับการ
อนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

การพัฒนาผลิตภัณฑ์มัลย์ข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม
ของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยชุมชนมีส่วนร่วม
ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ศักยภาพบนฐานทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การออกแบบและพัฒนา
ผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายและคงอัตลักษณ์ การยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการผลิต การออกแบบบรรจุภัณฑ์และ
การเล่าเรื่องผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการพัฒนาช่องทางการตลาดและการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ พร้อมทั้งมีการประเมินและ

ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทั้งด้านสุนทรียภาพและเศรษฐกิจ สามารถสร้างรายได้ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการประเมินภาพรวมสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน ทั้งด้านผลิตภัณฑ์ เศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ โดยการพัฒนางานหัตถกรรมบนฐานหลักพุทธธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจควบคู่กัน และเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชนตำบลฟ้าหยาดสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืน

คำสำคัญ: มัลลย์ข้าวตอก, หัตถกรรมภูมิปัญญา, การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์, กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the principle of *Ditthadhammikattha-prayojana* (virtues conducive to benefits in the present) in Buddhist scriptures towards the creation of *Malai Khao Tok* (popped rice garland) handicrafts in the *Pha Yat Subdistrict* community, *Maha Chana Chai District*, *Yasothon Province*; 2) to develop *Pha Yat Malai Khao Tok* products to add creative economic value through a community participation process; and 3) to evaluate the results of enhancing *Malai Khao Tok* towards adding creative economic value through community participation in *Pha Yat Subdistrict*. The study employed a participatory qualitative research methodology. Data were collected via in-depth interviews and action research with: 1) local leaders, 2) local scholars (village sages), 3) monks, and 4) the *Ban Pha Yat Malai Khao Tok* group.

The research findings revealed the following: The application of *Ditthadhammikattha-prayojana* served as a key conceptual framework, consisting of *Utthanasampada* (achievement of diligence), *Arakkhasampada* (achievement of protection), *Kalyanamittata* (good friendship), and *Samajivita* (balanced livelihood). These principles align with the context of career creation and the development of *Malai Khao Tok* handicrafts by promoting diligence, the conservation and transmission of local wisdom, and moderate living. Consequently, the community was able to develop careers based on morality alongside the conservation of local cultural values.

The development of *Fa Yat puffed rice garland* products to enhance creative economic value, through a participatory process of the *Fa Yat Subdistrict* community, *Maha Chana Chai District*, *Yasothon Province*, was carried out effectively. The community was involved in all stages, including analyzing potential based on cultural capital and local wisdom, designing and developing diverse products while preserving their identity, improving product quality and production standards, designing packaging and product storytelling, as well as developing marketing channels and creative communication. Continuous evaluation and improvement were also undertaken. As a result, the products gained added value in both aesthetic and economic aspects, generating income, strengthening the community, and contributing to sustainable development.

The overall evaluation reflected positive changes at the individual, group, and community levels regarding product, economic, social, and learning aspects. The development of handicrafts based on Buddhist Dharma and local wisdom can create economic, social, and spiritual value simultaneously, serving as a significant guideline for driving the creative economy of the Pha Yat community towards strength and sustainability.

Keywords: Khao Tok Malai, wisdom-based handicrafts, creative economic value enhancement, community participation process

บทนำ

ในปัจจุบัน สังคมโลกเผชิญกับวิกฤตหลายด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต ประเทศไทยซึ่งอยู่ในกระบวนการพัฒนาได้ประสบกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไทยถูกลดบทบาทลง ขณะที่กระแสวัตถุนิยมและอุตสาหกรรมขยายตัว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดทั้งผลเชิงบวก เช่น ความก้าวหน้าด้านการศึกษาและสาธารณสุขโลก และผลเชิงลบ ได้แก่ ความอ่อนแอของชุมชนชนบท การพึ่งพิงตลาดและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ท่ามกลางบริบทดังกล่าว ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ยังคงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและสามารถนำมาสร้างมูลค่าได้ หนึ่งในนั้นคือประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของอำเภอหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นประเพณีแห่พวงมาลัยที่ทำจากข้าวตอกแตกเพียงแห่งเดียวในโลก และได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน (วรเชษฐ์ โทอิน และคณะ, 2564) มาลัยข้าวตอกเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของชาวบ้านตำบลฟ้าหยาดและพื้นที่ใกล้เคียง โดยนำข้าวเปลือกมาคั่วจนแตกเป็นข้าวตอก แล้วประดิษฐ์เป็นพวงมาลัยเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาในช่วงเทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีดังกล่าวพัฒนาเป็นงานบุญสำคัญของชุมชน ภายใต้ชื่อ ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ซึ่งจัดขึ้นก่อนวันมาฆบูชา 1 วัน และได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลฟ้าหยาด โดยมีชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่เข้าร่วมอย่างกว้างขวาง การแห่มาลัยข้าวตอกจึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่สะท้อนความศรัทธาในพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการเสริมสร้างความสามัคคีของชุมชน

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ให้มีคุณค่าและมูลค่าสูงขึ้น อันนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมสินค้า ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อความอยู่รอดและความเข้มแข็งของชุมชน (ธนวัฒน์ เลขาพันธ์ และคณะ, 2567) กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมุ่งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่เป็นฐานในการแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความมั่นคงและยั่งยืน ทั้งนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงเป็นเป้าหมายสำคัญตามนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะ ในบริบทที่สังคมไทยยังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ โอกาสทางการศึกษา และการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากรูปแบบการพัฒนาในอดีต (หทัยชนก คตะสมบุรณ์, 2563) แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มจึงมุ่งพัฒนาผลผลิตให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากขึ้น ผ่านการนำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ทั้งในรูปแบบการต่อยอดผลิตภัณฑ์เดิมหรือการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การนำทุนทางวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิสังคมมาเป็นฐานในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ถือเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่น (เอมอร แสนภูวา, 2566)

กระบวนการทางสังคมของชุมชนตำบลฟ้าหยาดได้ปรับตัวอย่างมีนัยสำคัญเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ก้าวสู่การเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การปรับตัวดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชนที่ต้องเผชิญกับการแข่งขันในตลาดสมัยใหม่ การเคลื่อนย้ายแรงงานของคนรุ่นใหม่ และการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสม การปรับตัวดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (สมบัติ นามบุรี, 2562) ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกภาคส่วน ทั้งผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ผลิต กลุ่มสตรี ผู้สูงอายุ ตลอดจนเยาวชน ได้เข้ามามีบทบาทร่วมกันในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ ตั้งแต่การสำรวจและวิเคราะห์ศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่ ภูมิปัญญาการทำมาลัยข้าวตอก ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตลอดจนบทบาทของมาลัยข้าวตอกในวิถีชีวิต และพิธีกรรมต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าวช่วยให้ชุมชนเกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (สุรพล ชาเสน, 2565) นอกจากนี้ กระบวนการพัฒนายังมุ่งเน้นการผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับแนวคิดการออกแบบและนวัตกรรมสมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์ โดยมิได้ละทิ้งรากฐานทางวัฒนธรรมเดิม หากแต่เป็นการต่อยอดจากทุนเดิมให้เกิดคุณค่าใหม่ เช่น การปรับรูปแบบของมาลัยข้าวตอกให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านรูปทรง ขนาด และลวดลาย เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในเชิงพิธีกรรมและเชิงพาณิชย์ การพัฒนาความประณีตของฝีมือ การเลือกใช้วัสดุที่มีคุณภาพ ตลอดจนการออกแบบให้มีความคงทนและสะดวกต่อการขนส่ง ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับความรู้ใหม่อย่างสมดุล

การพัฒนาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการปรับตัวอย่างสร้างสรรค์ กล่าวคือ มิใช่เพียงการคงอยู่ในลักษณะเดิมเท่านั้น หากแต่เป็นการคงอยู่เชิงพลวัตที่สามารถประยุกต์ปรับตัว และต่อยอดให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังคงรักษาแก่นสารทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางจิตใจไว้อย่างมั่นคง กระบวนการดังกล่าวสะท้อนถึงแนวคิดของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมที่มีได้ยึดติดกับความคงที่ หากแต่เปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยน และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่บนฐานของทุนเดิมในชุมชน (กนิษฐา แยมโพธิ์, 2565) ในบริบทนี้ มาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดจึงมิได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์เชิงหัตถกรรม หากแต่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต ศรัทธาทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น การคงอยู่เชิงพลวัตดังกล่าวทำให้ผลิตภัณฑ์สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมร่วมสมัยได้ โดยไม่สูญเสียความหมายดั้งเดิม เช่น การนำรูปแบบและลวดลายที่สะท้อนพุทธศิลป์มาผสมผสานกับการออกแบบสมัยใหม่ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีความเหมาะสมต่อการจัดจำหน่าย และการสร้างเรื่องราวที่ช่วยถ่ายทอดคุณค่าทางจิตใจของผลิตภัณฑ์ไปสู่ผู้บริโภค ยิ่งไปกว่านั้น แนวทางการพัฒนาในลักษณะนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เน้นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (นพพร บุญแก้ว และคณะ, 2564) โดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญ ส่งผลให้มาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดสามารถก้าวสู่การเป็นสินค้าที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพในการแข่งขันในตลาดที่กว้างขึ้น ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภายนอกชุมชน ดังนั้น แนวทางการธำรงรักษาควบคู่กับการปรับตัวอย่างสร้างสรรค์จึงไม่เพียงช่วยให้มาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน หากยังเป็นกระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดคุณค่าในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

อันนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการสืบทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างมีความหมายในสังคมร่วมสมัย

จากการศึกษามาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เห็นว่ามลายข้าวตอกในปัจจุบันถือเป็นงานหัตถกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมนำมาสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อการสร้างเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนให้มีการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นการตอบโจทย์การสร้างสังคมคุณธรรมลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้การเติบโตของชุมชน สังคม และประเทศ เป็นการเติบโตที่ยั่งยืนตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ ผ่านการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับชุมชนท้องถิ่น ให้มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพ สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนดีขึ้นตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเองเพื่อให้เศรษฐกิจฐานราก เกิดความเข้มแข็งและส่งผลถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาหลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันภัยพิบัติในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สู่การสร้างงานหัตถกรรมมลายข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
- 2) เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์มลายข้าวตอกฟ้าหยาดสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
- 3) เพื่อประเมินผลการเสริมสร้างมลายข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

การทบทวนวรรณกรรม

พระปลัดธนากร สนมโน (เพราะถะ) (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสถานะทางสังคมและความสามารถทางปัญญา ซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมของบุคคลให้ไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ เป้าหมายร่วม ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณี ความผูกพัน โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ตลอดจนความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมร่วมกัน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จำเป็นต้องมีเงื่อนไขและขอบเขตในการปฏิบัติร่วมกัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ จึงต้องอาศัย กฎเกณฑ์ ความรับผิดชอบ การตัดสินใจร่วมกัน การเปิดโอกาส และการยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลอย่างเสมอภาค

สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ (2562) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ” ผลการศึกษาพบว่า แนวทางในการเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยนวัตกรรมผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์จากวิสาหกิจชุมชน ส่วนใหญ่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ การเข้าร่วมศึกษาดูงาน ตลอดจนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการฝึกฝนและการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องโดยความร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางวิชาการในกิจกรรมพัฒนาธุรกิจ

ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ โดยมุ่งเน้นการบูรณาการกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และนำไปสู่การสร้างความสุข ความมั่นคง และคุณภาพชีวิตที่ดีแก่สมาชิกครอบครัวในชุมชน

พรรณิ พิมานธุ์ศรี (2563) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการคิดสร้างสรรค์สู่การเพิ่มมูลค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยคุณค่าถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยประเทศไทยมีบริบทและเอกลักษณ์เฉพาะจากธรรมชาติ ศิลปะ และวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นได้อย่างหลากหลาย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาชุมชน จึงนับเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งให้ชุมชนนำองค์ความรู้มาใช้เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน

เอมอร แสนภูวา และคณะ (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนผ้าปักแล้ว อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า การยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเกิดจากการพัฒนาอาชีพเสริมและการเพิ่มรายได้ผ่านการเป็นชุมชนท่องเที่ยว โดยชุมชนมีกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมของผลิตภัณฑ์ผ้าปักแล้ว ซึ่งเป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น เกิดการพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน กลุ่มชุมชนเข้มแข็งขึ้นมีช่องทางการจำหน่ายสินค้ามากขึ้น และสภาพแวดล้อมภายในชุมชนมีความสวยงาม รวมทั้งชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้น ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมเพื่อความยั่งยืน ต้องอาศัย ความร่วมมือร่วมใจ การแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน การทำงานเป็นระบบ มีกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม รวมถึงการอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน

กมลวรรณ พงษ์กุล (2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากอัตลักษณ์ลายแล้วผ้าในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์ลายแล้วผ้าของกลุ่มแล้วผ้าโพนคือเป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สามารถแบ่งอัตลักษณ์เป็น 2 ด้าน คือ

1) อัตลักษณ์ร่วม โดยทุกกลุ่มแล้วผ้าทำเหมือนกัน ทั้งกระบวนการผลิต รูปแบบ ลวดลาย (ดั้งเดิม) ซึ่งมี 10 ลวดลาย ได้แก่ ลายตีนตะขาบ ลายหางสิงห์ ลายโซ่ ลายขามแดง ลายเชิงเทียน ลายใบโพธิ์ ลายดอกพิกุล ลายขั้วตาแหลว ลายดอกไม้ และลายจกดาว และสีของด้ายแล้ว คือ สีขาว สีแดง สีเหลือง

2) อัตลักษณ์ปัจเจก คือ ลวดลายที่มีการออกแบบใหม่ให้เป็นอัตลักษณ์ประจำกลุ่มผ้า มี 3 ลวดลาย ได้แก่ ลายดอกค้อช่อลำดวน ลายดอกค้อ และลายใบค้อ โดยสามารถแบ่งกลุ่มลวดลายได้ 4 กลุ่มลวดลาย คือ 1) ลวดลายสัตว์ (ลายตีนตะขาบ, ลายหางสิงห์, ลายขามแดง) 2) ลวดลายพืชหรือพันธุ์พฤกษา (ลายดอกค้อช่อลำดวน, ลายดอกค้อ, ลายใบค้อ, ลายดอกไม้, ลายใบโพธิ์, ลายดอกพิกุล) 3) ลวดลายสิ่งของเครื่องใช้ (ลายโซ่, ลายเชิงเทียน, ลายกุญแจ, ลายขั้วตาแหลว) และ 4) ลวดลายเลียนแบบธรรมชาติ (ลายจกดาว)

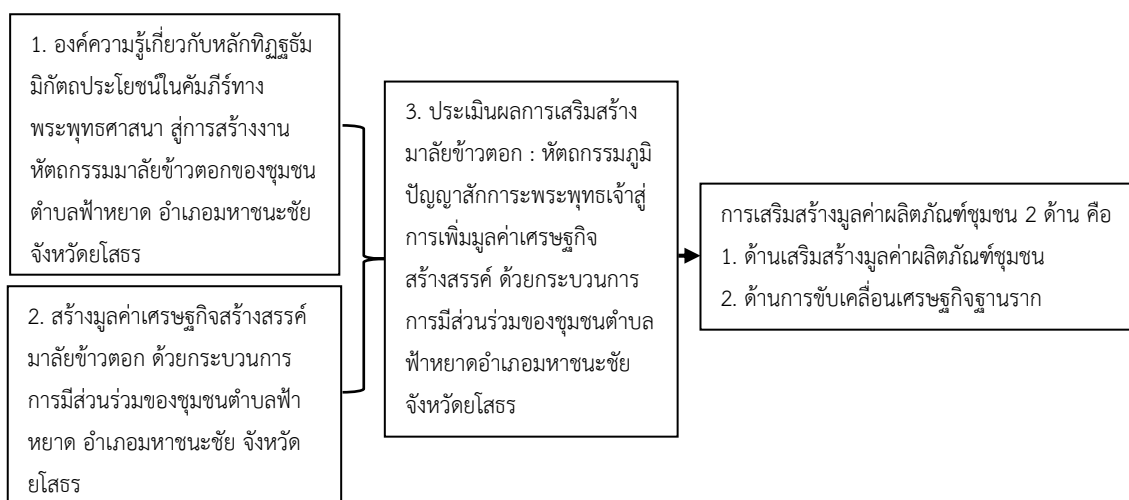
วุฒิพงษ์ โรจน์เชษมศรี และคณะ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทุนชุมชนสู่ตลาดสากล: กรณีศึกษากลุ่มสตรีสหกรณ์ทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านผักหนอก จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า การสำรวจตลาดผู้บริโภคชาวอเมริกัน (215 คน) และชาวจีน (74 คน) มีความเห็นสอดคล้องกันในการออกแบบ คือ นิยมสีอ่อนธรรมชาติ โทนสีแดง เขียว น้ำเงิน น้ำตาล ลายผ้าขนาดเล็ก วางลายบางตำแหน่งของผืนผ้า และการใช้งานในชุดเดรส สูทลำลอง และกระโปรงสั้น รวมถึงการจัดจำหน่ายผ่านช่องทางออนไลน์ เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับศักยภาพของชุมชน จึงทดลองพัฒนาสีย้อมจากครั้ง ประดู่ และสบู่เลือด พร้อมเทคนิคการใช้มอร์แดน จนได้สีย้อม 3 สี 9 เฉด และออกแบบลายผ้าผักหนอกจากชื่อชุมชนเพื่อสร้างเอกลักษณ์ของกิจการ ต่อมาแปรรูปเป็นเสื้อทำงานและชุดเดรสภายใต้แบรนด์ Silkella และนำเข้าสู่ตลาดพร้อมทดสอบผลิตภัณฑ์กับกลุ่มเป้าหมาย

ผลการทดสอบพบว่า ผู้บริโภคให้ความนิยมกับผ้าทอมือที่มีความโดดเด่นและเอกลักษณ์ เสริมภาพลักษณ์ผู้สวมใส่สามารถสวมใส่ในโอกาสต่าง ๆ และเข้ากับรูปแบบเสื้อผ้าสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหลากหลายตามบริบทของบุคคลและปัจจัยแวดล้อม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ โอกาส และศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งล้วนส่งผลต่อรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วม ดังนั้น การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพจึงต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทอย่างเท่าเทียม มีการกำหนดเป้าหมายร่วม และสร้างกระบวนการทำงานที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ นอกจากนี้ แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนมุ่งเน้นการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งจากประสบการณ์ตรง การศึกษาดูงาน และความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการนำแนวคิดนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดร่วมสมัย ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ในมิติของการสร้างมูลค่าเพิ่ม วรรณกรรมชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ ทั้งในลักษณะอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งช่วยสร้างความโดดเด่นและความแตกต่างในตลาด รวมถึงการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์กับบริบททางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ อันเป็นแนวทางสำคัญในการขยายโอกาสทางเศรษฐกิจของชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับมัลลียข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าผู้บูรณะเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ วรเชษฐ์ ไทอิน และคณะ (2564) ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีหม้อลายข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน ซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี และยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของ สุทัศน์ ประทุมแก้ว ตามขั้นตอนดังนี้ (1) ขั้นตอนวางแผน (2) ขั้นตอนปัญหา (3) ขั้นตอนปฏิบัติการ และ (4) ขั้นตอนประเมินผลและบำรุงรักษา โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอก อันเป็นหัตถกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยการบูรณาการกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา โดยมุ่งเน้นหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ควบคู่กับการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากหนังสือ งานวิจัย บทความวิชาการ และวิทยานิพนธ์ โดยครอบคลุม 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา งานหัตถกรรมมาลัยข้าวตอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่ได้มาประมวลและวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด และเน้นความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรมที่คงคุณค่าทางศาสนา

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์และสรุปองค์ความรู้จากเอกสาร วิเคราะห์และสรุปองค์ความรู้เชิงเอกสารอย่างเป็นระบบ เพื่อสะท้อนแนวคิด ทฤษฎี และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับมาลัยข้าวตอก โดยชี้ให้เห็นว่ามาลัยข้าวตอกในฐานะหัตถกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีรากฐานทางพุทธศาสนา สามารถต่อยอดสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มบุคคลทั่วไป จำนวน 20 คน และกลุ่มพระสงฆ์จำนวน 5 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น จำนวน 25 รูป/คน ที่มีความเกี่ยวข้องกับการประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เพื่อรวบรวมความคิดเห็น ประสบการณ์ และข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การสืบทอด และการพัฒนามาลัยข้าวตอกสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับมาลัยข้าวตอกในมิติด้านประวัติ คุณค่าทางวัฒนธรรม บทบาททางพระพุทธศาสนา และแนวทางการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับมาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่

เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย บทความวารสาร วิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์ และเอกสารอื่น ๆ พร้อมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น 6 กิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การสำรวจและวิเคราะห์บริบทชุมชน ได้ทำการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เพื่อทำความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับ กล้วยข้าวตอก โดยจัดประชุมร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มแม่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ปัญหา และความต้องการด้านการสืบทอด การผลิต และการตลาด อันเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการพัฒนาสู่ เศรษฐกิจสร้างสรรค์

กิจกรรมที่ 2 การสร้างการมีส่วนร่วมและวางแผนพัฒนา โดยจัดเวทีประชาคมเพื่อเปิดโอกาสให้ ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยใช้เครื่องมือ SWOT Analysis เพื่อ ร่วมกันพิจารณาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค นำไปสู่การกำหนดทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนา กล้วยข้าวตอก ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมที่ 3 การพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้าง ศักยภาพคนในชุมชน โดยถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำกล้วยข้าวตอกแบบดั้งเดิมควบคู่กับการพัฒนาเชิงนวัตกรรม ทั้งด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย การบรรจุภัณฑ์ และการใช้สื่อดิจิทัลเพื่อการประชาสัมพันธ์และจำหน่าย อัน เป็นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มคุณค่าให้ผลิตภัณฑ์

กิจกรรมที่ 4 การปฏิบัติและทดลองใช้จริง ชุมชนร่วมกันทดลองผลิตและนำกล้วยข้าวตอกไปจัด แสดงและจำหน่ายในงานประเพณี ตลาดสร้างสรรค์ และช่องทางออนไลน์ เพื่อทดสอบศักยภาพของผลิตภัณฑ์ใน สถานการณ์จริง โดยเก็บข้อมูลด้านต้นทุน รายได้ และความคิดเห็นของผู้บริโภค เพื่อนำไปใช้ในการประเมินและ ปรับปรุงแนวทางการพัฒนาต่อไป

กิจกรรมที่ 5 การสังเกตและสะท้อนผล ภายหลังการทดลองใช้จริง นักวิจัยและชุมชนร่วมกัน ประเมินผลผ่านการสนทนากลุ่มและการสะท้อนความคิดเห็น เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ด้านการเพิ่มรายได้ การสืบสาน ภูมิปัญญา และความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งระบุปัญหาและอุปสรรคเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงาน

กิจกรรมที่ 6 การปรับปรุงและต่อยอด ชุมชนนำผลสะท้อนมาปรับปรุงกระบวนการผลิตและ การบริหารจัดการ พร้อมวางแผนต่อยอดระยะยาวผ่านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ และผลักดัน กล้วยข้าวตอกสู่การเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

2. กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษารังนี้ ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

2.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การสัมภาษณ์เชิงลึก มุ่งเน้นให้แต่ละกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสะท้อนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกล้วยข้าวตอกและ การพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ดังนี้

1) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น	จำนวน 2 คน
2) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 13 คน
3) กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน 5 คน
4) กลุ่มกล้วยข้าวตอกบ้านฟ้าหยาด	จำนวน 5 คน
รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	จำนวนทั้งสิ้น 25 รูป/คน

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการ มุ่งให้มีการมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการทดลองพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสะท้อนความคิดเห็น ดังนี้

1) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 5 คน
2) กลุ่มประชาชนทั่วไป	จำนวน 5 คน
รวมผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการทั้งสิ้น	จำนวน 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยมีเครื่องมือหลักที่ใช้ ดังนี้

1) บัตรบันทึกการค้นคว้า ใช้สำหรับบันทึกและประมวลผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง อาทิ คัมภีร์พระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ งานวิจัย บทความวิชาการ และเอกสารทฤษฎีอื่น ๆ โดยมุ่งเน้นไปที่องค์ความรู้ แนวคิด และหลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมาลัยข้าวตอก หัตถกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักทฤษฎีมีกัตถประโยชน์ และการพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง ใช้สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงภาคสนามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และนักวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนถึงมุมมอง ประสบการณ์ ความเชื่อและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามาลัยข้าวตอกจากหัตถกรรมภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการควบคู่ไปกับกระบวนการปฏิบัติการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การศึกษา โดยเริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา งานวิจัย และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับมาลัยข้าวตอกในฐานะหัตถกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตลอดจนการสำรวจพื้นที่ต้นแบบที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ จากนั้นได้ดำเนินการขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กร และบุคคลในพื้นที่ ก่อนนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสำรวจเบื้องต้นมาสังเคราะห์เป็นชุดความรู้และแนวปฏิบัติสำหรับการพัฒนามาลัยข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ในขั้นตอนการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาการสร้างองค์ความรู้ กิจกรรม และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับมาลัยข้าวตอก รวมถึงจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการโดยเชิญตัวแทนชุมชนเข้าร่วม เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญา และทดลองแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ควบคู่กับการสังเกตพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านการประชุมกลุ่มย่อย การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการประสานเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อผลักดันการนำองค์ความรู้ไปใช้ในเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม สุดท้ายได้สรุปบทเรียนและวิเคราะห์ผลจากการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด เพื่อนำไปพัฒนาเป็นชุดความรู้และกระบวนการทางสังคมที่สามารถใช้เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา และสรุปผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับข้อมูลที่ได้จาก

การสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการคัดเลือกข้อมูล กำหนดเกณฑ์พิจารณา ได้แก่ (1) ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย (2) ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล (3) ความครบถ้วนของเนื้อหา และ (4) ความทันสมัยของข้อมูล โดยข้อมูลที่ไม่วัดผลหรือขาดความน่าเชื่อถือจะถูกตัดออกจากการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้ผลการวิจัยมีความถูกต้องและสามารถอ้างอิงได้ หลังจากการรวบรวมข้อมูล ได้ดำเนินการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การตีความ และการสังเคราะห์สาระสำคัญตามประเด็นที่ศึกษา โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย จากนั้นจึงนำเสนอผลในลักษณะเชิงพรรณนา นอกจากนี้ ได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ในประเด็นที่ศึกษา โดยเปิดโอกาสให้มีการให้ข้อคิดเห็น ทักท้วง หรือยืนยันความถูกต้องของข้อมูลและการตีความ เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำเสนอในรูปแบบคำอธิบายเชิงพรรณนา ประกอบกับภาพกิจกรรม และการจัดทำชุดองค์ความรู้ เช่น หนังสือสรุปองค์ความรู้ และสื่อวีดิทัศน์ เพื่อสะท้อนผลการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการสรุปสาระสำคัญตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนดไว้

6. สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับมาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าผู้บูรพาจารย์แห่งนครราชสีมา สร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร นำมาทำการวิเคราะห์สรุป และอภิปรายผล โดยจับประเด็นหลักของเรื่อง และจำแนกเหตุการณ์หลัก ๆ ด้วยการแยกเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้น จะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ พร้อมอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลสำคัญและนำเสนอรูปภาพประกอบเหตุการณ์ของเรื่องเพื่อยืนยันประเด็นที่พรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยเป็นการนำเสนอผลการวิจัยชุดองค์ความรู้ในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยการพรรณนาความประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย จากผลการลงพื้นที่สำรวจเพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน นำไปสู่การสรุปองค์ความรู้ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำท้องถิ่น นักวิชาการ ราษฎรชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป หลังจากจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ผลงานวิจัย วีดิทัศน์นำเสนอและนวัตกรรมการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำหนังสือสรุปองค์ความรู้ และการเผยแพร่สื่อสารมวลชนสื่อสารสนเทศ วารสารทางสังคมศาสตร์ และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ส่งให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “มาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าผู้บูรพาจารย์แห่งนครราชสีมา สร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” โดยได้ผลการวิจัยดังนี้

1) ผลการศึกษาหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสู่การสร้างงานหัตถกรรมมาลัยข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ซึ่งเป็นหลักธรรมว่าด้วยประโยชน์อันพึงได้รับในปัจจุบัน ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นฐานแนวคิดสำคัญในการสร้างและพัฒนางานหัตถกรรมมาลัยข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาดได้อย่างสอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายความเชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างงานหัตถกรรมมาลัยข้าวตอกของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ 1) อุฏฐานสัมปทา หรือความถึงพร้อมด้วย ความ

ขยันหมั่นเพียร ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการผลิตมาลัยข้าวตอกต้องอาศัยความเพียร ความอดทน และความละเอียด ประณีตในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมข้าวตอก การร่อนมาลัย ไปจนถึงการจัดรูปแบบให้เหมาะสมกับการใช้งานใน พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ความขยันหมั่นเพียรดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์เข้ากับ หลักอภิปรัชญาสัมปทามาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งก่อให้เกิดรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ครัวเรือนใน ชุมชน 2) อารักขสัมปทา หรือความสามารถในการรักษาและจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชน ตำบลฟ้าหยาดมีการเลือกใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่า มีการควบคุมต้นทุนการผลิต และให้ความสำคัญกับการ รักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกให้มีความคงทนและสวยงาม อันเป็นการประยุกต์ใช้หลักอารักขสัมปทาใน มิติของการบริหารจัดการทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด 3) กัลยาณมิตตตา หรือการคบหา กัลยาณมิตร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การรวมกลุ่มของชาวบ้านในการผลิตมาลัยข้าวตอก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง ผู้สูงอายุ ผู้มีประสบการณ์ และคนรุ่นใหม่ ตลอดจนการทำงานร่วมกับวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นปัจจัยสำคัญที่ ช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ความไว้วางใจ และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตตตาในทาง พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน และ 4) สมชีวิตา หรือการดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี ผลการวิจัยพบว่า การสร้างงาน หัตถกรรมมาลัยข้าวตอกของชุมชนมิได้มุ่งเน้นผลกำไรสูงสุดเป็นหลัก หากแต่คำนึงถึงความสมดุลระหว่างรายได้ ต้นทุน แรงงาน เวลา และคุณค่าทางจิตใจ โดยเฉพาะการคงไว้ซึ่งเจตนารมณ์ในการสักการะพระพุทธเจ้าและการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน อันสะท้อนแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักสมชีวิต

ภาพที่ 1 แสดงกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ
ทำมาลัยข้าวตอก

ที่มา : พระพรสวรรค์ ใจตรง และคณะ (2569)

2) ผลการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการ การมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัย ข้าวตอกฟ้าหยาดสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่าน กระบวนการการ มีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้มีบทบาทร่วมกันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาและ ศักยภาพของผลิตภัณฑ์ การออกแบบและพัฒนารูปแบบมาลัยข้าวตอก ไปจนถึงการตลาดผลิต การประเมินผล และ

การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสรุปเป็นกระบวนการสำคัญได้ ดังนี้ 1) ขั้นตอนการวิเคราะห์บริบทและศักยภาพของผลิตภัณฑ์ชุมชน ชุมชนตำบลฟ้าหยาดได้ร่วมกันวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และบทบาทของมาลัยข้าวตอกในวิถีชีวิตและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ยังคงอัตลักษณ์ดั้งเดิม ขณะเดียวกันสามารถต่อยอดสู่มูลค่าเชิงเศรษฐกิจได้ การวิเคราะห์ดังกล่าวช่วยให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของมาลัยข้าวตอกในฐานะทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาเป็นสินค้าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ 2) ขั้นตอนการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ การพัฒนานวัตกรรมของมาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดมิได้มุ่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง หากแต่เป็นการพัฒนานวัตกรรมเชิงกระบวนการและการออกแบบ เช่น การปรับรูปแบบมาลัยให้มีความหลากหลาย เหมาะสมกับการใช้งานในโอกาสต่าง ๆ การเพิ่มความประณีตและความคงทนของโครงสร้าง รวมถึงการผสมผสานลวดลายและรูปทรงที่สะท้อนพุทธศิลป์และอัตลักษณ์ท้องถิ่น นวัตกรรมดังกล่าวช่วยเพิ่มคุณค่าเชิงสุนทรียภาพและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคร่วมสมัย 3) ขั้นตอนการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการผลิต ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการผลิตที่มีมาตรฐาน ตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การควบคุมคุณภาพในแต่ละขั้นตอน ไปจนถึงการตรวจสอบความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์ก่อนนำออกจำหน่าย กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้มาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดมีคุณภาพสม่ำเสมอ สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภค และเอื้อต่อการขยายตลาดในอนาคต 4) ขั้นตอนการออกแบบบรรจุภัณฑ์และการเล่าเรื่องผลิตภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์เป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของมาลัยข้าวตอกฟ้าหยาด ใช้วัสดุที่เหมาะสม เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถปกป้องผลิตภัณฑ์ได้อย่างเหมาะสม ควบคู่กับการพัฒนาเนื้อหาเชิงเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงระหว่างพุทธศาสนา ภูมิปัญญาชุมชน และคุณค่าทางจิตใจของการสักการะพระพุทธเจ้า 5) ขั้นตอนการพัฒนาช่องทางการตลาดและการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ การตลาดของมาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดได้รับการพัฒนาในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยเน้นตลาดเชิงวัฒนธรรมและศาสนา เช่น งานบุญประเพณี กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และตลาดชุมชน ควบคู่กับการเริ่มนำแนวคิดการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์มาใช้ เช่น การนำเสนอเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ผ่านสื่อชุมชนและกิจกรรมเรียนรู้ ซึ่งช่วยขยายการรับรู้และสร้างภาพลักษณ์ของมาลัยข้าวตอกในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และ 6) ขั้นตอนประเมินผลและการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้เกิดการประเมินผลร่วมกัน ทั้งในด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ รายได้ ความพึงพอใจของผู้บริโภค และผลกระทบต่อชุมชน ผลการประเมินดังกล่าวถูกนำมาใช้ในการปรับปรุงรูปแบบการผลิต การออกแบบ และการตลาดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภาพที่ 2 แสดงการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกบ้านฟ้าหยาด อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร
ที่มา : พระพรสวรรค์ ใจตรง และคณะ (2569)

3) ผลการประเมินผลการเสริมสร้างมาลัยข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ผลการประเมินการเสริมสร้างมาลัยข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร พบว่า การประเมินผลการเสริมสร้างมาลัยข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์เชิงบวกในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยสามารถสรุปผลการประเมินได้ ดังนี้ 1) ผลการประเมินด้านเศรษฐกิจและการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การพัฒนามาลัยข้าวตอกผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ช่วยเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากงานหัตถกรรมพื้นฐานไปสู่สินค้าเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มีอัตลักษณ์ชัดเจน ส่งผลให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้เสริมแก่ครัวเรือน ลดต้นทุนจากการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และเพิ่มโอกาสในการจำหน่ายในตลาดวัฒนธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา 2) ผลการประเมินด้านกระบวนการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนา โดยสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การออกแบบ การผลิต การประเมินผล และการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 3) ผลการประเมินด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญา การเสริมสร้างมาลัยข้าวตอกในกรอบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนต่างช่วงวัย โดยเฉพาะการถ่ายทอดทักษะและภูมิปัญญาจากผู้มีประสบการณ์สู่คนรุ่นใหม่ 4) ผลการประเมินด้านคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจ การพัฒนามาลัยข้าวตอกมิได้สร้างผลลัพธ์เฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังช่วยเสริมสร้างคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรม โดยชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาลัยข้าวตอกได้รับการยอมรับในฐานะสื่อทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงศรัทธาทางพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแนบแน่น 5) ผลการประเมินด้านความยั่งยืนและแนวโน้มการพัฒนาในอนาคต รูปแบบการเสริมสร้าง มาลัยข้าวตอกด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีแนวโน้มความยั่งยืน เนื่องจากเป็นการพัฒนาบนฐานทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรในท้องถิ่น ควบคู่กับ การสร้างกลไกการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏในภาพที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 3 แสดงมาลัยข้าวตอกงานหัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผลของการวิเคราะห์ SWOT Analysis เรื่อง “มาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” สามารถสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. จุดแข็ง (Strengths) มาลัยข้าวตอกเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีรากฐานทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน โดยใช้ในพิธีสักการะพระพุทธรเจ้า จึงมีคุณค่าทางจิตใจและศรัทธาที่แตกต่างจากสินค้าเชิงพาณิชย์ทั่วไป ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นสูง
2. จุดอ่อน (Weaknesses) แม้ว่าจะมีคุณค่าทางวัฒนธรรมสูง แต่กระบวนการผลิตมาลัยข้าวตอกยังคงพึ่งพาแรงงานฝีมือเป็นหลัก ใช้เวลานาน และต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะบุคคล ทำให้ยากต่อการผลิตในปริมาณมาก
3. โอกาส (Opportunities) กระแสเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นโอกาสสำคัญที่สามารถนำมาลัยข้าวตอกไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น การสาธิต การฝึกทำ หรือการจัดเทศกาล นโยบายภาครัฐที่สนับสนุนสินค้า OTOP และวิสาหกิจชุมชน ช่วยเปิดช่องทางในการพัฒนา การฝึกอบรม และการเข้าถึงแหล่งทุน
4. อุปสรรค (Threats) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะค่านิยมของคนรุ่นใหม่ อาจทำให้ความสนใจในงานหัตถกรรมดั้งเดิมลดลง การแข่งขันจากสินค้าทดแทน เช่น ดอกไม้ประดิษฐ์ หรือสินค้าอุตสาหกรรมที่มีราคาถูกและผลิตได้รวดเร็ว อาจกระทบต่อความต้องการของตลาด ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ รวมถึงกำลังซื้อของผู้บริโภค อาจส่งผลต่อการจำหน่ายสินค้าเชิงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่สินค้าจำเป็น

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “มาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” มุ่งศึกษาถอดบทเรียนองค์ความรู้ดั้งเดิมของมาลัยข้าวตอก ควบคู่กับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และแนวทางการจัดการที่อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นฐานสำคัญ เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์จากการพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

1) ฐานคิดเชิงพุทธศาสนาในฐานะกรอบนวัตกรรม หัตถกรรมมาลัยข้าวตอกได้พัฒนาแนวคิดพุทธนวัตกรรม โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดเชิงปฏิบัติในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้ได้ประยุกต์หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 เป็นกรอบคุณค่าในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะหลักอุฏฐานสัมปทาในฐานะแรงขับเคลื่อนด้านความเพียรและการลงมือปฏิบัติจริงของชุมชน และหลักอารักขสัมปทาในฐานะกลไกการอนุรักษ์และบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรม เพื่อธำรงคุณค่าเชิงศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์ของมาลัยข้าวตอกในฐานะเครื่องสักการะพระพุทธรเจ้า

2) กระบวนการพุทธนวัตกรรมชุมชน การพัฒนาพุทธนวัตกรรมดำเนินการบนฐานการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการพัฒนา สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การออกแบบแนวทาง การปฏิบัติการจริง ตลอดจนการประเมินผลและสะท้อนบทเรียนร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการถอดบทเรียนทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้ใหม่ อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3) การพัฒนามาลัยข้าวตอกเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การเพิ่มมูลค่ามาลัยข้าวตอกเกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผ่านการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความร่วมสมัยและ

ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความหมายเชิงพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วน การสร้างเรื่องราวเชิงวัฒนธรรมและศรัทธาช่วยเสริมคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ทำให้มัลลย์ข้าวตอกเป็นมากกว่าเครื่องสักการะ แต่เป็นสื่อสะท้อนความเชื่อ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชุมชน

4) ผลลัพธ์เชิงองค์รวมของพุทธนวัตกรรม พุทธนวัตกรรมมัลลย์ข้าวตอกก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงองค์รวมในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ควบคู่กับการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมยังส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมและการตระหนักรู้ในคุณค่าของการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาในระยะยาว

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง “มัลลย์ข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธรูปเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” จากการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ ดังนี้

1) **หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสู่การสร้างงานหัตถกรรมมัลลย์ข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร** ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสรรคงานหัตถกรรมมัลลย์ข้าวตอกของชุมชนตำบลฟ้าหยาดมิได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงพิธีกรรมหรือการสืบสานประเพณีทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่สะท้อนการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในมิติการทำงาน การจัดการทรัพยากร และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2567) ได้กล่าวถึงเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถ-ประโยชน์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอธิบายว่า หลักธรรมดังกล่าวเป็นแนวทางแห่งการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน โดยประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ อุดมฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และ สมชีวิตา กระบวนการประดิษฐ์มัลลย์ข้าวตอกสะท้อนหลักอุดมฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) อย่างชัดเจน แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สมชาย บุญสูงเนิน (2564) ได้กล่าวถึงหลักคำสอนว่าด้วยการคบถ้อยคำที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาว่า หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติในการอบรมสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง และเป็นแบบอย่างที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต ทั้งยังสามารถชี้แนะแนวทางให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนและพัฒนาตนอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ประการสุดท้าย การนำมัลลย์ข้าวตอกไปใช้ทั้งในพิธีกรรมทางศาสนาและการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน โดยไม่เน้นความฟุ้งเฟ้อหรือการแสวงหากำไรเกิน สะท้อนถึงหลักสมชีวิตา (การดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูสุวรรณสิทธิธาดา (สุวิจักขณ์ มหาวิโร) (2567) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมตามหลักสมชีวิตา ย่อมส่งเสริมให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอย่างพอดี รู้จักประมาณตน และควบคุมจิตใจไม่ให้หลงตามกระแสนิยมในการบริโภคหรือการใช้สอยสิ่งของ โดยมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรตาม คุณค่าแท้ คือ คำนึงถึงประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นเป็นสำคัญ มากกว่าการยึดติดกับคุณค่าเทียมหรือความฟุ่มเฟือย ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิตและความสงบสุขทั้งทางกายและทางใจ

2) **การพัฒนาผลิตภัณฑ์มัลลย์ข้าวตอกฟ้าหยาดสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร** ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์มัลลย์ข้าวตอกฟ้าหยาดสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมาใช้เป็นฐานสำคัญในการพัฒนา ตั้งแต่การวิเคราะห์ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น การออกแบบและปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาคุณภาพและบรรจุภัณฑ์ ตลอดจนการสร้างมูลค่าเพิ่มผ่านการ

สื่อความหมาย เชิงวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระพรสวรรค์ ใจตรง และคณะ (2567) ที่เสนอว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนควรยึดโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและบริบททางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม การนำมาลัยข้าวตอกมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ สอดคล้องกับแนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นการใช้ทุนทางวัฒนธรรม เป็นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยมีได้มุ่งเน้นเพียงมูลค่าทาง เศรษฐกิจ หากแต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางสังคมและจิตใจของชุมชนด้วย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถ นำมาบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนและการประกอบอาชีพ เพื่อให้เกิดทั้งประโยชน์ทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป

3) ผลการประเมินผลการเสริมสร้างมาลัยข้าวตอกสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา ทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจของคนในชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด วางแผน ดำเนินงาน และประเมินผล ซึ่งช่วยให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์เกิดความสอดคล้องกับบริบทและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ในมิติด้านเศรษฐกิจ ผลการประเมินพบว่า การพัฒนามาลัยข้าวตอกฟ้าหยาดส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทั้งในด้านราคา รูปแบบ และ ช่องทางการจำหน่าย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ที่เน้นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจ สำคัญของการพัฒนาบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการดังกล่าวยังช่วยให้ชุมชนสามารถประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน และแนวทางการพัฒนาต่อยอดได้ด้วยตนเอง ในมิติทางพระพุทธศาสนา การประเมินผลการเสริมสร้างมาลัยข้าวตอก สะท้อน การนำหลักสังคหวัตถุมาใช้เป็นฐานในการดำเนินงาน ได้แก่ การแบ่งปันความรู้และทรัพยากร การสื่อสารอย่าง สร้างสรรค์ การทำกิจกรรมร่วมกัน และการวางตนอย่างเสมอภาค ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือใน ชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “มาลัยข้าวตอก : หัตถกรรมภูมิปัญญาสักการะพระพุทธเจ้าสู่การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” จึงขอเสนอ ข้อเสนอแนะใน 3 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- (1) หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมงานหัตถกรรมชุมชนบนฐานที่ภูมิคุ้มกันมีศักยภาพประโยชน์ โดยมุ่งเน้นการ สร้างรายได้ ความมั่นคงในการดำรงชีวิต และความพอเพียงควบคู่กับคุณค่าทางจิตใจของชุมชน
- (2) ควรผลักดันนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ การพัฒนาอย่าง พอดี ไม่เน้นการแสวงหากำไรสูงสุดจนกระทบต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและศรัทธาทางพระพุทธศาสนา
- (3) ควรส่งเสริมความร่วมมือเชิงนโยบายระหว่างชุมชน วัด และหน่วยงานรัฐ บนฐานหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ การให้ การพูดจาไพเราะ การทำประโยชน์ร่วมกัน และการวางตนเสมอภาค เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาที่ ยั่งยืน

2) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- (1) ควรบูรณาการหลักที่ภูมิคุ้มกันมีศักยภาพประโยชน์เข้ากับการประกอบอาชีพ เพื่อให้การสร้างรายได้จาก มาลัยข้าวตอกนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิตและความสุขของครอบครัวและชุมชน
- (2) วัดและชุมชนควรร่วมกันจัดกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาบนฐานหลักกัลยาณมิตตตาเพื่อ เสริมสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีในชุมชน

(3) ควรใช้หลักสัมมาอาชีวะ เป็นแนวทางในการพัฒนาการผลิตและการตลาด เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างสุจริต ไม่เบียดเบียน และคำนึงถึงคุณค่าทางจริยธรรม

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(1) ควรศึกษาการพัฒนางานหัตถกรรมชุมชนในพื้นที่อื่น โดยใช้กรอบทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นฐานการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

(2) ควรขยายการวิจัยไปสู่การประเมินผลกระทบในระยะยาว โดยใช้หลักภูมิมาปฐา และแนวคิดความยั่งยืนเป็นกรอบการประเมิน

(3) ควรบูรณาการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นกรอบในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กมลวรรณ พงษ์กุล. (2567). การออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จากอัตลักษณ์ลายแส่วผ้าในจังหวัดศรีสะเกษ.

วารสารวิชาการมนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 8(1), 71 - 92.

กนิษฐา แยมโพธิ์ใช้. (2565). การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลลาดใหม่ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม, 12(1), 331 - 342.

ธนวัฒน์ เลขาพันธ์, อาริษา อีสามะ, พรสวรรค์ จันท์สุข, มณฑนรห์ วัฒนกุล, และ ทิพย์สุดา จันท์เกื้อ. (2567). การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศิลปะมัตย์อมบ้านหัวควน ตำบลสะทอน จังหวัดสงขลา.

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, 16(1), 75 - 86.

ธันต์ชัย พัฒนะสิงห์, พระมหาอภิสิทธิ์ วิริโย, พระปลัดสมชาย ปโยโค, อิศรพงษ์ ไกรสินธุ์, และ พระมหาใจสิงห์ สิริธมโม.

(2565). การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนสันติสุขในสังคมไทย. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 7(1), 304 - 314.

นพพร บุญแก้ว, ประสพ เรียงเงิน, พิสุทธิ ทรัพย์วิจิตร และ วรญาณ บุญณราช. (2564). บทบาทของวัฒนธรรมกับการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทย. วารสารรัฐศาสตร์, 63(3), 108 - 121.

พรณี พิมานันธุ์ศรี. (2563). รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการคิดสร้างสรรค์สู่การเพิ่มมูลค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน.

วารสารบูรพาการจัดการธุรกิจ, 9(2), 105 - 116.

พระครูสุวรรณสิทธิธาดา (สุวิจักขณ์ มหาวิโร). (2567). ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในการดำเนินชีวิต. วารสารนวังคส์ตฤ

สาสน์ปริทรรศน์, 2(2), 15 - 27.

พระปลัดธนากร สนมโน (เพราะถะ). (2561). รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมือง

วังสะพุง จังหวัดเลย [ดุขุณิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขุณิบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรสวรรค์ ใจตรง, สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระกัญจน์ กนตธมโม, และ พระเสกสรรค์ ฐานยุตโต. (2567). ศึกษากระบวนการทอผ้าไหมด้วยภูมิปัญญาการออกแบบลวดลายปราสาทหินของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ.

รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2567). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรเชษฐ์ โทอิน, กันต์ ศรีหล้า, และ ณัฐพล จินดารมย์. (2564). การเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เพื่อ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6(10), 96 - 113.

- วุฒิพงษ์ โรจน์เชษฐศรี, อภิเชษฐ์ ดีศิลป์, และ สายฝน จำปาทอง. (2565). การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทุนชุมชนสู่ตลาดสากลกรณีศึกษากลุ่มสตรีสหกรณ์ทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านผักหนอก จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยีอุตสาหกรรมบ้านสมเด็จ*, 3(2), 14 - 30.
- สมชาย บุญสูงเนิน. (2564). หลักคำสอนว่าด้วยการคบถ้อยคำที่ปรากฏในพระพุทธานุศาสนนา. *วารสารวิชาการวิจัยและนวัตกรรมสังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 1(1), 36 - 48.
- สมบัติ นามบุรี. (2562). ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 2(1), 183 - 197.
- สุรพล ชาเสน. (2565). บริบทสภาพทางภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชนบ้านหัวเรือ จังหวัดอุบลราชธานี. *มนุษยสังคมสาร (มสส.)*, 20(3), 207 - 229.
- สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระพรสวรรค์ ใจตรง, พระกัญจน์ แสงรุ่ง, และ พระมหาธงชัย ธรรมทวี. (2562). การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ. *รายงานการวิจัย*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ.
- หทัยชนก คตะสมบูรณ์. (2563). การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาตำบลเนินศาลา อำเภอโคกพระ จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 8(2), 474 - 488.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอมอร แสนภูวา. (2566). การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ของชุมชนประมงพื้นบ้านจอมพระ เพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนชายน้ำห้วยทับทัน-บึงบูรพ์. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 17(3), 209 - 226.
- เอมอร แสนภูวา, ทิวาพร ใจก้อน, และ อนันต์ศักดิ์ พวงอก. (2566). การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ตามอัตลักษณ์วัฒนธรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชนผ้าปักแขวอำเภอบางแก้ว จังหวัดศรีสะเกษ. *มนุษยสังคมสาร (มสส.)*, 21(3), 20 - 39.

การออกแบบบรรจุภัณฑ์และพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน
ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
Packaging Design and Digital Media Development for the Promotion and Value
Enhancement of of the Herbal Growers Community Enterprise in Nong Khu
Subdistrict, Na Dun District, Maha Sarakham Province

พงศ์พนิช บุตชา¹ และ คชาฤกษ์ เหลี่ยมไธสง^{2*}

Pongpanich Bootcha¹ and Khachakrit Liamthaisong^{2*}

นิสิตหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อนฤมิตร) คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม¹

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสื่อนฤมิตร คณะวิทยาการสารสนเทศ, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม²

Master's degree program in Creative Media, Faculty of Informatics, Mahasarakham University

*Corresponding author, e-mail: khachakrit.l@msu.ac.th

วันที่รับบทความ: 13 มีนาคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 26 เมษายน 2569; วันตอบรับบทความ: 28 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม 3) เพื่อประเมินความพึงพอใจที่มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบตราสินค้าและพัฒนาปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ประกอบด้วย ชาสมุนไพร สครับขัดผิว และลูกประคบสมุนไพร ผ่านการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ 3 คน มีค่าเฉลี่ย 4.85 อยู่ในระดับคุณภาพดีมาก แสดงให้เห็นถึงความเหมาะสมด้านภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ และความสอดคล้องกับบริบทชุมชน ส่วนสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนที่พัฒนาขึ้นได้รับการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ 3 คนมีค่าเฉลี่ย 4.87 อยู่ในระดับคุณภาพดีมาก สะท้อนถึงความครบถ้วนด้านการนำเสนอเนื้อหา การสื่อสาร และความน่าสนใจ นอกจากนี้ การประเมินความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ใช้วิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental sampling) จากผู้ติดตามเพจเฟซบุ๊กกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้าเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน จำนวนรวมทั้งสิ้น 100 คน พบว่า มีค่าเฉลี่ย 4.45 อยู่ในระดับมาก ชี้ให้เห็นว่า การสร้างอัตลักษณ์แบรนด์ "ชลไพร" จากต้นทุนวัฒนธรรม สามารถยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนสร้างภาพลักษณ์ที่ดีที่น่าจดจำให้กับตราสินค้า

คำสำคัญ: ตราสินค้า, บรรจุภัณฑ์, สื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์, การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน

Abstract

This research aimed to: 1) design a brand and packaging for a community enterprise group of herbal growers in Nong Khu Subdistrict, Na Dun District, Maha Sarakham Province; 2) develop digital media to promote and upgrade community products of the community enterprise group of herbal growers in Nong Khu Subdistrict, Na Dun District, Maha Sarakham Province; and 3) evaluate the satisfaction of the digital media used to promote and upgrade community products of the community enterprise group in Maha Sarakham Province. The research findings showed that the brand design and packaging improvement for herbal tea, body scrub, and herbal compresses, evaluated by three experts, received an average score of 4.85, indicating very good quality. This demonstrates the appropriateness of the brand image, identity, and alignment with the community context. Similarly, the developed digital media for promoting and upgrading community products, evaluated by three experts, received an average score of 4.87, also indicating very good quality. This reflects the completeness of the content presentation, communication, and attractiveness of the products. Furthermore, the satisfaction assessment of the sample group regarding the digital media for promoting and upgrading community products was also conducted. The researchers used accidental sampling from 50 followers of the Nong Khu Subdistrict Community Enterprise Facebook group and 50 members of the general public who visited the group, totaling 100 people. The results showed an average score of 4.45, which is considered high. This indicates that creating a brand identity for "Chonphrai" from cultural capital can elevate community products and create a positive and memorable brand image.

Keywords: Branding, Packaging, Digital media for public relations, Upgrading community products

บทนำ

ในยุคดิจิทัลปัจจุบัน "ออนไลน์" ได้กลายเป็นสมรภูมิหลักทางการตลาด โดยเฉพาะหลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภคไทยให้เข้าสู่ระบบอีคอมเมิร์ซอย่างเต็มรูปแบบ (จันทิมา เสงจันทร์, 2565) ส่งผลให้ผู้ประกอบการและวิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดจากการแข่งขันที่รุนแรง ซึ่งในปัจจุบันสินค้าและบริการมีความใกล้เคียงกันมาก ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือกซื้อจึงขึ้นอยู่กับ การสร้าง "การรับรู้แบรนด์" (Brand Awareness) เพื่อสร้างตัวตนให้เป็นที่จดจำและต่อยอดสู่การตัดสินใจซื้อในอนาคต การตลาดในยุค 5.0 ต้องขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมสื่อสารและการตลาดเชิงเนื้อหา (Content Marketing) ที่มีคุณค่า (เกศินี บัวดีศ และ กัลยา พิมพ์เพระ, 2564: 308-320) โดยใช้เครื่องมือที่เข้าถึงผู้บริโภคได้ทุกที่ทุกเวลา เช่น LINE หรือ Instagram เพื่อให้แบรนด์สามารถครองใจผู้บริโภคผ่านกระบวนการตัดสินใจซื้อ ตั้งแต่การรับรู้ (Awareness) การพิจารณา (Consideration) ไปจนถึงการตัดสินใจ (Decision)

จากการศึกษาบริบทของ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกพืชสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม พบว่ากลุ่มมีความเข้มแข็งด้านโครงสร้างการบริหารและกระบวนการผลิตเป็นรูปแบบการเกษตรแปรรูปครบวงจร ตั้งแต่การปลูก (ต้นน้ำ) การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพ (กลางน้ำ) และการจำหน่าย (ปลายน้ำ)

เน้น "ภูมิปัญญาหมอบ้าน" และ "วิถีเกษตรปลอดภัยที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมีกำลังการผลิตกำลังขยายตัวสู่ระดับอุตสาหกรรมชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นผลิตภัณฑ์แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลัก 1.กลุ่มเวชภัณฑ์/แคปซูล ขมิ้นชัน, ฟ้าทะลายโจร, เพชรสังฆาต.2. กลุ่มสมุนไพร ขมิ้นชัน, รางจืด, จิง, ฟ้าทะลายโจร, ว่านชักมดลูก 3.กลุ่มสมุนไพรแห้ง ขมิ้นชัน, ไพล, ว่านชักมดลูก, ยาต้มสมุนไพร 4. กลุ่มเครื่องใช้ส่วนบุคคล/สปา ลูกประคบสมุนไพร, ยาสระผมดอกอัญชัน, ยาหม่อง (กุลริศา คำสิงห์, 2563 :130-143) อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังเผชิญปัญหาสำคัญเพราะพึ่งพาการ "ออกร้าน" (Physical Booth) เพียงอย่างเดียวและจุดอ่อนที่ชัดเจนบรรจุภัณฑ์ขาดเอกลักษณ์ (Identity) และความโดดเด่นไม่ดึงดูดใจผู้บริโภคไม่มีการทำการตลาดออนไลน์ เนื่องจากมีรูปแบบที่หลากหลายตามหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน อีกทั้งยังขาดสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัยในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายออนไลน์

งานวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ รวมถึงพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยนำเอกลักษณ์ของจังหวัดและบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัยมาผสานเข้ากับความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ่านแนวคิดการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Design) เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์สมุนไพรตำบลหนองคูให้โดดเด่นและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันบนแพลตฟอร์มออนไลน์อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจ มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมประเพณีร่วมสมัย
อัตลักษณ์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมร่วมสมัย คือการนำทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม มาผสมผสานกับแนวคิดใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน ผ่านการคัดสรรและหล่อหลอมกิจกรรมตามประเพณีฮีตสิบสอง เพื่อสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะหรือลวดลายกราฟิกที่ร่วมสมัยแต่ยังคงรากเหง้าและเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นเอาไว้ได้อย่างยั่งยืน อัตลักษณ์ท้องถิ่นสะท้อนผ่านผลิตภัณฑ์แปรรูปจากทรัพยากรธรรมชาติ สู่การออกแบบผลิตภัณฑ์ (สุรภา วงศ์สุวรรณ, 2568 : 93 - 103)

2. แนวคิดเรื่องการสร้างแบรนด์และตราสินค้า

การสร้างแบรนด์ในยุคดิจิทัลคือการทำให้ผลิตภัณฑ์มีสถานะเสมือนมีชีวิตและสร้างความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งกับผู้บริโภคผ่านอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าเพียงฟังก์ชันการใช้งาน โดยหัวใจสำคัญประกอบด้วยการกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (Positioning) บุคลิกภาพ (Personality) การสร้างเอกลักษณ์ (Identity) และการสื่อสารแบรนด์ (Brand Communication) ที่ชัดเจน ผ่านกระบวนการออกแบบโลโก้ สี และตัวอักษรให้สอดคล้องกันทั้งระบบ พร้อมทั้งใช้กลยุทธ์การสื่อสารคอนเทนต์ที่มีคุณภาพบนโซเชียลมีเดียเพื่อสร้างการรับรู้ โดยต้องมีการวิเคราะห์ SWOT และติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอเพื่อปรับทิศทางแบรนด์ (เกศินี บัวดีส และ กัลยา พิมพ์เพราะ, 2564 : 308 - 318)

3. แนวคิดเรื่องการออกแบบบรรจุภัณฑ์

การออกแบบบรรจุภัณฑ์คือกลยุทธ์สื่อสารทางการตลาดที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการสร้างประสบการณ์และอารมณ์ร่วมกับผู้บริโภค โดยมีหน้าที่หลักคือการปกป้องผลิตภัณฑ์ให้ปลอดภัยสะดวกต่อการขนส่งและทำหน้าที่เป็นตัวสื่อสารถึงผู้บริโภค เพื่อดึงดูดความสนใจและสื่อสารข้อมูลสินค้า กระบวนการออกแบบครอบคลุมทั้งด้านโครงสร้างเพื่อการใช้งาน และด้านกราฟิกเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงจิตวิทยา โดยต้องอาศัยการวางแผนอย่างเป็นระบบผ่านการวิเคราะห์ SWOT เพื่อให้ได้บรรจุภัณฑ์ที่มีต้นทุนเหมาะสมและสามารถสร้างเอกลักษณ์ที่โดดเด่นท่ามกลางคู่แข่งในตลาดได้ (สุทธิศักดิ์ กลิ่นแก้วณรงค์, 2558 : 19 - 21)

4. แนวคิดเรื่องการประชาสัมพันธ์

สื่อประชาสัมพันธ์เป็นการติดต่อสื่อสารเพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันถูกต้องต่อกัน นอกจากนี้สื่อประชาสัมพันธ์ยังเป็นการดำเนินงานเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มเป้าหมาย ชี้แจงให้ข้อมูลข่าวสาร เผยแพร่นโยบาย วัตถุประสงค์การดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ สื่อประชาสัมพันธ์เป็นองค์ประกอบ ที่สำคัญในการบริหารงานต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ องค์กรหน่วยงานและสังคมส่วนรวมให้ประสบความสำเร็จสมบูรณ์ สื่อประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมืออันทรงคุณค่า อำนาจคุณประโยชน์แก่องค์กร สื่อประชาสัมพันธ์เป็นวิถีทางที่จะบรรลุผลในการสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน (จริยา รสหอม และคณะ, 2565 : 67 -68)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

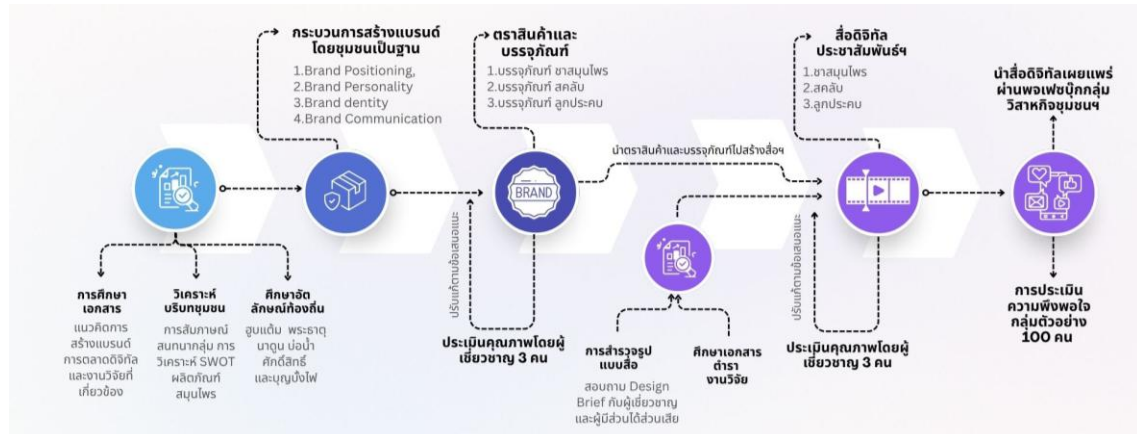
จุฬาลักษณ์ จารุจุฑารัตน์ และ วชิรศักดิ์ เขียนวงศ์ (2568 : 1 - 16) ได้ทำการวิจัย เกี่ยวกับการพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์สินค้าชุมชนผิงฮันบูรี โดยการใช้กระบวนการออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันและสร้างรายได้ให้แก่วิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าบรรจุภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการของตลาดต้องครอบคลุมทั้งด้านหน้าที่ใช้สอย ความสวยงาม และความปลอดภัย ซึ่งส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้บริโภคและการตัดสินใจซื้อในระดับมาก

ปรียารักษ์ ละอองนวล และคณะ (2568 : 101 - 121) ได้ทำการวิจัย การพัฒนาผลิตภัณฑ์และตราสินค้าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มกลุ่มผู้ผลิตชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่มีต้นทุนที่ติดด้านภูมิปัญญาแต่ยังขาดบรรจุภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานและการออกแบบที่ทันสมัย จึงพัฒนาตราสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนผ่านชื่อ สี และเรื่องเล่าท้องถิ่น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมโดยยึดผู้บริโภคเป็นศูนย์กลาง เป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มมูลค่าสินค้าและขีดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน

ธิดารัตน์ กุลณัฐรวงศ์ และ โอบเอื้อ ต่อสกุล (2567 : 1 - 14) ศึกษาผลการใช้สื่อโฆษณากราฟิกเพื่อการประชาสัมพันธ์ พบว่าสื่อที่พัฒนาขึ้นมีคุณภาพด้านเนื้อหาและด้านสื่ออยู่ในระดับดีมาก โดยผู้เชี่ยวชาญให้การยอมรับการนำเสนอข้อมูลที่ครบถ้วนและมีความน่าสนใจ ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อสื่อโฆษณากราฟิกในระดับมากที่สุด จึงเป็นหลักฐานสนับสนุนว่าการใช้สื่อเคลื่อนไหวเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ช่วยให้การสื่อสารข้อมูลที่มีรายละเอียดซับซ้อนกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายและจดจำได้รวดเร็ว

จึงสรุปได้ว่า การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น และการใช้สื่อดิจิทัลประเภทโฆษณากราฟิก เพื่อเชื่อมโยงจากแหล่งวัตถุดิบสู่ผลิตภัณฑ์คุณภาพสำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาตาล จังหวัดมหาสารคาม เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้มีความโดดเด่น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Methodology) ตามกรอบคิดวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งได้รับการรับรองโครงการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เลขที่รับรอง 250-228/2568 โดยดำเนินการตามวัตถุประสงค์การวิจัย สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. การดำเนินการวิจัย แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ (Phases) ได้ดังนี้

ระยะที่ 1 การออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

1. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาจากแหล่งข้อมูล เพื่อเป็นแนวทางการออกแบบและกรอบประเด็นการสอบถาม

2. ศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม ที่อยู่ใกล้พื้นที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นแนวทางการออกแบบและกรอบประเด็นการสอบถาม

3. การวิเคราะห์บริบทเริ่มจากการศึกษาโครงสร้างการผลิตและวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำหรับกำหนดกรอบประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวน 10 คน ประกอบด้วยตัวแทนกลุ่ม 5 คน และกลุ่มผู้บริโภค 5 คน โดยแบ่งประเด็นการสนทนาออกเป็น 4 ด้านหลัก คือ การกำหนดตำแหน่งทางผลิตภัณฑ์เพื่อระบุกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดบุคลิกภาพแบรนด์ที่เน้นความน่าเชื่อถือและเป็นมิตรกับธรรมชาติ การสร้างเอกลักษณ์แบรนด์ผ่านการตั้งชื่อและการออกแบบองค์ประกอบที่สะท้อนสัญลักษณ์ท้องถิ่น และการวางแผนทางการสื่อสารแบรนด์ผ่านการเล่าเรื่องราวของชุมชน กระบวนการนี้มุ่งเน้นการนำอัตลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคามและพื้นที่อำเภอนาดูนมาประยุกต์ใช้ในการเลือกสี ตัวอักษร และรูปแบบกราฟิกให้มีความโดดเด่นและร่วมสมัย จากนั้นจึงนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อร่างต้นแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์

4. นำร่างต้นแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ที่ทำการออกแบบ ประเมินหาคุณภาพ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ 2 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการตลาด 1 คน รวม 3 คน และมีตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 10 คน

ร่วมกันให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงผลงานร่างต้นแบบ เพื่อสร้างการยอมรับความเป็นเจ้าของ และสามารถนำไปใช้เป็นตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ต่อไป

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

5.1. แบบสัมภาษณ์และประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group) สร้างแบบสัมภาษณ์โดยอิงจากผลการวิเคราะห์ SWOT และแนวคิดการสร้างตราสินค้าเชิงอัตลักษณ์ เน้นประเด็นการดึงดูดเด่นของอำเภอนาดูนมาใช้ในแบรนด์ "ชลไพร" ได้หาคุณภาพ โทนาร่างประเด็นคำถามเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) และปรับภาษาให้เป็นภาษาท้องถิ่นเพื่อให้สื่อสารกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.2. แบบประเมินคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ ได้พัฒนาแบบประเมินสำหรับผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Likert Scale) 5 ระดับ ครอบคลุมด้านการสื่อความหมาย ความสวยงาม และความคิดสร้างสรรค์ ได้หาคุณภาพ โดยนำแบบประเมินให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยคำนวณค่า IOC (Index of Item Objective Congruence) ซึ่งพบว่าทุกข้อคำถามมีค่าระหว่าง 0.67 - 1.00 ถือว่าผ่านเกณฑ์ และข้อคำถามปลายเปิดเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงของผู้เชี่ยวชาญและของตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ระยะที่ 2 การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

1. สร้างแบบสอบถาม เพื่อหารูปแบบของสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยการสอบถามกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์จังหวัดมหาสารคาม 1 คน ผู้จัดการบริษัทผู้ผลิตสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ 2 คน อาจารย์ผู้สอนด้านการตลาด 2 คน และสอบถามกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 10 คน ได้แก่ ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จำนวน 5 คน กลุ่มผู้บริโภคผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 5 คน

2. พัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนตามกระบวนการ 3P ดังนี้.

2.1 Pre-Production (ขั้นตอนการเตรียมการผลิต) จัดทำสตอรี่บอร์ด

เตรียมภาพสินค้าทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว บันทึกเสียงบรรยาย เลือกซอฟต์แวร์และฮาร์ดแวร์

2.2 Production (ขั้นตอนการผลิต) นำภาพตามทีออกแบบไว้มาประกอบเข้าให้เป็นเรื่องราว การกำหนดหลักการเคลื่อนไหวของตัวละคร การเตรียมและทดสอบเสียง การนำส่วนประกอบทั้งหมดมาประกอบกัน การตัดต่อภาพ และการใส่เสียง ให้ได้องค์ประกอบสมบูรณ์ครบถ้วน

2.3 Post-Production (ขั้นตอนหลังการผลิต) นำเสนองานในรูปแบบวิดีโอเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบสื่อประชาสัมพันธ์ 2 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบกราฟิก 1 คน เพื่อประเมินคุณภาพของสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ให้มีคุณภาพตามเกณฑ์ที่ยอมรับได้ คือระดับดี (มีค่าเฉลี่ย 3.51 ขึ้นไป) ปรับปรุงสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

3.1. แบบสอบถามเพื่อการออกแบบสื่อ (Design Brief Questionnaire)

ในขั้นตอนการสร้าง ได้พัฒนาข้อคำถามเพื่อสำรวจความต้องการจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เชี่ยวชาญในด้านเนื้อหา (Content) และรูปแบบ (Format) ของสื่อโมชันกราฟิกในการหาคุณภาพเครื่องมือได้ผ่าน

การพิจารณาตรวจสอบความเหมาะสมของข้อความจากอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้จะนำไปสู่การเขียน Storyboard ที่ตอบโจทย์การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน

3.2. แบบประเมินคุณภาพสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน

สร้างแบบประเมินโดยแบ่งสัดส่วนตามกระบวนการผลิตสื่อ 3P (Pre-Production, Production, Post-Production) เน้นด้านคุณภาพกราฟิก เสียง และการดำเนินเรื่อง หาคุณภาพ โดยนำสื่อโมชันกราฟิกที่ผลิตเสร็จสมบูรณ์ เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ 3 คน เพื่อประเมินคุณภาพ โดยนำข้อเสนอแนะเชิงคุณภาพมาปรับปรุงสื่อก่อนนำไปทดลองใช้จริงในระยะถัดไป

ระยะที่ 3 การเก็บข้อมูลความพึงพอใจต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

1. ทำการเผยแพร่ข้อมูลสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ผ่านช่องทางเพจเฟซบุ๊กกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู โดยกำหนดเวลา 3 สัปดาห์

2. ทำการประเมินความพึงพอใจ ที่มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน จากผู้ติดตามเพจเฟซบุ๊กกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้าเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน จำนวนรวมทั้งหมด 100 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

1.แบบสอบถามความพึงพอใจต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน

ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ได้พัฒนาข้อคำถามแบ่งเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านภาพและตัวอักษร 2) ด้านกราฟิก 3) ด้านเสียง และ 4) ด้านการใช้งาน ได้หาคุณภาพ โดยการค่าความเที่ยงตรง (Validity) ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาค่า IOC ให้ครอบคลุมทุกตัวแปรที่ระบุไว้ในกรอบแนวคิด และการหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) และนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ยืนยันว่าเครื่องมือมีความเชื่อมั่นก่อนนำไปแจกกลุ่มตัวอย่าง 100 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเก็บข้อมูลเพื่อการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และมโนทัศน์ในการออกแบบ (Design Concept)

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลบริบทพื้นที่อำเภอนาดูน เพื่อค้นหาทุนทางวัฒนธรรมที่จะนำมาใช้ในงานออกแบบ

2.การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ลงพื้นที่จัดประชุมกลุ่มย่อยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 10 คน (ประธานกลุ่ม, สมาชิกวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มผู้บริโภค) เพื่อระดมความเห็นเกี่ยวกับการตั้งชื่อแบรนด์ ตำแหน่งของผลิตภัณฑ์ และบุคลิกภาพของตราสินค้า

3.การประเมินคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญ เมื่อได้ต้นแบบ (Prototype) ตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์แล้ว ได้นำส่งให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ประเมินคุณภาพโดยใช้แบบประเมินมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ เพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงผลงาน

ระยะที่ 2 การเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสู่การผลิตสื่อโมชันกราฟิก (Motion Graphic)

1.การสำรวจความต้องการ (Design Brief) เก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรวม 15 ท่าน ผ่านแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เพื่อกำหนดทิศทางของเนื้อหา (Storyline) รูปแบบภาพ และเสียงที่เหมาะสมกับช่องทางเฟซบุ๊ก (Facebook)

2.การประเมินคุณภาพสื่อดิจิทัลประชาสัมพันธ์ รวบรวมข้อมูลการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบสื่อและด้านการตลาด จำนวน 3 ท่าน หลังจากดำเนินการผลิตสื่อตามกระบวนการ 3P (Pre-Production, Production, Post-Production) เพื่อยืนยันว่าสื่อมีคุณภาพพร้อมสำหรับการเผยแพร่จริง

ระยะที่ 3 การเก็บข้อมูลความพึงพอใจต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน

1.กระบวนการทดลอง ทำการเผยแพร่สื่อประชาสัมพันธ์โมชันกราฟิก แปรนต์ "ชลไพร" ผ่านช่องทางเฟซบุ๊ก (Facebook Fanpage) ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู เป็นเวลา 3 สัปดาห์ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงและมีส่วนร่วมกับสื่อ

2.การสำรวจความพึงพอใจ เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ติดตามเพจเฟซบุ๊กกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้าเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน จำนวนรวมทั้งหมด 100 คน โดยแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านภาพและตัวอักษร ด้านกราฟิก ด้านเสียง และด้านการใช้งาน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากทั้ง 3 ระยะ โดยเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับลักษณะของข้อมูล ดังนี้

ระยะที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการออกแบบ (Design Analysis)

เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเพื่อนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์และแนวทางการออกแบบ

1.วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และบริบทพื้นที่ เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูลอัตลักษณ์ท้องถิ่นอำเภอนาคูและตำบลหนองคู

2.การวิเคราะห์สภาพการณ์ (SWOT Analysis) นำข้อมูลจากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์โมทัศน์การออกแบบ (Design Concept)

3.การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) นำผลการประเมินคุณภาพการออกแบบจากผู้เชี่ยวชาญมาคำนวณหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อสรุปผลคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์

ระยะที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนรูปแบบสื่อโมชันกราฟิก (Media Development Analysis) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเทคนิคและผลการประเมินคุณภาพสื่อ

1.การวิเคราะห์ความต้องการ (Requirements Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อกำหนด Storyline และองค์ประกอบศิลป์ในสื่อโมชันกราฟิก

2.การวิเคราะห์คุณภาพสื่อ นำผลการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อมาวิเคราะห์ด้วยสถิติค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยแบ่งการวิเคราะห์ตามกระบวนการ 3P (Pre-Production, Production, Post-Production) เพื่อยืนยันประสิทธิภาพของสื่อก่อนนำไปเผยแพร่

ระยะที่ 3 การวิเคราะห์ความพึงพอใจ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างในวงกว้าง

1.สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ค่าร้อยละ (Percentage) ใช้สำหรับวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่าง เช่น เพศ อายุ อาชีพค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ใช้สำหรับวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 4 ด้าน (ด้านภาพ, ด้านกราฟิก, ด้านเสียง และด้านการใช้งาน)

2.การแปลผลข้อมูล นำค่าเฉลี่ยที่ได้มาเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตราส่วนประมาณค่า (Likert Scale) 5 ระดับ ตามแนวคิดของ บุญชม ศรีสะอาด (2554 : 155) เพื่อสรุปผลคุณภาพและประสิทธิภาพของงานวิจัยในภาพรวม

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การออกแบบบรรจุภัณฑ์และพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามแบ่งผลการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลและออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ (Brand & Packaging Identity)

1.กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล เริ่มจากการศึกษาเอกสาร (Content Analysis) และลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เพื่อทำ SWOT Analysis พบว่าจุดแข็งของกลุ่มคือความน่าเชื่อถือของแหล่งปลูกในพื้นที่อำเภอนาดูน แต่จุดอ่อนคือตราสินค้าเดิมไม่โดดเด่นและข้อมูลไม่ครบถ้วน

ตารางที่ 1 ตารางวิเคราะห์ SWOT Analysis สภาพการณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์การออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์

ปัจจัยการวิเคราะห์	รายละเอียดผลการวิเคราะห์	ผลกระทบต่อกรออกแบบและการตลาด
จุดแข็ง (Strengths)	มีแหล่งปลูกในพื้นที่อำเภอนาดูนซึ่งมีชื่อเสียงด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย สมาชิกกลุ่มมีความเข้มแข็งและมีทักษะการผลิตแบบดั้งเดิม	ใช้ทุนทางวัฒนธรรม "พระธาตุนาดูน" และชื่อแบรนด์ "ชลไพร" สร้างเรื่องราว(Storytelling) ให้แบรนด์มีความน่าเชื่อถือ
จุดอ่อน (Weaknesses)	ตราสินค้า (Logo) เดิมไม่ชัดเจนและไม่เป็นที่จดจำ บรรจุภัณฑ์ (Packaging) ขาดข้อมูลที่จำเป็นและรูปทรงไม่ทันสมัยขาดสื่อโฆษณาที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง	ต้องออกแบบอัตลักษณ์ใหม่ที่เน้นความ Professional และปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ให้มีมาตรฐานสากล

ปัจจัยการวิเคราะห์	รายละเอียดผลการวิเคราะห์	ผลกระทบต่อการออกแบบและการตลาด
โอกาส (Opportunities)	ผู้บริโภคยุคปัจจุบันให้ความสำคัญกับสุขภาพและสมุนไพรธรรมชาติมากขึ้นช่องทางออนไลน์ (Facebook) ช่วยให้เข้าถึงลูกค้าต่างพื้นที่ได้ง่ายขึ้น ภาครัฐและสถานศึกษาส่งเสริมการยกระดับสินค้าชุมชน	การพัฒนาสื่อ "Motion Graphic" เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเปลี่ยนโอกาสนี้ให้ยอดขายผ่านช่องทางออนไลน์
อุปสรรค (Threats)	มีสินค้าสมุนไพรจากชุมชนอื่นในท้องตลาดจำนวนมาก การแข่งขันด้านการสื่อสารการตลาดดิจิทัลมีความรุนแรงความคาดหวังของผู้บริโภคต่อภาพลักษณ์สินค้ามีสูงขึ้น	การสร้าง "ความแตกต่าง" ด้วยงานออกแบบเชิงอัตลักษณ์ที่โดดเด่น จะช่วยให้แบรนด์หลีกเลี่ยงจากการแข่งขันแบบเดิมได้

จากตารางที่ 1 มีการกำหนดกลยุทธ์ทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ได้ 3 ประเด็นหลัก

1. กลยุทธ์ S-O (เชิงรุก) นำจุดแข็งเรื่อง "แหล่งปลูกศักดิ์สิทธิ์นาดูน" มาเป็นจุดขายหลักในตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ เพื่อตอบรับกระแสสุขภาพ (โอกาส)
2. กลยุทธ์ W-O (เชิงแก้ไข) พัฒนาตราสินค้าใหม่ที่มีรูปทรงวงกลม (บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์) เพื่อแก้ปัญหาเรื่องการไม่เป็นที่จดจำ (จุดอ่อน) และเพิ่มช่องทางจำหน่ายผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ออนไลน์ (โอกาส)
3. กลยุทธ์ W-T (เชิงรับ) ปรับบรรจุภัณฑ์ให้มีข้อมูลครบถ้วนและดูเป็นธรรมชาติ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือสู้กับคู่แข่งในท้องตลาด (อุปสรรค)

2.การออกแบบตราสินค้า (Brand Identity) จากการสังเคราะห์ข้อมูล SWOT Analysis และผลการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้กำหนดตำแหน่งทางผลิตภัณฑ์ (Brand Positioning) บุคลิกภาพของแบรนด์ (Brand Personality) เอกลักษณ์ของแบรนด์ (Brand Identity) เพื่อเป็นแนวทางการสื่อสารตราสินค้าผ่านกลยุทธ์การตั้งชื่อ และการสร้างสัญลักษณ์ ดังนี้

2.1 กลยุทธ์การตั้งชื่อแบรนด์ (Brand Naming Strategy) ได้คัดเลือกชื่อ "ชลไพร" มาเป็นตัวแทนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยมีความหมายและที่มาเชิงกลยุทธ์คือ ชล (น้ำ) สื่อถึง "บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์" ในพื้นที่อำเภอนาดูน ซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อ ความศรัทธา และความสะอาดบริสุทธิ์ ไพร (ป่า/ธรรมชาติ) สื่อถึงแหล่งที่มาของ "พืชสมุนไพร" ที่เติบโตจากดินและป่าในท้องถิ่นตำบลหนองคู ความหมายโดยรวม หมายถึง "พฤษชาพรรณที่หล่อเลี้ยงด้วยน้ำแห่งความศรัทธา" ซึ่งช่วยสร้างความแตกต่าง (Differentiation) จากแบรนด์สมุนไพรทั่วไป ให้กลายเป็นสมุนไพรที่มีเรื่องราวทางวัฒนธรรมรองรับ

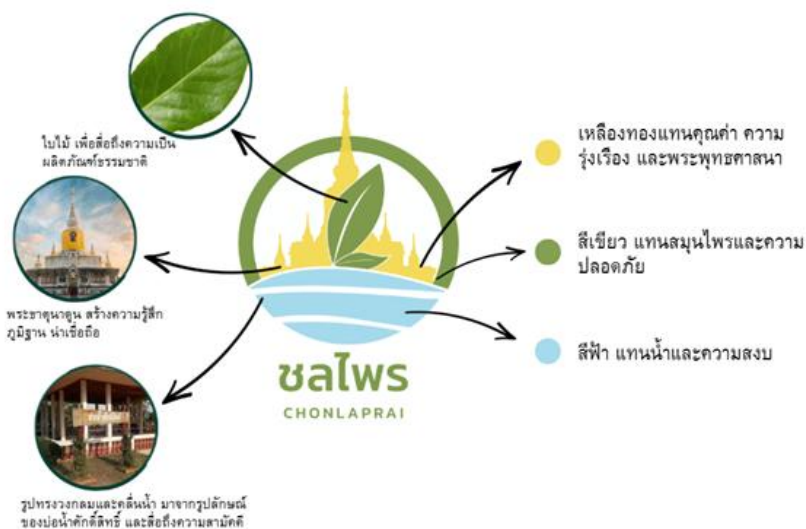
2.2 การตีความอัตลักษณ์สู่งานออกแบบสัญลักษณ์ ได้นำผลการวิเคราะห์ในระยยะที่ 1 มาออกแบบองค์ประกอบของโลโก้ประกอบด้วย 1.รูปทรงวงกลมและคลื่นน้ำ มาจากรูปลักษณ์ของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และสื่อถึงความสามัคคี กลมเกลียวของสมาชิกกลุ่ม วิสาหกิจชุมชน 2.พระธาตุนาดูน เป็นการหยิบเอาศิลปะพื้นถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์เด่นของอำเภอนาดูนและจังหวัดมหาสารคามมาลดทอนรูปทรง (Simplify) เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกัน นำเชื่อถือ และสะท้อนถึงมาตรฐานสินค้าที่มีรากฐานจากภูมิปัญญา 3.สัญลักษณ์ใบไม้ เพื่อสื่อถึงความเป็นผลิตภัณฑ์ธรรมชาติและมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 4.จิตวิทยาสี (Color Psychology) สีเขียว แทนสมุนไพรและความปลอดภัย สีฟ้า แทนน้ำและความสงบ สีเหลืองทองแทนคุณค่า ความรุ่งเรือง และพระพุทธศาสนา (พระธาตุนาดูน) โดยร่างแบบตราสินค้าทั้งหมด 4 แบบ ดังนี้

ภาพที่ 2 แบบร่างการออกแบบตราสินค้า (Brand)

ที่มา : พงศ์พนิช บุตชา และ คชาภฤช เหลี่ยมไธสง (2569)

จากแบบร่าง ได้นำไปให้ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 10 คนร่วมกันคัดเลือกร่างต้นแบบที่ดีที่สุดและตรงตามความต้องการของกลุ่มโดยทุกคนเห็นชอบแบบร่าง Sketch ที่ 4 เพราะมีความสมบูรณ์ครบถ้วน จึงนำมาสร้างการออกแบบตราสินค้านี้

ภาพที่ 3 การสร้างมโนทัศน์การออกแบบตราสินค้า (Brand)

ที่มา : พงศ์พนิช บุตชา และ คชาภฤช เหลี่ยมไธสง (2569)

3.การพัฒนาออกแบบบรรจุภัณฑ์ (Packaging Design) จากการสังเคราะห์ข้อมูล SWOT Analysis และผลการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้กำหนดแนวทางการในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ต้นแบบสำหรับ 3 ผลิตภัณฑ์หลัก

ได้แก่ ชาสมุนไพร, สครับขัดผิว และลูกประคบสมุนไพร โดยปรับปรุงให้มีความทันสมัย ป้องกันความชื้น และมีลวดลายกราฟิกที่สอดคล้องกับ อัตลักษณ์ชุมชนและวัฒนธรรมฮูปแต้ม

ภาพที่ 3 การพัฒนาออกแบบบรรจุภัณฑ์ (Packaging Design)

ที่มา : พงศ์พนิช บุตชา และ ศษากฤษ เหลี่ยมไธสง (2569)

3. การวิเคราะห์ข้อมูลการประเมินคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ ได้นำตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ที่ผ่านกระบวนการออกแบบเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำการประเมินคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ 2 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการตลาด 1 คน มีข้อคำถามจำนวน 5 ด้าน มีข้อย่อยรวมจำนวน 20 ข้อ มีผลดังนี้

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลการประเมินคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ (N=3)

รายการ	$\bar{X}$	SD.	ระดับการประเมิน
1. ด้านการออกแบบตราสินค้า	5.00	0.00	มีคุณภาพดีมาก
2. ด้านการปกป้องผลิตภัณฑ์	4.50	0.35	มีคุณภาพดีมาก
3. ด้านการบรรจุผลิตภัณฑ์	4.83	0.12	มีคุณภาพดีมาก
4. ด้านการอำนวยความสะดวก	4.92	0.12	มีคุณภาพดีมาก
5. ด้านส่งเสริมการขาย	5.00	0.00	มีคุณภาพดีมาก
ผลรวมทุกด้าน	4.85	0.12	มีคุณภาพดีมาก

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการประเมินคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของเชี่ยวชาญ ทั้ง 5 ด้าน โดยด้านการออกแบบตราสินค้า และด้านส่งเสริมการขาย อยู่ในระดับมีคุณภาพดีมาก ค่าเฉลี่ย 5.00 ด้านการอำนวยความสะดวก อยู่ในระดับมีคุณภาพดีมาก ค่าเฉลี่ย 4.92 ด้านการบรรจุผลิตภัณฑ์ อยู่ในระดับมีคุณภาพดีมาก ค่าเฉลี่ย 4.83 ด้านการปกป้องผลิตภัณฑ์ อยู่ในระดับมีคุณภาพดี ค่าเฉลี่ย 4.50 ภาพรวมทั้งหมด 4 ด้าน อยู่ในระดับ

มีคุณภาพดีมาก ค่าเฉลี่ย 4.85 โดยมีข้อเสนอแนะจากตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพบว่า 1.ตราสินค้าเพิ่มกลิ่นน้ำให้สื่อถึงบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ การออกแบบตัวอักษรให้ใช้ฟอนต์ที่ออกแบบที่ทันสมัย ให้น่าสนใจ และเพิ่มสีเหลืองทองแทนคุณค่าความรุ่งเรือง และสื่อถึงองค์พระรัตนาคูณ 2.บรรจุภัณฑ์ ขาสมุนไพร เพิ่มสีเขียวให้ดูสื่อถึงสมุนไพร สดชื่นมีชีวิต เพิ่มลดทอนของความเป็นสุ่มแต่มี ลูกประคบ ให้บรรจุภัณฑ์สามารถวางเป็นแนวตั้งได้

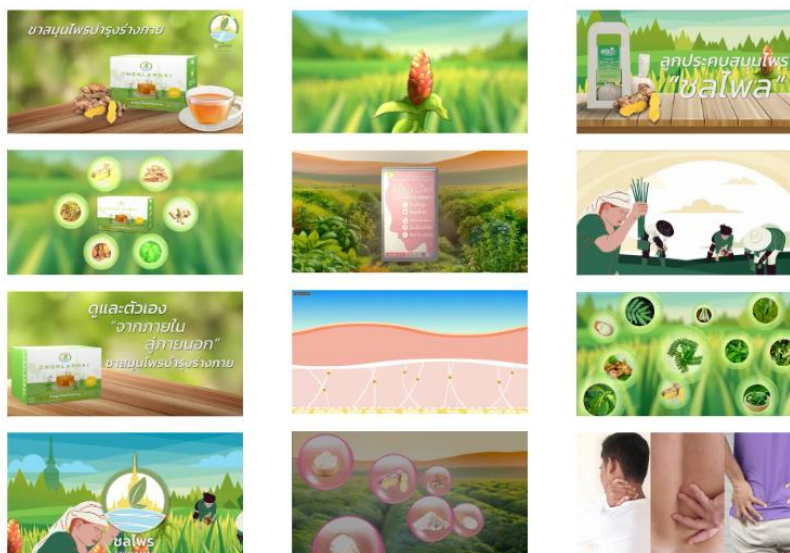
ระยะที่ 2 การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

ในระยะนี้เป็นการนำผลลัพธ์จากระยะที่ 1 มาขยายผล โดยมีรายละเอียดกระบวนการได้มาและการเชื่อมโยงข้อมูลดังนี้

1.การกำหนดรูปแบบสื่อจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและผู้เชี่ยวชาญ สรุปได้ว่าสื่อรูปแบบ โมชันกราฟิก (Motion Graphic) มีความเหมาะสมที่สุดในสื่อสารแบรนด์ (Brand Communication) “ชลไพร” เนื่องจากเป็นสื่อที่ทันสมัย และสามารถอธิบายเรื่องราวของสมุนไพรที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่ายในระยะเวลาอันสั้นและเน้นการเผยแพร่ผ่านช่องทาง Facebook

2.กระบวนการผลิต (3P) นำผลการวิเคราะห์ SWOT และการลงพื้นที่ในระยะที่ 1 เน้นการเล่าเรื่อง (Storytelling) นำเสนอข้อดีและส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ โดยใช้ภาพกราฟิกเคลื่อนไหวที่ดึงดูดสายตาและสัญลักษณ์จากระยะที่ 1 มาใช้ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของแบรนด์ สื่อโมชันกราฟิกถูกสร้างขึ้นเพื่อปิดจุดอ่อน (Weaknesses) ในระยะที่ 1 เรื่องการขาดสื่อประชาสัมพันธ์ โดยเน้นการออกแบบภาพลักษณ์ให้น่าเชื่อถือ

สื่อประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการตลาดออนไลน์ รูปแบบ โมชันกราฟิก (Motion Graphic)

ภาพที่ 4 สื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน โมชันกราฟิก (Motion Graphic)

ที่มา : พงศ์พนิช บุตชา และ คชาฤกษ์ เหลี่ยมไธสง (2569)

3. การวิเคราะห์คุณภาพ นำสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่ผ่านกระบวนการออกแบบเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำการประเมินคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบสื่อประชาสัมพันธ์ 2 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบกราฟิก 1 คน มีข้อความจำนวน 5 ด้าน มีข้อย่อยรวมจำนวน 20 ข้อ มีผลดังนี้

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์การประเมินคุณภาพการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน (N=3)

รายการ	$\bar{X}$	SD.	ระดับการประเมิน
1. ด้านเนื้อหา	5.00	0.00	ดีมาก
2. ด้านการออกแบบภาพกราฟิก	5.00	0.00	ดีมาก
3. ด้านเสียง	4.50	0.00	ดี
4. ด้านเทคนิค	4.83	0.12	ดีมาก
5. ด้านการใช้งาน	5.00	0.00	ดีมาก
ผลรวมทุกด้าน	4.87	0.02	ดีมาก

จากตารางที่ 3 พบว่า ผลการประเมินคุณภาพการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ของผู้เชี่ยวชาญ ทั้ง 5 ด้าน โดยด้านเนื้อหา ด้านการออกแบบภาพกราฟิกและด้านการใช้งาน อยู่ในระดับดีมาก ค่าเฉลี่ย 5.00 ด้านเทคนิค อยู่ในระดับดีมาก ค่าเฉลี่ย 4.83 ด้านเสียง อยู่ในระดับดี ค่าเฉลี่ย 4.50 ภาพรวมทั้งหมด 5 ด้าน อยู่ในระดับดีมาก ค่าเฉลี่ย 4.87

ระยะที่ 3 การประเมินความพึงพอใจ

ในระยะนี้คือการนำผลลัพธ์ที่ได้จากการสร้างสรรค์ (Output) ไปทดสอบจริงกับกลุ่มตัวอย่าง 100 คน ประกอบด้วยผู้ติดตามเพจ 50 คนและบุคคลทั่วไปที่เยี่ยมชมชุมชน 50 คน เพื่อประเมินว่าสื่อที่พัฒนาขึ้นสามารถตอบโจทย์วัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลการประเมินความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน (N=100)

รายการ	$\bar{X}$	SD.	ระดับการประเมิน
1. ด้านเนื้อหา	4.43	0.56	มาก
2. ด้านภาพกราฟิก	4.47	0.59	มาก
3. ด้านเสียง	4.42	0.58	มาก
4. ด้านการใช้งาน	4.46	0.58	มาก
ผลรวมทุกด้าน	4.45	0.58	มาก

จากตารางที่ 4 ผลการประเมินความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน ทั้ง 5 ด้าน โดยด้านภาพกราฟิก อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.47

ด้านการใช้งาน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.46 ด้านด้านเนื้อหา อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.43 ด้านเสียง อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.42 ภาพรวมทั้งหมด 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.45

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้สรุปผลการวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1.1. ผลการศึกษาข้อมูลและออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ (ระยะที่ 1) จากการวิเคราะห์อัตลักษณ์ร่วมกับชุมชน ได้กำหนดตำแหน่งทางผลิตภัณฑ์ (Brand Positioning) ให้เป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรคุณภาพสูงที่หล่อเลี้ยงด้วย "จิตวิญญาณแห่งนาดูน" โดยเน้นความน่าเชื่อถือของแหล่งวัตถุดิบศักดิ์สิทธิ์และความเป็นธรรมชาติถ่ายทอดบุคลิกภาพของแบรนด์ (Brand Personality) ที่มีบุคลิกที่เป็นมิตร (Friendly) จริงใจ (Sincerity) แต่แฝงด้วยความภูมิฐานและความเป็นมืออาชีพ (Sophistication) เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพสินค้าผ่านสัญลักษณ์กราฟิกนำเสนอเอกลักษณ์ของแบรนด์ (Brand Identity) ใช้ชื่อแบรนด์ "ชลไพร" โดยมีตราสินค้าที่มีสัญลักษณ์รูปวงกลมแทนบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ใบไม้ที่สื่อถึงผลิตภัณฑ์สมุนไพร ผสมผสานลายเส้นองค์พระธาตุนาดูนและโทนสีเขียว-ฟ้า-เหลืองทอง เพื่อสะท้อนถึงภูมิปัญญาและธรรมชาติ บรรจุภัณฑ์ ใช้สับแต่้มาสร้างเป็นลวดลายในการพัฒนาต้นแบบบรรจุภัณฑ์ประกอบด้วยชาสมุนไพร สรรพชาดื่ม และลูกประคบสมุนไพร โดยเน้นการจัดวางองค์ประกอบศิลป์ที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ใหม่ (Identity) และให้ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่ชัดเจนเพื่อส่งเสริมการตลาดในช่องทางออนไลน์ จากผลประเมินคุณภาพการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ โดยผู้เชี่ยวชาญพบว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับ ดีมาก ($\bar{X} = 4.85$, $S.D. = 0.12$) ซึ่งจุดเด่นอยู่ที่การสื่อสารเอกลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างร่วมสมัยและสร้างการจดจำได้ดี

1.2. ผลการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน (ระยะที่ 2) ได้สื่อสารแบรนด์ (Brand Communication) โดยสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบวิดีโอโมชันกราฟิก เพื่อใช้ในการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Facebook) โดยเน้นการเล่าเรื่อง (Storytelling) ที่เชื่อมโยงแหล่งวัตถุดิบสู่ผลิตภัณฑ์คุณภาพ ผลประเมินคุณภาพสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน จากผู้เชี่ยวชาญโดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับ ดีมาก ($\bar{X} = 4.87$, $S.D. = 0.02$)

1.3. ผลการประเมินความพึงพอใจจากกลุ่มตัวอย่าง (ระยะที่ 3) จำนวน 100 คน ได้มาจากการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental sampling) จากผู้ติดตามเพจเฟซบุ๊กกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้าเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรตำบลหนองคู 50 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อสื่อดิจิทัลประชาสัมพันธ์และภาพลักษณ์ใหม่ โดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.45$, $S.D. = 0.58$)

2. อภิปรายผล

ได้นำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผลเพื่อให้เห็นถึงความสำเร็จของการวิจัย ดังนี้

ด้านการสร้างอัตลักษณ์แบรนด์จากทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นผลการวิจัยพบว่าชื่อแบรนด์ตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ ได้รับผลประเมินระดับดีมาก เป็นเพราะเกิดจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนด ตำแหน่งทางผลิตภัณฑ์ (Brand Positioning) และ เอกลักษณ์ของแบรนด์ (Brand Identity) ที่ชัดเจน โดยดึงเอา "บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์" และ "พระธาตุนาดูน" มาเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์เป็นการดึงเอาทุนทางวัฒนธรรมที่มีความหมายเชิงจิตวิญญาณมาปรับใช้ในงานออกแบบ ช่วยสร้างความแตกต่างอย่างมีคุณค่า ให้กับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตำบลหนองคู ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปรียารักษ์ ละอองนวล และคณะ (2568 : 101-124) ที่ระบุว่าการพัฒนา

ตราสินค้าโดยใช้อัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญในการสร้างการจดจำและความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคและการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ออกแบบบรรจุภัณฑ์อาหารให้ทันสมัยและปลอดภัย พร้อมฉลากโภชนาการ สามารถตอบโจทย์ผู้บริโภครุ่นใหม่ และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและยึดผู้บริโภคเป็นศูนย์กลาง เป็นกลไกสำคัญในการยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่ม สามารถแข่งขันในตลาดได้อย่างยั่งยืน ด้านการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นการสื่อสารแบรนด์ (Brand Communication) “ชลไพร” ในรูปแบบสื่อโมชันกราฟิกได้รับผลประโยชน์คุณภาพโดยรวมระดับดีมาก โดยเฉพาะด้านเนื้อหา เป็นผลจากการนำบุคลิกภาพของแบรนด์ (Brand Personality) ที่เน้นความจริงใจ ถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) เล่าถึงที่มาของสมุนไพรส่วนผสมและสรรพคุณซึ่งช่วยเปลี่ยนข้อมูลสมุนไพรที่เข้าใจยากให้เป็นสื่อที่เข้าถึงง่าย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจิตรัตน์ กุลณัฐวงศ์ และโอปอเอื้อ ต่อสกุล (2567 : 11 - 13) ที่พบว่าสื่อโมชันกราฟิกเป็นเครื่องมือสื่อสารประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพในยุคดิจิทัล เพราะสามารถดึงดูดกลุ่มเป้าหมายได้ดี ด้านการศึกษาความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่าง 100 คน ผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ในรูปแบบสื่อโมชันกราฟิกการสื่อสารแบรนด์ (Brand Communication) “ชลไพร” กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจด้านภาพกราฟิกสูงที่สุด แสดงว่าการสร้างเอกลักษณ์ที่ทันสมัยแต่ยังคงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ช่วยยกระดับความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฬาลักษณ์ จารุจฑารัตน์ และ วชิรศักดิ์ เขียนวงศ์ (2568 : 1-17) ที่สรุปว่าการออกแบบสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นจะมีประสิทธิภาพในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนและส่งเสริมการตลาดให้กับชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

ควรมีนำสื่อโมชันกราฟิกนี้ไปใช้ในการยิงโฆษณา (Facebook Ads) โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่สนใจในเรื่องสุขภาพ เพื่อเพิ่มยอดขายจริง บรรจุภัณฑ์ควรผลิตโดยเน้นวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมภาพลักษณ์แบรนด์ “ชลไพร” ให้มีความแข็งแกร่งในด้านธรรมชาติยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาถึงผลกระทบของสื่อที่มีต่อยอดขายจริงในระยะยาวหลังการเผยแพร่ไปแล้ว 6 เดือน เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งควรพัฒนาต่อยอดเนื้อหาไปสู่รูปแบบวิดีโอสั้น เช่น TikTok หรือ Reels เพื่อขยายฐานการรับรู้และดึงดูดกลุ่มคนรุ่นใหม่ que เริ่มให้ความสนใจในผลิตภัณฑ์สมุนไพร ซึ่งจะช่วยให้การสื่อสารการตลาดดิจิทัลของแบรนด์ชลไพรมีความหลากหลายและครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายอย่างยิ่ง

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสอบที่มอบคำแนะนำอันทรงคุณค่า ขอขอบพระคุณประธานและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลหนองคู ที่สละเวลาให้ข้อมูลและร่วมพัฒนาแบรนด์ “ชลไพร” จนยกระดับสู่ตลาดออนไลน์ได้จริง ตลอดจนครอบครัวและเพื่อนร่วมรุ่นที่สนับสนุนเป็นกำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณประโยชน์ของงานวิจัยนี้เพื่อการพัฒนาชุมชนตำบลหนองคูอย่างยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กุลริศา คำสิงห์. (2563). การพัฒนารูปแบบส่วนประสมทางการตลาดของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ปลูกพืชสมุนไพร ตำบลหนองคู อำเภอนาตาล จังหวัดมหาสารคาม. *Journal of Modern Learning Development*, 5(2), 130 - 143.

- เกศินี บัวดี และ กัลยา พิมพ์เพรา. (2564). การสร้างแบรนด์ให้ประสบความสำเร็จด้วยเครื่องมือนวัตกรรมทางการสื่อสารการตลาด. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 11(2), 308 - 320.
- จันทิมา เสงจันทร์. (2565). การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเติบโตของอุตสาหกรรม e-commerce ในช่วงหลังสถานการณ์ Covid-19 [การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. ThaiLIS Digital Collection. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:306789
- จริยา รสหอม, วรภา อาธิราชบุรี, และ กาญจนา ดงสงคราม. (2565). การพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ยุคดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ชุมชน. *วารสารวิชาการ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ*, 8(1), 66-77.
- จุฬาลักษณ์ จารุจรัตน์ และ วชิรศักดิ์ เขียนวงศ์. (2568). การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์สินค้าชุมชนผิงันบุรี. *วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรี รับใช้สังคม*, 11(1), 1 - 17.
- ชุดิพงศ์ คงสันเทียะ. (2568). การศึกษาและพัฒนาระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์วิถีพอเพียงบ้านถ้ำกลองเพล ตำบลโนนทัน อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล*, 14(2), 322 - 336. <https://doi.org/10.14456/acj.2025.24>.
- ธนะพงศ์ ศรีภาพสินธุ์ และ ฉัตรเมือง เฝ้ามานะเจริญ. (2564). การพัฒนาสื่อดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์การตลาดของธุรกิจชุมชน กรณีชุมชนหินตั้ง-บ้านดง อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 9(1), 10 - 21.
- ทาริกา สระทองคำ, อนงค์ ไต้วัลย์, และ อมร ฤๅสุวรรณ. (2565). รูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ตอบสนองความต้องการลูกค้าในยุคอนาคต. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 8(1), 239 - 250.
- ธิดารัตน์ กุลณัฐวงศ์ และ โอบเอื้อ ต่อสกุล. (2567). ผลการใช้สื่อโมชันกราฟิกเพื่อการประชาสัมพันธ์ หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา. *วารสารวิทยาสารสนเทศและเทคโนโลยี*, 5(1), 1 - 14.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2554). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 9). สุวีริยาสาส์น.
- ปรียารักษ์ ละอองนวล, พิมพ์ สมชอบ, และ อโนชา สุวรรณสาร. (2568). การพัฒนาผลิตภัณฑ์และตราสินค้าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มกลุ่มผู้ผลิตชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารพิษณุพนธ์*, 20(3), 101 - 123.
- ไมตรี รินทอง. (2568). การส่งเสริมการขายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการขายสินค้าออนไลน์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียกรณีศึกษา อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารพิษณุพนธ์*, 20(3), 153 - 166.
- สุรภา วงศ์สุวรรณ. (2568). การพัฒนาบรรจุภัณฑ์โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นฐานสำหรับผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปของชุมชนผู้สูงอายุบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก*, 14(1), 93 - 104.
- สุทธิศักดิ์ กลิ่นแก้วณรงค์. (2558). การออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อผลักดันผลิตภัณฑ์ OTOP. *วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ*, 63(199), 19 - 21.
- อาณัญ ศรีพิชญ์ตระกูล และ ยุติ พรธารพวง. (2568). การประยุกต์ใช้นวัตกรรมการออกแบบและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมสู่การพัฒนาแบบเรขาคณิตและผลิตภัณฑ์ ของที่ระลึกการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดสิงห์บุรี. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล*, 14(2), 249 - 264.
- Tewary, A. K., & Mehta, R. (2021). Brand Development and Entrepreneur's Role in Small Businesses. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 23(1), 159 - 174. <https://doi.org/10.1108/JRME-06-2020-0074>.